

HVÍTABÓK • FYLGIBIND 1

BÚSKAPUR

– ein sjálvberandi føroyskur búskapur

*Minking í
ríkis-
veitingum
og búskapar-
politisk-
stýring*

1

HVÍTABÓK - FYLGIBIND 1

BÚSKAPUR

Ein sjálvberandi føroyskur búskapur

Minking í ríkisveitingum og búskaparpolitisk stýring

Hvítabók – Fylgibind 1. „Búskapur“ Ein sjálvberandi føroyskur búskapur

© Føroya Landsstýri

Umbróting og repro: Hestprent

Prent: Estra

Innbinding: Helge Justinussen

Útgevart: Føroya Landsstýri 1999

ISBN 99918-53-32-4

ISBN 99918-53-30-8 øll 3 bindini

Innihald

FORMÆLI	7
INNGANGUR	9
SAMANDRÁTTIR	15
PARTUR I: MINKING Í RÍKISVEITINGUM	31
PARTUR II: BÚSKAPARPOLITISK STÝRING	135

Formæli

Nevndin fer fyrst at nýta høvi at takka øllum teimum, sum á ymsan hátt hava útvegað nevdini upplýsingar, og sum hava verið á fundum saman við nevdini.

Formaðurin fer somuleiðis at takka verkætlanarleiðsluni fyri gott samstarv í sambandi við arbeiðið at samskipa alla sjálvstýrisverkætlanina.

Frágreiðing frá Búskaparnevndini latin landsstýrismanninum í sjálvstýrismálum, Høgna Hoydal:

Tórshavn tann 9. august 1999

Reidar Nónfjall, formaður

Magni Laksafoss

Sigurd Poulsen

Jonhard Eliassen

Janus Petersen

Jan Mortensen

Hermann Oskarsson

Annika Johansen

Durita Tausen

Gunvør Balle

Mathea Hilduberg

Bjarni Olsen

Skrivari:

Mortan Simonsen

Inngangur

Búskaparligt og politiskt grundarlag

Ein týðandi partur av búskaparliga sambandinum millum Danmørk og Føroyar er ríkisveitingin frá danska statinum til føroyska samfelagið. Búskaparliga sambandið millum Føroyar og Danmørk er eisini annað enn ríkisveitingin. Størsti parturin av føroyska uttanlands-handlinum fer eisini um Danmørk.¹

Føroyski búskapurin hevur fingið týðandi peningaligar veitingar úr Danmørk størsta partin av hesi öld. Við heimastýrisskipanini frá 1948 vórðu málsøkini býtt millum ríkismyndugleikarnar og heimastýrismyndugleikarnar. Meginreglan undir hesi skipan hevur verið tann, at danir hava havt fyrisingina og goldið útreiðslur á teimum málsøkjum, sum ikki hava verið yvirtikin av heimastýrinum; føroyingar sjálvir hava havt fyrisingina og umsitið útreiðslurnar á teimum málsøkjum, sum eru yvirtikin.

Ríkiskassin hevur ikki kravt inn skatt í Føroyum til at figgja útreiðslurnar til málsøki, sum ríkismyndugleikarnir hava umsitið og í hesum hevur studningselementið viðvíkjandi ríkisveitingunum ligið. Á fleiri týðandi økjum hevur heimastýrið tó yvirtikið umsitingarligar uppgávur, uttan at hetta gjørði, at føroyingar sjálvir skuldu figgja hesi málsøki. Hetta var eitt nú galdandi í sambandi við almannamál, heilsumál og útbúgvingarmál. Í 1988 vórðu ríkisútreiðslurnar til hesi málsøki umlagdar til eina heildarveiting. Henda umlegging umfataði umleið 3/4 av øllum útreiðslunum hjá ríkinum til Føroya. Nýggja skipanin bar við sær, at ríkisútreiðslurnar blivu partur av inntøkum landskassans og soleiðis partur av teimum pengum, landsstýrið og lögtingið kundu ráða yvir.

Føroyski búskapurin hevur í árunum 1989-1995 verið gjøgnum eina umfatandi búskaparkreppu. Eftir hesa kreppu eru sett politisk spurnartekin við orsökina til hesa kreppu og ikki minst, hvussu samfelagsbúskapurin í Føroyum eigur at verða fyriskipaður og stýrdur. Landsstýrið heldur, at donsku ríkisveitingarnar hava nakrar óhepnar fylgjur við sær fyri føroyska búskapin. M.a. verður samfelagið búskaparliga ikki ríkið nóg skynsamliga og munadygt. Spurningurin er tí,

¹ Búskaparráðið og Landsbanki Føroya 1996: "Peningarensli millum Føroyar og Danmark".

hvussu bygnaðurin í einum framtíðar føroyskum búskapi skal síggja út, grundað á tær fortreytir, vit hava at liva undir. Landsstýrið hevur sett sær fyri at skipa Føroyar sum fullveldi, og framtíðar lagnan hjá donsku ríkisveitingunum er ein týðandi spurningur í hesum sambandi.

Sambært samgonguskjalinum, dagfest 9. mai 1998, er ein av politisku setningunum um búskaparligar og figgjarligar karmar hesin: *Figgjarliga og búskaparliga verður gjørt upp við Danmark, har støða verður tikin til, hvussu uttanlandsskuldin verður afturgoldin,² og heildarveitingin kann minkast burtur eitt ávíst áramál, samstundis sum avtala verður gjørd millum donsku stjórnina og landsstýrið um eina varliga figgjarliga og búskaparliga tillaging.*

Í avtaluni millum landsstýrið og donsku stjórnina frá 10. juni 1998, stendur um *Fremtidige bilaterale relationer mellem Danmark og Færøerne: Der er tillige enighed om, at der sideløbende indledes forhandlinger om en overgangsordning, herunder en økonomisk overgangsordning, der tilstræber en opbyggelse af en selv bærende færøsk økonomi.*

Arbeiðssetningur

Landsstýrismaðurin í sjálvstýrismálum setti tann 21. desember 1998 eina nevnd, Búskaparnevndina, at arbeiða við hesum arbeiðssetningi:

- Lýsa grundarlagið undir einari figgjarligari/búskaparligari uppgerð millum Føroyar og Danmørk
- Lýsa allar ríkisútreiðslur í Føroyum
- Lýsa týðningin av heildarveitingini og aðrar veitingar frá ríkinum fyri føroyska búskapin sum heild
- Lýsa týðningin av ríkisveitingunum fyri landskassa og kommunukassar
- Gera búskaparligar framrokningar við eini minkandi heildarveiting, har føroysk eginfigging stigvíst verður á øllum málsøkjum
- Lýsa figgjarligar avleiðingar fyri landskassa og kommunukassar av slíkari tilgongd
- Lýsa hvørjar mekanismur, ið kunnu væntast at gera seg galdandi í búskapinum, tá stuðulin stigvíst fer at minka burtur í onki
- Lýsa, hvat krevst í framleiðslu-/inntøkugrundarlagnum fyri, at Føroyar kunnu byrgja fyri minkandi ríkisveitingum
- Gera langtíðarfiggjarlógir við ymsum metingum fyri føroyska búskapin

---

² Landsstýrið hevur longu 10. juni 1998 gjørt eina avtalu við donsku stjórnina um at rinda aftur føroysku landskassaskuldina til danska ríkiskassan.

- Lýsa tørvin á figgjarligum og búskaparligum stýringaramboðum og skipanum fyri ein sjálvstøðugan føroyskan búskap, undir hesum, hvat krevst av amboðum, um Føroyar fara at vera í gjaldoyrasamgongu við Danmørk
- Gera uppskot til eina skiftistíð við minkandi heildarveiting í ávíst áramál.

Viðmerkjast skal, at hesin arbeiðssetningur vísir á høvuðsøkini, sum kannast skulu. Arbeiðssetningurin varð síðan tillagaður og gjørdur betur hóskaði til arbeiðið.

Tulkingar

Arbeiðið hjá Búskaparnevndini verður at brúka sum grundarlag undir komandi samráðingum við donsku stjórnina. Harafturat skal frágreiðingin brúkast sum grundarlag undir politisku viðgerðini, um broytingar í búskaparligu viðurskiftunum millum Føroyar og Danmørk.

Víst verður á nakrar móguleikar fyri einari búskaparligari uppgerð og skiftistíð millum Føroyar og Danmørk. Tað verður politiski myndugleikin, sum ger av, hvør leistur ella loysn skal verða brúkt.

Dentur verður lagdur á, at við búskaparligu fortreytunum, sum eru, er neyv búskaparpolitisk stýring týðningarmikil, um Føroyar fáa fullveldi ella ikki.

Lýstar og greindar verða beinleiðis rískisveitingarnar til Føroya, t.e. heildarveitingin og rakstur av ríkisstovnum í Føroyum. Í einum føroyskum fullveldi verður kostnaðurin fyri ríkisstovnarnar, sum eru, móguliga heilt øðrvísi, somuleiðis sum føroyska samfelagið fær aðrar inntøkukeldur og skal átaka sær aðrar útreiðslur. Mett verður, at slíkar greiningar liggja ikki undir arbeiðssetninginum hjá nevndini.

Fyriskipan

Búskaparnevndin er ein partur av einari størri sjálvstýrisverkætlan. Frágreiðingin hjá nevndini er ein partur av Hvítbókini, saman við arbeiðinum hjá Sáttmálanevndini og Fyrisingarbólkinum.

Limirnir í Búskaparnevndini eru:

Formaður

Reidar Nónfjall, búskaparfrøðingur (stjóri á Strandfaraskipum Landsins)

Limir

Magni Laksáfoss, búskaparfrøðingur (fulltrúi á Hagstovu Føroya)

Bjarni Olsen, búskaparfrøðingur (stjóri í Føroya Sparikassa)
Janus Petersen, búskapar- og lögfrøðingur (stjóri í Føroya Banka)
Jan Mortensen, verkfrøðingur (skrivstovustjóri í Føroya Arbeidsgevarafelag)
Hermann Oskarsson, búskaparfrøðingur (stjóri á Hagstovu Føroya)
Sigurd Poulsen, búskaparfrøðingur (stjóri í Landsbanka Føroya)
Jonhard Eliassen, búskaparfrøðingur (fulltrúi í Landsbanka Føroya)
Annika Johansen, búskaparfrøðingur (marknaðarsamskipari á Føroya Tele)
Durita Tausen, búskaparfrøðingur (fulltrúi í Figgjarmálastýrinum)
Gunvør Balle, búskaparfrøðingur (deildarleiðari á Tórshavnar Skipasmiðju)
Mathea Hilduberg, búskaparfrøðingur (fulltrúi á kreditteildini í Føroya Sparikassa)

Skrivarar

Mortan Simonsen, búskaparfrøðingur (fulltrúi í Figgjarmálastýrinum)

Harafturat var Óli Samró skrivari til 11. mai 1999.

Talan er um eina fakliga nevnd, og endamál hennara er at tryggja eina fakliga breidd. Harafturat eru limirnar valdir við atliti at royndum í ymsum ørtum í samfelagsbúskapinum.

Búskaparnevndin hevði sín fyrsta fund 22. desember 1998, og nevndin skuldi verða liðug við frágreiðingina 10. juni 1999. Tíðarfreistin varð síðan endurskoðað, við atliti at tí umfatandi arbeiðssetningi, sum álagdur varð nevndini, og tí varð freistin longd nakað.

Avmarkingar

Nevndin hevur í sínum arbeiði gjørt ymsar avmarkingar í arbeiðssetninginum:

- Kanningar eru ikki gjørdar, hvussu minkandi ríkisveitingar ávirka einstaka húskið og virkið.
- Settar eru ikki upp langtíðarfiggjarlógir, av tí at figgjarlógararbeiðið er ein týðandi partur av politiskum ætlanum og raðfestingum.
- Lagt er ikki beinleiðis upp fyri ávirkanum á búskapin av væntandi oljuinntøkum.
- Vinnubygnaður og vinnumynstur eru ikki beinleiðis greinað.

Kanningarháttur

Høvuðsgrundarlagið undir arbeiðinum og kanningunum hjá Búskaparnevndini eru føroysk hagtøl. Hagtalstílfarið er rættiliga umfangandi og úr ymsum keldum. Nevndin hevur t.d. samhangandi hagtals-tilfar aftur til 1962, tá føroyska hagtalsøgjan byrjaði. Tað eru tó nakrir veikleikar og vansar við føroyskum hagtalstílfari, ið gera tað neyðugt at taka ávís fyrivarni í greiningunum. Ein part av hagtalstílfarinum hevur Búskaparnevndin gjørt og sett upp.

Hagtalstílfarið er síðan viðgjørt á ymsan hátt, bæði við vanligum samfelagslýsandi greiningum og við myndlaútrokningum. Myndlaútrokningarnar byggja á búskaparligar myndlar, ið eru mentir og til-lagaðir føroyskum viðurskiftum.

Tað eru eisini nýttar fakbókmentir og aðrar frágreiðingar um føroyska búskapin og aðrar slíkar búskapir. Samrøður og fundir hava eisini verið um evnið við fakfólk úr øðrum londum. Hesi fakfólk hava havt høvi til at gera viðmerkingar til arbeiðið hjá nevndini og somu-leiðis almennar viðmerkingar um føroyska búskapin. Í nøkrum førum eru óheft fólk biðin um skrivliga at lýsa ávís avmarkað evni.

Málbólkur

Frágreiðingin hjá Búskaparnevndini hava fakfólk skrivað. Frágreið-ingin er ein partur av fullveldisætlanum landsstýrisins og skal tí brú-kast sum grundarlag undir politiska og almenna kjakinum um føroyskt fullveldi og vendir sær tí fyrst og fremst til politikarar og almenningin sum heild.

Framhaldandi kanningar

Í greiningunum verður víst á, hvat ið krevst, og hvørjar avleiðingar eru av ymsum loysnum til eina búskaparliga uppgerð og skiftistíð millum Føroyar og Danmørk. Tá politiski myndugleikin er samdur um eina loysn, verður neyðugt at gera neyvri greiningar og útrokn-ingar.

Høvuðsinnihald

Frágreiðingin er býtt í tveir høvuðspartar. Í fyrra parti verður dentur lagdur á at lýsa avleiðingarnar av minkandi ríkisveitingum, bæði í stutta og langa tíð. Annar partur er um búskaparpolitiska stýring og tillaging.

Bygnaðurin í frágreiðingini

Samandráttir

Partur I

Ríkisveitingar í Føroyum lýstar
Búskaparligar fortreytir
Støðuginntøka
Búskaparvøxtur og minkandi ríkisveitingar
Avleiðingar av minkandi ríkisveitingum
– *Stuttíðargreiningar*
– *Árin, sum frá líður*

Partur II

Búskaparpolitikkur í øðrum londum
Fortreytir fyri búskaparstýring í Føroyum
Búskaparpolitikkur – konjunkturjavnin
Gjaldoyraskipanin
Búskapargrunnur

Oman fyri vísti bygnaður av frágreiðingini verður mettur at tryggja, at arbeiðssetningurin verður loystur nøktandi.

Kapittul 1: Samandráttir

Minkaðar ríkisveitingar

Ríkisveitingar í Føroyum lýstar

Donsku ríkisveitingarnar til Føroya eru vaksnar frá 1962 fram til nú, bæði í leypandi og í fóstum prísnum. Størsti parturin av ríkisveitingunum, ið nýttur er til rakstur og iløgur, er farin til almanna- og heilsuverkið, nakað er eisini farið til samferðslu. Danskri ríkiskassin hevur verið við til at byggja upp týðandi partar av føroyska vælferðarsamfelagnum, og sæst hetta serliga aftur í iløguútreiðslunum hjá ríkiskassanum síðst í 1960-árunum. Vøksturin í 1970-árunum var eisini stórus, men her stavar ein stórus partur av vøkstrinum frá prís-vøkstri. Samanborið við rakstrar- og iløguútreiðslurnar hjá bæði lands- og ríkiskassa, eru útreiðslurnar hjá ríkiskassanum frá 1962 fram til nú spakuliga minkaðar.

Allar ríkisveitingarnar til Føroya eru umleið 1,3 mia. kr. um árið. Upphæddin fatar um heildarveitingina til landskassan, góðar 900 mió. kr., og útreiðslur til pensjónir og til at reka ríkisstovnar í Føroyum, umleið 400 mió. kr., herundir Fiskeriinspektionen og Flyvestationen Thorshavn, sum stóðu fyri góðari helvt av útreiðslunum til ríkisstovnar. Afturat hesum koma aðrar útreiðslur, eitt nú lestrarstuðul (SU) til føroyingar í Danmørk, sum ikki eru tiknar við, tí tær eru torførar at gera upp og broyta neyván heildarmyndina.

Allar ríkisveitingarnar eru ikki broyttar so hvørt, farið er frá endurgjaldsskipanum yvir til heildarveiting.

Tað er ógreitt, á hvørjum politiskum grundarlagi støddin á ríkisveitingunum er ásett gjøgnum tíðina, bæði undir endurgjaldsskipanini og eftir, at skipanin varð umløgð til heildarveiting. Ein alkend fatan er, at danskri ríkiskassin hevur veitt stuðul fyri at tryggja Føroyum somu lívskor sum í ríkinum annars. Spurningurin í hesum sambandi er, hvørja stóðu danskir myndugleikar taka, um so er, at lívskorini t.d. gerast munandi øðrvísi enn í Danmørk.

Tað eru í lötuni ikki alment fráboðað nøkur politisk stevnumið frá donsku myndugleikunum viðvíkjandi ríkisveitingunum. Kortini er í avtaluni millum landsstýrið og donsku stjórnina avtalað, at búskaparlígu viðurskiptini millum londini bæði skulu verða endurskoðað, og

samráðast skal um eina skiftistíð, har miðað verður ímóti, at føroyski búskapurin verður sjálvberandi.

Búskaparligar fortreytir

Tjóðarroknskapartøl frá 1962-1989 vísa, at innlendski eftirspurningurin til nýtslu og íløgur hevir ikki bara lagað seg til tað, sum føroyingar sjálvvir hava framleitt, men eisini til veitingarnar frá danska rikinum og lántøku í útlondum. Ríkisveitingarnar hava gjørt, at til hevir borið hjá føroyingum at hava støðugt hall í samhandlinum við onnur lond á stødd við veitingarnar, uttan at neyðugt var at lána pening úr útheiminum. Partar av tíðarskeiðinum og serstakliga í 1980-árunum var innlendski eftirspurningurin tó so stórur, at neyðugt var við stórarí uttanlandslántøku aftur at veitingunum úr rikiskassanum. Stóra skuldarbindingin hevði ógvisligar og tvungnar búskaparligar tillagingar við sær undir kreppuni í 1990-árunum.

Frá 1962-1989 brúktu føroyingar í miðal 13% meira, enn teir framleiddu. Síðan 1990 hevir nýtslu- og íløgustigið tó í miðal verið 7% lægri enn framleiðslan. Tað, at nýtslu- og íløgustigið hevir verið lægri enn framleiðslan, er eindømi í nýggjari føroyskari búskaparsøgu.

Búskapurin hevir eftir kreppuárinum verið merktur av, at framleiðslukostnaðurin er tillagaður, og hevir hetta bøtt um kappingarførið. Búskapurin hevir eisini verið eyðkendur av stórum vøkstri, gjaldsjavnaavlopi, og at nettoskuldin broytist til nettoogn í útlondum. Somuleiðis hava almennu kassarnir fingið stórt og vaksandi avlop.

Partur av vøkstrinum má sigast at vera konjunkturvøkstur, sum stendst av tí, at búskapurin var trýstur so langt niður í kreppuni. Hesin parturin av vøkstrinum má væntast at minka aftur, tí at eftirspurningurin økist ikki meira. Vøksturinn stavar eisini frá bøtta kappingarførinum og hevir móguleika fyri at gerast meira varandi. Hetta og avlop hjá tí almenna og á gjaldsjavnanum bendir á, at búskapurin longu partvíst er minni bundin av ríkisveitingunum.

Fyri at føroyski búskapurin betur skal verða førur fyri at taka ímóti avbjóðingunum, minkandi ríkisveitingarnar bera í sær, er neyðugt í búskaparpolitisku stýringini at reka konjunkturjavnandi politik, ið skal tryggja støðugan búskaparvøkstur, varðveita part av stóra gjaldsjavnaavlopinum og avlopið hjá almennu kassunum.

Ein grundin til hetta er, at búskapurin sum heild, við framhaldandi gjaldsjavnavlopi, fer at fáa vaksandi avkast av nettoogn í øðrum londum, sum kann víga upp móti minkandi ríkisveitingum. Ein onnur grund er, at vinnur í altjóða kapping hava betri kor at mennast, um tað við figgjarpolitikkinum eydnast at halda vøkstrinum á innlenska eftirspurninginum á einum hóskandi stigi næstu árinum.

Um so er, at einki verður gjørt fyri at stýra nýtslu- og iløgvøkstrinum, er sannlíkt, at „milliardin“ á gjaldsjavnanum verður „slúsað“ inn í búskapin. Hetta ber í sær, at vardu vinnurnar, t.d. almennar tænastrur og flestu privatu tænastruvinnur, leggja hart kostnaðartrýst á vinnur í altjóða kapping. Av hesum er stórir vandi fyri, at kappingarførið, sum bygt er upp seinnu árinum, fer fyri skeytið og tí eisini partar av kappingarvinnuni. Hetta merkir, at tillagingin at minka ríkisveitingarnar, sum frá líður, kann gerast sera trupul.

Nevndin hevur gjørt nakrar framrøkingar fyri gongdina á gjaldsjavnanum, um ríkisveitingarnar verða minkaðar. Fortreytirnar eru í høvuðsheitum, at útflutningurin veksur 2% um árið, sum er á leið helvtin av søguliga miðalvøkstrinum. Niðurstøðan er, at skal búskapurin verða tryggjaður fyri ógvisligum tillagingum og trupulleikum, er avgerandi, at innflutningurin ikki veksur skjótari enn útflutningurin.

Viðmerkjast kann, at um so er, at avlopið á gjaldsjavnanum (ella ein upphædd svarandi til 3/4 av ríkisveitingunum) eisini verður tikið upp í innlenska eftirspurningsmeldurin, verður realvøxsturin møguliga enn størri. Fortreyt fyri enn størri vøkstri er tó, at tann peningur, sum verður slúsaður inn í búskapin, kann seta í gongd arbeiðsmegi og annað framleiðslutilfeingi, sum ikki verður brúkt frammanundan.

Í kreppuárinum var nógv tilfeingi, bæði framleiðslutól, arbeiðsmegi og náttúrutilfeingi, sum ikki varð brúkt, og tí stavar partur av búskaparvøkstrinum seinnu árinum frá hesum óbrúktu tilfeingi. Hóast kapasitetsnýtslan í føroyska búskapinum ikki verður máld, er tað eyðsýnt, at arbeiðsmarknaðurin er undir hørðum trýsti. Tað er tí lítið høpi í at vaksa keypiorkuna munandi fyri at bøta um búskaparvøxsturin.

Vøxsturin í framleiðsluvirðinum í føstum prísum hevur seinastu 5 árinum verið um 6% í miðal, miðalvøxsturin frá 1962-1999 hevur verið eitt sindur undir 5%. Veruligi virðisvøxsturin í útflutninginum hevur í miðal verið 8% seinastu 5 árinum og 3,7% frá 1962-1999. Hetta ber í sær, við óbroyttum skattatrýsti, ein búskaparvøxstur við vaksandi inn-tøkum til tað almenna.

Verða ríkisveitingarnar, við hesum fortreytum, minkaðar í longri áramál, t.d. 15-20 ár, er sannlíkt, at búskapurin heldur fram at vaksa. Varisliga mettur búskaparvøxstur kundi í hesum viðfangi verið 2%, svarandi til helvtina av søguliga vøkstrinum í útflutninginum. Slík gongd ber í sær, at óneyðugt verður hjá tí almenna at fremja beinleiðis sparingar, so hvørt sum ríkisveitingarnar minka.

Eitt grundleggjandi krav er tó, at tað almenna, fyri at fígga minkaðu ríkisveitingarnar, fremur ávísar sparingar í skiftistíðini. Hetta merkir, at meirinntøkur hjá tí almenna, sum stava frá búskaparvøkstri, mest verða nýttar til at fígga minkaðu ríkisveitingarnar. Útreiðslu-

vøksturin hjá tí almenna verður lægri enn inntøkuvøksturin, og almenni sektorin veksur tí seinni enn allur búskapurin.

Sum gongdin í búskapinum hevur verið seinastu árin, ber til at laga búskapin til minkandi ríkisveitingar og kortini ikki minka eftirspurningin og virkseimið so nógv, sum annars hevði verið neyðugt. Týðandi fortreyt fyri lagaligari búskapartíllaging er tó, at politiska valdið megnar at taka skynsamar avgerðir um figgjarpolitikkin komandi árin.

Støðuginntøka

Høvuðsinntøkukeldurnar í føroyska búskapinum eru inntøkur av fiskivinnuni og ríkisveitingarnar. Báðar hesar inntøkukeldurnar kunnu metast sum óvissar inntøkukeldur. Inntøkurnar av fiskivinnuni hava søguliga víst seg at verið óstøðugar, og eingin vissa er fyri, at ríkisveitingarnar fara at vera støðugar. Tað sama geldur inntøkur, sum kanska koma av oljuvinnu.

Búskaparstýringin eigur tí, nógv meiri enn higartil, at verða grundað á, at høvuðsinntøkukeldurnar eru óvissar. Dentur verður her serliga lagdur á at lýsa slíka stýring í sambandi við ríkisveitingarnar. Nógv bendir á, at veitingarnar fara at minka í framtíðini, fyrst og fremst tí, at sitandi føroyska politiska valdið vil hetta, men kanska danska politiska valdið vil tað eisini.

Fyri at minkandi ríkisveitingar ikki skulu fáa ov skaðilig árin á føroyska búskapin, verður mælt til, at figgjarpolitikkurin verður lagaður til eina varisliga metta støðuginntøku (eisini nevnd *permanentinntøka*) av ríkisveitingunum.

Støðuginntøkan av ríkisveitingunum kann lýsast sum ein støðug upphædd, sum tað almenna kann nýta í framtíðini, eisini eftir at ríkisveitingarnar eru burtur. Hugskotið er, at tað almenna ikki nýtir alla ta árligu ríkisveitingina, men sparir ein part av veitingini upp, meðan hon enn er stór. Endamálið er, at uppsparingin skal geva tí almenna eitt árligt avkast.

Ásetingin av støðuginntøkuni verður ávirkað av fleiri viðurskiftum, serliga av áramálinum, ríkisveitingin verður skorin niður, og tí rentu, uppsparði parturin av ríkisveitingini kann væntast at kasta av sær. Í frágreiðingini eru sett upp dømi um, at støðuginntøkan av ríkisveitingini, umleið 1,3 mia. kr., kann væntast at liggja ímillum 200 og 570 mió. kr., alt eftir skiftistíð og rentufortreytum. Men av tí, at skiftistíðin ikki er fastløgð, ber ikki til at siga nakað við vissu um, hvussu stór støðuginntøkan er.

Støðuginntøkan kann nýtast sum eitt grovt mát fyri, hvussu stórir partur av ríkisveitingunum árliga kann slúsast inn í búskapin umvegis

landskassan. Verður stöðuginntøkan t.d. roknað til 400 mió. kr., verður hetta stöðuginntøka, t.e. fóst árlig inntøka hjá landskassanum. Hetta er treytað av, at allur parturin av ríkisveitingunum, sum er oman fyri 400 mió. kr., t.e. umleið 900 mió. kr., verður settur av til uppsparing. Avlopið av almenna sektorinum hevur seinastu árin verið 600-700 mió. kr., og tí krevst størri avlop fyri at fremja hesa uppsparing.

Ein langtíðarætlan fyri figgjarpolitikkin eigur at byggja á varisligar metingar av stöðuginntøkuni í sambandi við ríkisveitingarnar og møguliga olju- og gassinntøkur.

Búskaparvøkstur og minkaðar ríkisveitingar

Skulu danskir og føroyskir myndugleikar samráðast um at minka ríkisveitingarnar, koma nøkur búskaparlig áhugamál til umrøðu. Her verður ein myndil lýstur, sum møguliga rúmar áhugamálunum hjá báðum partum í slíkari samráðingarstøðu.

Ríkisveitingarnar kunnu verða minkaðar eftir ymiskum myndlum. Ein móguleiki er, at minkingin verður tengd at broytingum í føroysku bruttotjóðarúrtøkuni. Tíðin, tað varir at minka ríkisveitingarnar, er treytað av búskaparvøkstrinum, og hvussu stóran part av vøkstrinum politisku myndugleikarnir vilja nýta til at minka ríkisveitingarnar.

Tað er greitt, at føroysku kommunurnar eisini skulu figgja ein part av minkaðu ríkisveitingunum. Tað verður neyðugt í sambandi við at yvirtaka vaksandi partin av øllum figgjartørvinum hjá tí almenna, at gjørt verður eitt greitt uppgávu- og ábyrgdarbýti millum land og kommunur. Hetta hevur m.a. við sær, at broytingar eiga at verða gjørdar í skattaskipanini.

Verður ein avtala millum Danmørk og Føroyar gjørd eftir hesum leisti, kann lagt vera upp fyri væntandi oljuinntøku hjá landskassanum.

Verður ríkisveitingin bara minkað ein part av árliga búskaparvøkstrinum, gongur long tíð, áðrenn veitingin er avgerandi minkað. Hetta ber í sær, at óvist er, hvussu politikarar og onnur skulu laga seg til eina slíka gongd, og um landsstýrið drálar við neyðugu sparingunum ella tillagingunum. Verður ríkisveitingin í staðin lækkað fast í stutt áramál, vita bæði politikarar, vinnulívsfólk og borgarar betur, hvussu tey skulu laga seg til nýggju stöðuna. Hetta kann tó viðhvørt hava ógvisligari árin á búskapin.

Stuttíðargreiningar

Stuttíðargreiningarnar eru ikki at greiða, hvussu búskapurin er, tá ið ríkisveitingarnar eru burtur, men at lýsa áriníð á búskapin, meðan ríkisveitingarnar minka.

Búskapur við ríkisveitingum hevur vanligu lutfalsliga stóran almennan sektor. Eitt annað eyðkenni er, at tað eru lutfalsliga nógvar privatar vinnur, ið lata almenna sektorinum vørur og tænastr.

Tá ríkisveitingarnar minka, verður almenni sektorurin lutfalsliga minni. Eftirspurningurin frá almenna sektorinum verður minni, og tí verða færri vinnur, ið lata honum vørur og tænastr. Bæði almennu og avleiddu privatu vinnurnar minka tí eisini.

Vinnurnar minka, og tí minkar eftirspurningurin eftir arbeiðsmegi. Hetta ber í sær arbeiðsloysi, og at fólk flyta í onnur lond. Lønarlagið fellur sostatt, kappingarførið í útflutningsvinnuni verður betri, og framleiðslan veksur. Talan er tí um nógvar avleiðingar, sum virka hvør sín veg.

Tá almenni sektorurin og avleiddu privatu vinnurnar minka, minskar eftirspurningurin og tí eisini innflutningurin. Gjaldsjavnin verður betri, tí bæði útflutningurin veksur, og innflutningurin minkar.

Fyri at fáa eina ábending um, hvussu nógv neyðugt er at spara, verður lýst, hvønn týdning ríkisveitingarnar hava fyri almenna sektorin. Viðmerkjast skal, at sjálvt um ríkisveitingarnar fyrst og fremst eru týdningarmiklar fyri landskassan, bera tær eisini í sær, at kommunnukassarnir sleppa undan nøkrum útreiðslum.

Tað, sum ríkisveitingarnar hava at týða fyri almennu kassarnar, sæst m.a. av, at tær eru umleið 30% av øllum almennu inntøkunum. Almennu inntøkurnar vóru í 1998 umleið 4,4 mia. kr. og av tí vóru ríkisveitingarnar umleið 1,3 mia. kr. Sostatt figgjaðu almennu kassarnir sjálvir umleið 3 mia. kr.

Tá ið hugt verður at ríkisveitingunum á henda hátt, er ikki lagt upp fyri, at skattainntøkurnar av teimum lønunum, sum ríkisveitingarnar eru við til at figgja, verða verandi í Føroyum. Somuleiðis verða avgjöldini eisini verandi í Føroyum. Hesar skatta- og avgjaldskrónurnar eru tí inntøka hjá landskassanum og kommunnukassanum. Tískil figgja ríkisveitingarnar í veruleikanum ein part av teimum 3 mia. kr., sum almennu kassarnir fáa inn í skatti og avgjöldum. Verður hetta ikki tikið við, verða ríkisveitingarnar undirmettar.

Ein háttur at leggja upp fyri hesum er, at rokna sonevndu fruminntøkurnar. Dømi um fruminntøkur hjá almennu kassanum eru inntøkur av t.d. fiskivinnuni, alivinnuni, ferðavinnuni og øðrum grundleggjandi vinnum í Føroyum. Ríkisveitingarnar verða í hesum sambandi roknaðar sum fruminntøka.

Tá ið ríkisveitingarnar verða gjørdar upp sum fruminntøka, sæst, at tær í veruleikanum ikki bara figgjaðu triðingin av almennu útreiðslunum í Føroyum, men at tær nøkur ár figgjaðu meiri enn helmingin. Sostatt figgjaðu almennu kassarnir í Føroyum í 1997 ikki 3 mia. kr., men „bara“ umleið 2,25 mia. kr. Ríkisveitingarnar figgja tí stóran part av almennu útreiðslunum og hava nógv árin á búskapin. Tað er tó ymiskt, hvussu ríkisveitingarnar ávirka ymsu partarnar av búskapinum. Sum nevnt omanfyri, so ávirka ríkisveitingarnar serliga almenna sektorin og eisini avleiddu privatu vinnurnar.

Almennu kassarnir hava avlop, og tí er ikki neyðugt beinleiðis at spara á figgjarlógini, um ríkisveitingarnar skulu minka, og so hvørt sum almenna skuldin minkar, ber til at minka ríkisveitingarnar meiri. Avlopið í almennu kassunum er tó ikki nóg stórt til, at allar ríkisveitingarnar kunnu verða minkaðar á henda hátt. Sum umrøtt undir støðuginntøkunum, hevur almenni sektorurin tey seinastu árin havt 600-700 mió. kr. í avlopi (íroknað rentur), men kravið verður óivað, at avlopið skal verða nakað væl størri.

Fruminntøkugreiningin hjá almennu kassunum í 1997 vísir, at 500 mió. kr. vóru til avlops (í 1998 var avlopið, sum nevnt, enn størri). Um viðurskiftini í 1997 kunnu metast ikki at vera merkt av óvanligum fortreytum fyri útflutningsvinnurnar, kann tí sigast, at ríkisveitingin væntandi kann minka eina upphædd, sum svarar til avlopið uppá 500 mió. kr., uttan at tað fær serligar avleiðingar fyri almenna sektorin og búskapin sum heild. Tað skal í hesum viðfangi leggjast dentur á, at føroyski búskapurin, sum nevnt omanfyri, er ógvuliga ójavnur, serliga av broytingum í útflutningsvinnunum, og tí er helst neyðugt at leggja nakað meiri uppfyri. Vert er tó at geva sær fær um, at sæð í søguligum baksýni, var útflutningur Føroya undir miðal í 1997, og kundi hetta bent á, at grundarlagið í 1997 ikki er ein yvirmeting av búskaparliga potentialinum.

Við 500 mió. kr. í avlopi ber tó ikki til at skera alla heildarveitingina, 900 mió. kr., burtur, og enn minni, at almennu kassarnir átaka sær árligu útreiðslurnar hjá dønum, 400 mió. kr., til ríkisstovnar o.a. Um ríkisveitingin verður skorin niður yvir eitt longri áramál, er tó móguleiki fyri at fremja eina ávísa uppsparing, sum kann geva almenna sektorinum eina støðuginntøku framyvir, sum partvíst kann figgja, at ríkisveitingarnar falla burtur.

Trupult er at áseta virðið av støðuginntøkuni, av tí, at hon er nógv treytað av realrentufortreytunum. Men treytað av, at verandi avlop hjá almenna sektorinum, 500-700 mió. kr. árliga, verður fasthildið yvir eitt longri áramál, vil tað verða móguligt at skapa eina støðuginntøku frá hesi uppsparing, sum ber upp fyri at heildarveitingarnar falla burtur. Men hetta treytar bæði, at talan er um langa skiftistið,

og at ríkin verður ein sera varisligur búskaparpolitikkur, sum ger tað møguligt ár um ár at hava stór árlig avlop í skiftistíðini.

Hinvegin er ikki sannlíkt, at støðuginntøkan stavandi frá verandi avlopsstigi hjá tí almenna kann gerast so stór, at hon harumframt eisini kann figgja tær útreiðslur, umleið 400 mió. kr., sum danski ríkiskassin nú hevur til ymsar ríkisstovnar, pensjónir o.a.

Tískil er neyðugt antin at spara almennar útreiðslur, ella at vaksa inntøkur. Ein møguleiki at vaksa inntøkurnar er at hækka skatta- og avgjaldstrýstið ella at reka ein vinnupolitikk, sum ger vinnulívið betur ført fyri at vaksa um framleiðsluvirðið við nøktandi avkasti. Vert er tó at leggja til merkis, at við einum búskaparvøkstri, sum t.d. er 2% árliga, fer inntøkugrundarlagið hjá tí almenna at vaksa. Soleiðis gerast krøvini til beinleiðis sparingar munandi linari. Slík gongd hevur tó við sær krøv um lutfalsligar sparingar hjá tí almenna, og tí verða almennu útreiðslurnar at vaksa spakuligari enn allur búskapurin.

Í frágreiðingini eru sett upp dømi um, at við t.d. 2% í búskaparvøkstri, vaksa inntøkurnar hjá tí almenna 60 mió. kr., eftir verandi framleiðslustigi og við verandi skattatrýsti. Sostatt kann tað almenna minka ríkisveitingarnar 60 mió. kr. árliga, uttan neyðugt verður at skerja útreiðslurnar beinleiðis ella krevja meira inn í skatti og avgjöldum.

Um sparingar skulu fremjast, ella skatturin skal hækka, so hevur hetta sum nevnt avleiðingar fyri heildarbúskapin. Fyri at koma fram til, hvussu stórar avleiðingarnar vera, verður økonometriskri myndilin EMFI brúktur. Ein økonometriskur myndil er ein mynd av búskapinum sett upp sum matematiskar líkningar, soleiðis at til ber at rokna eithvørt árin á búskapin. Úrslitini skulu verða tulkað sum ein ábending um, hvussu stórt árið verður, og ikki sum endaligi sannleikin.

Ein týðningarmikil niðurstøða av útrokningunum er, at verður spart, minkar skattagrundarlagið, og tí verður neyðugt at spara enn meiri fyri at røkka málinum. Sparingar á almennu figgjarlógini raka ymist, alt eftir hvar spart verður. Størsta avleiðingin er av at spara í almennum lønum, tí stórir partur av almennu lønunum kemur inn aftur í skattum og avgjöldum. Verður í staðin spart aðrastaðni á almennu figgjarlógini, t.d. íløgur, nýtsla, inntøkuflytingar, studningur, missa almennu kassarnir ikki líka stórar inntøkur.

Verða ríkisveitingarnar t.d. skerdar 100 mió. kr., og sparingar framdar fyri at figgja tað, er neyðugt at spara millum 150 og 300 mió kr. á figgjarlógini, alt eftir hvar spart verður. Hetta merkir, at bruttotjóðarúrtøkan minkar millum 102 og 511 mió. kr. tað árið, spart verður. Sum frá liður, rættar búskapurin seg upp aftur, og árið á búskapin er tí ikki líka stórt eftir, at nøkur ár eru liðin.

Árin, sum frá líður

Árin, sum frá líður, er ein greining, hvussu búskapurin er, eftir at ríkisveitingarnar eru burtur. Bráðfeingisárin telja so at siga ikki við, tí hóast inntøkan fellur í fyrsta umfari, er endaliga úrslitið, sum frá líður, at búskapurin er komin í eina nýggja legu. Nýggja legan kann so vera hægri ella lægri enn við ríkisveitingum.

Lítill ivi er um, at inntøkan í samfelagnum sum heild fer at verða lægri, enn hon er nú, tí tað skal ógvuliga nógv vinnuvirksemi til at geva føroyskum borgarum eins nógv inntøkur, sum ríkisveitingin gevur. At siga, hvussu nógv lægri inntøkan verður, ber ikki til.

Rímiliga vist kann verða sagt, at vinnubygnaðurin fer at broytast. Hetta kemst fyrst og fremst av, at ríkisveitingin hevur økt innlenska eftirspurningin so nógv, at tær vinnurnar, sum nøkta innlenska eftirspurningin, fara ikki at hava sama inntøkugrundarlag, tá ríkisveitingin er burtur. Vardu vinnurnar, t.e. tær, sum framleiða til innlenskan eftirspurning, og ikki eru í kapping uttaneftir, fara ikki at kasta eins nógv av sær til lönir og kapital, tá eftirspurningurin minkar. Tá tað ikki fer at loysa seg eins væl at framleiða vørur ella tænastr til innlenska eftirspurningin, fer nakað av framleiðslutilfeinginum haðani, t.e. arbeiðsmegi og íløgukapitalur, at flyta í aðrar vinnur.

Harafaturímóti fara vinnur í kapping, t.e. vinnur, sum framleiða til útflutnings, ella sum framleiða vørur til heimamarknaðin í kapping við innfluttar vørur, at fáa betri kor at virka undir. Hetta kemst av tveimum orsökum:

- Avkastið til arbeiði og kapital versnar í vardu vinnunum, og tí fara fólk og kapitalur at flyta í vinnurnar í kapping
- Minni lönarvøkstur og minni kostnaðarvøkstur, og tí fara vinnurnar at vera kappingarførari við somu framleiðslu aðrastaðni

Sostatt batnar kappingarførið hjá útflutningsvinnunum, sum eru í innanhýsis kappingini um framleiðslutilfeingið, samstundis sum tær eisini verða kappingarførari á vørumarknaðinum.

Verður virkseimið, og av tí avkastið til lönir og kapital, ikki kappingarført við útlenska framleiðslu, kann væntast, at ein partur av arbeiðsfólkinum, og ikki minst kapitalinum, fer at flyta úr Føroyum. Hóast lívskorini hjá teimum, sum eftir eru, kanska eru líka góð, sum tey eru nú, verður fólkatalið minni, og samanlagda inntøkan lægri.

Sannlíkt er, at bygnaðarviðurskifti kunnu bøta um støðuna, sum frá líður. Tað eru orsakir at halda, at framleiðslutilfeingi verður ikki nóg væl nýtt, fær búskapurin ríkisveiting. Ávísur vandi er fyri, at nøkur fólk eru í starvi í almenna sektorinum, sum kanska høvdu verið í øðr-

um hægri produktivum arbeiði, um tilfeingið varð øðrvísi nýtt. Lyndið hefur eisini verið til at veita studning til vinnuligt virkseml við lítlum avkasti, soleiðis at vinnurnar kasta lítið ella einki av sær til almenna húsarhaldið. Slikt samfelagsligt oyðsl hvørvur partvíst av sær sjálvum, tá verri ráð verða at reka lágproduktívt virkseml.

Harafturat ber til at laga bygnaðin soleiðis, at mest møgulígt gagn fæst burtur úr skatta- og avgjaldspolítíkkínum. Ansað kann betur verða eftir, at mest møgulígt vælferð fæst úr teimum veítíngum og studníngum, sum tað almenna letur til borgarar og vinnur.

Búskaparpolítísk stýring

Búskaparpolítíkkur í øðrum londum

Stór krøv eru sett til at tillaga tey amboð, sum nýtt verða í búskaparstýringíni, hjá teimum londum, íð hava viljað sloppið at vera uppi í búskaparlígu altjóðagerðíni, sum verið hefur seinastu 20-30 áríni. Smálond, og størri lond við, hava staðið í einari støðu, har tey hava skulað gjørt av antin at síga frá sær nøkur stýringaramboð ella at fáa lut í teimum fyrímunum, sum meiri opinleíki í búskaparlíga samskíftínum við onnur lond ber í sær.

Í nógvum fòrum hava myndugleíkar í hesum londum mett fyrímunirnar við at liberalísera heimlígar marknaðir fyrí arbeiðsmegi, vøur, tænastur og kapital at vera størri enn vansarnar. Myndugleíkar í fleiri av hesum londum hava tó vítað, at stórir trupulleíkar kundu taka seg upp fyrí búskaparstýringína, um opinleíkin bleív framdur ov bráðlíga. Í sambandi við at frígeva figgjarmarknaðirnar skuldi fyrívarni t.d. takast fyrí kapitalflýggjan og øvugta trupulleíkanum – at fólk gera ov nógv av at lána peníng uttanlands.

Liberalíseríngarnar vórðu gjørdar stígvíst, samstundis sum ymsar tillagíngar í heimlígu figgjarmarknaðunum vórðu gjørdar. Í hesari tilgongd vórðu krøvíni til figgjarpolítíkkín herd, tí figgjarmarknaðirnar nú lagaðu seg alt meira eftir búskaparpolítíkkínum og búskapargongdíni í einstøku londunum. Vánalígur figgjarpolítíkkur í einum landi við misálítí á langtíðar búskapargongd, kundi nú revsast av m.a. kapitalumsítarum, t.d. pensjónskassum og peníngastovnum, við størri rentukraví móti ríki og øðrum við figgjartørví. Misálít á búskaparpolítíkkín kundi nú eisíni ítøkílíga vísa seg við, at peníngur nógv meira varð beíndur í tryggari íløgur í øðrum londum.

Fyrí at skapa trúvírði á figgjarmarknaðunum hava myndugleíkar í fleiri londum tí lagt bond á seg sjálvvar; bæði í figgjarpolítíkkínum

og pengapolitikkinum, undir hesum eisini móguleikanum til at niðurskriva egið gjaldoyra sum amboð í búskaparstýringini. Dømi um týðandi tillagingar í hesum viðfangi hava verið:

- Nógv kunning um ætlaða og førda politikkin
- Greitt at staðfesta ábyrgd fyri figgjarpolitikki og pengapolitikki
- Mark fyri almennari skuld og figgjarlógarhalli

Fortreytir fyri búskaparstýring í Føroyum

Nevndin heldur, at fyritleytingin fyri at reka ein skynsaman búskaparpolitikk í Føroyum longu er lögð við avtaluni millum dansku stjórnina og Føroya Landsstýri 10. juni 1998. Føroysku myndugleikarnir hava nú alla ábyrgdina av føroyska búskapinum. Hetta er tí longu galdandi og verður ikki nógv øðrvísi í einum føroyskum fullveldi.

Føroysku myndugleikarnir hava í fleiri førum havt sterk búskaparpolitisk amboð, men hava ikki nýtt hesi amboð skynsamligt. Tað hevur ikki verið greiður skilnaður millum penga- og figgjarpolitikkin og tað hava heldur ikki verið greiðar orðingar fyri konjunkturpolitikkinum. Hetta hevur víst seg á tann hátt, at myndugleikarnir í fleiri førum hava rikið stimbrandi politik, tá ið umstøðurnar bendu á tað øvugta og, at teir hava táttað ov harðliga í, tá ið umstøðurnar bendu á stimbrandi politik.

Danski tjóðbankin hevur í høvuðsheitinum rikið pengapolitikkin fyri alt tað danska gjaldoyraøkið og hevur ikki lagt í at reka nakran serskildan pengapolitikk fyri Føroyar. Harafturímóti kann heldur ikki verða sagt, at føroysku myndugleikarnir hava rikið nakran vælgrundaðan og skynsaman pengapolitikk við teimum amboðum, ið hava verið til taks, heldur tvørturímóti. Á figgjarpolitiska økinum hevur figgjarpolitikkurin millum land og kommunur heldur ikki verið samskipaður.

Føroyski búskapurin er eisini drigin upp í at altjóðagera vøru-, tænastu- og figgjarmarknaðirnir. Men sigast kann ikki, at føroyskir myndugleikar tilvitað hava framt so umfatandi tillagingar í karmunum fyri búskaparpolitikkinum, soleiðis sum nógv onnur lond hava gjørt tað.

Pengapolitisku amboðini verða enn færri í framtíðini. Figgjarpolitikkurin í Føroyum fer tí í framtíðini eisini at vera týðningarmeiri búskaparpolitiskt stýringaramboð.

Búskaparpolitikkur – konjunkturjavnan

Nýggja stýrisskipanarlógin frá 1993 hevur elvt til nakrar týðandi formligar broytingar. Tað er nú ein greiður skilnaður millum ábyrgdarøkini hjá landsstýrismonnunum, og hvør landsstýrismaður hevur figgjarliga og umsitingarliga ábyrgd av sínum málsøki. Landsstýrismaðurin í figgjarmálum hevur ábyrgdina av úttinnandi og samskipandi partinum av figgjarpolitikkinum. Hetta tryggjar m.a. meiri fastleika í figgjarpolitikkinum.

Mannagongdin, sum er í figgjarlógararbeiðnum, er rættiliga nýggj, og varð fyrstu ferð roynd í 1996. Skipanin er ikki fullroynd enn, men hildið verður, at skipanin í sær sjálvari er eitt stórt framstig í figgjarlógararbeiðnum.

Nevndin hevur viðgjørt móguleikar fyri at fremja ymsar stjórnarligar tillagingar. Gjört er av ikki at mæla til serstakar ítøkiligar forðingar, so sum at seta hámark fyri skuld, lántøku ella halli á figgjarlógini. Búskapargrunnurin, sum er viðgjørdur í einum parti fyri seg, er dømi um at áseta karmar stjórnarligt. Her verða nú viðgjørd uppskot um ábøtur á mannagongdir fyri lóggávuni. Endamálið er at tryggja:

- Trúvirði á figgjarpolitikkin
- Gjøgnumskygni
- Samanhang millum ætlan og útinning
- At eftirspurningsávirkan úr landskassanum, kommunum og øðrum almennum búskapareindum verður samskipað

Mælt verður til, at ein mannagongd í fyra stigum viðvíkjandi figgjarlógararbeiðinum verður sett í verk. Størsta broytingin er eitt lögtingsorðaskifti um figgjarpolitikkin, og at kommunur og almennir stovnar verða drigin upp í figgjarpolitikkin, undir hesum kommunalir felagsskapir og almenn partafeløg. Mannagongdin kann heilt ella partvíst vera soleiðis:

1. stig. Arbeiðið fram móti figgjarpolitiskum karmi fyri næsta figgjarár byrjar við aðalorðaskifti á tingi í februar/mars í árinum, sum er. Evnið á hesum aðalorðaskifti er búskaparliga støðan og útlitini. Tingið eigur við hesi viðgerð at gera niðurstøðu um, hvussu figgjarpolitikkurin næsta ár eigur at verða. Við øðrum orðum eigur tingið at taka støðu til, um tað almenna eigur at stimbra ella tálma øllum búskaparvøkstrinum.

Skotið verður upp, at aðalorðaskiftið í høvuðsheitum bara eigur at snúgva seg um heildarbúskaparligu viðurskiftini, og at stovnar og fak-

fólk, ið takast við hesi viðurskifti, verða kallað inn til hoyringarumfar. Skotið verður somuleiðis upp, at aðalorðaskiftið viðger úrslit av *rating-viðgerð* av almenna sektorinum, sum altjóða viðurkendur *rating*-stovnur ger fyrst í árinum.

Rating viðvíkjandi partríki, landspørtum og býum er vanligt fyrirbrigdi úti í heimi. Talan er her um fakligan stovn, sum óheftur „góðskumetir“ almenna sektorin (og búskapin sum heild). Týðningarmikil viðurskifti, sum slík *rating* fer at lýsa, eru:

- Kredittvirðið hjá almenna sektorinum og búskapinum sum heild – í hesum sambandi eisini, hvussu almenni sektorurin kann troyta kredittvirðið hjá rikiskassanum
- Kanna, hvørjar politiskar skipanir og hvørji tiltøk verða sett í verk, um búskapurin verður fyri afturstigi
- Meta um ríkna búskaparpolitikkinn

Tingið eigur tó ikki í aðalorðaskiftinum at taka støðu til, hvussu búskapartálming ella -stimbran ítøkiliga skal verða framd í verki. Hetta er spurningur, sum verður viðgjørður í 2. og 3. stigi.

2. *stig* er at áseta figgjarpolitiskan karm um allan almenna sektorin, t.e. land, kommunur og almennar stovnar. Soleiðis verður ein samsvarandi figgjarpolitikkur tryggjaður fyri land og kommunur. Landsstýrismaðurin í figgjarmálum ger hetta í mars/apríl mánaði.

3. *stig* eru samráðingar millum landsstýrismannin í figgjarmálum og kommunurnar, um hvussu figgjarpolitiski karmurin millum land og kommunur skal verða býttur. Landsstýrismaðurin kann sjálvandi ikki samráðast við hvørja kommunu sær, men við ein kommunufelagsskap, ið hevur mandat úr øllum kommununum. Ein slíkur felagsskapur eigur møguliga at verða stovnaður við lóg. Samráðingarnar verða í apríl-juli, og samstundis sum samráðingar eru við hinar landsstýrismenninar. Tá ið tað er lagt fast, hvussu karmarnir verða býttir, er tað kommunufelagsskapurin, ið skal samráðast við tær einstøku kommunurnar.

4. *stig* er at leggja fram og viðgera figgjarlógaruppskotið og figgjarkarmin hjá kommununum. Hetta verður gjørt 1. oktober eins og nú.

Eisini verður skotið upp, at um ein løgtingslimur ella landsstýrismaður leggur lógaruppskot fyri tingið, so skal verða víst á, hvat árin uppskotið hevur á heildarbúskapin.

Gjaldoyraskipanin

Nevndin heldur, at føroyski búskapurin tekur óneyðuga stóran transaktións- og váðakostnað á seg, tí at gjaldoyraskipanin á donsku krónuna ella annað í altjóða samanhangi verður bygd á lítið gjaldoyra. Av tí, at evran fatar um størri part av samhandilsøki føroyinga enn danska krónan, hóskar evran betur til føroysku búskaparáhugamálini.

Nevndin heldur tað tí vera føroyska búskapinum at gagni, at galdandi *currency-board*-skipan við donsku krónuni sum grundgjaldoyra, verður broytt til eina *currency-board*-skipan við evruni sum grundgjaldoyra.

Fara danir eftir fólkaatkvøðu upp í evru-samstarvið, taka ymsir lögfrøðiligir spurningar seg upp viðvíkjandi galdandi *currency-board*-skipan. Danska krónan hvørvur sum gjaldoyra, fara danir upp í evru-samstarvið. Hetta ber í sær, at dekningsreglurnar fyri føroyska seðlaumfarinum eftir fólkatingslóg nr. 248 frá 1949 verða høpisleysar. Eftir galdandi heimastýrisskipan eru gjaldoyraviðurskiftini ríkismál, og er tí lætt at hugsa sær, at samráðingar verða tiknar upp at broyta lógina frá 1949, m.a. við tí í hyggju at áseta nýggjar dekningsreglur fyri føroyska seðlaumfarið við evruni sum grundgjaldoyra.

Neyðugt verður at fara hóvliga fram, um umskifti til evru-grundaða gjaldoyraskipan skuldi komið upp á tal. Nógv tann størsti parturin av fíggarjarskyldum og -krøvum hjá og afturímóti føroyskum lögfrøðiligum eindum er grundaður í donskum krónum. Tørvur er tí á skiftisreglum galdandi eitt áramál, har greitt verður ásett, um og hvussu eitt nú lán, innlán, handilssáttmálar í donskum krónum o.a. verða umskipað til evru-grundaða gjaldoyrað.

Búskapargrunnur

Búskapargrunnur og roknað støðuginntøka kunnu verða brúkt í búskaparligu stýringini. Tá tað er staðfest, hvussu nógv og eftir hvussu langt skifti, ríkisveitingarnar skulu minka, kann støðuginntøkan verða roknað eftir nøkrum fortreytum, og er sostatt vegleiðandi, hvør eftirspurningur og hvør eftirspurningsvøkstur kann verða loyvdur í búskapinum. Fyrimunurin at brúka støðuginntøkuna sum vegleiðing er, at í staðin fyri at brúka alla inntøkuna so hvørt og síðan minka penganýtsluna, so hvørt sum ríkisveitingin minkar, ber til beinanvegin at áseta eina penganýtslu, sum er varandi. Norska stjórnin brúkar búskapargrunn og støðuginntøku sum amboð at stýra, hvussu oljuinntøkurnar verða brúktar í búskapinum.

Høvuðsendamálið við at stovna Búskapargrunnin er, at hann skal skapa eina fíggarlógartilgongd, har langtíðaráhugamálini í búskapar-

stýringini verða sett í háseti, tá ið talan er um spurningar at brúka av serinntøkum í einstaka figgjarárinum. Serinntøkur eru inntøkur, ið ikki beinleiðis eru tengdar at búskaparliga virkseminum. Felagseyðkenni fyri serinntøkur eru, at tær eru skiftandi, óvissar ella tíðaravmarkaðar inntøkur, sum t.d ríkisveitingar, oljuinntøkur og almennar fyrirtøkur, sum verða privatiseraðar.

Harafturat er endamálið við einum búskapargrunni at beina serinntøkur í ein grunn, soleiðis at ótryggjar inntøkur ikki órógva búskapargongdina í samfelagnum. Búskapargrunnurin tryggjar sostatt ein støðugan búskaparvøkstur, ið ikki er grundaður á ótrygt inntøkugrundarlag.

Hvussu nógv verður brúkt á figgjarlógini av skiftandi serinntøkum hjá landskassanum, eigur ikki at verða tengt at støddini á árligu serinntøkunum. Ein høvuðsgrundgeving fyri Búskapargrunninum, eftir einum kapitalumsitingarligum sjónarmiði, er í hesum viðfangi, at grunnurin skal virka sum ein „buffari“, so at serinntøkurnar verða brúktar skynsam, sum frá líður.

Búskapargrunnurin og nakrar meginreglur fyri grunnin eiga at verða staðfest í stýrisskipanarlógini ella í einari føroyskari grundlóg. Útreiðslur hjá grunninum kunnu bara vera afturberingar til landskassan. Útreiðslugrundarlagið verður undir hesum treytum ásett við serligum atlitum at konjunkturstöðuni.

Partur I: Minking í ríkisveitingum

Innihald

INNGANGUR	35
KAPITTUL 2: RÍKISVEITINGAR Í FØROYUM LÝSTAR	37
Inngangur	37
Allar ríkisveitingarnar	37
Ríkisveitingar býttar eftir endamáli	38
At reka ríkisstovnar	42
Samandráttur	43
KAPITTUL 3: BÚSKAPARLIGAR FORTREYTI	45
Inngangur	45
Búskapargongdin 1962-1998	46
Makrobúskaparliga útgangsstigið fyri at minka ríkisveitingarnar ...	50
Búskaparstrategi – framskrivingar viðvíkjandi gjaldsjavnanum	54
Samandráttur	58
KAPITTUL 4: STØÐUGINNTØKA	60
Inngangur	60
Inntøkukeldurnar	61
Ríkisveitingarnar – varandi ella avmarkað tilfeingi	62
Hugtakið støðuginntøka	64
Støðuginntøka sum strategi í búskaparstýringini	68
Samandráttur	70
KAPITTUL 5: BÚSKAPARVØKSTUR OG MINKAÐAR RÍKISVEITINGAR	71
Inngangur	71
Áhugamálini	71
Minkaðar ríkisveitingar – ein hugsaður myndil	73
Samandráttur	75
KAPITTUL 6: AVLEIÐINGARNAR AV MINKANDI RÍKISVEITINGUM	77
Inngangur	77
Munurin millum stutt- og langtíðarárin	79
STUTTTÍÐARGREININGAR	81
Endamálið við stutttíðargreiningunum	81
Føroyski búskapurin lýstur stutt	81

Leikluturinn hjá fiskivinnuni	82
Leikluturinn hjá almenna sektorinum	83
Ein mynd av búskapinum	84
Dynamikkurinn í búskapinum	86
Ein búskapur við ríkisveitingum	87
Hægri lönir	89
Øðrvísi vinnubygnaður	91
Týðningurinn av ríkisveitingunum í almennu kassunum	91
Fruminntøkan	92
Søgan um tær 100 mió. kr., sum gjørdust 300 mió. kr.	93
Hvørjar fruminntøkur eru í Føroyum?	94
Ríkisveitingarnar og fruminntøkan	96
Hvussu verður fruminntøkan nýtt?	97
Faktorarnir millum fruminntøkuna og veruligu útreiðslurnar ..	98
Møguleikar fyri at økja fruminntøkuna	100
Niðurstøða um fruminntøkurnar	102
Árinið á allan búskapin av at skerja almennu útreiðslurnar	103
Hvussu eru útrokningarnar framdar?	103
Hvat tilgongd er brúkt í sambandi við kanningarnar her?	104
Niðurskurður í lönargjaldingum	107
Niðurskurður í almennu nýtsluni	109
Niðurskurður í studninginum til fiskivinnuna	110
Niðurskurður í inntøkuflytingunum	112
Niðurskurður í almennu íløgum	112
Avlopið, sum er, minkar	113
Hækkandi skattur	115
Bera saman ymisku tiltøkini	116
Samandráttur av stuttíðargreiningunum	117
LANGTÍÐARGREININGAR	121
Inngangur	121
Búskaparlig javnvág og skelkir	121
Á hvørjum marknaði verða prísirnir ásettir – innanlands ella uttanlands?	124
Hvørjar vinnur eru í altjóða kapping?	126
Bráðfeingis og endalig tillaging – munurin	130
Samandráttur av langtíðargreiningunum	132

Inngangur

Á figgjarlógini fyri 1999 er heildarveitingin 933 mió. kr. Hetta svarar til umleið 36% av øllum útreiðslunum ella 30% av øllum inntøkunum á figgjarlógini fyri 1999 og 14% av mettum BTÚ.¹ Harafturat koma aðrar ríkisútreiðslur til at reka stovnar og tænastr í Føroyum o.a., umleið 400 mió. kr.

Føroyar hava fingið stórar peningaligar veitingar úr Danmørk størsta partin av hesi øld. Í kapitli 2 verður gongdin í ríkisveitingunum seinastu 50 árinum lýst, greitt verður frá umleggingum í skipanini við ríkisveitingum, og víst verður á, til hvørji endamál ríkisveitingarnar eru brúktar og harafturat, hvønn týðning veitingarnar hava havt fyri føroyska samfelagið.

Gongdin seinastu 5 árinum í føroyska búskapinum hevur verið merkt av stórum búskaparligum tillagingum og betri javnvág í búskapinum. Hesi 5 árinum hevur verið vøkstur í flestum vinnugreinum, avlop á figgjarlógini, lutfalsliga lítið arbeiðsloysi og stórt avlop á gjaldsjavnanum. Eftir verandi búskapargongd eru í kapitli 3 gjørdar nakrar framrokningar viðvíkjandi búskapinum, og víst verður á, hvør búskaparpolitikkur er skilagóður at reka í lötuni.

Høvuðsinntøkukeldurnar í føroyska búskapinum eru inntøkur av fiskivinnuni og ríkisveitingarnar. Báðar hesar inntøkukeldurnar kunnu metast sum óvissar inntøkukeldur. Inntøkurnar av fiskivinnuni hava søguliga víst seg at verið óstøðugar, og eingin víska er fyri, at ríkisveitingarnar fara at vera støðugar. Tað sama gældur inntøkur, sum kanska koma av oljuvinnu. Fyri at minkandi ríkisveitingar ikki skulu fáa ov skaðiliga árin á føroyska búskapin, verður mælt til, at figgjarpolitikkin verður lagaður til eina varisliga metta støðuginntøku (eisini nevnd *permanentinntøka*) av ríkisveitingunum. Hetta verður lýst í kapitli 4.

Almennu kassarnir hava seinastu árinum havt stór avlop. Í kapitli 5 verður við framrokningum víst, hvussu landið, við at halda fast um verandi búskapargongd við stórum búskaparvøkstri og avlopi á gjaldsjavna, kann tryggja búskapin og soleiðis skapa eitt gott grundarlag fyri at minka ríkisveitingarnar í framtíðini.

Víst til tað, sum stendur omanfyri, er búskaparliga grundarlagið í

¹ BTÚ (bruttotjóðarúrtøkan) er eitt mát fyri vinnuligu inntøkuskipanina. BTÚ er øll framleiðsluvirði undantikin rá- og hjálpevni.

lötuni eitt gott grundarlag fyri at fremja eina varisliga minking í ríkisveitingunum. Ymsir hættir til eina minking eru í hesum sambandi lýstir í ávikavist kapitli 4 og 5.

Ríkisveitingarnar eru ein týðandi partur av inntøkugrundarlagnum hjá tí almenna, og tí fara at verða sett krøv um at tillaga búskapin, um so er, at henda veiting fer at minka. Í kapitli 6 verður víst á nøkur serlig samanhang í føroyska búskapinum, og lýstur verður týðningurin av ríkisveitingunum fyri føroyska búskapin, og hvørjar óhepnar avleiðingar standast av at fáa veitingarnar. Lýst verður, hvørjar avleiðingar eru av at minka ríkisveitingarnar, og víst verður á, hvussu væntandi minkingar kunnu fremjast á skynsamasta hátt.

Viðmerkjast kann, at hesar lýsingarnar fata um stuttíðaravleiðingar av ríkisveitingunum, t.e. í eitt stutt áramál.

Sum frá líður, er tað annað, sum ger seg galdandi, og verður tað eisini viðgjørt. Nevndin hevur tí lýst tær avleiðingar fyri búskapin, sum koma, sum frá líður, um ríkisveitingarnar minka ella hvørva burtur, undir hesum tillagingar í føroysku vinnuni.

Kapittul 2: Ríkisveitingar í Føroyum lýstar

Inngangur

Allar donsku ríkisveitingarnar til Føroya eru umleið 1,3 mia. kr. Størsti parturin, umleið 933 mió. kr. fyri 1999, verður latin sum ein heildarveiting til landskassan, alt hitt fer til ymiskar pensjónir og rakstrar- og íløguútreiðslur hjá stovnum undir danska ríkinum í Føroyum.²

Størsti parturin av donsku ríkisveitingunum varð 1. januar 1988 lagdur um frá prosentendurgjöldum (*refusiónsskipan*) til eina heildarveiting (*blokkstuðul*). Henda umlegging merkir m.a., at politisku myndugleikarnir í Føroyum nú sjálvir umsita størsta partin av ríkisveitingunum.

Heildarveitingin er ein inntøka hjá landskassanum saman við skatta-, avgjalds- og tollinntøkunum.

Í hesum kapitlinum verður gongdin í øllum ríkisveitingunum til Føroya frá 1962 fram til nú lýst, undir hesum, hvørji endamál ríkisveitingarnar eru nýttar til. Somuleiðis verður víst á, hvønn týðning ríkisveitingarnar møguliga hava havt fyri føroyska samfelagið.

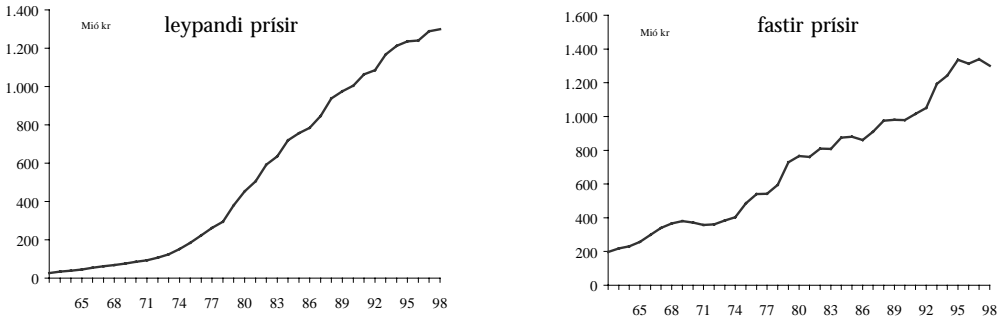
Allar ríkisveitingarnar

Allar ríkisveitingarnar til Føroya hava sambært mynd 2.1 verið javnt vaksandi frá 1962 fram til nú.³ Fyri at geva neyvari mynd av gongdini eru ríkisveitingarnar eisini vístar í føstum prísnum, og vísir hetta mestsum somu gongd.⁴

² Raksturin av ríkisstovnum er umleið 300 mió. kr., meðan restin, umleið 100 mió. kr., er til pensjónir, sum einki hava við rakstur at gera, men eru lógarbundnar útreiðslur. Í hesum 100 mió. kr. eru t.d. krígspensjónir, sum fara at minka við „natúrligari frá-gongd“.

³ Við avtaluni frá 10. juni 1998 millum donsku ríkisstjórnina og Føroya Landsstýri, varð heildarveitingin ásett til 933 mió. kr. fyri 1999, 2000, 2001, óbroytt eftir 1999 grundarlagnum realt. Heildarveitingin hækkar sama prosent, sum rakstrarútreiðslurnar hjá ríkiskassanum í miðal verða hækkaðar.

⁴ Viðmerkjast kann, at einki alment føroyskt prísindeks er. Tí eru tøluni umroknað frá leypandi til fastar prísir við einum deflatori úr búskaparmyndlinum EMFI. Hetta gevur tó eina rætta mynd av gongdini.

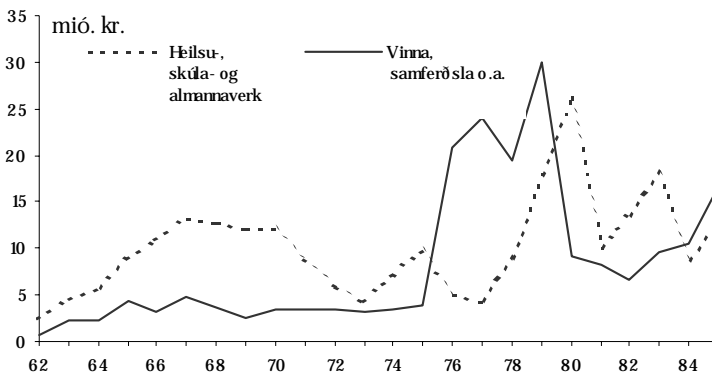
Mynd 2.1 Allar ríkisveitingarnar í leypanði og fætum prísnum (1998-prísir)

Kelda: MAGDA, ið er dátugrunnur við samhangandi hagtølum viðv. tjóðarroknskapi­num frá 1962 og fram, sum Magni Laksáfoss hefur skipað.

Ríkisveitingar býttar eftir endamáli**Íl­guútreiðslur frá 1962 til 1985**

Frá 1962 til 1975 er størsti parturinn av ríkisveitingunum farin til íl­gur á almanna-, heilsu- og skúlaøkinum, mynd 2.2. Vøksturinn hesi árin stendst av, at vælferðarsamfelagið varð ment.

Síðst í 1970-árunum er ein stórir vøkstur í øllum íl­guútreiðslunum, sum eru mestar fyrst í 1980-árunum. Viðmerkjast kann, at fleiri skúlar vórðu bygdar hesi árin, t.d. tekniski skúlin í Klaksvík og hand­ilsskúlin í Havn. Flogvøllurin í Vágunum varð eisini útbygður um hetta mundið. At íl­guútreiðslurnar sveiggja so nógv bornar saman við rakstrarútreiðslunum er, at íl­gurnar kunnu vera stórar einstøk ár og lítlar og ongar onnur ár. Harafturímóti er raksturinn javnari yvir ár.

Mynd 2.2 Gongdin í ríkisveitingunum til íl­gur – býtt eftir endamáli (leypanði prísir)

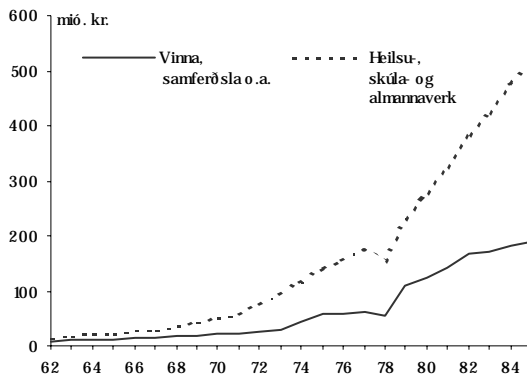
Kelda: MAGDA · Viðmerking: Ein partur av vøkstrinum fyrst í 1980-árunum stavar frá prís­vøkstri, sum var millum 10-15% árliga.

Rakstrarútreiðsur frá 1962 til 1985

Rakstrarútreiðslurnar eru vaksandi öll árin og serliga útreiðslurnar á heilsu-, skúla- og almannaækinum hækka nógv í 1980-árunum. Av øllum ríkisútreiðslunum til rakstur eru 50% farin til heilsu-, skúla- og almannaútreiðslur í seinnu helvt av tíðarskeiðnum.

Vert er at geva sær far um, at árliku rakstrarútreiðslurnar eru nógv størri enn árliku íløguútreiðslurnar.

Mynd 2.3 Gongdin í ríkisveitingunum til rakstur – býttar eftir endamáli (leypanði prísir)

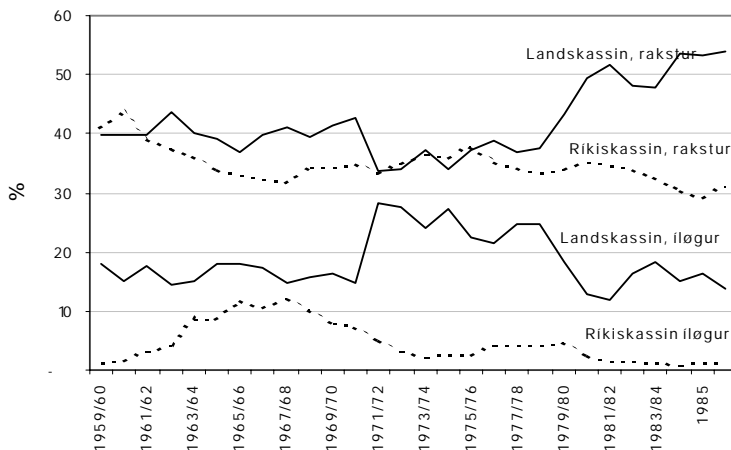

Kelda: MAGDA

Rakstrar- og íløguútreiðslur frá 1962 til 1987

Rakstrarútreiðslurnar hjá danska ríkiskassanum hava øll hesi árin verið javnt minkandi, bornar saman við allar útreiðslurnar hjá landi og ríki. Rakstrarútreiðslurnar hjá danska ríkiskassanum í Føroyum eru eitt nú minkaðar úr umleið 40% í 1962 niður í umleið 30% í 1987 av øllum útreiðslunum. Íløguútreiðslurnar hjá ríkiskassanum eru næstan líka stórar, sum tær hjá landskassanum í fyrru helvt av tíðarskeiðnum, síðan hava tær í seinnu helvt verið minni.

Mynd 2.4 Útreiðslur hjá lands- og ríkiskassa bornar saman við allar útreiðslurnar

Viðmerking: Framman undan 1985 fylgdi fíggarárið ekki kalendarárinum.

Kelda: MAGDA

Ílögútreiðslurnar hjá ríkiskassanum voru lutfalsliga stórar í seinni helvt av 1960-árunum. Ílögútreiðslurnar hjá landskassanum vaksa harafturímóti nógv fyrst í 1970-árunum, tá ilögútreiðslurnar hjá ríkiskassanum minka.

Rakstrarútreiðslur landskassans vaksa nógv frá 1978, samstundis sum donsku rakstrarútreiðslurnar minka ella standa í stað.

Gongdin visir m.a., at tá ið rakstrarútreiðslur landskassans hækka, so minka ilögútreiðslur landskassans og øvugt. Henda gongdin sæst bæði fyrst og síðst í 1970-árunum.

Umlegging til heildarveiting

Meginparturin av ríkisveitingunum varð 1. januar 1988 lagdur um frá prosentendurgjaldi til heildarveiting. Í lógini um heildarveiting varð frá danskari síðu viðmerkt um gomlu endurgjaldsskipanina:

„... det nuværende tilskudssystem (refusioner) er behæftet med svagheder:

- i en række tilfælde er der ikke sammenfald mellem den disponerende og den økonomiske ansvarlige myndighed,
- tilskudssystemets udformning medfører en risiko for utilsigtet og uhensigtsmæssig substitution mellem beslægtede udgiftsområder, og
- systemet er administrativt besværligt på grund af det store antal tilskudsordninger, som i vidt omfang afviger fra hinanden.

Herudover har Færøernes Landsstyre fundet, at tilskudssystemet på en

række områder lægger urimelige restriktioner på Hjemmestyrets dispositionsmuligheder.

Regeringen har samtidig den opfattelse, at det nuværende system giver dobbeltdækning, idet der også betales refusion af de efterhånden betydelige færøske indførselsafgifter, der betales til landskassen.⁵

Flestu útreiðslurnar hjá danska ríkinum í Føroyum eru nú lagdar um frá einum prosentendurgjaldi til heildarveiting. Heildarveitingin er sostatt ikki markað til nakað ávíst endamál, og tað er nú ábyrgdin hjá politisku myndugleikunum í Føroyum at umsita veitingina á skynsamasta hátt.

Allar endurgjaldsskipanir vórðu tó ikki lagdar um til heildarveiting í 1988. Endurgjaldsskipanin fyri almannaveitingar varð ikki lögð um fyrr enn 1. juli 1993. Allar ríkisveitingarnar eru tó hildnar á umleið sama stigi. Mest sum einasta endurgjaldsskipanin, ið nú er eftir, er ein partur av tænaðstúmaeftirlønnum hjá lærarum.

Talva 2.1: Donsku ríkisveitingarnar 1986-1992

Endamál/Ár	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Heildarveiting	-	-	486	516	525	539	552
Fyrising hjá ríkinum	4,2	4,2	4,8	4,5	4,9	4,7	4,6
Heilsuverk	148	157	0,7	0,9	0,7	0,8	0,8
Samskipti o.a.	30	15	5,4	10	10,3	15,0	17
Skúlaverk	136	150	28	8,2	8,5	8,6	8,9
Vísindi og list	1,8	1,6	1,1	1,4	1,4	2,8	2,9
Fiskiveiðueftirlit o.a.	108	109	111	123	125	124	128
Almannaverk	267	307	183	202	219	231	240
Rættarverk og lögregla	29	26	23	38	34	40	44
Kirkja	6,9	6,2	6,3	7	8,8	8,3	7
Aðrar útreiðslur	41	37	40	43	40	23	17
Allar útreiðslur	723	814	889	954	976	996	1.022

Kelda: Ársfrágreiðingar hjá Ríkisumboðnum.

Viðmerking: Tølini eru í leypandi prísum, og tí stavar ein partur av vøkstrinum frá prísøkstri.

Talva 2.1 vísir, hvussu ríkisveitingarnar broytast í 1988, eftir at flestu endurgjaldsskipanirnar verða lagdur um til heildarveiting.

⁵ Um ríkiskassin t.d. rindaði íløgutilfarið til ein skúla, skuldi ríkiskassin eisini gjalda toll, punktjöld o.a. til landskassan av tilfarinum. Eitt annað dømi er, at um eitt føroyskt sjúkrahús setti eitt nýtt fólk í starv, rindaði ríkiskassin helvtina av lönini, men landskassin fekk allan skattin.

Talva 2.2: Donsku ríkisveitingarnar 1992-1998

Endamál/Ár	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Heildarveiting	552	681	826	843	860	886	908
Almannaverk	240	118	-	-	-	-	-
Krígspensjónir	-	35	101	89	86	81	85
Lærarapensjónir	8,9	8,9	9,1	9,4	11	12	15
Aðrar pensjónir	7,7	8,6	8,6	9,4	9,6	10	10
Veitingar til saman	809	858	944	951	967	989	1018
Rakstur av ríkisstovnum	246	257	268	254	266	269	281
Allar útreiðslur	1.030	1.065	1.212	1.205	1.233	1.258	1.299

Kelda: Árstrágreiðingar frá Ríkisumboðnum.

Í 1994 varð endurgjaldsskipanin fyri almannaveitingar eisini lögð um til heildarveiting (talva 2.2). Føroyskir fiskimenn, ið sigldu undir krígunum, fáa eisini krígspensjón frá 1993. Hetta er ein rættiliga stór upphædd, ið hevur ligið um 80 mió. kr. seinastu árin. Árligu upphæddirnar, ið nýttar eru til at reka stovnar undir ríkinum, t.d. lög-reglu, rættarverk, kirkju, sjóverju og fiskiveiðueftirlit, hava eisini verið rættiliga støðugar hesi árin.

Tað er ein javnur vøkstur í ríkisveitingunum fram til 1998, tá ríkisveitingarnar eru komnar upp á næstan 1,3 mia. kr. Í 1994 er tó ein rættiliga stórur vøkstur, ið stavar frá krígspensjónunum.

At reka ríkisstovnar

At reka ríkisstovnar varð í 1993 mett at umboða 3-400 ársverk, og útreiðslurnar til lönir vórðu mettar til 111 mió. kr.⁶ Ríkisstovnarnir í 1993 eru vístir niðanfyrri. Tølini í klombrum eru útreiðslurnar hjá danska ríkinum til hesar stovnar:

- Føroya Rætt (9-10)
- Skipaeftirlitið (2)
- Farvandsvæsenet (12-7)
- Danmarks Meteorolog. inst. (4)
- Danmarks Geolog. inst. (1)
- Færøernes Kommando (14-1)
- Flyvestation Thorshavn (45-13)

⁶ Búskaparráðið og Landsbanki Føroya 1996: Peningarensli millum Føroyar og Danmark. Í hesi frágreiðing varð peningarenslið millum Føroyar og útland lýst við eini serligari uppseting av gjaldsjavna fyri 1993.

- Fiskeriinspektionen (134)
- Fólkakirkjuna, ríkispartur (8)
- Kriminalforsorgina (5)
- Løgrelgna (46-3)
- Ríkisumboðið (5)
- Landslæknan (1-1)
- Flogvøllin (17-8)

Fyri nakrar stovnar verður ein upphædd drigin frá útreiðslunum hjá danska ríkinum. Hetta er t.d. galdandi fyri Flyvestation Thorshavn, har NATO rindar 13 mió. kr. Nettoútreiðslurnar hjá danska ríkinum fyri Flyvestation Thorshavn verða sostatt 32 mió. kr. í 1993. Fyri Føroya Rætt hava føroyingar sjálvir rindað 10 mió. kr. í 1993, tað merkir, at danski ríkiskassin fær 1 mió. kr. aftur í 1993.

Dýrastu donsku ríkisstovnarnir í Føroyum eru í 1993 fiskiveiðu- eftirlitið 134 mió. kr. og lögrelgan 43 mió. kr.

Nevndin hevur viðgjørt beinleiðis ríkisveitingarnar til Føroya, t.e. heildarveitingina og útreiðslurnar fyri at reka ríkisstovnar í Føroyum. Aðrar útreiðslur og inntøkur, ið ikki eru so neyvt upplýstar í almennum yvirlitum og møguliga nýggjar inntøkur og útreiðslur, sum koma við einum føroyskum fullveldi, eru ikki viðgjørðar her.

Samandráttur

Donsku ríkisveitingarnar til Føroya eru vaksnar frá 1962 fram til nú, bæði í leypani og í føstum prísnum. Størsti parturin av ríkisveitingunum, ið nýttur er til rakstur og iløgur, er farin til almanna- og heilsuverkið, nakað er eisini farið til vinnu og samferðslu. Danski ríkiskassin hevur verið við til at byggja upp týðandi partar av føroyska vælferðarsamfelagnum, og sæst hetta serliga aftur í iløguútreiðslunum hjá ríkiskassanum síðst í 1960-árunum. Vøxsturin í 1970-árunum var eisini stórus, men her stavar ein stórus partur av vøkstrinum frá prísvøkstri. Samanborið við rakstrar- og iløguútreiðslurnar hjá bæði lands- og ríkiskassa, eru útreiðslurnar hjá ríkiskassanum frá 1962 fram til nú spakuliga minkaðar.

Allar ríkisveitingarnar til Føroya eru umleið 1,3 mia. kr. um árið. Upphæddin fatar um heildarveitingina til landskassan góðar 933 mió. kr. og útreiðslur til at reka ríkisstovnar í Føroyum umleið 300 mió. kr., undir hesum Fiskeriinspektionen og Flyvestationen Thorshavn, sum stóðu fyri helvtini av útreiðslunum til ríkisstovnar, og umleið 100 mió. kr. til pensjónir.

Allar ríkisveitingarnar eru ikki broyttar so hvørt, farið er frá endurgjaldsskipanum yvir til heildarveiting.

Tað er ógreitt, á hvørjum politiskum grundarlagi støddin á ríkisveitingunum er ásett gjøgnum tíðina, bæði undir endurgjaldsskipanini, og eftir at skipanin varð umløgð til heildarveiting. Ein alkend fatan er, at danski ríkiskassin hevur veitt stuðul fyri at tryggja Føroyum somu lívskor sum í ríkinum annars. Spurningurin í hesum sambandi er, hvørja støðu danskir myndugleikar taka, um so er, at lívskorini t.d. gerast munandi øðrvísi enn í Danmørk.

Tað eru í lötuni ikki alment fráboðað nøkur politisk stevnumið frá donsku myndugleikunum viðvíkjandi ríkisveitingunum. Kortini er í avtaluni millum landsstýrið og donsku stjórnina avtalað, at búskaparligu viðurskiftini millum londini bæði skulu verða endurskoðað, og samráðast skal um eina skiftistíð, har miðað verður ímóti, at føroyski búskapurin verður sjálvberandi.

Kapittul 3: Búskaparligar fortreytir

Inngangur

Tjóðarroknskaptøl frá 1962 til 1989 vísa, at innlendski eftirspurningurin hevur verið tillagaður einari javnvág, svarandi til tað, føroyingar sjálvir hava framleitt og harafturat ríkisveitingarnar. Veitingarnar hava gjørt tað møguligt hjá føroyingum at havt eitt støðugt hall í samhandlinum við onnur lond á stødd við ríkisveitingarnar, uttan at neyðugt varð við skuldarbinding móti umheiminum. Í 1980-árunum var innlendski eftirspurningurin tó so stórus, at neyðugt varð við stórarri uttanlandslántøku aftur at veitingunum frá ríkiskassanum. Stóra skuldarbindingin móti umheiminum hevði ógvisluga tvungna búskapartillaging við sær. Hetta kom við kreppuni, sum gjørdi seg galdandi í fyrru helvt av 1990-árunum.

Frá 1962 til 1989 brúktu føroyingar í miðal 13% meira, enn teir framleiddu (BTÚ). Síðan 1990 til nú hava nýtslu- og íløgustigið tó í miðal verið 7% lægri enn BTÚ. Tað, at nýtslu- og íløgustigið hava verið lægri enn BTÚ, er eindømi í nýggjari føroyskari búskaparsøgu.

Um so er, at føroyingar vilja laga búskapin til minkandi ríkisveitingar, skuldi gongdin seinastu 5 árinum við stórum búskaparvøkstri og gjaldsjavnaavlopi verið gott grundarlag, í øllum førum borið saman við tíðina fyri 1990-árinum.

Búskaparvøkstururin sæst m.a. aftur í stórum og vaksandi avlopi hjá tí almenna. Hetta saman við gjaldsjavnaavlopinum ger, at føroyingar hava „ráð“ til størri nýtslu og íløgur nú beinanvegin. Ferðin á føroyska búskapinum er tó, sum er, størri enn gott er, og talar hetta fyri, at heildareftirspurningurin ikki verður øktur.

Eydnast tað við virknum fíggjarpolitikki at tálma búskaparvøkstrinum nakað og í hesum sambandi at varðveita part av stóra gjaldsjavnaavlopinum komandi árinum, verður føroyski búskapurin betur fyri at taka ímóti teimum avbjóðingum, sum fallandi ríkisveitingar fara at bera við sær.

Ein høvuðsgrundin til hetta er, at búskapurin sum heild, við framhaldandi gjaldsjavnaavlopi, fær vaksandi avkast frá nettoogn í útlondum, sum kann standa ímóti minkandi ríkisveitingum.

Onnur høvuðsgrund er, at vinnur í altjóða kapping hava betri kor

til at mennast, um tað við figgjarpolitikkinum eydnast at tálma vøkturin á innlenska eftirspurninginum komandi árinum. Verður harafturímóti einki gjørt fyri at tálma nýtslu og íløguvøkturinum, er sannlíkt, at „milliardin“ á gjaldsjavnanum verður slúsað inn í búskapin, og fara vardu vinnurnar við hesum at leggja hart trýst á vinnu í altjóða kapping. Við hesum er stórusandi fyri, at kappingarførið, sum bygt er upp seinnu árinum, fer fyri skeytið og soleiðis eisini partar av kappingarvinnunum. Sum frá líður, merkir hetta, at tillagingin at minka ríkisveitingarnar kann gerast sera trupul.

Búskapargongdin 1962-1998

Í langtíðarjavnvág kann eitt land mest sum bara brúka so mikið av vørum og tænastum til nýtslu og íløgur, sum tað sjálvt megnar at framleiða. Við øðrum orðum kann ein vanligur búskapur halda uppi einum innlenskum eftirspurningi (IE), sum á leið svarar til bruttotjóðarúrtøkuna (BTÚ) og tøkuna bruttotjóðarinntøkuna (tBTI).

Hesar grundleggjandi støddirnar í tjóðarroknskapinum, t.e. IE, BTÚ og tBTI eru fyri flestu lond á umleið somu stødd. Frávikini eru sjáldan meira enn nøkur fá prosent og vísa seg við halli ella avlopi á gjaldsjavnanum.⁷

Fyri føroyska búskapin, ið hevur havt stórar inntøkur úr ríkiskassanum, og framleiðsla hevur ikki verið grundarlag undir teimum, hevur ikki verið neyðugt við slíkum samsvari millum IE, BTÚ og tBTI. Ríkisveitingin hevur havt við sær, at føroyingar hava havt „ráð“ til ein innlenskan eftirspurning, sum hevur verið væl størri enn BTÚ, uttan at hall tók seg upp á gjaldsjavnanum.

Føroyingar hava kunnað lagað búskapin til eitt langtíðarhall í samhandlinum við onnur lond á stødd við ríkisveitingarnar, uttan at neyðugt varð við uttanlandslántøku. Hetta er júst tað, sum tjóðarroknskapartøl frá 1963 og fram til 1980-árinum vísa, at føroyingar hava gjørt. Hetta sæst í mynd 3.1, sum vísir, at nýtsla og íløgur (IE) í miðal hava verið um 12% størri enn bruttotjóðarúrtøkan.⁸

⁷ Skilmarkaðir samanhengir millum hesi grundleggjandi hugtøk eru hesi:

- $BTÚ = C + I + X - M$, har C er nýtsla, I er íløgur, X er útflutningur og M innflutningur.
- $IE = C + I$, tvs. allar vørum og tænastur framleiddar í Føroyum og í útlondum, sum føroysk húsarhald, fyrirtøkur og tað almenna keypa í eitt tíðarbil.
- $tBTI = BTÚ - NR + RV$, har NR er nettorentur til útlond, og RV er ríkisveitingar. tBTI kann við hesum sigast at vera $BTÚ +$ tær inntøkur og útreiðslur á leypanði postum á gjaldsjavnanum, sum ikki verða roknaðar upp í vøru- og tænastujavnan.
- $tBTI - IE = GJ$, har GJ er úrslit á gjaldsjavnanum (gjaldsjavnayvirskot).

⁸ Hetta er víst við graf-linjuni „Munur millum BTÚ og IE“, ið er roknað sum $(BTÚ/IE - 1)\%$.

Føroyski búskapurin var tó í javnvág – mest sum – í sambandi við hesa gongd, við tað, at upphópaða hallið á leypandi postum á gjaldsjavnanum⁹ frá 1963-1980-árin bara var umleið 1/2 mia. kr. Henda javnvágin sæst í mynd 3.1 í linjuni, ið vísir prosentvísan mun millum tøku bruttotjóðarinntøkuna og innlenska eftirspurningin.

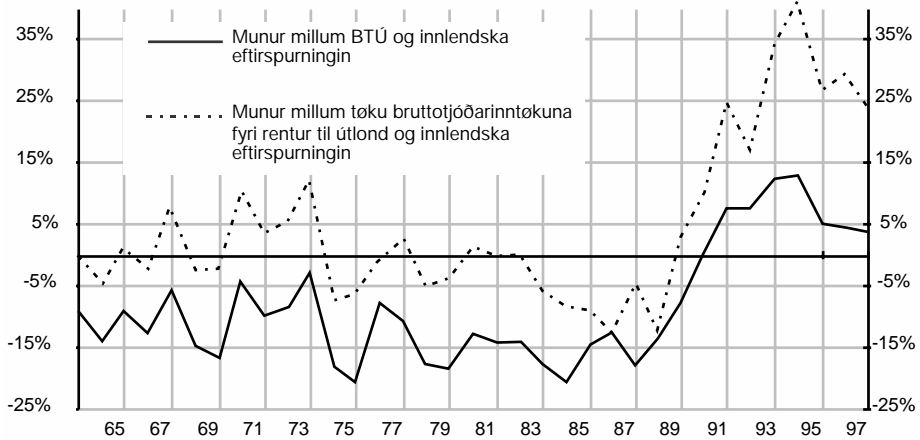
Frá 1982 og fram til 1990 tekur stórir ójavni seg upp. Føroyingar brúktu allan tann peningin, teir vunnu við egnari framleiðslu og fingur úr ríkiskassanum og væl meir afturat, til nýtslu og íløgur. Hetta kemur í mynd 3.1 til sjóndar við einum áhaldandi og lutfalsliga stórum gjaldsjavnahalli í hesum árum¹⁰.

Neyðugt skuldi ikki verið at lýst hesa gongd gjøllari her, uttan bara at nevnt, at stóri munurin millum IE og tBTI í árunum 1982-1990 bar við sær stóra skuldarbinding av føroyska búskapinum, sum aftur hevði við sær eina ógvisliga tillaging av innlenska eftirspurninginum, sum byrjaði í 1989. Í mynd 3.1 umboðar økið undir x-ásanum og niður til linjuna soleiðis eitt upphópað hall á gjaldsjavnanum svarandi til 6,9 mia. kr. fyri árin 1982-1990.

⁹ Hallið á leypandi postunum verður í dagligari talu nevnt gjaldsjavnahallið.

¹⁰ Lýst við linjuni „Munur millum tøka bruttotjóðarinntøku fyri rentur til útland og innlenskan eftirspurning“. Gongdin hevði verið tann sama, um nettorentur høvdu verið tiknar við í linjuna, tó soleiðis at hallið, lýst við gloppinum millum x-ásina og linjuna hevði verið nakað størri.

Mynd 3.1 Gongdin í innlenskum eftirspurningi, framleiðslu og inntøku

Tulkingarvegleiðing:

- Munur millum BTÚ og innlenskan eftirspurning: Henda linjan vísir, at føroyingar fram til 1990 hava framleitt minni, enn teir hava brúkt. Fyri 1975 vísir linjan til dømis -20%. Hetta merkir, at framleiðslan í 1975 var 20% minni enn innlenski eftirspurningurin, t.e. tað brúkt varð til nýtslu og íløgur. Myndin vísir, at innlenski eftirspurningurin øll árin fram til 1990 var størri enn framleiðslan. Í miðal var „meirnýtslan“ hesi árin 13% av framleiðsluni. Í 1990 kom vend í; innlenski eftirspurningurin hevur eftir hetta í miðal verið 7% lægri enn bruttotjóðarúrtøkan.
- Munur millum tøka bruttotjóðarinntøku fyrri rentur til útland og innlenska eftirspurningin: Henda linjan vísir tað, føroyingar hava brúkt meira, enn teir hava havt „ráð“ til fyrri nettorentur av uttanlandsskuld. Fyri 1973 t.d. vísir linjan virðið 11%. Hetta merkir, at inntøkan, sum var til taks av egnari framleiðslu og av ríkisveitingum, men undan rentugjaldingum, var 11% størri enn tað, føroyingar hetta árið brúktu til nýtslu og íløgur. Henda linjan er eisini mát fyri, hvussu nógv føroyingar høvdu kunnað brúkt, høvdu teir ikki uttanlandsskuld at dragast við. Árið eftir, t.e. í 1974, vísir linjan - 7%, og sostatt er ein bráðlig broyting hend, ið antin hevur verið størri innflutningur og/ella minkandi útflutningur. Fyri 1994 vísir linjan 40%, og merkir hetta, at nýtslan og íløgur kundu verið nær um 40% – ella 1,6 mia. kr. – størri enn tær vóru, uttan at neyðugt hevði verið við lántøku uttanlands.

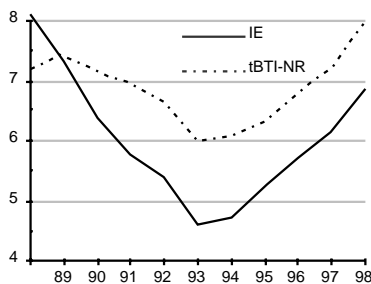
Keldur: Útrokningarnar eru grundaðar á hagtøl úr MAGDA.

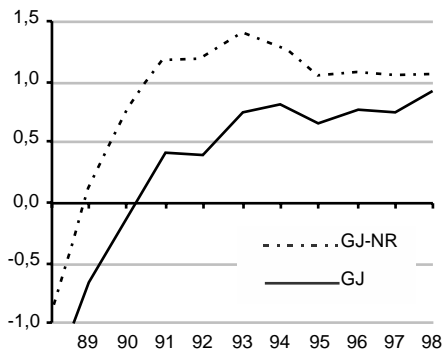
Nýggja javnvágin, sum tók seg upp við búskaparkreppuni, er áhuga-verd. Tí fyrri fyrstu ferð í tí tíðarskeiðnum, har tjóðarroknskapartøl eru fyri føroyska búskapin, hava føroyingar havt eina framleiðslu, sum hevur verið ájovn við innlenska eftirspurningin, og meir enn tað. Ikki bara í eitt ár, men – eins og mynd 3.1 vísir – í nærum 10 ár. Sum áður nevnt, er mynd 3.1 grundað á dátú úr MAGDA. Fyrimunir við hesum dátugrunni er, at hann hevur samanhagandi hagtalstilfar frá 1962 og fram. Fyri seinnu árinu eru tøluni, sum innlisiin eru, tó ikki so eftirfarandi, og verður tí eisini roynt at lýsa gongdina seinnu árinu við tølum úr búskaparmyndlinum hjá landsbankanum (LBM).

Hóast ávísur munur er á hagtalstílfarinum úr MAGDA og úr landsbankamyndlinum, so eru grundleggjandi niðurstøðurnar tær somu, sí mynd 3.2 og 3.3.

Mynd 3.2. Nýtsla og inntøka¹¹

Mynd 3.3. Gjaldsjavnin

Mynd 3.2 vísir, at í 1988 var umleið 1 mia. kr. meir brúkt til nýtslu- og íløgugóðar, enn tøka bruttotjóðarinntøkan, undan nettorentum til útlond. Nettoskuldin, og av tí eisini rentubyrðan, var um hetta mundið hægst, og tí var munurin millum innlenska eftirspurningin

¹¹ Kelda: LBM.

og tóku bruttotjódarinntøkuna, rentur taldar uppí, væl størri, umleið 1,6 mia. kr.

Næstu árin broyttist støðan munandi, við tað at innlendski eftirspurningurin fall nógv niður um tóku bruttotjódarinntøkuna.

Vert er at geva sær far um, at í árunum fram til 1993 bleiv munurin millum tað, føroyingar høvdu ráð til, og tað, teir keyptu til nýtslu og íløgur størri og størri, hóast inntøkan minkaði 19%.¹² Eisini er vert at geva sær far um, at gongdin síðan hefur verið tann, at innlendski eftirspurningurin er vaksin nógv aftur, men hóast hetta, hefur eftirspurningurin hesi ár verið góða 1 mia. kr. minni enn tóka bruttotjódarinntøkan.¹³

Í mynd 3.3 sæst gongdin í muninum millum innlenska eftirspurningin og tóku bruttotjódarinntøkuna sum pr. definitión er avlopið á leypandi postunum á gjaldsjavnanum. Avlopið á gjaldsjavnanum kann við hesum nýtast sum grovt mát fyri „møguliga meirnýtslu“, hóast tað er ikki neyðugt við lántøku uttanlands.

Eftir mynd 3.3 hefur gjaldsjavnin, áðrenn nettorentur eru roknaðar, eftir 1990 sveiggjað millum 1,0 og 1,4 mia. kr. árliga, við einum miðalvirði, sum er 1,2 mia. kr. Mynd 3.3 vísir eisini, at munurin millum gjaldsjavnaavlopið við nettorentum og ikki hefur verið minkandi frá 1990 og fram. Grundin til hetta er, at netto-uttanlandsskuldin hesi árin er minkað niður í nærum einki.

Makrobúskaparlíga útgangsstigið fyri at minka ríkisveitingarnar

Stóra gjaldsjavnaavlopið hefur elvt til kjak um, hvussu føroyski búskapurin seinastu 10 árin hefur lagað seg til *at ríkisveitingarnar eru óneyðugar*:

Ført hefur verið fram, at avlopið á gjaldsjavnanum er tekin um stóra uppsparing hjá føroyingum í útlondum, og hefur peningurin, sum avlopið stendur fyri, tí ikki stórvegis týdning fyri realbúskaparlígu støddirnar, undir hesum bruttotjódarúrtøkuna, arbeiðsloysið, lønargjaldingar o.s.fr. Við øðrum orðum: Avlopið er tekin um, at stór upphædd ikki verður slúsað inn í innlenska eftirspurningsmeldurin, og minking ella burturfall í ríkisveitingunum fer tí ikki at fáa realbúskaparlígar fylgjur. Minkaðar ríkisveitingar fara bara at hava við sær, at avlopið á gjaldsjavnanum minskar, og at føroyingar við hesum ikki byggja upp nettoognir uttanlands líka skjótt, sum teir seinastu árin hava gjørt.

¹² Vaksandi munurin stavaði frá einum enn størri falli í innlenska eftirspurninginum. Fallið hesi árin í IE góð 37%.

¹³ IE er í árunum 1993-98 vaksin 50% og tBTI 46%.

Ímóti hesum hefur verið ført fram, at búskapurin ikki nóg væl kann sigast at hava lagað seg til haldgóða javnvág, tí íløgurnar seinnu árinu hava verið í minna lagi. Um íløgurnar høvdu verið størri, samtundis sum nýtslan hevði verið samsvarandi, sum hon hefur verið seinastu árinu, hevði avlopið á gjaldsjavnanum verið minni.

Ilt er at siga nágreiniliga, hvussu stórar íløgurnar eiga at vera. Í tjóð-arroknskaparsamanhangi verður tó vanligi sagt, at íløgurnar í minsta lagi skulu svara til umleið 15% av BTÚ, skal kapitalútbúnaðurin haldast á rímligum stigi. Tøl úr LBM vísa í hesum viðfangi, at nakað er um pástandin um, at íløgurnar í miðal seinnu árinu hava verið í minna lagi. Í miðal hefur íløgukvotan, roknað sum lutfallið *íløgur/BTÚ*, ligið um 10-13%. Íløgurnar eru tó árinu 1993-1998 vaksnar úr 9% upp í 15% bornar saman við BTÚ.

Eisini hefur verið ført fram, at sjálvt um allur búskapurin hefur havt eitt avlop borið saman við umheimin svarandi til 3/4 av ríkisveitingunum, merkir hetta ikki, at búskapurin ikki verður fyri álvarsligum bakkasti, verða ríkisveitingarnar minkaðar í stórum, tí veitingarnar eru inntøka hjá tí almenna. Verða ríkisveitingarnar minkaðar, merkir hetta, at tað almenna antin má minka útreiðslur sínar ella økja skattatrystið. Soleiðis koma realbúskaparligu viðurskiptini eisini at verða ávirkað av minkandi ríkisveitingum.

Hevur tað almenna harafturímóti strukturelt avlop (langtíðaravlop), verður kravið til, at tað almenna tættar í, tó minni, við tað at minkandi ríkisveitingarnar kunnu verða mótsvaraðar við at minka avlopið hjá tí almenna.

Talva 3.1. Avlopið hjá landskassa og kommunum frá 1994 – 1999

	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Inntøkur (við ongum blokki)	2.312	2.486	2.519	2.696	2.969	3.278
Heildarveiting	817	852	867	898	920	944
Rakstrar- og løguútreiðslur	- 2.866	-2.634	-2.668	-2.777	-2.871	-3.208
Rentur	-666	-670	-554	-493	-373	-247
Rakstrar- og løguúrslit	-403	34	164	324	645	767

Kelda: Landskassaroknskapir og Hagstova Føroya.

Viðm: Íroknað avlopið fyri 1998 og 1999 eru inntøkuflytingarnar frá Føroya Banka, sum í 1998 vóru 134 mió. kr. og í 1999 eru 113 mió. kr. Roknað verður við lægri flytingum frá Føroya Banka framyvir. Tað er ikki samsvar millum tøluni í talvu 3.1 og talvu 6.2 viðvíkjandi avlopinum hjá tí almenna fyri 1997. Hetta kemst av, at uppgerðirnar eru ymskar og fyribils, serliga tá talan er um allan kommunala sektorin.

Avlopið hjá almenna sektorinum hefur verið vaksandi seinastu árinu, og verður í 1998 mett at verða umleið 650 mió. kr., og

metingar fyri 1999 benda á eitt munandi betri úrslit, umleið 700-800 mió. kr.¹⁴

Er talan í hesum sambandi um eitt avlop, sum ikki er treytað av konjunkturstöðuni, er grundarlag fyri at minka ríkisveitingarnar svarandi til avlopið hjá tí almenna. Hetta hevði ikki fingið serliga realbúskaparligar fylgjur, tí at minkingin hevði bara sæst aftur í einum minni avlopi hjá almenna sektorinum. Eftir avlopinum í 1998 og 1999 at døma, hevði tað sostatt verið grundarlag fyri munandi minking í heildarveitingini, av tí at avlopið hesi árin svarar til ein stóran part av heildarveitingini.

Trupulleikin er her, at ilt er at siga, um avlopið hjá tí almenna, eins og avlopið á gjaldsjavnanum seinnu árin, er eitt úrslit av teimum strukturellu/bygnaðarligu tillagingunum, ið eru farnar fram, ella um talan bara er um serlig stuttíðarfyrbrigdi í sambandi við óvanliga stórar útflutningsinntøkur, lága rentu, lágar orkuprísir og innflutningsprísir annars o.a.

Nevndin er av tí áskoðan, at í øllum førum kunnu partar av nevndu avlopum takast sum tekin um strukturtillagingar í búskapinum seinastu 10 árin. Vísast kann á:

- 1) stovnstillingar og
- 2) beinleiðis tillagingar í búskaparligum/figgjjarligum støddum.

Týðningarmiklar stýrisskipanarligartillagingar eru t.d.:

- Nýggja stýrisskipanarlógin og avtalan við donsku stjórnina 10. juni 1998, sum hava havt við sær greiðari skilnað millum lóggevandi og útinnandi myndugleikar og greiðari staðfesting viðvíkjandi ábyrgd fyri búskaparstýringini. Somuleiðis er langtíðaravtala viðvíkjandi skuld landskassans fingin í lag. Vinnuligt regluverk er hert/styrkt á týðandi økjum, m.a. við partafelagslógini, roknskaparlógini og lóggávu, sum skipar virksemið hjá figgjjarstovnunum. Somuleiðis er nú við lóggávu loyvt at kappast á økjum, sum áður hava verið skipað sum monopolvirksemi. Beinleiðis tillagingar í sambandi við búskaparligar/figgjjarligar støddir, sum vísast kann á, eru t.d.:

¹⁴ Fyri 1998 og 1999 er talan um eina meting av úrslitinum hjá kommununum, sum er av tí, at roknskapir ikki eru tøkir. Metingarnar byggja á vøkstur í inntøkum, sum eru 5% p.a. og vøkstur í útreiðslum og lögum, sum eru 10% p.a. Rentuútreiðslurnar eru mettar at minka 125 mió. kr. í 1998 og 75 mió. kr. í 1999. Hetta er treytað av, at øll 9%-lán eru lögð um til 5%-lán 1/1-1999. Fyri landskassan verða útreiðslurnar mettar at verða 100 mió. kr. hægri og inntøkurnar 170 mió. kr. hægri í 1999 enn á figgjjarlógini 1999.

- Gongdin í kravsjavnanum¹⁵, sum seinnu árinu bendir á munandi styrking hjá vinnulívi og almenna sektorinum (Sí fylgiskjal I).
- Minka studning til fiskivinnuna (undir hesum eisini veðhaldsveitingar frá landskassanum).
- Alivinnan sum „nýggj“ týðandi inntøkukelda á útflutningssiðuni.
- Búskaparráðið vísir í frágreiðing síni í juni 1998 á, at føroyingar hava bøtt um kappingarføri sitt á tveir hættir: „*partvíst eru vit vorðin meiri effektiv, og hava sostatt fingið meiri umsetning burtur úr framleiðsluútreiðslunum, partvíst eru kostnaðirnar hækkaðir meir í londunum vit kappast við enn hjá okkum sjálvum*“.

Um avlopið hjá tí almenna og búskapinum sum heild er tekin um langtíðartillaging, verandi konjunkturstöðu ella kanska eina blanding av báðum, so metir nevndin út frá verandi konjunkturstöðu, at neyðugt verður at tátta búskaparpolitikkinn næstu árinu.

Konjunkturstöðan er í stuttum tann, at álvarsligir kapasitetstrupulleikar taka seg upp í sambandi við tøka skikkaða arbeiðskraft, at innlendski eftirspurningurin er í stórum vøkstri, samstundis sum útlit eru til ein versnandi handilsjavna, tí útflutningurin veksur seinni enn innflutningurin.¹⁶

Føroyingar hava „ráð“ til at lata slíka gongd halda fram, fyribils eftir øllum at døma, tí enn kann innlendski eftirspurningurin, og soleiðis eisini innflutningurin, vaksa rættiliga nógv, áðrenn neyðugt verður við lántøku til at figgja hall á gjaldsjavnanum.

Við øðrum orðum kunnu føroyingar, við at slúsa milliardina, sum í nøkur ár so at siga ikki hevur verið brúkt, inn aftur í búskapin, og aftur beina búskapin inn á klassisku javnvágina, sum var galdandi fram til fyrst í 1980-árunum, við halli á vøru- og tænastráttum svarandi til ríkisveitingarnar.

Ymsir álvarsligir vandar eru við at lata slíka tillaging fara fram. Við at økja innlendska eftirspurningin í stórum, t.d. við at tað almenna minkar avlop sitt við skattalætta og/ella øktum útreiðslum, er sannlíkt, at realt BTÚ ikki økist stórvegis, av tí at tøk arbeiðsmegi er avmarkað. Harafturímóti kann roknast við, at stórir partur av tillag-

¹⁵ Kravsjavnin vísir figgjarnirnar og tær samsvarandi figgjarskuldarnar á øllum týðandi økjum í samfelagnum. Eitt dømi um ogn er innistandandi í peningastovni. Eitt samsvar til hesa ogn er tann skuld, sum peningastovnurin hevur átakið sær til tann, ið eigur hetta innistandandi.

¹⁶ Frágreiðing Landsbankans fyri 1999.

ingini verður vaksandi innflutningur og hækkandi innlendis inflatión¹⁷.

Slík gongd er ein álvarslig hóttan móti vinnugreinum í altjóða kapping, bæði vinnum, sum kappast móti inn- og útflutningi, tí tær fáa ilt við at standa seg í kappingini móti vardu vinnunum (eitt nú um arbeiðsmegina) og tí er vandi fyri, at menningin í kappingarvinnunum steðgar, og at partar av teimum móguliga detta niðurfyri.

Samanumtikið heldur nevndin, at bæði stuttíðar konjunktur-áhugamál og langtíðaráhugamál, har roynt verður at minka vandan fyri tillagingartrupulleikum í sambandi við minkandi ríkisveitingar, tala fyri, at tálmandi figgjarpolitikkur verður rikin næstu árin.

Búskaparstrategi – framskrivingar viðvíkjandi gjaldsjavnanum

Verður tálmandi búskaparpolitikkur rikin komandi árin, er sannlíkt, at avlopið hjá tí almenna og búskapinum sum heild móti umheiminum heldur fram eina tíð. Við hesum kann figgjjarliga nettostøðan hjá landskassa og kommunum og eisini búskapinum sum heild gerast munandi betri. Bøtta figgjjarliga støðan hevur eisini við sær minkandi nettorentuútreiðslur og/ella vaksandi nettorentuinntøkur.

Ein tálmandi stýring við innlenska eftirspurninginum kann í hesum viðfangi tulkast sum, at føroyingar gjalda eina váðatrygging fyri at hava okkurt at standa ímóti við, um ríkisveitingarnar minka, ella um aðrar inntøkukeldur verða hóttar.

Fyri at lýsa vandamál og móguleikar viðvíkjandi búskaparstýringini, hevur nevndin sett upp ein prinsipp-myndil viðvíkjandi gjaldsjavnanum til at gera nøkur hugsað scenarii næstu 10-20 árin.

Grundarlagið undir dømum er søguliga gongdin seinnu árin viðvíkjandi gjaldsjavnanum. Søguliga gongdin er lýst í talvu 3.2.

---

¹⁷ Ein av grundleggjandi stovnsligu tillagingunum, sum eru framdar síðan 1980-árin er, at innlenska rentustigið nú nógv meira enn áður fylgir altjóða rentustiginum. Ein serligur trupulleiki, sum nú meira enn áður geldur fyri búskaparstýringina í hesum sambandi er „skyldan“ hjá tí almenna til at tryggja pengavirðið. Verður enn størri ferð sett á búskapin, fer kostnaðartrýstið at økjast, og kemur hetta at síggjast sum størri lønar- og prísvøkstur í Føroyum enn í londunum uttan um okkum. Hetta kann saman við rentustiginum bera í sær, at virðið á privatari uppsparing minkar.

Talva 3.2. Gjaldsjavnin 1992-1999

	92	93	94	95	96	97	98	99
Vøruútflutningur	2.666	2.161	2.103	2.057	2.449	2.596	2.855	3.083
- vøkstur í %		-18,9%	-2,7%	-2,2%	19,1%	6,0%	10,0%	8,0%
Vøruinnflutningur	-2.009	-1.426	-1.553	-1.766	-2.147	-2.363	-2.608	-2.869
- vøkstur í %		-29,0%	8,9%	13,7%	21,6%	10,1%	10,4%	10,0%
Ríkisveitingar	1.082	1.149	1.220	1.217	1.233	1.266	1.300	1.300
Aðrir postar netto (ikki við rentum)	-953	-453	-170	-364	-73	-368	-455	-314
Úrslit á leypandi postum áðrenn nettorentur eru roknaðar	786	1.431	1.600	1.144	1.462	1.131	1.092	1.201
Nettorentur	-825	-715	-450	-320	-300	-250	-170	7
Úrslit á leypandi postum	-39	716	1.150	824	1.162	881	922	1.208
Nettoogn	-7.874	-6.661	-5.390	-4.400	-3.024	-2.190	-368	840

Keldur: Grundarlagið fyri tølunum fyri 1992-97 eru almenn tøl frá Hagstovuni (árbókin 1998), tøluni fyri 1998-99 eru fyrribils tjóðarroknskapatøl úr búskaparmyndlinum hjá Landsbankanum.

Í talvuni sæst, at nettorenturnar eru minkaðar úr -825 mió. kr. í 1992 upp í +7 mió. kr. í 1999. Hetta sæst somuleiðis aftur í postinum nettoogn, ið fyri 1999 vísir 840 mió. kr., afturímóti eina nettoskuld í 1992, sum er 7.875 mió. kr. „Aðrir postar netto (ikki við rentum)“ eru avlop frá danska tjóðbankanum, tænastráttum og útflutningi og lönir til innlendingar, sum arbeiða uttanlands og øvugt.

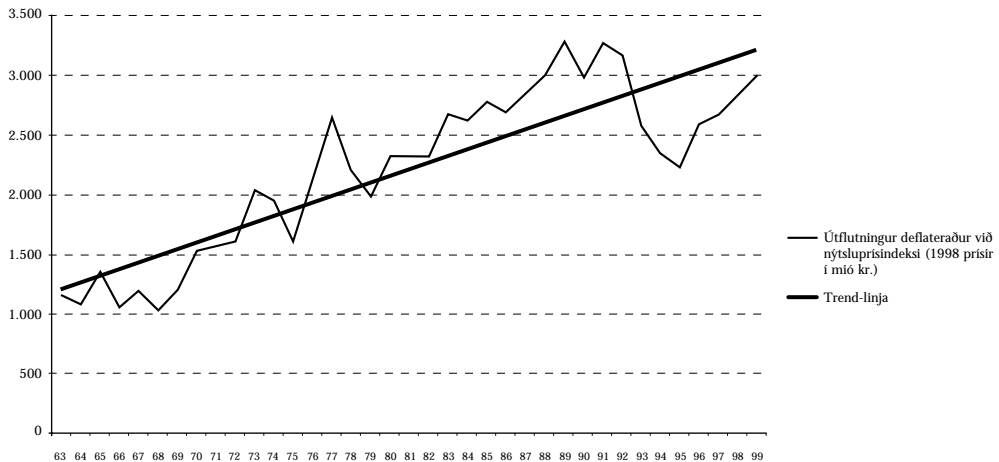
Framskrivingar í gjaldsjavnastøddunum, soleiðis sum tær eru settar upp í talvu 3.2, ávirkað ógvuliga nógv av útgangsstøðu og teimum %-satum, sum nýttir verða til at framskriva við. Framskrivningarnar eru hugsaðar at lýsa peningastreymar, reinsaðar fyri inflatión.

Felagsfortreytir fyri ymsu framskrivingarnar, sum galda fyri ár 2000 og fram, eru:

Vøruútflutningur: Her verður roknað við einum keypikraftarvøkstri sum er 2% árliga. Í søguligum samhangi er her talan um varisliga mettan sats, tí útflutningsvirðið deflaterað við nýtsluprisindeksinum

er í miðal 1963-99 vaksið 3,6%. Miðalvirðið fyri útflutningin í 1999 er nýtt sum grundarlag, sum móguliga kann tykjast at vera í hægra lagi, tá ið hugsað verður um stóra vøksturinn seinastu árin. Sæð yvir longri tíðarskeið, lýst við mynd 3.4., kann tó grundgevast fyri, at grundarlagið er á leið, tí tað liggur nakað lægri enn gongdin.

Mynd 3.4 Keyppikraftargongd viðv. vøruútflutninginum

Aðrir postar netto (áðrenn rentur eru roknaðar): Sum nevnt eru hæv- uðspostarnir her tænaútreiðslur og inntøkur og lønarinntøkur frá færoyingum, sum arbeiða uttanlands og øvugt. Roknast kann við, at hesin nettopostur verður ávirkaður av gongdini í innlenska eftirspurninginum. Í framskrivingunum verður av frálæruávim gingið út frá einum tali, roknað sum miðaltalið fyri árin 1993-99.

Nettorentur: Roknað verður her við, at nettouffigjarogn í útheiminum fær eitt realavkast, sum er 3% p.a.

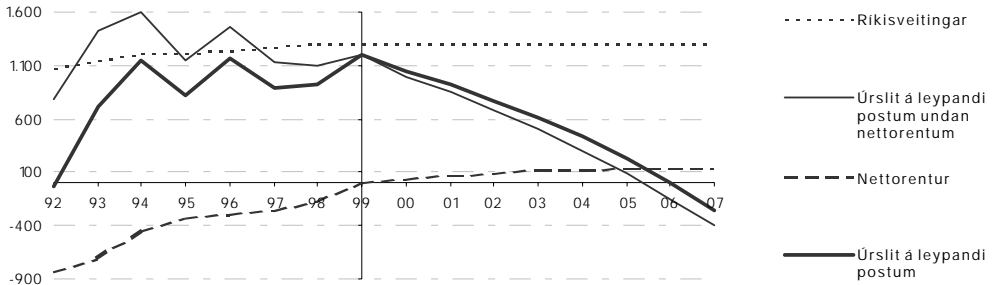
Dømi I

Í fyrsta lagi verður lýst ein gongd, har veik stýring er á innlenska eftirspurninginum og soleiðis eisini innflutninginum, sum árliga veks- ur 7%, t.e. 5% meiri enn útflutningurin. Ríkisveitingarnar verða hildnar á 1999-stigi.

Úrslit av framskrivingum við hesum fortreytum eru lýst í mynd 3.5, dømi I, a og b.

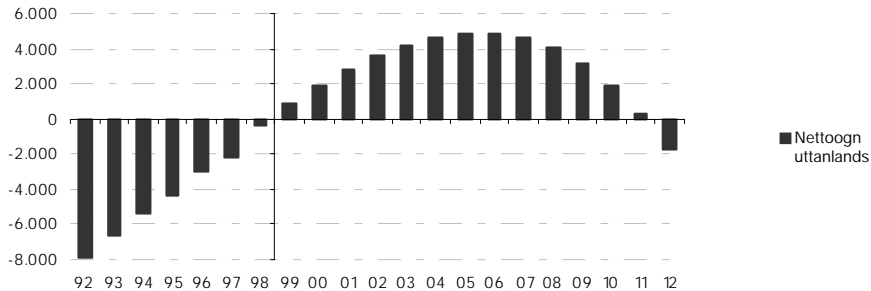

Mynd 3.5. Gjaldsjavni, dæmi I, a

Mynd 3.5, dæmi I, a vísir, at um innflutningsútreiðslurnar vaksa 7% árliga, og útflutningsinntøkurnar vaksa 2% árliga, so ganga 7 ár, áðr-enn gjaldsjavnahall tekur seg upp aftur á leypandi postunum. Ein hövuðstreyt er, sum nevnt, at ríkisveitingarnar verða verandi, sum tær eru.

Mynd 3.5. Gjaldsjavni, dæmi I, b

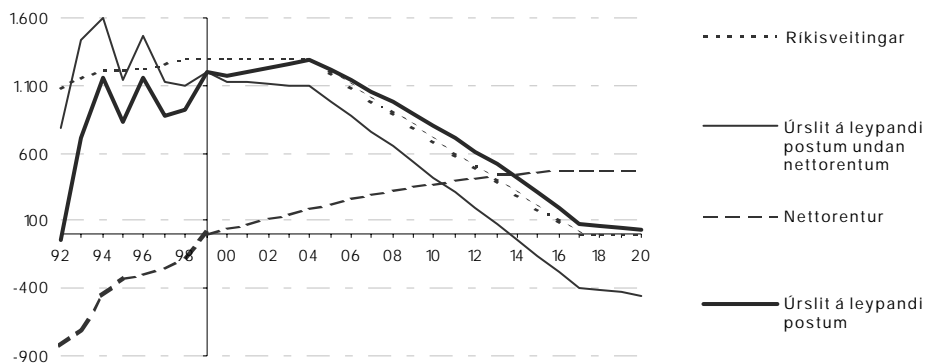
Mynd 3.5, dæmi I, b vísir, at við nevndu framskrivingarfortreytum, verður føroyski búskapurin frá ár 2012 aftur í nettoskuldastøðu móti útlondum. So leingi avlop er á leypandi postum, fara figgjarligu nettokrøvini móti útlondum tó at vaksa.

Dæmi II

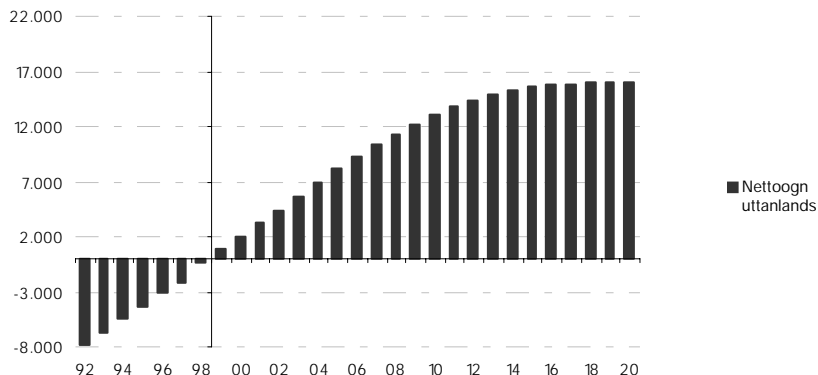
Framskrivingarmyndilin, sum her verður nýttur, kann eisini nýtast til at geva rímliga haldgóðar ábendingar um, hvørji krøv eiga at verða lögð á vøxturin í innflutninginum við figgjarpolitiskari stýring á innlenska eftirpurninginum, um lagt skal verða upp fyri, at ríkisveitingarnar minka. Ríkisveitingarnar eru í hesum viðfangi óbroyttar fram til ár 2004, síðan minka tær 100 mió. kr. um árið, til veitingin er komin niður á null. Kravið til innflutningsvøxturin verður ásett

soleiðis, at úrslitið á gjaldsjavnanum, eftir at ríkisveitingarnar eru fjaraðar burtur, verður á leið null. Úrslitið av slikari framrokning sæst á mynd 3.6, dømi II, a og b niðanfyri.

Mynd 3.6 Gjaldsjavni, dømi II, a

Mynd 3.6 Gjaldsjavni, dømi II, b

Framskrivningin vísir, at um vøruinnflutningurin veksur 2,4% árliga komandi 20 árin – t.e. 0,4% *meiri* enn útflutningurin – so verður úrslitið á leypanði postum á gjaldsjavnanum í 2020 framvegis nakað størri enn null, hóast ríkisveitingarnar í 2000-2017 minka niður í einki.

Samandráttur

Nevndin hevur gjørt nakrar framrokningar fyri gongdina á gjaldsjavnanum, um ríkisveitingarnar verða minkaðar. Fortreytirnar eru í høvudsheitum, at útflutningurin veksur 2% um árið, sum er á leið helvtin av søguliga miðalvøkstrinum. Niðurstøðan er, at skal búskapurin

verða tryggjaður fyri ógvísligum tillagingum og trupulleikum, er avgerandi, at innflutningurin ikki veksur skjótari enn útflutningurin.

Viðmerkjast kann, at um so er, at avlopið á gjaldsjavnanum (ella ein upphædd svarandi til 3/4 av ríkisveitingunum) eisini verður tikið upp í innlenska eftirspurningsmeldurin, verður realvøxsturin møguliga enn størri. Fortreyt fyri enn størri vøkstri er tó, at tann peningur, sum verður slúsaður inn í búskapin, kann seta í gongd arbeiðsmegi og annað framleiðslutilfeingi, sum ikki verður brúkt frammanundan.

Í kreppuárunum var nógv tilfeingi, bæði framleiðslutól, arbeiðsmegi og náttúrutilfeingi, sum ikki varð brúkt, og tí stavar partur av búskaparvøxstrinum seinnu árin frá hesum óbrúktu tilfeingi. Hóast kapasitetsnýtslan í føroyska búskapinum ikki verður máld, er tað eyðsýnt, at arbeiðsmarknaðurin er undir hørðum trýsti. Tað er tí lítið høpi í at vaksa keypiorkuna munandi fyri at bøta um búskaparvøxsturin.

Vøxsturin í framleiðsluvirðinum í føstum prísnum hevur seinastu 5 árin verið um 6% í miðal, miðalvøxsturin frá 1962-1999 hevur verið eitt sindur undir 5%. Veruligi virðisvøxsturin í útflutninginum hevur í miðal verið 8% seinastu 5 árin og 3,7% frá 1962-1999. Hetta ber í sær, við óbroyttum skattatrýsti, ein búskaparvøxstur við vaksandi inntøkum til tað almenna.

Verða ríkisveitingarnar, við hesum fortreytum, minkaðar í longri áramál, t.d. 15-20 ár, er sannlíkt, at búskapurin heldur fram at vaksa. Varisliga mettur búskaparvøxstur kundi í hesum viðfangi verið 2%, svarandi til helvtina av søguliga vøxstrinum í útflutninginum. Slík gongd ber í sær, at óneyðugt verður hjá tí almenna at fremja beinleiðis sparingar, so hvørt sum ríkisveitingarnar minka.

Eitt grundleggjandi krav er tó, at tað almenna, fyri at figgja minkaðu ríkisveitingarnar, fremur ávisar sparingar í skiftistíðini. Hetta merkir, at meirinntøkur hjá tí almenna, sum stava frá búskaparvøkstri, mest verða nýttar til at figgja minkaðu ríkisveitingarnar. Útreiðsluvøxsturin hjá tí almenna verður lægri enn inntøkuvøxsturin, og almenni sektorin veksur tí seinni enn allur búskapurin.

Sum gongdin í búskapinum hevur verið seinastu árin, ber til at laga búskapin til minkandi ríkisveingar og kortini ikki minka eftirspurningin og virkseimið so nógv, sum annars hevði verið neyðugt. Týðandi fortreyt fyri lagaligari búskapartillaging er tó, at politiska valdið megnar at taka skynsamar avgerðir um figgjarpolitikkin komandi árin.

Kapittul 4: Støðug- inntøka

Inngangur

Í hesum parti verður víst á, at høvuðsinntøkukeldurnar í føroyska búskapinum, tær eru inntøkur frá fiskivinnuni og ríkisveitingarnar, eru ella kunnu gerast óvissar inntøkur, ið kunnu broytast nógv eitt tíðarbil. Soleiðis eru eisini inntøkur frá oljuvinnu.

Búskaparstýringin eigur tí at leggja upp fyri henda veruleika og vera grundað á tilvitan um váða/óvissu viðvíkjandi hesum inntøkum.

Dentur verður her serliga lagdur á at lýsa slíka stýring í sambandi við ríkisveitingarnar. Ríkisveitingarnar verða í hesum samanhangi roknaðar sum óvist inntøkugrundarlag, tí full vissa ikki er um, hvørjar tær verða í framtíðini. Grundgevingin fyri hetta sjónarmið er einföld: Nógv bendir á, at veitingarnar fara at minka í framtíðini, fyrst og fremst tí, at sitandi føroyska politiska valdið vil hava tað soleiðis, men møguliga eisini tí, at danska politiska valdið vil hava hetta.

Fyri at minka skaðiligar avleiðingar á føroyska búskapin tí ríkisveitingarnar verða minkaðar, verður tí mælt til, at figgjarpolitikkurin verður lagaður til ta støðuginntøku (eisini nevnd permanentinntøka), sum eftir varisligum metingum kemur at gera seg galdandi í sambandi við ríkisveitingarnar.

Støðuginntøkan av ríkisveitingunum kann lýsast sum ein støðug upphædd, sum tað almenna kann nýta í alla framtíð, eisini eftir at ríkisveitingarnar eru fjarðar burtur. Hugskotið er, at tað almenna ikki nýtir alla árligu ríkisveitingina so hvørt, meðan tær framvegis eru stórar, men at ein partur verður spardur upp, sum kann geva eitt árligt avkast.

Støðuginntøkan kann nýtast sum grovt mát fyri, hvussu stórir partur av ríkisveitingunum í miðal yvir styttri áramál kann slúsast inn í føroyska búskapin umvegis landskassan. Slík strategi eigur at verða fylgd fyri inntøkur til landskassan í sambandi við privatiseringar og møguliga við oljuvinnu.

Inntøkukeldurnar

Føroyski búskapurin er grundaður á tvær høvuðsinntøkukeldur. Onnur inntøkukeldan er fiskivinnan¹⁸ og hin ríkisveitingarnar.

Fiskivinnan er at meta sum varandi inntøkukelda undir tí fortreyt, at tað tilfeingið, sum føroyingar kunnu troyta, hevur umstøður til at endurnýggja seg, og at ávisur eftirpurningur er eftir teimum fiskavør-um, sum føroyingar framleiða.

Fiskatilfeingið skilir seg soleiðis frá olju- og gasstilfeingi á føroyskum øki, ið møguliga kann gerast nýggj týðandi inntøkukelda, og sum kann roknast sum avmarkað tilfeingi. Inntøkur kunnu bara skapast beinleiðis úr hesum tilfeingi, so leingi olja og gass eru í undirgrundini, og so leingi framleiðslukostnaðurin ikki er ov høgur.

Søguliga gongdin vísir, at inntøkurnar frá fiskatilfeinginum kunnu vera rættiliga skiftandi frá ári til ár. Partar av hesum útsveiggi hava føroyingar sjálvir ikki havt ræði á, eitt nú í sambandi við teir prísir, ið hava verið á heimsmarknaðunum og í sambandi við broytingar í veiðinøgðum, stavandi frá veðurlagsviðurskiftum. Men partar av broytingunum í inntøkunum frá fiskivinnuni kunnu eisini vera av viðurskiftum, sum føroyingar sjálvir kundu rátt yvir; her verður serliga hugsað um broytingar í veiðinøgðum, sum stava frá ovurfisking. Um longri áramál hevur fiskitilfeingið víst seg at vera tilfeingi, sum vaksandi inntøkur kunnu vinnast úr, bæði beinleiðis í sambandi við sjálva veiðina og meiri óbeinleiðis við at tilvirka rávøru og við avleiddari framleiðslu.

Hesin veruleiki eigur at viga nógv í búskaparpolitiskari strategi, og skuldi eitt yvirskipað stevnumið tí verið at borið so í bandi, at inntøkusveiggini í fiskivinnuni frambyvir ikki bera í sær tilsvarende stóra upp- og niðurgongd í búskapinum í styttri áramál. Í høvuðsheitum merkir hetta, at allur innlendski eftirpurningurin, undir hesum eftirpurningur stavandi frá tí almenna, ikki verður lagaður til stuttíðarsveiggj í fiskivinnuni, men heldur til varisligar metingar av miðalinntøku í longri áramál.

Úr øðrum londum vísa royndirnar, at inntøkur í sambandi við oljuvinnu, kunnu verða ógvuliga skiftandi eftir stuttari tíð. Afturat hesum kemur, at inntøkurnar fyrr ella seinni halda uppát, tá ið oljukeldurnar tømast.¹⁹ Eins og við fiskivinnuni, eigur búskaparstýringin viðvíkjandi oljuinntøkunum at vera, at nýtsla og realiløgur ikki verða lagaðar til

¹⁸ Herundir eisini alivinnan.

¹⁹ Annað váðamál í heilt langa tíð viðvíkjandi oljuinntøkum er, at tilfeingið kann minka ógvisluga í virði í sambandi við nýggja orkusparandi tøkni ella við at gagnnýta nýggjar orkukeldur. Týðningarmesta alternativa orkukeldan til olju og gass man vera fusionsorkan; mett verður tó, at eini 30-50 ár ganga, áðrenn henda orkukeldan kann gerast týðandi partur av allari orkunýtsluni.

tað, peningainntøkur loyva í stutta tíð, men heldur til varisligar metningar av miðalinntøku í longri tíð.

Men hvussu er so við ríkisveitingunum, sum er hin, í øllum føri í søguligum samanhangi, grundleggjandi inntøkukeldan hjá føroyska búskapinum?

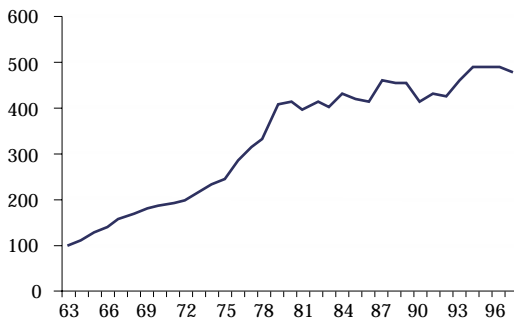
Ríkisveitingarnar – varandi ella avmarkað tilfeingi

Ríkisveitingarnar hava av mongum verið mettar sum trygt inntøku-grundarlag hjá føroyska búskapinum. Gongdin í ríkisveitingunum frá 1963 og fram til nú, vísir, at hetta eisini hevur verið veruleikin.

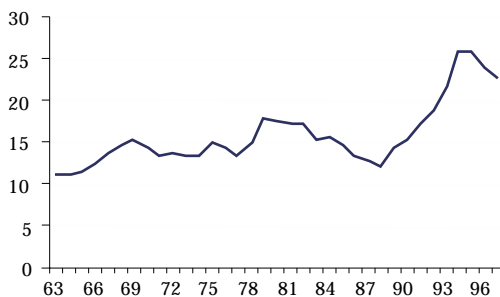
Staðfestast kann, at broytingarnar í ríkisveitingunum, samanbornar við inntøkurnar av fiskivinnuni, hava verið støðugar. Aftur at tí kemur, at veitingarnar hesa tíðina sum heild hava verið vaksandi, bæði mett sum lutfall millum bruttotjódarúrtøkuna og eisini realt, t.e. eftir at lagt er upp fyri inflatiónsgongd. Hetta sæst á myndunum 4.1 og 4.2.

Mynd 4.1 Deflaterað gongd viðv. ríkisveitingum²⁰

Index: 1963=100

Mynd 4.2 Ríkisveitingarnar í % av BTÚ

²⁰ Kelda: MAGDA.

Um gongdin í ríkisveitingunum verður tann sama í allari framtíð, sum tær eins og myndirnar 4.1 og 4.2 vísa, at tær í fortíðini hava verið, eru ríkisveitingarnar at samanlíkna við eitt náttúruilfeingi, sum stöðugt endurnýggjar seg, soleiðis at árliku gjaldingarnar halda sítt virði, og gott og væl tað, eisini eftir at lagt er upp fyri inflatióin.

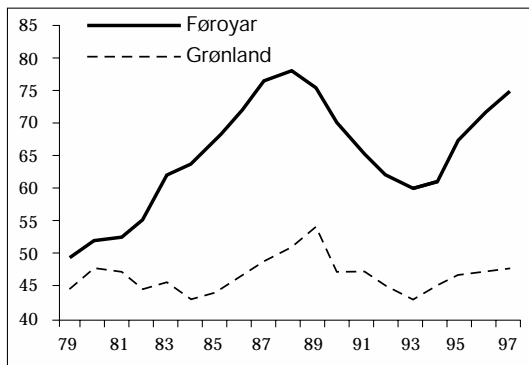
Fæst vísar fyrri, at slík gongd verður galdandi í allari framtíð, merkir hetta, at føroyski búskapurin kann tillagast einari langtíðarjavnveg, har innflutningur av vørum og tænastrum varandi kann vera størri enn útflutningurin við einari upphædd, svarandi til ríkisveitingarnar, t.e. umleið 1,3 mia. kr. árliga, sum ríkisveitingarnar eru nú. Fortreytin er her, at føroyski búskapurin í grundstøðuni ikki hevur serliga stóra nettoskuld til úrheimin.

Sum nevnt, er tó nakað, ið kundi bent á, at ríkisveitingarnar ikki neyðturviliga í framtíðini fara at vísa sama vøxtur sum í fortíðini. Hetta kann gongdin í ríkisveitingunum til Grønlands, sum lýst er á mynd 4.3, geva ábendingar um.

Mynd 4.3 a

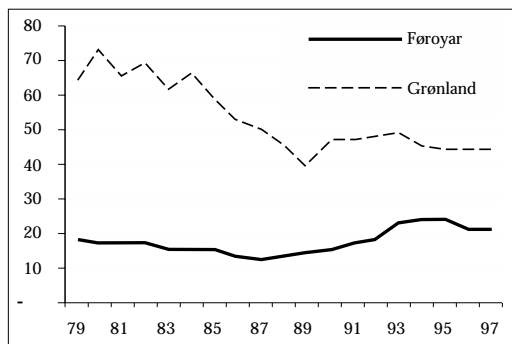
BTÚ í føstum prísnum til hvørt fólk

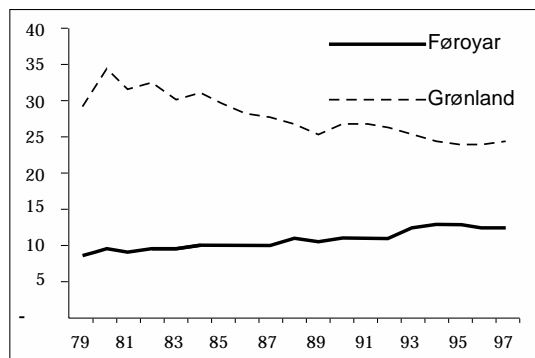
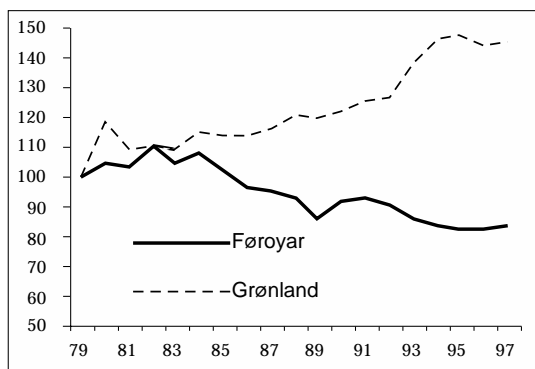
1979 prísir í 1.000 kr

Mynd 4.3 b

Ríkisveitingar í % av BTÚ

Mynd 4.3 c**Ríkisveitingar í fætum prísum til hvørt fólk (1979 prísir í 1.000 kr)****Mynd 4.3 d****Ríkisveitingar í fætum prísum til hvørt fólk (Indeks 1979=100)**

Kelda: Grønlandsku töluni eru kunngjörð í Nyt fra Grønlands Statistik 1999:1. Føroysku töluni eru úr SPM og MAGDA.

Viðm.: Töluni í mynd 4.3 c og 4.3 d eru deflaterað við danska nýtsluprísindexinum.

Hugtakið stöðuginntøka

Ríkisveitingarnar til Føroya fara móguliga ikki at halda fram á sama hátt, sum tær søguliga hava gjørt, og tí eigur at verða lagt upp fyri hetta í búskaparstýringini. Hetta fyri at sleppa undan ógvisligum búskaparligum tillagingartrupulleikum, um ríkisveitingarnar meira ella minni bráðliga hvørva.

Eitt hóslandi grundarlag fyri strategi í búskaparstýringini kann í hesum føri vera at rokna *stöðuginntøkuna* í sambandi við ríkisveitingarnar. Her er talan um roynd at koma fram til eina upphædd, sum

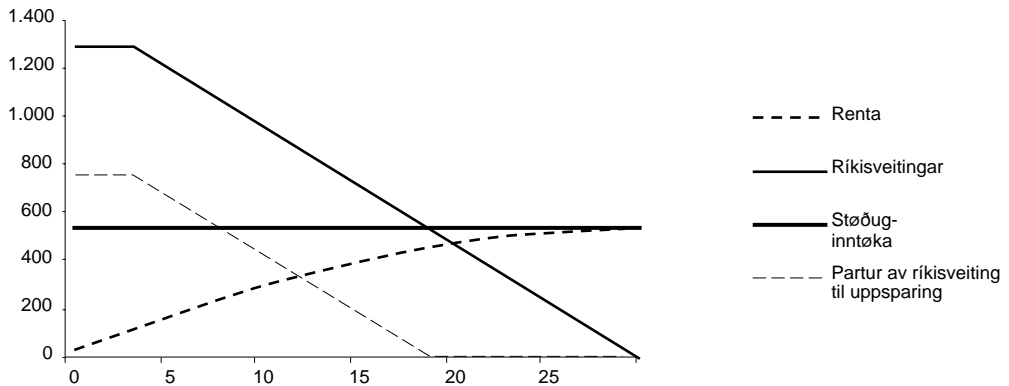
tað almenna árliga kann nýta burtur av ríkisveitingunum og teimum rentuinntøkum, sum stava frá uppspardum parti av veitingunum.

Hugtakið støðuginntøka, soleiðis sum tað her verður nýtt, stavar frá norskum búskaparpolitiskum kjaki um, hvussu olju- og gassinntøkur hjá norska ríkiskassanum skulu nýtast yvir tíð sum partur av stutt- og langtíðarstrategi fyri figgjarpolitikkin.

Avgerandi fyri at rokna støddina á støðuginntøkuni í sambandi við ríkisveitingarnar er, hvørjar metingar vera gjørdar fyri gjaldstreymin viðvíkjandi ríkisveitingunum framyvir, og hvønn diskonterings- og avkastsfaktor gjørt verður av at nýta.

Tað kunnu sjálvsagt gerast óteljandi dømi í hesum sambandi. Tankagongdin kann tó lýsast við í fyrsta umfari at byggja á, at ríkisveitingarnar fyrstu 3 árinu eru óbroyttar og minka síðan árliga 50 mió. kr. frá tí, tær nú eru, t.e. umleið 1,3 mia. kr., niður í einki. Uppspardur partur av ríkisveitingum verður mettur at bliva rentaður 3,5% p.a.

Mynd 4.4 Støðuginntøka, dømi I

Undir nevndu fortreytum vísir mynd 4.4 eina støðuginntøku, sum er góðar 500 mió. kr. Myndin kann tulkast soleiðis, at tað almenna árliga kann nýta umleið 1/2 mia. kr. árliga í longri áramál, hóast ríkisveitingin minkar niður í einki. Myndin vísir somuleiðis, hvussu stórir partur av árligu ríkisveitingunum eigur at verða spardur upp, fyri at støðuginntøkan kann koma upp á hesa hædd. Eisini sæst, at sum frálíður, gerst avkastið/rentan av hesari uppsparing mest týðandi parturin av støðuginntøkuni.

Støðuginntøkan ávirkast lutfalsliga nógv av tí avkasti, roknast kann við í sambandi við uppsparingina. Verður roknistykkið gjørt við sama gjaldstreymi viðvíkjandi ríkisveitingunum, sum omanfyri lýst, men við einum realrentusatsi sum er 2% p.a., verður støðuginntøkan umleið 350 mió. kr. árliga.

Í talvu 4.1 er stöðuginntøkan roknað við ymsum rentufortreytum. Árliga rentan er ímillum 1% og 5%, og tað sæst, at stöðuginntøkan ávirkast nógv av rentufortreytunum.

Talva 4.1 Stöðuginntøka undir ymsum rentufortreytum (mió. kr.)

Rentustig	1%	2%	3%	4%	5%
Stöðuginntøka	194	352	482	590	679

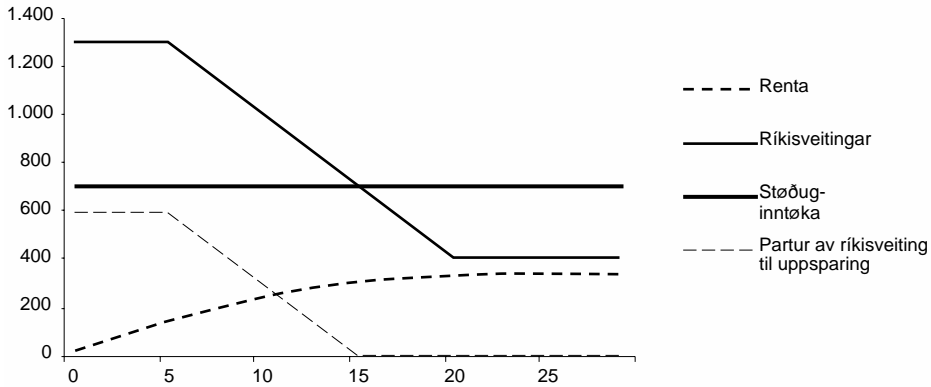
Stöðuginntøkan ávirkast eisini av fortreytum viðvíkjandi gongdini á ríkisveitingunum. Hetta verður lýst í talvu 4.2.

Talva 4.2. Stöðuginntøka undir ymsum fortreytum viðv. gongd í ríkisveitingum.

Mió. kr.	Linjurøtt minking í 15 ár	Linjurøtt minking í 20 ár	Linjurøtt minking í 25 ár
Stöðuginntøka Rentustig=2%	186	237	285
Stöðuginntøka Rentustig=3%	265	333	395
Stöðuginntøka Rentustig=4%	336	417	488
Stöðuginntøka Rentustig=5%	400	490	567

Eitt annað dømi um at rokna stöðuginntøku út, tekur útgangsstig í, at bara tann parturin av ríkisveitingunum, sum kemur undir skipanina við heildarveitingini, verður minkaður. Gingið verður í hesum sambandi út frá, at ríkiskassin eisini framyvir ber raksturinn av ríkisstovnum og øðrum uppgávum, sum ikki koma undir heildarveitingina. Fyritreytin er í hesum sambandi, at hesar ríkisútreiðslur verða verandi á núverandi reala stigi. Harafturat verður gingið út frá, at heildarveitingin komandi 5 árin verður hildin á núverandi reala stigi fyri síðan at minka linjurætt í 15 ár. Ríkisveitingarnar vera í útgangstiginum settar til 1.300 mió. kr., av hesum eru 933 mió. kr. heildarveiting, men hitt, t.e. 400 mió. kr., eru beinleiðis útreiðslur hjá ríkiskassanum til m.a. rakstur av ríkisstovnum, ið reka virksema í Føroyum. Realrentustigið á uppsparða partinum av ríkisveitingunum verður sett til 3,5% p.a.

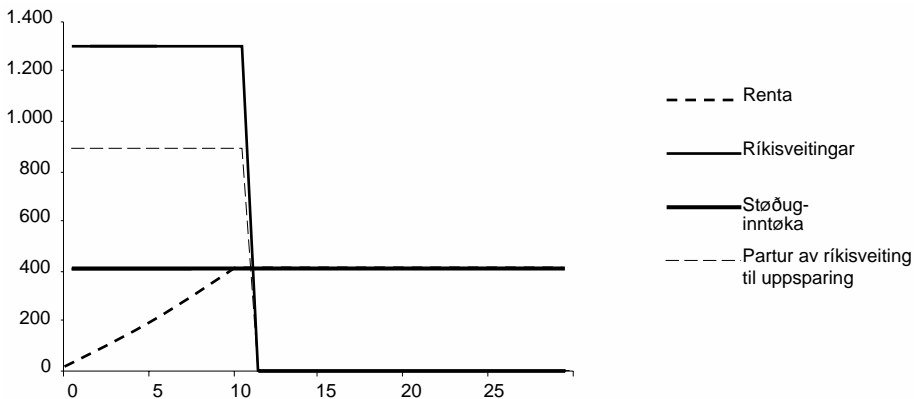
Mynd 4.5 Stöðuginntøka, dæmi II

Á mynd 4.5, dæmi II sæst, at hægri stöðuginntøka fæst við at taka grundstöðu í, at bara heildarveitingin verður minkað burtur í onki og ríkiskassin framvegis ber útreiðslurnar til rakstur av ríkisstovnum. Stöðuginntøkan frá ríkisveitingunum undir hesum fortreytum verður um 700 mió. kr. árliga.

Sum triðja dæmi um stöðuginntøku, verður gingið út frá, at ríkisveitingarnar halda sama núverandi virði næstu 10 árin, og hvørva síðan í einum. Realrentustig verður sett til 3,5% p.a. Mynd 4.6 vísir undir hesum fortreytum eina stöðuginntøku, sum er umleið 400 mió. kr.

Mynd 4.6 Stöðuginntøka, dæmi III

At enda verður lýst eitt dæmi, ið er nær hugsanini um stöðuginntøkur, tað er tað, ið nevnist „kapitalisering av blokkinum“. Tað, sum í politiska kjakinum hevur verið undirskilt við „kapitalisering av blokkinum“, er, at danski ríkiskassin í staðin fyrir at gjalda heildarveitingina

(blokkinn) so hvørt í framtíðinni, rindar landskassanum eina einsinnisupphædd. Eftir hetta verður eingin heildarveiting goldin.

Einsinnisupphæddin verður í hesum døminum sett til 14 mia. kr., sum á leið svarar til nútíðarvirðið á óbroyttari heildarveiting, sum er 933 mió. kr. árliga næstu 20 árin og við diskonteringsatsi 3,5%. Støðuginntøkan, sum við hesum fortreytum beinleiðis ger seg galdandi í sambandi við heildarveitingina, er rentan (kapitalavkastið), sum kann vinnast við at leggja einsinnisupphæddina í virðisbrøv ella í at „afturgjalda skuld“ hjá landskassanum. Verður avkastið mett at verða 3,5% um árið, kann støðuginntøkan stavandi frá heildarveitingini roknast til umleið 490 mió. kr. um árið.

Støðuginntøka sum strategi í búskaparstýringini

Omanfyri eru lýst ymisk hugsað dømi viðvíkjandi ríkisveitingum, og í hesum sambandi, hvør støðuginntøkan kann verða í sambandi við veitingarnar. Tankagongdin er soleiðis ikki nýggj í føroyskum búskaparpolitiskum kjaki, tí hon minnir nógv um tey sjónarmið, sum hava verið frammi um at kapitalisera „blokkinn“. Tað, sum møguliga er nýtt í sambandi við hugtakið støðuginntøka er, at tað kann gagnnýttast sum ein týðandi „leiðbeinari“ fyri tey, sum leggja til rættis búskaparpolitikkinn í styttri og longri áramál.

Føroyingar eru illa royndir av stórum búskaparsveiggjum, og tað sær út til, at rúm politisk undirtøka er fyri, at figgjarpolitikkurin verður framdur á slíkan hátt, at útsveiggini framyvir verða minni. Í hesum sambandi kunnu varisligar metingar av støðuginntøku í sambandi við ríkisveitingar (og møguliga seinni eisini í sambandi við olju- og gassinntøkur), gerast hent amboð, tí hugtakið gevur ábendingar um, hvussu stóran part av ríkisveitingunum, soleiðis sum tær eru nú, ráðiligt er at nýta til rakstur og iløgur av tí almenna.

Í stuttum kann støddin á støðuginntøkuni tulkast sum *mest loyvda nýtslan av ríkisveitingunum (og part av avkasti frá uppsparing stavandi frá hesum) í einum figgjarári*, fyri í stórt áramál at sleppa undan einari meira ella minni bráðligari tvungnari tillaging á útreiðslusíðuni hjá tí almenna, tá inntøkurnar minka (og eisini um tær vaksa).

Hesin trupulleiki kann prinsipielt lýsast eftir mynd 4.6. Her fær føroyski búskapurin í 10 ár 1,3 mia. kr. um árið í ríkisveitingum, men 11. árið fella veitingarnar burtur. Hevur tað almenna hesi árin nýtt allar árligu ríkisveitingarnar til rakstur og iløgur, skal álvarslig tillaging fremjast í fá ár á útreiðslusíðuni hjá tí almenna, og tí við ávirkan á búskaparlíga virkseimið. Verður harafturímóti roynt at laga útreiðslusíðuna hjá tí almenna til støðuginntøkuna, sum á mynd 4.6 er mett at vera um 400 mió. kr., verður eingin ógvisligur búskaparskelkur, tí

tað almenna frá uppsparða partinum av ríkisveitingunum fyrstu 10 árinum, fær stöðugt avkast, sum framhaldandi kann figgja útreiðslu-grundarlagið.

Verður bygt á verandi stöðu, eigur stöddin á tí partinum av ríkisveitingunum, sum komandi árinum verður beindur í innlenska eftirspurningin ikki at verða størri, enn stöðuginntøkan, ið stavar frá ríkisveitingunum.

Hugtakið stöðuginntøka, líka mikið um tað verður nýtt í sambandi við ríkisveitingar ella møguliga olju- og gassinntøkur, hevur nakrar veikleikar sum leiðbeinari fyri, hvussu nógv er skilvíst at brúka so hvørt av slíkum inntøkum.

Í fyrsta lagi er trupult at meta um, hvørjir diskonteringar- og hvørjir avkastsfaktorar eiga at verða nýttir. Í Noregi hevur dentur verið lagdur á at farið verður varliga fram í metingunum, m.a. við at nýta ein diskonteringsfaktor, sum er 7% í sambandi við framtíðar inntøku-streymar, men skotið hevur verið upp, at avkastið verður roknað við einum lægri rentusatsi, sum er 4%.²¹

Í øðrum lagi kann verða víst á, at full nýtsla av stöðuginntøkum (samanborið við at bara t.d. 80% av stöðuginntøkunum verða nýtt) ber í sær, at kapitaliseraða virðið av júst ríkisveitingunum verður varðveitt yvir tíð. Hetta merkir, at nýt看slan av stöðuginntøkuni fær minni og minni at siga, so hvørt sum BTÚ veksur. Fyri tað almenna merkir hetta, alt annað óbroytt, at aðrir partar av figgjarpolitikkinum so við og við mugu tálmast fyri at hava javnvág á almennu figgjarætlanunum.²² Um hesi viðurskifti vera mett at verða ein trupulleiki í førøyskum samanhangi, eigur tað almenna ikki at nýta alla stöðuginntøkuna, men t.d. bara 80-90% av henni í miðal í styttri áramál.

Í triðja lagi kann vísast á, at demografisku viðurskiftini komandi 20 árinum fara at broytast nógv eins og í øðrum ídnaðarlondum. Hetta er álvarsligur langtíðartrupulleiki fyri figgjarpolitikkin, ið snýr seg um, at væl færri borgarar verða í vinnuførum aldri afturímóti eldri og gomlum, ið eru farnir av arbeiðsmarknaðinum. Fyri tað almenna merkir hetta minni skattainntøkur, samstundis sum størri trýst verður á útreiðslusíðuna á týðandi økjum, eitt nú útreiðslur til pensjónir, heilsuverk og røkt. Trupulleikin hjá tí almenna viðvíkjandi pensjónsútreiðslunum verður helst minni, møguliga við eftirlønarskipanum, men hóast hetta má roknast við stórum figgjarligum trýsti á almennu kassarnar av demografiskum ávum um 10-15 ár. Eisini hetta bendir

²¹ Brekke, K.A. (1991): Bruken av oljeinntektene. Økonomiska analyser nr. 7 1991. Statistisk sentralbyrå.

²² Olsen, Øystein (1996): Statens petroleumsfond - Et styringsverktøy for finanspolitikken.

á, at nýtslan av stöðuginntøkuni nú verður í lægra lagi, fyri at styrkja almenna sektorin til langtíðaravbjóðingarnar.

Í fjórða lagi er talan um eina arbeiðsfría inntøku, sum kann hava óhepnar fylgjur við sær á búskapin, um hon ikki verður umsitin rætt.

Samandráttur

Búskaparstýringin eigur nógv meiri enn higartil at verða grundað á, at høvuðsinnøkukeldurnar eru óvissar. Dentur verður lagdur á at lýsa slíka stýring í sambandi við ríkisveitingarnar. Nógv bendir á, at veitingarnar fara at minka í framtíðini, hetta tí, at sitandi føroyska politiska valdið vil hetta, men kanska danska politiska valdið vil tað eisini.

Fyri at minkandi ríkisveitingar ikki skulu fáa ov skaðilig árin á føroyska búskapin, verður mælt til, at figgjarpolitikkurin verður lagaður til eina varliga metta stöðuginntøku av ríkisveitingunum.

Stöðuginntøkan av ríkisveitingunum er ein stöðug upphædd, sum tað almenna kann nýta í framtíðini, eisini eftir at ríkisveitingarnar eru burtur. Hugskotið er, at tað almenna ikki nýtir alla ta árliku ríkisveitingina, men sparir ein part av veitingini upp, meðan hon enn er stór. Endamálið er, at uppsparingin skal geva tí almenna eitt árligt avkast.

Ásetingin av stöðuginntøkuni verður ávirkað av fleiri viðurskiftum, serliga av áramálinum ríkisveitingin verður skorin niður, og tí rentu, uppsparði parturin av ríkisveitingini kann væntast at kasta av sær. Í frágreiðingini eru sett upp dømi um, at stöðuginntøkan av verandi ríkisveiting, umleið 1,3 mia. kr., kann væntast at liggja ímillum 200 og 570 mió. kr., alt eftir skiftistíð og rentufortreytum. Men av tí at skiftistíðin ikki er fastløgð, ber ikki til at siga nakað við vissu um, hvussu stór stöðuginntøkan er.

Stöðuginntøkan kann nýtast sum eitt grovt mát fyri, hvussu stórir partur av ríkisveitingunum árliga kann slúsast inn í búskapin umvegis landskassan. Verður stöðuginntøkan t.d. roknað til 400 mió. kr., verður hetta stöðuginntøka, t.e. føst árlig inntøka hjá landskassanum. Hetta er treytað av, at allur parturin av ríkisveitingunum, sum er omán fyri 400 mió. kr., t.e. umleið 900 mió. kr., verður settur av til uppsparing. Avlopið av almenna sektorinum hevur í 1998 og 1999 væntandi verið 600-800 mió. kr., og tí krevst, at almenni sektorurin komandi árin í minsta lagið megnar at halda fast um slíkt rakstrarúrslit, og helst, at miðað verður eftir enn størri avlopum fyri at fremja hesa uppsparing.

Ein langtíðarætlan fyri figgjarpolitikkin eigur at byggja á varligar metingar av stöðuginntøkuni í sambandi við ríkisveitingarnar og møguliga við olju- og gassinntøkur.

Kapittul 5: Búskaparvøkstur og minkaðar ríkisveitingar

Inngangur

Kemur málið at minka ríkisveitingarnar á samráðingarskrá millum danskar og føroyskar myndugleikar, verða nøkur búskaparlig áhugamál at gera seg galdandi. Á nøkrum økjum kunnu áhugamálini partanna millum vera samanfallandi, á øðrum mótstriðandi. Í hesum parti verður roynt at lýsa ein myndil viðvíkjandi at minka ríkisveitingarnar. Hann kann móguliga geva rúmd fyri áhugamálunum hjá báðum partum í slíkari samráðingarstöðu.

Vísast kann á nógvar ymiskar móguleikar viðvíkjandi skipaðari minking í ríkisveitingunum. Í hesum viðfangi hevur nevndin tó avmarkað seg til at lýsa eina skipan, har árlig minking í veitingunum verður tengd at vøkstrinum í føroysku bruttotjóðarúrtøkuni.

Áhugamálini

Vanlig marknaðarbúskaparlig hugsan er, at tann sum spyr eftir vøru ella tænastu, vil gjalda so lítið sum móguligt fyri tað, ið keypt verður, men seljarin vil fáa so stóra inntøku sum gjørligt fyri at lata vøruna ella tænaastuna frá sær. Verður henda hugsan sett í samband við ríkisveitingarnar, so skuldu áhugamálini hjá donskum politiskum myndugleikum talað fyri, at útreiðslurnar hjá ríkiskassanum vóru minst móguligar í sambandi við at reka føroyska almenna sektorin, tó soleiðis, at politiski málsetningurin viðvíkjandi veitingunum eisini varð rokkin. Í hesum viðfangi er tó torført at gera sær fullfíggaða mynd av, hvør politiski málsetningurin er, ella hvat „politisk tænasta“ tað er, ríkisveitingarnar í rúmunum týðningi²³ eru gjald fyri.

²³ Við ríkisveitingar í rúmunum týðningi verður her hugsað um allar fíggarligar veitingar, tað eru heildarveitingin, rakstur av ríkisstovnum í Føroyum, serliga kredittskipanir við ríkinum sum veðhaldara ella kreditori og tíðaravmarkaðar peningaligar veitingar/stuðul í sambandi við búskaparkreppur í Føroyum.

Eitt hövuðssjónarmið hefur í hesum sambandi verið, at ríkisveitingarnar hava verið latnar Føroyum fyri at tryggja, at lívskorini, mált sum tøk bruttotjóðarinntøka til hvørt fólk, í hesum parti av ríkinum ikki vóru munandi verri enn í Danmørk. Er hetta sjónarmiðið rætt, so kann hugsast, at leysari føroyskt stýrisskipanarligt tilknýti til Danmørk fær danskar politiskar myndugleikar til at kenna seg minni bundnar at tryggja vælferð í Føroyum. Og er sjónarmiðið rætt, so kann eisini hugsast, at jú størri krøvini frá føroyskari síðu eru fyri leysari tilknýti til danska ríkið í sambandi við komandi samráðingar, jú størri verða krøvini frá danskari síðu um at minka ríkisveitingarnar.

Harafaturímóti er greitt, at danskir politiskir myndugleikar longu nú – áðrenn stýrisskipanarligar broytingar eru framdar – fara greiðari at staðfesta ábyrgd fyri føroyska búskapinum. Hetta er óivað av búskaparligu kreppuni, sum gjørdi seg galdandi í Føroyum fyri fáum árum síðan og í hesum sambandi eisini politiskir trupulleikar í Danmørk. Hetta varð greitt eftir avtaluna 10. juni 1998, har danski figgjarmálaráðharrin í tíðindaskrivi, undir yvirskriftini „*Indledningen til en ny æra i samarbejdet mellem Danmark og Færøerne*“ segði:

„... *Bloktilskuddet til Færøerne er i aftalen fastsat uændret til 933 mio. kr. for de næste tre år. Men det ligger i de færøske planer om større selvstændighed, at vi skal genforhandle hele bloktilskudsordningen i sammenhæng med en nyordning af deres forfatningsmæssige forhold til Danmark.*

Vi må i dag erkende, at vi har haft dårlige erfaringer med at intervenere i den færøske økonomiske politik. Derfor gør vi i den ny aftale op med tidligere aftaler, hvor vi i fællesskab har sagt noget om den økonomiske politik. På denne måde understreger vi, at det i fremtiden fuldt ud er Færøernes ansvar at få den økonomiske politik til at hænge sammen.“

Tað kann hugsast, at danskir myndugleikar í samráðingarstøðu vilja, at ríkisveitingarnar skulu minka nógv og skjótt. Eftir útsøgnunum hjá danska figgjarmálaráðharranum at døma, kann niðurskurðurin møguliga bara fara at fata um tann partin av veitingunum, sum koma undir heildarveitingina. Harafaturímóti tala dansk áhugamál eisini fyri, at ríkisveitingarnar ikki verða minkaðar ov ógvisliga, tí ríkiskassin við búskaparkreppuni gjørdist nógv tann størsti einstaki kreditorurin hjá føroyska almenna sektorinum. Kredittváðin talar sostatt fyri, at ríkisveitingarnar ikki verða minkaðar á slíkan hátt, at førleikin hjá landskassanum fyri at halda lánskyldur sínar móti ríkiskassanum verður hóttur.

Eyðsæð, politiska stevnumiðið frá føroyskari síðu um at minka bú-

skaparligu bindingarnar til Danmarkar í sambandi við ríkisveitingarnar, so tala føroysku áhugamálini fyri at:

- Tryggleiki verður um, hvørjar ríkisveitingarnar verða framyvir: hetta er neyðugt fyri at kunna leggja skynsaman langtíðar búskaparpolitikk til rættis
- Veitingarnar (ella nútíðarvirði av teimum) verða so stórar, sum til ber.

Minkaðar ríkisveitingar – ein hugsaður myndil

Nevndin er í arbeiðssetninginum biðin um at:

- Gera búskaparligar framrokningar við eini minkandi heildarveiting, har føroysk eginfigging verður á øllum økjum
- Lýsa figgjárligar avleiðingar fyri landskassa og kommunukassar av slíkari tilgongd

Trupult er at gera slíkar búskaparligar framrokningar við minkandi heildarveiting, m.a. tí, at nevndin ikki veit, hvussu stóra minking talan kann verða um, og hvussu skjótt minkingarnar verða at fremja. Hetta er jú ein politiskur spurningur, sum ikki hevur verið til viðgerðar enn.

Nevndin hevur tí roynt at seta upp ein myndil fyri, hvussu minkingin kundi farið fram, har føroyskir og møguliga eisini danskir myndugleikar finna rúmd fyri teimum áhugamálum, sum nevnd eru omanfyri. Myndilin gevur somuleiðis móguleika fyri at gera metingar um, hvussu landskassin og kommunukassar kunnu fáa vaksandi figging til vega, so hvørt sum ríkisveitinginarnar minka.

Grundleggjandi hugsanarhátturin viðvíkjandi myndlinum er, at minkandi ríkisveitingar verða tengdar at gongdini í føroysku bruttotjóðarúrtøkuni (BTÚ). Eitt høvuðsendamál við slíkari skipan er, at minka um ta óvissu, sum kann stinga seg upp í sambandi við tær tillagingar, sum skulu fremjast í føroyska búskapinum, so hvørt sum veitingarnar minka.

Nevndin gongur í hesum sambandi út frá, at minkandi ríkisveitingarnar eru ein „irreversibil“ gongd. Ítøkiliga merkir hetta, at ríkisveitingarnar minka, so hvørt sum búskaparligur vøkstur, t.e. vøkstur í BTÚ, ger seg galdandi. Harafturímóti er steðgur í vøkstrinum, ella er talan um minking í einum ári ella fleiri, so stendur virðið á ríkisveitingunum í stað hetta árið ella hesi árin. Er BTÚ minkað eitt áramál, verða ríkisveitingarnar ikki at minka aftur, fyrr enn BTÚ aftur er vaksin upp á tað stigið, galdandi var, áðrenn BTÚ fall.

Búskaparligu tillagingarkrøvini raka í fyrsta umfari føroyska al-

menna sektorin, og tí verður upphæddin á tí, ið ríkisveitingin minkar í hesum myndli, roknað sum partur av teimum meirinntøkum, sum landskassi og kommunur fara at fáa í sambandi við búskaparvøkstur – ein vøkstur, sum annars kundi farið til meiri nýtslu og iløgur, bæði í privata og almenna sektorinum.

Roknidømi: Sum útgangsgrundarlag í fyribilstølum fyri 1998 verður BTÚ mettt til 7 mia. kr. Inntøkurnar hjá tí almenna verða um 3 mia. kr., av tí fær landskassin 2,2 mia. kr. og kommunurnar 0,8 mia. kr. Inntøkurnar hjá tí almenna svára við hesum til 43% av BTÚ.

Sum víðari treyt verður sett, at tað, ið ríkisveitingin minkar árliga, verður roknað sum 1/3 av tí vøstri í inntøkunum, sum tað almenna fær í sambandi við vøkstur í BTÚ, roknað sum 43% av BTÚ-vøstrinum.

At enda verður sett sum treyt fyri rokniðøminum, at bara tann parturin av ríkisveitingunum, sum fatar um heildarveitingina (her sett til 950 mió. kr. av allari veitingini, sum er 1.300 mió. kr.), verður minkaður.

Verða hesar treytir nýttar í samband við ein miðalvøkstur í BTÚ komandi árinum, sum er 3%, verður niðanfyrir scenario galdandi (lýst í talvu 5.1).

Talva 5.1 Scenario 1, búskaparvøkstur, sum er 3%

Ár	BTÚ	Vøkstur í BTÚ í mió. kr.	Vøkstur í inntøkum hjá tí almenna	Minking í ríkis- veitingum	Heildar- veiting	Ríkisveit- ingar tilsamans
	7.000				950	1.300
1	7.210	210	90	30	920	1.270
2	7.426	216	93	31	889	1.239
3	7.649	223	95	32	857	1.207
4	7.879	229	98	33	824	1.174
...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...
19	12.275	358	153	51	196	546
20	12.643	368	158	53	144	494
21	13.022	379	163	54	90	440
22	13.413	391	167	56	34	384
23	13.815	402	172	34	0	350
24	14.230	414	178	0	0	350
25	14.656	427	183	0	0	350

Talva 5.1 vísir, at við einum árligum búskaparvøstri, sum er 3% varir tað 22 ár at minka heildarveitingina niður í onki. Hvussu stór minkingin

í heildarveitingini er, er í myndlinum nógv ávirkað av árliga búskaparvøkstrinum og somuleiðis eisini av, hvussu stóran part av árliga búskaparvøkstrinum politisku myndugleikarnir nýta til at minka ríkisveitingarnar. Í talvu 5.2 er “viðkvæmis-greining” gjørd hesum viðvíkjandi.

Talva 5.2 Minkandi ríkisveiting undir ymsum fortreytum

Búskaparvøkstur um árið	Partur av inntøkuvøkstri hjá tí almenna, sum fer til at minka ríkisveitingarnar	Ár til ríkisveitingarnar eru minkaðar niður í einki
1%	1/4	84
3%	1/4	28
5%	1/4	17
1%	1/3	69
3%	1/3	24
5%	1/3	15
1%	1/2	50
3%	1/2	18
5%	1/2	12
1%	2/3	40
3%	2/3	14
5%	2/3	8

Í talvu 5.2 eru 12 ymisk scenari sett upp, ið vísa, eftir hvussu nógvum árum heildarveitingin er minkað burtur í einki. Minkingin er treytað av árligum búskaparvøkstri, og hvussu stóran part av búskaparvøkstrinum politisku myndugleikarnir fara at nýta til at minka ríkisveitingarnar.

Í sambandi við at minka ríkisveitingarnar verður neyðugt, at landsstýrið ger eitt greiðari uppgávu- og ábyrgdarbýti millum land og kommunur.

Samandráttur

Ríkisveitingarnar kunnu verða minkaðar eftir ymskum myndlum. Ein møguleiki er, at minkingin verður tengd at broytingum í føroysku bruttotjóðarúrtøkuni. Tíðin, tað varir at minka ríkisveitingarnar, er treytað av búskaparvøkstrinum, og hvussu stóran part av vøkstrinum politisku myndugleikarnir fara at nýta til at minka ríkisveitingarnar.

Tað er greitt, at føroysku kommunurnar eisini skulu fígga ein part

av minkaðu ríkisveitingunum. Tað verður neyðugt í sambandi við at yvirtaka vaksandi partin av øllum fíggjartørvinum hjá tí almenna, at gjørt verður eitt greitt uppgávu- og ábyrgdarbýti millum land og kommunur. Hetta ber m.a. í sær, at broytingar eiga at verða gjørdar í skattaskipanini.

Verður ein avtala millum Danmørk og Føroyar gjørd eftir hesum leisti, kann lagt vera upp fyri væntandi oljuinntøku hjá landskassanum.

Verður ríkisveitingin bara minkað ein part av árliga búskaparvøkstrinum, gongur long tíð, áðrenn veitingin er avgerandi minkað. Hetta ber í sær, at óvist er, hvussu politikarar og onnur skulu laga seg til eina slíka gongd, og um landsstýrið drálar við neyðugu sparingunum ella tillagingunum. Verður ríkisveitingin í staðin lækkað fast í stutt áramál, vita bæði politikarar, vinnulívsfólk og borgarar betur, hvussu tey skulu laga seg til nýggju støðuna. Hetta kann tó viðhvørt hava ógvisligari árin á búskapin.

Kapittul 6: Avleiðingar- nar av minkandi ríkis- veitingum

Inngangur

Frammanfyri eru gjørdar ymsar framrokningar, sum vísa, hvussu partur av árliga búskaparvøkstrinum kann nýtast til at minka ríkisveitingarnar og eisini, hvussu landið kann seta av ein part av avlopi landskassans í ein grunn, sum kann tryggja landinum eina støðuginntøku. Búskapargrunnurin verður viðgjørdur nágreiniligari í parti II.

Í hesum kapitlinum verður hetta lýst:

Týdningurin av ríkisveitingunum fyri landskassa og kommunukassar.

Týdningurin av heildarveitingini og øðrum veitingum frá ríkinum fyri føroyska búskapin sum heild.

Hvat kreivst í framleiðslu-/inntøkugrundarlagnum fyri, at Føroyar kunnu standa ímóti minkandi ríkisveitingum.

Hvørjar mekanismur kunnu væntast at gera seg galdandi í búskapinum, tá stuðulin stigvíst fer at minka burtur í onki.

Týdningarmikil árin á búskapin, um ríkisveitingarnar minka

Á mynd 6.1 eru týdningarmestu avleiðingar av, at ríkisveitingarnar minka, settar upp.

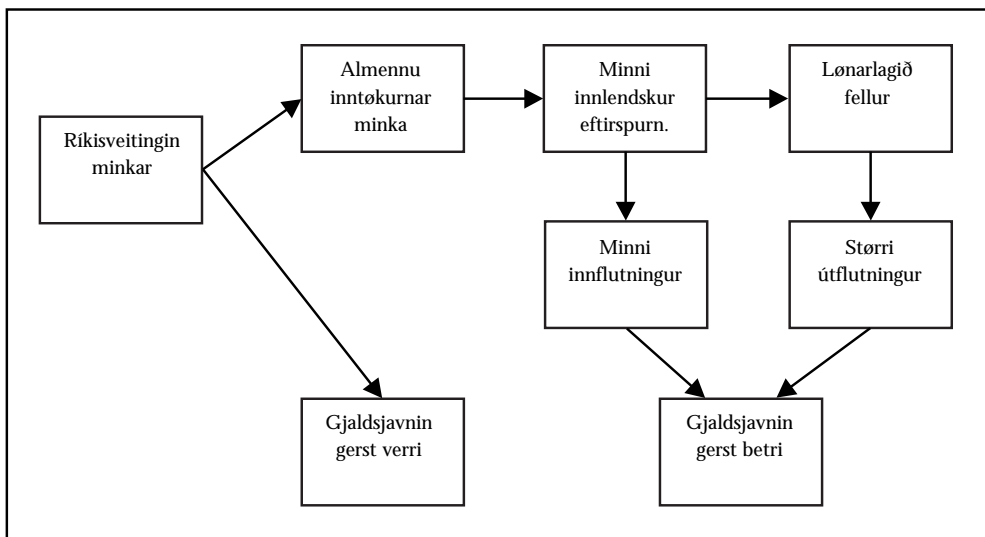
Ríkisveitingarnar eru ein partur av inntøkuni hjá landskassanum, og tí fara minkaðar ríkisveitingar at merkja, at inntøkan hjá landskassanum eisini minkar. Sjálvsagt merkir hetta sparingar á ein ella annan hátt, antin við at almennu íløgurnar, lønirnar, nýtslan ella okkurt annað minkar, ella at meiri verður kravt inn í skatti.

Tá landskassans útreiðslur minka, fer tað at fáa árin á allan búskapin. Um t.d. alment lønta fólkið fækkast, fer hetta at merkja, at

arbeiðsloysið veksur. Samstundis merkir það, at eftirspurningurinn eftir vörum og tænastrum frá privatu vinnunum minkar, og tiskil at fólk eisini verða sögd úr starvi í privatu vinnunum.

Vaksandi arbeiðsloysið merkir, at fólk flyta av landinum, og at lønin fellur. Fallandi lønarlagið merkir, at kappingarførið í útflutningsvinnunum gerst betri, og soleiðis fer ein vøkstur at koma í útflutningsvinnunum. Vøksturinn ger, at nøkur av teimum fólkunum, sum mistu arbeiðið, fáa nýtt starv í útflutningsvinnunum og eisini í avleiddu vinnunum, sum aftur fara at vaksa, tá eftirspurningurinn frá útflutningsvinnunum økist.

Mynd 6.1 Týðningarmestu avleiðingarnar av at ríkisveitingarnar minka

Sum víst á mynd 6.1 er avleiðingin av minkandi ríkisveitingum á innflutning, útflutning og gjaldsjavna ymisk:

- Tá innlendski eftirspurningurinn minkar, minkar innflutningurinn. Men innflutningurinn minkar minni av tí, at útflutningsvinnurnar vaksa og skapa nýggjan innlendskan eftirspurning.
- Útflutningurinn økist, tí at útflutningsvinnurnar hava fingið betri kappingarføri.
- Gjaldsjavnin er eitt sindur ógreiðari. Minkandi innflutningurinn og økti útflutningurinn gera gjaldsjavnan betri. Men ríkisveitingin, sum eisini er ein partur av gjaldsjavnanum, minkar eisini og ger gjaldsjavnan verri. Spurningurinn er nú, um hvørji árin eru størri

– ríkisveitingarnar ella inn- og útflutningurinn. Í flestu förunum verður svarið, at gjaldsjavnin gerst betri, men samstundis má sigast, at hetta er eftir, hvussu nógv innlendski eftirspurningurinn minkar og eisini eftir, hvussu nógv útflutningurinn økist.

Omanfyri eru víst tey týðningarmestu árinini av, at ríkisveitingin minkar. Dømið bygd á, at spart varð í almennu lønunum. Varð spart aðrastaðni, t.d. við at minka almennu íløgurnar, so høvdu árinini ikki verið heilt tey somu, men tó so, at árinini høvdu líkst nógv teimum, sum eru nevnd niðanfyri.

Sum skilst, so eru nógv árin á búskapin av minkandi ríkisveitingum, og nøkur árin ganga móti hvørt øðrum, soleiðis at trupult er at meta um heildarárin. Her verður serliga hugsað um, at broytingarnar í inn- og útflutninginum gera gjaldsjavnan betri, men broytingin í sjálfari ríkisveitingini ger gjaldsjavnan verri, og at minkandi innlendski eftirspurningurinn økir um arbeiðsloysið, men bøtta kappingarførið minkar um arbeiðsloysið. Av tí, at so mong árin eru á búskapin, og av tí, at tey eru ymisk alt eftir, hvussu tað almenna sparir, so er neyðugt rættiliga neyvt at lýsa týðningin av ríkisveitingunum fyri almennu kassarnar og eisini neyvari at lýsa, hvussu ymsir háttir at spara ávirka allan búskapin.

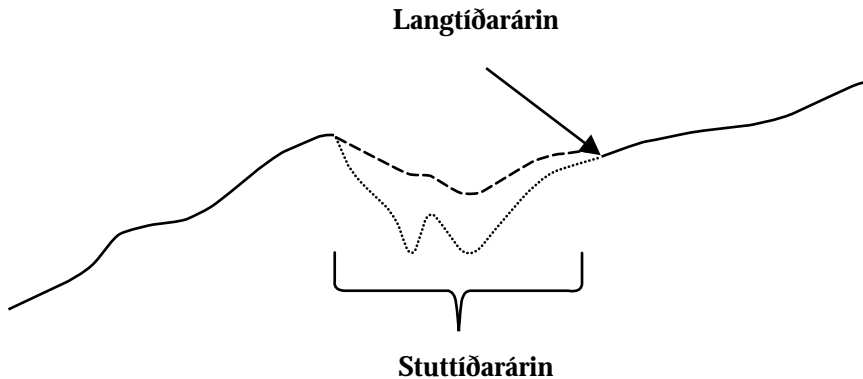
Munurin millum stutt- og langtíðarárin

Sum nevnt omanfyri, koma nøkur árin heilt stutta tíð eftir, at ríkisveitingin er minkað, men onnur árin koma, sum frá líður (serliga áriníð av broyttum kappingarføri kemur sum frá líður, av tí at tað er drúgt at byggja upp eitt nýtt vinnulív).

Eftir at øll ríkisveitingin er burtur, fara minkandi almennu útreiðslurnar og betra kappingarførið at merkja, at vinnubygnaðurin er vorðin øðrvísi. Tað kann vera týðningarmikið at fáa eina hóming av, hvussu búskapurinn sær út við ongum ríkisveitingum (ella við minni ríkisveitingum). Nýggi vinnubygnaðurinn sæst tó ikki, fyrr enn ein tíð er fráliðin, og tiskil verður tosað um ein langtíðarvinnubygnað.

Ávegis móti einum búskapi við ongum ríkisveitingum liggja nakrar avgerðir, sum eru týðningarmiklar fyri, hvussu búskapargongdin verður í eini broytingartíð, t.e. atferðarhátturinn við minkandi ríkisveitingum er týðningarmikil fyri búskapargongdina. T.d., um hildið verður fast um almenna bygnaðin, sum hann er nú og skatturinn verður hækkaður fyri at fáa eina inntøku, sum skal koma í staðin fyri ríkisveitingina, so hevur hetta ikki somu búskaparligu árin, um skorið verður í almenna sektorin og skatturinn ikki verður hækkaður. Hesar greiningar nevast stuttíðargreiningar.

Mynd 6.2 Munurin millum stutt- og langtíðarárin í búskapargongdini

Á mynd 6.2 vísir heila linjan vinsturmeigin búskapargongdina fram til nú. Stuttíðargreiningarnar skulu vísa, hvørjar avleiðingar tað fær fyri búskapin, meðan ríkisveitingarnar verða skerðar. Avleiðingar eru ymiskar alt eftir, hvussu búskapurin verður tillagaður, verður eingin ríkisveiting. Sjálvt um tað á myndini bara eru vístar tvær ymsar gongdir millum tíðina nú og fram til, at tillagingin er liðug, so eru nóg fleiri møguleikar enn bara tveir.

Hvussu tillagingin so verður í stutta tíð, so er mest sum bara ein loysn á endaligu tillagingina (langtíðartillagingina). Tað er tí, at langtíðargreiningarnar kunnu geva eina hómning av, hvussu búskapurin sær út, tá øll tillaging er framd.

Áðrenn farið verður yvir til at viðgera stutt- og langtíðargreiningarnar, eigur at verða viðmerkt, at allar greiningar hava óvissur í sær. Hesar óvissur stava m.a. frá, at alt ov lítil gransking er í Føroyum um, hvussu búskapurin í veruleikanum hongur saman, og tískil er vitanin um búskapin ov lítil til, at greiningarnar hava ikki týðandi óvissur.

Ein onnur óvissa liggur í, at búskaparfrøðin viðger viðurskifti, sum fólk hava ávirkan á, m.a. íløgúatferð og nýtsluatferð. Av tí, at tað kann vera trupult at siga nakað um, hvussu fólk broyta atferð undir ymsum búskaparpolitiskum tiltøkum, so eru íløgurnar og nýtslan eisini truplar at rokna út. Greiningarnar byggja tískil á, hvussu fólk vanliga leggja sína nýtslu og eisini, hvussu tey vanliga lata seg ávirka av broytingum í skatti og minkandi í lønarlagi o.ø.

Stuttíðargreiningar

Endamálið við stuttíðargreiningunum

Stuttíðargreiningarnar skulu vísa, hvørjar búskaparligar avleiðingar eru av, at ríkisveitingarnar verða minkaðar. Tað er sostatt skiftistíðin millum støðuna sum er og støðuna, tá ríkisveitingin er burtur, greiningarnar skulu lýsa.

Í hesum partinum verður fyrst stutt lýst, hvønn týðning ríkisveitingarnar hava fyri føroyska búskapin, og síðan verður lýst, hvørjar avleiðingar eru av at minka ríkisveitingarnar.

Viðmerkjast kann, at lýsingarnar í hesum partinum bara fata um stuttíðaráriníð av ríkisveitingunum. Tá hugt verður at, hvat hendir við búskapinum í longri áramál, eru aðrar mekanismur, ið gera seg galdandi. Tí eru langtíðargreiningarnar lagdar í ein serskildan part.

Føroyski búskapurin lýstur stutt

Búskapurin í Føroyum kann sigast at vera einstreingjaður, við tað at mest sum alt vinnulívið er bygt upp um fiskivinnuna. Sjálvt um alivinnan er vordin ein týðandi vinna tey seinastu árin, so er henda vinnan enn ikki nóg stór til at vera eins týðandi táttur í búskapinum sum fiskivinnan.

Umframt at búskapurin er einstreingjaður, so er hann eisini serstakur á annan hátt. Serliga er tað bygnaðurin í høvuðsvinnuni, fiskivinnuni, sum er serstakur. Her verður hugsað um, at viðurskiftini í fiskivinnuni hava stórar ávirkanir á allan hin búskapin, men samtundis hevur allur hin búskapurin mest sum *onga* ávirkan á fiskivinnuna. Henda serstøðan, sum fiskivinnan hevur í føroyska búskapinum, verður lýst nágreiniligari í einum parti longri frammi.

Sjálvt um búskapurin er einstreingjaður við fiskivinnuni sum týðningarmestu vinnu, so eru nógvir aðrir týðandi tættir í búskapinum. Næst eftir fiskivinnuni er almenni sektorurin týðningarmikil fyri búskapin sum heild. Serliga er útreiðslusiðan á almennu kassunum týðningarmikil fyri allan eftirspurningin eftir vørum og tænastrum í búskapinum, og soleiðis fyri alla búskapargongdina, men eisini inn-tøkusiðan (skattir og avgjöld) hava stóra ávirkan.

Umframt at í búskapinum eru fiskivinnan og almenni sektorurin, so eru eisini aðrar vinnur í búskapinum. Hesar vinnur kunnu býttast í tveir bólkar: Annar bólkurin við vinnum, sum eru tætt tengdar at

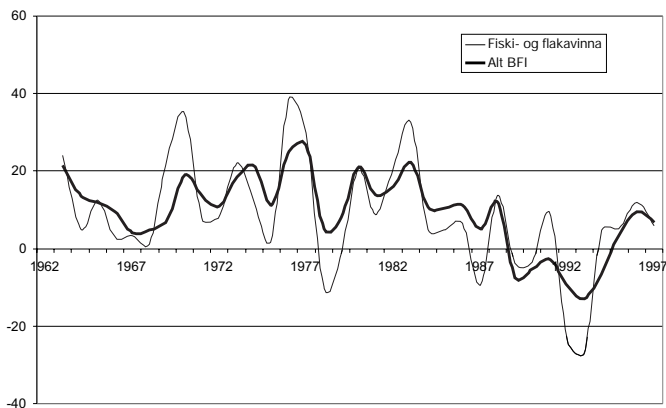
eftirspurninginum úr útlandum (ferðavinna, flakavinna, alivinna, kanska oljuvinna o.t.). Í hinum bólkinum eru vinnur, sum eru tætt tengdar at innlenska eftirspurninginum (handilsvinna, vinnuligar tænastur, el-framleiðsla, postverk o.a.).

Leikluturin hjá fiskivinnuni

Tann stóri týðningurin, fiskivinnan hevur í føroyska búskapinum, sæst m.a. av, at hon er umleið 25% av BFI²⁴ og enn størri, um ávirkanin av fiskivinnuni verður roknað á allan hin búskapin við. Týðningurin av fiskivinnuni sæst eisini av, at fiskur og fiskaúrdráttir eru yvir 90% av øllum útflutningsvirðinum. At selja fisk og fiskaúrdráttir er sostatt ein týðandi kelda, sum er við til at figgja lutfalsliga stóra innflutningin til Føroya.

Mynd 6.3 vísir vøxsturin borið saman við árið fyri í fiskivinnuni og øllum búskapinum árinum 1963-1997. M.a. sæst á myndini, at vøxsturin í øllum føroyska búskapinum hevur í mong ár ligið millum 10-20%.²⁵ Við at sammeta gongdina í øllum búskapinum og gongdina í fiskivinnuni sæst, at neyvur samanhangur er millum hesar gongdir. Tá fiskivinnan hevur góð ár, t.d. í 1976-77, so veksur búskapurin samstundis. Hetta vísir, ikki óvæntað, at fiskivinnan hevur stóra ávirkan á allan búskapin, og at hon er við til at geva stór sveiggj í búskapargongdini.

Mynd 6.3 Vøxsturin í fiskivinnuni og øllum búskapinum 1963-1997

Samstundis sum tað er greitt, at fiskivinnan hevur stóra ávirkan á føroyska búskapin, er tað eisini greitt, at ávirkanin bara gongur annan

²⁴ Flakavinnan tald uppí.

²⁵ Vøxsturin er máldur eftir tølum í leypanði prísnum, sum ber í sær, at prísvøxsturin hevur ávirkan á vakstrarrátarnar.

vegin, t.e., at fiskivinnan ávirkar allan hin búskapin, men búskapurin hefur lítila og onga ávirkan á fiskivinnuna.

Orsakirnar eru serliga tvær:

Av tí, at innlendski eftirspurningurinn onga ávirkan hefur á ta fiskanøgð, sum kann verða fiskað og heldur ikki á fiskaprísinn, so er tað greitt, at innlendski eftirspurningurinn ikki hefur ávirkan á hvørki framleiðslunøgðina ella á virðið á framleiðsluni. (Ótu føroyingar stóran part av fiskinum sjálvir, so er tað greitt, at føroyski eftirspurningurinn eftir fiski hevði ávirkað fiskaprísirnar).

Av tí, at sáttmálalønin á landi ikki hefur ávirkan á hýrupartin hjá fiskimónnunum, so hefur ein lønarvøkstur á landi sum heild onga ávirkan á kappingarførið hjá fiskivinnuni.²⁶

Onnur viðurskifti kundu eisini verið viðgjørd, t.d. studningurinn til fiskivinnuna. Í stuttum kann viðmerkjast, at studningurinn til fiskivinnuna er ein politiskur spurningur, og er tí ikki tengdur at nakrari búskapargongd. Við tað at studningur kann gera, at til ber at veiða nøkur fiskasløg, sum ikki høvdu verið veidd uttan at fingið studning, hefur studningurinn sjálvandi eina ávirkan á nøgðina av fiski, sum verður veidd. Men trupult er at siga, um studningurinn ikki samstundis hefur elvt til ovurfisking, og tískil at veidda fiskanøgðin í longdini er vordin minni enn tað, sum kundi verið fiskað, uttan at fiskivinnan fekk studning.

Leikluturin hjá almenna sektorinum

Tað er ikki bara fiskivinnan, sum hefur gjørt sveiggj í búskapinum. Gongdin í almennum tænastrum hefur eisini stór árin á alla búskapargongðina. Mynd 6.4 vísir somu gongd sum mynd 6.3, men almenni sektorurinn er tikin við í myndina. Her sæst t.d., at hóast fiskivinnan ikki vaks nógv í 1974, so vaks allur búskapurin rættiliga nógv. Hetta kom m.a. av, at almennum tænastrum vaksu nógv hetta árið.²⁷

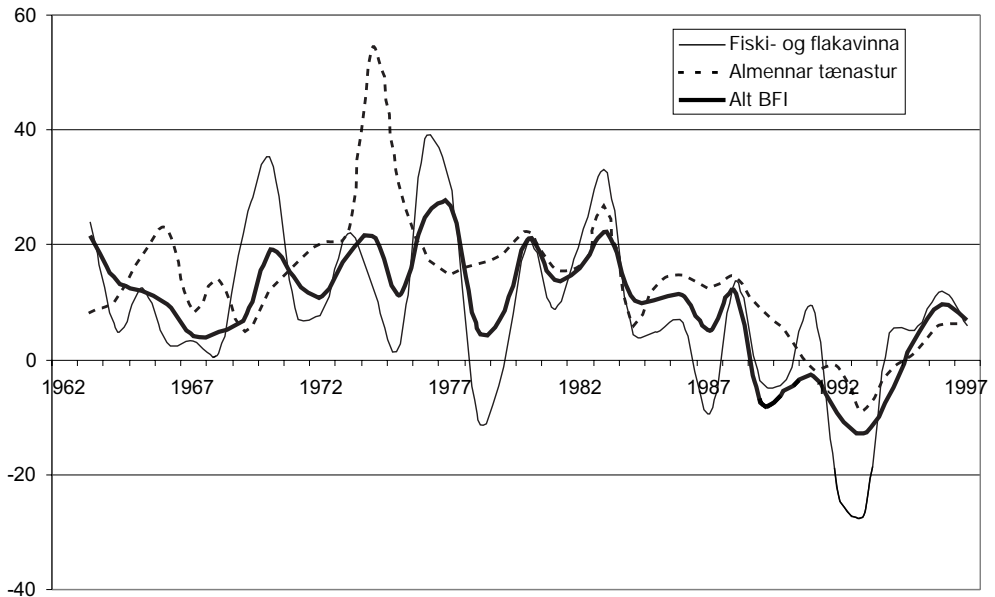
Samstundis sæst eisini á myndini, at um vøksturinn í almennum tænastrum og vøksturinn í fiskivinnuni ikki sveiggja í takt, ber tað í sær,

²⁶ Viðmerkjast kann, at ein lønarvøkstur á landi kann fáa fiskimenninar at leggja upp á land í staðin fyri at fiska. Ímóti hesum talar, at minstalønin, ið fiskimenninir fáa, er lagað eftir sáttmálalønunum á landi, og tí fer eitt trýst á hýrurnar av sáttmálalønunum móguliga at verða minni.

Tó er tað greitt, at ein lønarvøkstur hefur ávirkan á kappingarførið hjá flakavinnuni.
²⁷ Við í almennum tænastrum eru her bert tiknar almennu lønargjaldingarnar. Almenna nýtlan og iløgurnar eru ikki tiknar við, tær eru sjálvandi við til at ávirka innlenska eftirspurningin og tískil búskapargongðina.

at allur búskaparvøxsturin vanliga liggur millum vøxsturin í fiskivinnuni og vøxsturin í almennum tænastrum. Hetta er sera týðningarmikið, við tað, at hetta gevur møguleika fyri at reka ein útjavnandi búskaparpolitikk, soleiðis at tá fiskivinnan veksur nógv (eins og í 1980-árunum), so kann haldast aftur í vøxstrinum í almennum tænastrum og somuleiðis, at tá fiskivinnan hevur niðurgongd (eins og í 1990-árunum), so kann økjast um almennu tænastrurnar. Soleiðis kann ein neyvri stýring av almennu útreiðslunum geva eina javnari búskapargongd.

Mynd 6.4 Vøxsturin í fiskivinnuni, almenna sektorinum og øllum búskapinum, 1963-1997

Samanumtikið kann sigast, at einstreingjaði bygnaðurin í føroyska búskapinum og treytanin av náttúruviðurskiftunum og fiskivinnupolitikkinum, eru høvuðseyðkennini við føroyska búskapinum, og gera samstundis búskapin øðrvísi enn aðrar búskapir.

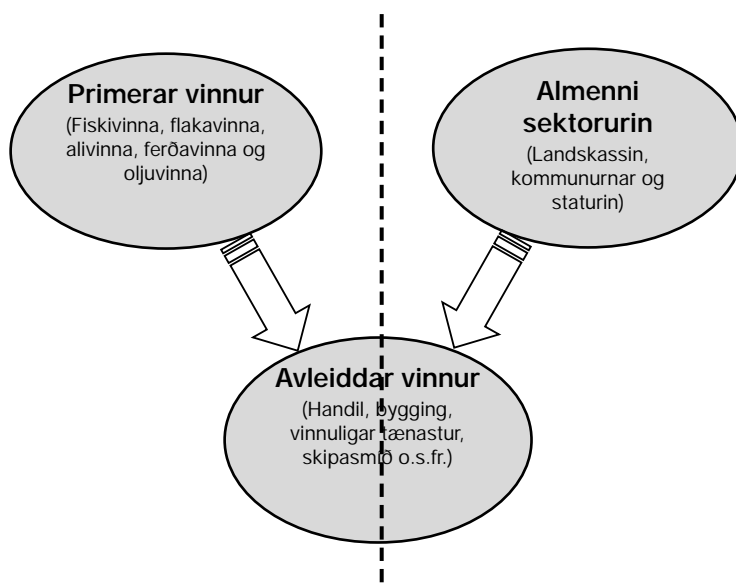
Ein mynd av búskapinum

Myndin 6.5 vísir eitt tríbýtið í føroyska búskapinum.²⁸ Fyrsti parturin í myndini er nevndur fyri primerar vinnur, men kundi eins væl verið nevndur "vinnur, ið framleiða vørur og tænastrur til útflutnings." Hesar

²⁸ Sjálvt um her verður tosað um føroyska búskapin, so kann myndin sigast at vísa einhvønn búskap, við tað, at flestu búskapir hava ein bygnað, ið er líkur tí føroyska.

vinnurnar eru flokkaðar saman, tí at tær hava tað til felags, at tær ógvuliga lítið eru tengdar at innlenska eftirspurninginum. Tó er ikki sagt, at tær als ikki lata vørur og tænastr til innlenskan eftirspurning, men størsti parturin av umsetninginum í vinnuni er framkomin av øðrum faktorum enn innlenska eftirspurninginum. Vinnurnar í hesum partinum eru mest fiskivinnan, flakavinnan og alivinnan, men eisini ferðavinnan og møguliga ein oljuvinna. Viðmerkjast kann, at ein partur av skipasmíði kann roknast upp í her, og kolanám og landbúnaður kunnu møguliga eisini, tí framleiðslan í hesum vinnunum hevur ein serligan bygnað borið saman við aðrar vinnur.²⁹

Mynd 6.5 Býtið í føroyska búskapinum

Næsti parturin er almenni sektorin. Støddin og samansetingin í almenna sektorinum er eina mest ein politiskur spurningur, men samtundis er tað eyðsæð, at inntøkugrundarlagið setur avmarkingar fyri, hvussu stórar útreiðslurnar kunnu vera. Við í almenna sektorinum eru ríkið, land og kommunur, undir hesum stovnar, sum hava beinleiðis tilknýti til almenna sektorin, t.d. dagstovnar.

Triði parturin er 'avleiddar vinnur'. Við í hesum bólkinum eru vinnur, sum liva av at framleiða vørur og tænastr til innlenska eftirspurningin. Eftirspurningurin kann koma frá antin primeru vinnun-

²⁹ Hugsanin í triðytinum líkist nógv hugsanini hjá fysiokratunum. Fysiokratarnir meintu, at landbúnaðurin var einasta produktiva vinnan. Teir høvdu havt roknað kolanám og landbúnað upp í bólkin 'primerar vinnur'.

um ella almenna sektorinum, ella eisini frá avleiddu vinnunum sjálvum. Avleiddu vinnurnar eru t.d. handil, bygging, vinnuligar tænastr, skipasmíð, figgingarvirksemi o.t. Sum nevnt omanfyri, er føroyski búskapurin eyðkendur fyri at hava lutfalsliga nógvur vinnur, sum framleiða tænastr til innlenska eftirspurningin, men samstundis lutfalsliga fáar vinnur, sum kappast móti innflutninginum.

Á mynd 6.5 er teknað ein loddrøtt linja, sum skal lýsa, at búskapurin kann sigast at vera í tveimum. Av tí, at primeru vinnurnar eru óheftar av øllum hinum búskapinum, og somuleiðis at almenni sektorurin er óheftur, so kann føroyski búskapurin sigast at vera býttur í tvey, har hvør helvt hevur sítt 'lív'. Á henda hátt kann sigast, at ein partur av avleiddu vinnunum "livir av" primeru vinnunum, og hin parturin „livir av“ almenna sektorinum.

Ávirkanin á avleiddu vinnurnar er ymisk alt eftir, um hon kemur av primeru vinnunum ella av almenna sektorinum, men ávirkanin er tó ikki fjølbroyttari enn so, at um primeru vinnurnar ella almenni sektorurin vaksa, so skapar hetta ein eftirspurning eftir vørum og tænastrum av avleiddu vinnunum, soleiðis at tær eisini vaksa.

Tá lýsast skal, hvørji árin eru av at minka ríkisveitingarnar, er ávirkanin á avleiddu vinnurnar av almenna sektorinum týðningarmikil. Tí verður nú farið gjøllari inn á hetta.

Dynamikkurin í búskapinum

Pilarnir í mynd 6.5 vísa, hvørjar **eftirspurningsávirkanir** eru í føroyska búskapinum.³⁰ Ein ávirkan er av primeru vinnunum og ein onnur er av almenna sektorinum á avleiddu vinnurnar.

Viðmerkjast kann, at ávirkanin er einvegis, also at (mest sum) eingin ávirkan er av avleiddu vinnunum á primera sektorin og (mest sum) heldur eingin ávirkan av avleiddu vinnunum á almenna sektorin. Talan er sostatt ikki um ein fløktan samanhag í føroyska búskapinum, har allar vinnur hava stóra ávirkan á hvør aðra, men heldur um ein lutfalsliga einfaldan bygnað, har ávirkanin gongur frá nøkrum vinnum til aðrar vinnur.³¹

Frágreiðingin, hví eingin ávirkan er av avleiddu vinnunum á primeru vinnurnar og almenna sektorin, er einføld. Støddin á almenna sektorurinum er ein politisk avgerð og ávirkast sostatt ikki av eftirspurninginum av avleiddu vinnunum. Samsvarandi framleiða primeru

³⁰ Her verða bara lýstar eftirspurningsávirkanir, við tað at tær eru tær, sum hava størsta stuttíðartýðningin. Aðrar ávirkanir hava langtíðartýðning, og tær verða lýstar í einum serskildum parti.

³¹ Sjálvsagt er veruleikin ikki heilt so einfaldur, sum eisini verður greitt frá seinni, men føroyski búskapurin er munandi einfaldari enn t.d. tann danski ella amerikanski.

vinnurnar vörur og tænastrur til útflutnings og ávirkast tí heldur ekki av eftirspurningi av avleiddu vinnunum.

Mynd 6.5 vísir eisini, at einki beinleiðis samband er millum primeru vinnurnar og almenna sektorin. Hetta merkir, at sjálvt um primeru vinnurnar vaksa, so er tað eingin sjálffylgja, at almenni sektorurin eisini veksur. Tað skal ein politisk avgerð til, áðrenn øktu inntøkurnar, sum koma av vøkstrinum í primeru vinnunum, elva til øktar almennar útreiðslur. Somuleiðis ber ein vøkstur í almenna sektorinum ekki í sær, at primeru vinnurnar vaksa, av tí at hesar vinnurnar ekki framleiða vörur og tænastrur til innlenska nýtslu.

Eitt dømi um eina ávirkan av primeru vinnunum á avleiddu vinnurnar kann vera soleiðis: Ein vøkstur í t.d. fiskivinnuni ber í sær ein størri eftirspurning eftir vörum og tænastrum av avleiddu vinnunum, og tí vaksa avleiddu vinnurnar. Hetta kemur bæði av, at inntøkan hjá sjómönnunum er vaksin, og tí er eftirspurningurin eftir matvörum, bilum, sethúsum o.t. vaksin, men eisini av, at størri virksemini í primeru vinnunum ber í sær, at virkini keypa meiri vörur og tænastrur frá avleiddu vinnunum (t.d. skipasmíð, nýggj trol, nýggjar trollemmar, meiri pakning). Fyritøkurnar, sum selja sjómönnunum og virkjunum vörurnar og tænastrurnar, økja eisini sítt virksemini, og hetta fær aftur eina ávirkan á búskapin, tí at tær keypa vörur hvør frá aðrari. Alt áriníð á búskapin av øktum virksemini í t.d. fiskivinnuni er sostatt størri enn bara tann beinleiðis økingin í fiskivinnuni.

Á sama hátt sæst, at ein vøkstur í almenna sektorinum ger, at eftirspurningurin eftir vörum og tænastrum av avleiddu vinnunum veksur, og tí vaksa avleiddu vinnurnar. Eitt dømi um hetta kann vera, at um alment løntu starvsfólkini gerast fleiri, so fara tey, eins og sjómenninir, eisini at økja eftirspurningin eftir matvörum, bilum, sethúsum o.t., og tí fer ein vøkstur í alment settum fólkni eisini at bera í sær, at avleiddu vinnurnar vaksa.

Mynd 6.5 er ein einföld mynd av veruleikanum, og kann hon sjálfandi ekki vísa allar tættir, ið eru í búskapinum, men hon gevur eitt gott grundarlag at halda seg til, tá tær torføraru greiningarnar koma seinni í frágreiðgini. Myndin vísir t.d. ekki, hvat hendir, tá lønirnar vaksa, ella tá studningur verður latin fiskivinnuni.

Ein búskapur við ríkisveitingum

Spurningurin er, hvat hendir, tá búskapurin fær ríkisveitingar. Í hesum sambandi verður framvegis víst til einföldu myndina 6.5; stórvegis skal ekki verða lagt í einstøku smálutirnar.

Fyrst er vert at geva sær far um, at formliga sæð er bara ein partur av ríkisveitingunum inntøka hjá landskassanum, nakrar ríkisveitingar

fara beinleiðis til ávísar útreiðslur og koma sostatt ongantið inn í landskassan. Í veruleikanum kunnu allar ríkisveitingarnar fatast at vera ein inntøka hjá almennu kassunum, eisini kommununum. Frágreiðingin um hetta er, at sjálvst um ein ríkisveiting ikki kemur inn í landskassan, so sleppur hon landskassanum undan einari útreiðslu. Samfelagsbúskaparlíga sæð svarar hetta til, at landskassin fyrst fær peningin, og síðan letur hann út aftur til tað endamálið, hann skal nýtast til, og tí hevur tað búskaparlíga sæð ongan týðning, um hann fer umvegis landskassan ella ikki. Á sama hátt geva ríkisveitingarnar landskassanum móguleika fyri at sleppa kommununum undan nøkrum útreiðslum, og tískil kunnu ríkisveitingarnar eisini fatast sum ein inntøka hjá kommununum.

Í greiningunum eru almennu kassarir settir sum ein kassi, tí samfelagsbúskaparlíga hevur tað ongan týðning, um tað er ríkiskassin, landið ella kommunurnar, sum umsita eina útreiðslu. Soleiðis eru allar ríkisveitingarnar í greiningunum fataðar at vera ein inntøka hjá øllum tí almenna kassanum (á sama hátt sum blokkurin er tað hjá landskassanum).

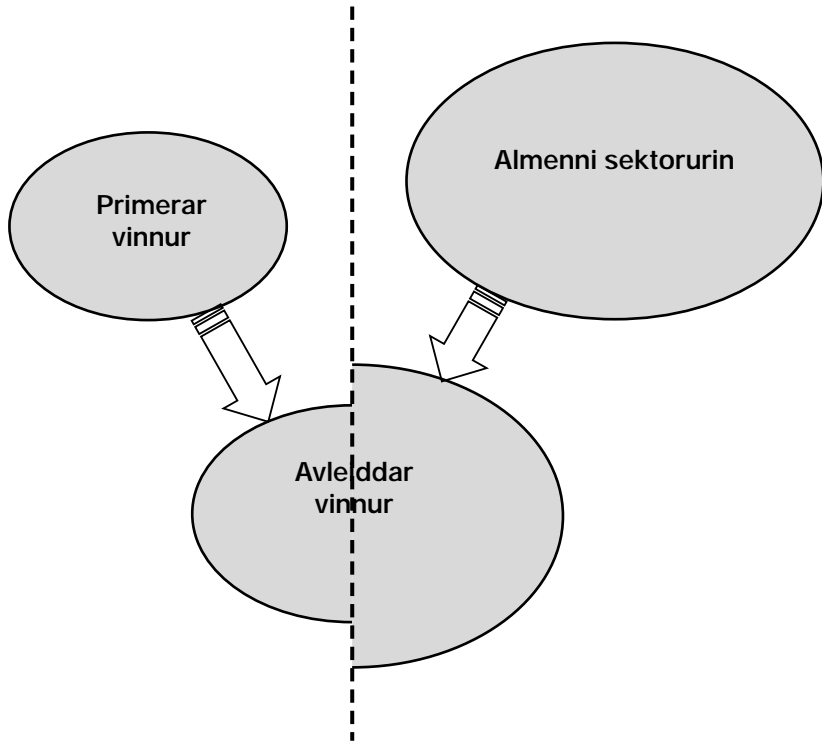
Sum nevnt omanfyri hava ríkisveitingarnar einans ávirkan á almennu inntøkurnar, og geva tær almenna sektorinum móguleika fyri at broyta sín inntøku-/útreiðslubygnað. Í stuttum kann sigast, at ríkisveitingarnar geva almenna sektorinum tveir móguleikar: Antin at hava nakrar útreiðslur, sum føroyski búskapurin ikki hevur fyri neyðini at figgja, við tað, at ríkisveitingarnar figgja tær, ella at krevja minni inn frá føroyska vinnulívinum/húsarhaldunum enn tað, sum skal til fyri at figgja almenna raksturin. Ríkisveitingarnar kunnu sostatt nýtast til antin størri útreiðslur ella skatta- og avgjaldslættar.

Ein økt almenn útreiðsla hevur økt virkseml við sær, um útreiðslan verður nýtt til innlendskan eftirspurning (og ikki til innflutning t.d. vaktarskip ella ferjur). Virkseml økist ikki bara í almenna sektorinum, men eisini í privatú avleiddú vinnunum. Harafturímóti økist virkseml í primerú vinnunum ikki. Somuleiðis ber ein skatta- ella avgjaldslætti í sær, at húsarhaldini hava meiri pening tøkán og tí, at innlendski eftirspurningurin økist, og soleiðis, at innlendska virkseml økist. Í hesum førinum er tað fyrst og fremst avleiddú vinnurnar, sum gerast størri.

Vanlíga er heildarmyndin av einum búskapi við ríkisveitingum sostatt, at almenna útreiðslustigið verður hægri og/ella at inntøkustigið verður lægri. Hetta ber í sær bæði ein størri almennan sektor og ein størri innlendskan eftirspurning og tí ein størri avleiddan sektor. Hetta er víst á mynd 6.6.

Mynd 6.6 Ávirkanin frá almenna sektorinum

Á mynd 6.6 er almenni sektorurin vaksin, og tí eru eisini avleiddu vinnurnar vaksnar. Hvussu støðan er hjá primeru vinnunum er eitt sindur ógreiðari. Væntandi fær økti innlendski eftirspurningurin trýst lónarlagið upp, og tí verður kappingarførið hjá útflutningsvinnunum verri, og hetta ber í sær ein minni primeran sektor. Um hetta skal tó viðmerkjast, at í Føroyum er vanligt at flyta inn arbeiðsmegi, og tí verður lónartrýstið ikki eins stórt av vøkstrinum í almenna sektorinum.

Hetta er sostatt eingin ringur búskapur at hava, tí, at hetta merkir, at borgarar í landinum kunnu njóta gott av einum stórum almennum sektori og einum búskapi við nógvum arbeiði, tí at bæði almenni sektorurin og avleiddu vinnurnar eru vaksin munandi afturímóti tí, tey annars kundu verið.

Sjálvandi eru onnur árin á búskapin av hesum. Týðningarmesta árin er nevnt omanfyri. Tað er tað høga lónarlagið.

Hægri lönir

Økta innlenska virkseimið fær eftirspurningin eftir arbeiðsmegi at økjast, og tí verða lönirnar hægri, enn tær annars høvdu verið. Hetta

rakar kappingarførið hjá teimum vinnunum, sum kappast á altjóða marknaðunum. Av tí fara nakrar framleiðslur ikki at kunna standa seg í altjóða kappingini og hvørva tískil úr føroyska búskapinum. Ein onnur avleiðing av høga lønarlagnum er, at nakrar vinnur aldrin koma inn í búskapin, tí tær ikki eru kappingarførar.³²

Júst tað, at vinnurnar hvørva úr búskapinum og eisini, at tær ikki koma inn í búskapin, ger, at tað er torført at meta um, hvussu stóran týdning høga lønarlagið hevur fyri búskapin. Tá vinnurnar ikki eru, er jú trupult at meta um, hvussu stórar tær høvdu verið, um tær vóru.

Samstundis er trupult at meta um, hvussu nógv hægri lønirnar eru í Føroyum nú, høvdu ríkisveitingarnar ikki verið. Føroyar hava ein sera fjølbroyttan arbeiðsmarknað. Um nógv virkseimi er í landinum, t.d. tí almenna virkseimið er stórt, flyta fólk til landið (ella færri flyta av landinum), og tí økist arbeiðsmegin. Hetta ber í sær, at lønarhækk-anin gerst minni, enn hon hevði verið, um eingin flutti inn. Á henda hátt fær ein stórir eftirspurningur eftir arbeiðsmegi ikki eins stóra ávirkan á lønarlagið, tí ein partur av eftirspurninginum verður nøkt-aður gjøgnum vaksandi arbeiðsmegi.³³

Sostatt kann sigast, at økti innlendski eftirspurningurin hevur óivað eitt hægri lønarlag við sær, men av tí, at føroyski búskapurin flytur inn arbeiðsmegi, so er lønarlagið ikki vaksið eins nógv, sum tað hevði vaksið í einum búskapi við støðugari arbeiðsmegi, og tískil eru ikki eins nógvir vinnur kroystar út úr búskapinum.

Vert er eisini at minnst til, at sjálvt um ein vinna einaferð hevur verið í Føroyum, og nú er horvin, so er ikki vist, at tað júst eru ríkis-veitingarnar, sum hava elvt til, at vinnan hvarv. T.d. hevur klædna-framleiðsla verið í Føroyum áður, men nú er mest sum ongin klædna-framleiðsla. Her er neyðugt at minnst til, at klædnaframleiðsla held-

³² Hugtakið „hálandsk sjúka“ varð uppfundið í 1977 av blaðnum "The Economist", sum í eini grein lýsti tann hálandska búskapin, og hvørjar trupulleikar hann hevði, tí hann hevði eina so stóra nattúruggassvinnu. Seinni varð so gjørt eitt ástøði, har høvuðs-niðurstøðan var, at olju/gassvinna (ella onnur vinna), sum kann hava ta ávirkan á tann heimliga marknaðin, at hann verður verri kappingarførur við útlondini. Orsøkin er í tveimum: eftirspurningurin eftir tænastrum verður hækkaður, og tí fara fólk úr hinum vinnunum í tænastruvinnuna, og eisini er tað, tí at arbeiðsmegi verður tikin út úr hinum vinnunum til oljuvinnuna, tí at oljuvinnan kann bjóða hægri løn, sum so aftur gevur verri kappingarføri hjá vanligu vinnunum. Allar hesar mekanismur eru ikki negativar fyri samfelagið, men eru ein natúrlig avleiðing av, at ein nýggj vinna kemur. Tá tosað verður um negativar avleiðingar av hálandskari sjúku, er tað, av tí, at oljuvinnan hevur givið almenna sektorinum pening, sum ikki hevur verið brúktur á rættan hátt.

³³ Á sama hátt elvir ein minkandi eftirspurningur eftir arbeiðsmegi ikki til eins stórar lønarlækkingar, sum tær høvdu gjørt í øðrum londum, tí at partur av arbeiðsmegini flytur av landinum.

ur ikki er eitt nú í Danmørk, og at tað nú bara eru láglønarsamfeløg, sum framleiða klæði.

Øðrvísi vinnubygnaður

Sum nevnt omanfyri, gera stóri innlendski eftirspurningurin og høga lønarlagið kappingarførið hjá teimum vinnunum, sum kappast á altjóða marknaðunum verri, og ber hetta í sær, at nakrar kappingarvinnur verða kroystar burtur. Samstundis sum nakrar vinnur verða kroystar burtur, vaksa aðrar vinnur. Tað eru tær vinnur, sum framleiða vørur og tænastur til innlenska eftirspurningin.

Sum tað eisini er nevnt omanfyri, so er hetta ikki allur sannleikin. Fyrst og fremst hevur stóri fleksibiliteturin á arbeiðsmarknaðinum við sær, at lønirnar ikki vaksa líka nógv, og av tí sama broyttist vinnubygnaðurin heldur ikki líka nógv, sum hann hevði, var stóri fleksibiliteturin ikki. Samstundis eru fleiri viðurskifti, sum tala móti, at føroyski búskapurin kann hava nógvar ymiskar vinnur á altjóða marknaðinum.

Arbeidsmegin. Her verður bæði hugsað um mongdina og samansetingina í arbeiðsmegini í Føroyum. Sjálvt um útbúgvingarstigið undir arbeiðsmegini er gott, og arbeiðsmoralurin er góður, so er arbeiðsmarknaðurin lítil. Hetta setur avmarkingar fyri, hvussu nógvar vinnugreindir, búskapurin kann hava.

Lítli føroyski heimamarknaðurin ber í sær, at nógvar vørur og tænastur, ið mugu kappast móti innflutninginum, ikki kunnu framleiðast í Føroyum. Hetta kemst av, at ringt er at fáa eina framleiðslu at geva avkast, um hon ikki hevur eina ávísa stødd.

Vitanartilfeingið. Gransking og egnar útbúgvingar á teimum økjum, sum fatast at vera kjarnaumráðini í vinnuni, hava stóran týdning fyri menning í kjarnavirkseminum í landinum. Her er tað sera hugvekjandi, at Føroyar hava stórar studentaskúlar og handilsskúlar, men bara ein lítlan fiskivinnuskúla á miðnámsstigi, sum ikki hevur fingið móguleika fyri at granska.

Samanumtikið kann sigast, at neyvan kann nakar ivi vera um, at ríkisveitingarnar hava elvt til eitt hægri lønarlag, og at tað hevur broytt vinnubygnaðin í búskapinum. Men samstundis er tað eisini greitt, at onnur viðurskifti eisini eru týdningingarmikil fyri, hvønn vinnubygnað, landið fær. M.a. hevur skúla- og granskingarbygnaðurin í landinum nóg at týða fyri, hvat vitan vinnulívið fær tilført, og tí, hvussu vitanin í vinnulívnum verður styrkt.

Týdningurin av ríkisveitingunum í almennu kassunum

Omanfyri varð í høvuðsheitum greitt frá, hvussu føroyski búskapurin

sær út, og hvørji árin ríkisveitingarnar hava á búskapin. Ríkisveitingarnar eru ein inntøka hjá almennu kassunum, bæði lands- og kommunukassum. Áriníð á búskapin av ríkisveitingunum er neyvt tengt at, hvussu almennu kassarnir nýta inntøkuna. T.d. er ein móguleiki at nýta ríkisveitingarnar til útreiðslur, t.d. lönir, nýtslu, íløgur, studning ella inntøkuflytingar. Ein annar móguleiki er at nýta peningin til at minka innkrevjingina frá borgarunum, t.e. skatta- ella avgjaldslættar.

Í hesum partinum verður lýst nágreiniligari, hvønn leiklut ríkisveitingarnar hava fyri almennu kassarnar í Føroyum. Tað er m.a. áhugavert at lýsa, hvussu stór inntøkan av ríkisveitingunum í veruleikanum er, t.e., hvussu stórir partur av almennu inntøkunum er ríkisveitingar. Hetta gevur eina mynd av, hvussu stórir partur av almennu inntøkunum verða mistar, um ríkisveitingarnar falla burtur. Harafturímóti er tað eisini áhugavert at lýsa, hvussu ein sparing í almennu útreiðslunum hevði ávirkað búskapin. Tað er greitt, at allar sparingar raka ikki eins, og tí verður hugt at, hvussu ymskar sparingar raka ymsastaðni.

Fyrst verður farið inn á hugtakið 'fruminntøku', sum sigur nakað um tær grundleggjandi inntøkurnar hjá almennu kassunum.

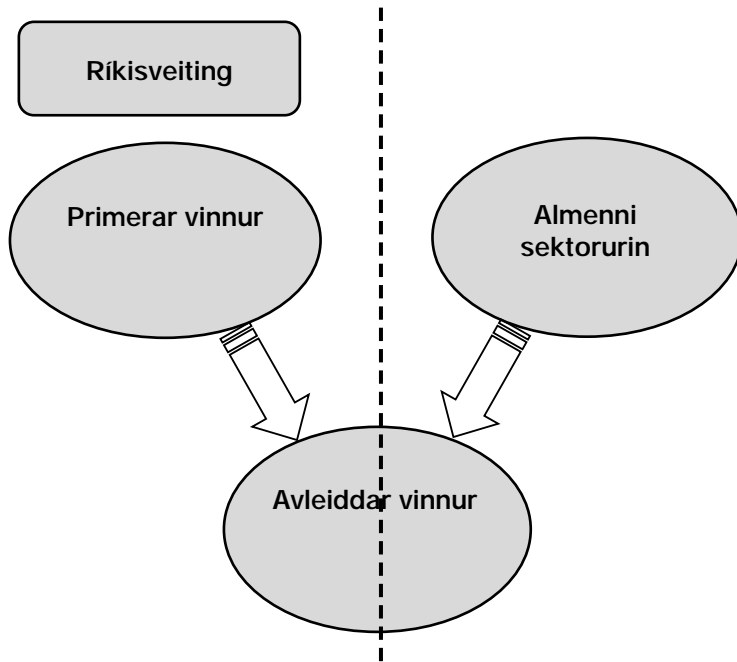
Fruminntøkan

Í sær sjálvum høvdu almennu kassarnir í 1997 eina inntøku, sum var 4.387 mió. kr., av hesum vóru umleið 1.288 mió. kr. ríkisveitingar. Men av tí at inntøkan bara verður tikin, sum hon er, so verður ikki lagt upp fyri, at tá t.d. lögreglumenn fáa lön, so gjalda teir skatt í Føroyum, og av tí eru teir við til at skapa enn størri inntøkur í Føroyum.

Fyri at leggja upp fyri hesi viðurskifti, verður farið inn á hugtakið fruminntøka, sum skal verða greitt gjølligari frá her.

Ein fruminntøka hjá almennu kassunum er ein grundleggjandi inntøka, sum ikki er komin fram sum úrslit av, at almennu kassarnir hava útreiðslur.

Mynd 6.7 Føroyski búskapurin, ríkisveitingarnar roknaðar uppí

Á mynd 6.7 er búskapurin býttur í trý, í primerar og avleiddar vinnur og almenna sektorin, men harafturat eru ríkisveitingarnar fòrdar inn í myndina. Munurin á ymisku inntøkunum hjá almenna sektorinum er, hvaðan inntøkan stavar. Fruminntøkurnar eru skattainntøkur og aðrar inntøkur, sum stava vinstrumegin frá á myndini. Harafturat hevur almenni sektorurin inntøkur frá virksemsi høgrumegin á myndini (t.d. skattainntøkurnar frá lögreglumonnum), men hesar inntøkurnar eru av einum øðrum slag enn fruminntøkurnar. Fyri at geva eitt dømi um munin millum fruminntøkur og aðrar inntøkur, verður her sagt frá eini lítlari søgu.

Søgan um tær 100 mió. kr., sum gjørdust 300 mió. kr.

Søgan byrjar við, at Føroyar fáa 100 mió. kr. eyka í ríkisveitingum frá danska ríkiskassanum.³⁴ Henda upphædd verður øll nýtt til almennar lønir, t.e. ein munandi vøkstur afturímóti undanfarin ár. Hetta setur gongd í eftirspurningin í samfelagnum, bæði tí, at sethúsabyggingin

³⁴ Ella at almennu kassarnir fáa 100 mió. kr. um árið í inntøku frá einum oljufelag, ella funnin verður ein nýggj fiskileið, sum gevur almennu kassanum einar 100 mió. kr. í nettoinntøku. Tað, sum er týðningarmikið, er at inntøkan er ein fruminntøka, t.e., kemur vinstrumegin frá á myndini.

vindur upp á seg, og tí at eftirspurningurinn eftir privatum vörum og tænastrum økist munandi.

Inntøkurnar hjá almennu kassunum økjast bæði við skatta- og MVG-inntøkum frá teimum nýggju alment settu, men eisini við inntøkum frá tí økta privata virkseminum (multiplikator-árinum). Inntøkurnar hjá almennu kassunum koma upp í 67 mió. kr. (67% av 100 mió. kr.), t.e., nettoútreiðslurnar fyri almennu kassarnar verða (100 – 67 =) 33 mió. kr. Landskassin hevur sostatt 67 mió. kr. til avlops.

Ætlanin er ikki, at landskassin skal hava avlop, tí verða 67 mió. kr. afturat nýttar til almennar lønir, soleiðis at enn fleiri fólk verða sett í starv. Allar lønarútreiðslurnar eru nú øktar 167 mió. kr. Sama søgan endurtekur seg: Privata virkseimið økist, og almennu inntøkurnar økjast. Hesaferð fáa almennu kassarnir (67 mió. kr. * 67 % =) 45 mió. kr. inn aftur av pengunum.

Hildið verður fram at brúka peningin, til einki avlop er eftir í almennu kassunum. Tá søgan endar, eru lønarútreiðslurnar øktar 300 mió. kr. Somuleiðis eru inntøkurnar øktar 300 mió. kr., av teimum eru 100 mió. kr. í øktum ríkisveitingum, og 200 mió. kr. eru figgjaðar um skattin og avgjöld.

Vert er at geva sær far um, at øktu almennu útreiðslurnar, 300 mió. kr., hava fyrstu 100 mió. kr. sum grundarlag, av hesum navnið „fruminntøka“.

Søgan um tær 100 mió. kr., sum gjørdust 300 mió. kr., vísir, at undir 300 mió. kr. í almennum lønum eru umleið 100 mió. kr. í fruminntøku, men 200 mió. kr. eru inntøka, sum stendst av almennu lønarútreiðslunum.

Fruminntøkan er ikki komin av øktum almennum útreiðslum, men er rímliga óheft av almenna figgjarpolitikkinum og kann t.d. koma av ríkisveitingum, fiskivinnuni, alivinnuni, flakavinnuni ella ferðavinnuni.

Hvørjar fruminntøkur eru í Føroyum?

Í Føroyum eru ikki nógvar keldur til fruminntøkur. Tann størsta er ríkisveitingin, sum vit vita var umleið 1.258 mió. kr. í 1997. Hesa fruminntøkuna er lítil óvissa um, av tí, at hon er rímliga einføld at telja upp.

Hinar fruminntøkurnar eru torførari at meta um. Næststørsta keldan til fruminntøku er fiskivinnan, sum gevur umleið 1.041 mió. kr. í almennum inntøkum. Fiskivinnan gevur bæði eina beinleiðis fruminntøku, 404 mió. kr., ið er tað, sum sjómenninir og vinnan lata í skatti og MVG, umframt eina avleidda fruminntøku, sum er 637 mió.

kr. Avleidda fruminntøkan er skatta- og avgjaldsinntøkan av avleiddu vinnunum, tí fiskivinnan er við til at skapa ein eftirspurning í samfelagnum, sum á tann hátt eisini gevur landskassanum eina inntøku. Fyri at meta um fruminntøkuna av fiskivinnuni skulu sostatt bæði tær beinleiðis skatta- og avgjaldsinntøkurnar av fiskivinnuni og skatta- og avgjaldsinntøkurnar frá ringárinunum av fiskivinnuni roknast uppi. Hetta er ikki eitt einfalt roknistykki, og møguleikarnir fyri villum eru nógvir, tí má úrslitið takast við fyrivarni.

Úrslitið av roknaðu fruminntøkuni av fiskivinnuni og av øðrum fruminntøkum er endurgivið í talvu 6.1.

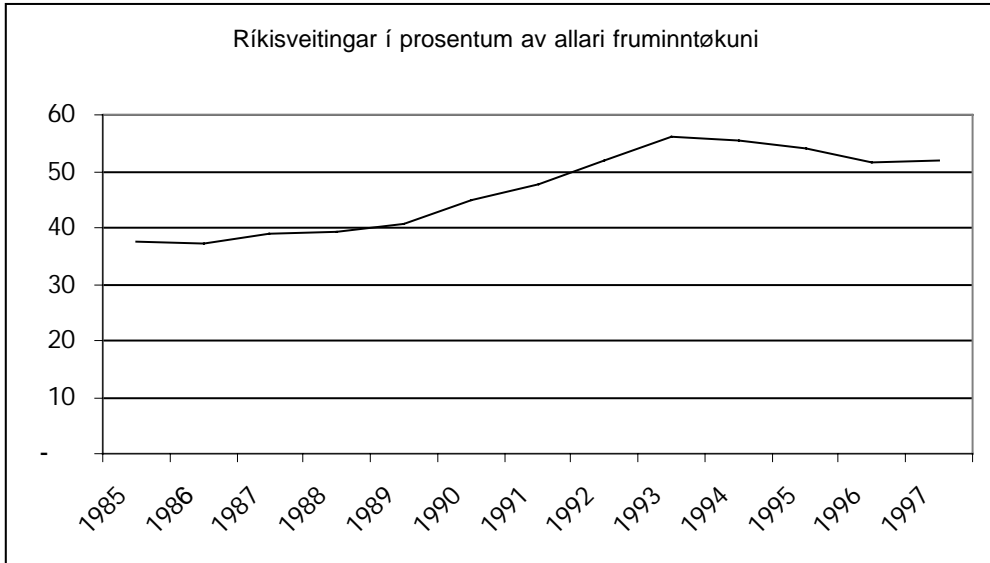
Talva 6.1 Støddin á fruminntøkunum í 1997

Uppruni	Beinleiðis fruminntøka	Avleidd fruminntøka	Tilsamans
Ríkisveitingar	1.288	0	1.288
Fiskivinnan (og flakavinnan)	404	637	1.041
Alivinnan	33	43	76
Landbúnaður	5	7	12
Ferðavinnan	32	27	59
Tilsamans			2.476
<i>Av hesum innlendsk fruminntøka</i>			<i>1.188</i>

Aðrar keldur til fruminntøkur eru eisini, t.d. eru handverkarar og sjómenn, sum arbeiða uttanlands, ein kelda til fruminntøku. Eisini er tað sannlíkt, at onnur viðurskifti kunnu ávirka avleiddu vinnurnar (t.d. atgongdin til fríari kapitalmarknaðir), soleiðis at avleiddu vinnurnar vaksa, og primeru vinnurnar ella almenni sektorurin vaksa ikki. Hesi viðurskifti gera, at útrokning av fruminntøkunum skal takast við fyrivarni, og útrokning er tí eitt hægsta mát fyri støddina á fruminntøkuni í ymsu vinnugreinunum.

Mynd 6.8 vísir m.a., at innlenska fruminntøkan í 1997 var minni enn ríkisveitingin. Ríkisveitingin var í 1997 52 % av allari fruminntøkuni. Lutfallið millum innlendsku fruminntøkuna og ríkisveitingina er tó ikki fast, men broyttist alt eftir, hvussu stór innlenska fruminntøkan er. Á mynd 6.8 er víst, hvussu stórir partur ríkisveitingarnar hava verið av allari fruminntøkuni 1985-1997.

Mynd 6.8 Ríkisveitingar í prosentum av allari fruminntøku

Nógv viðurskifti ávirka, hvussu stór innlenska fruminntøkan er. Nevnast kann, at gongdin í ymisku vinnugreinunum sjálvsagt hevur stóra ávirkan á støddina á fruminntøkuni. Um fiskivinnan hevur nøkur góð ár, so sigur tað seg sjálv, at hon gevur stórar skattainntøkur í almennu kassarnar. Umframt búskapargongdina sum heild, so hevur skatta- og avgjaldsprosentid stóra ávirkan á fruminntøkuna.

Ríkisveitingarnar og fruminntøkan

Ríkisveitingarnar eru sum nevnt omanfyri, ein sera stórir partur av inntøkuni hjá almennu kassunum í Føroyum, eisini um vit ikki rokna fruminntøkurnar út.

Tá lagt verður upp fyri ringárinum av almennu útreiðslunum við at rokna inntøkurnar um til fruminntøkur, so vísir tað seg, at ríkisveitingarnar eru enn størri partur av almennu inntøkunum. Í einstøkum árum hava ríkisveitingarnar verið oman fyri helvtina av fruminntøkuni hjá almennu kassunum í Føroyum. Um føroyski búskapurin skal standa seg og ikki fáa ríkisveitingarnar, so er neyðugt antin at minka almennu útreiðslurnar, ella at økja aðrar fruminntøkur – móguliga finna onkrar nýggjar, t.d. olju.

Áðrenn lýst verður, hvørjir móguleikar eru fyri at økja fruminntøkuna, og hvørjar avleiðingarnar eru av at spara, so verður hugt at, hvussu fruminntøkan varð nýtt í 1997.

Hvussu verður fruminntøkan nýtt?

Tá øll fruminntøkan hjá almennu kassunum er funnin, kann lýsast hvussu hon kann nýtast. Í søguni um tær 100 mió. kr., sum gjørdust 300 mió. kr., sæst, at um fruminntøkan verður nýtt til lønir, so kunnu 100 mió. kr. í fruminntøku nýtast til nógv størri lønargjaldingar enn júst 100 mió. kr. Lutfallið millum fruminntøkuna og endaligu lønargjaldingarnar var í søguni 3,0. Hetta sæst av at 100 blivu til 300.

Fyri at fáa røttu samansetingina av útreiðslunum, er neyðugt at hava allar almennar útreiðslur við. Sostatt mugu útreiðslurnar hjá kommunum, landi og ríki leggjast saman. Tá útreiðslurnar eru roknaðar, verður fruminntøkan, sum liggur undir útreiðslunum, funnin, við tað at faktorurin hjá viðkomandi útreiðsluslagi verður býttur upp í útreiðsluupphæddina.

Talva 6.2 vísir, hvussu almennu kassarnir nýttu fruminntøkuna í 1997. M.a. vísir talvan, at almennu kassarnir høvdu lønarútreiðslur 1.379 mió. kr., sum kravdu eina fruminntøku, sum var 460 mió. kr.

Talva 6.2 Hvussu fruminntøkan varð nýtt í 1997

Útreiðslur	Útreiðsla	Faktorur	Fruminntøka
Lønir	1.379	3,0	460
Nýtsla	721	2,5	288
Studningur	260	2,5	104
Inntøkuflytingar	967	1,5	645
Íløgur	196	1,7	115
Rentur	517	1,0	517
Ríki	140	1,0	140
Aðrar útreiðslur	-293	1,0	-293
Avlop	500	1,0	500
Tilsamans	4.387		2.476

Í talvu 6.2 sæst, at størsti einstaki parturin av fruminntøkuni fór til inntøkuflytingar til borgararnar. Hetta eru pensjónir, forsorgarhjálp o.t. Av tí, at lítill skattur kemur inn aftur av tilíkum flytingum, er neyðugt at nýta stóra fruminntøku til inntøkuflytingar.

Næst eftir inntøkuflytingunum eru rentur og avlop. Hvørt við umleið eini hálvari milliard í fruminntøku. Harnæst koma lønargjaldingarnar, sum hóast stórar í útreiðslum, ikki nýta so stóra fruminntøku, av tí at nógvur skattur kemur inn aftur, tá lønir verða goldnar út.

Tað er vert at geva sær far um, at umleið ein milliard av frum-

inntøkuni fer til rentur og avdráttir (avdráttir og avlop eru mest sum tað sama). Um almennu kassarnir høvdu minni skuld, so var møguleiki fyri at standa seg við minni fruminntøku, og tískil hevði møguleiki verið fyri at minka ríkisveitingarnar, og kortini ikki minka almenna sektorin. Hetta er serstakliga áhugavert, við tað, at árinini av at minka almenna sektorin eru sera umfatandi. Hetta verður komið betur inn á seinni, tá lýst verður, hvussu ymiskar sparingar ávirka búskapin.

Tað kann tykjast løgið, at avlopið skal teljast við, tá bara verður hugt at útreiðslunum. Eitt avlop svarar til at minka skuldina, altso ein avdrátt, og skal hetta eisini figgjast. Avdráttir eru nevtralir, tí skulu teir, eins og við rentunum, verða býttir við faktorinum 1.

Støddin á teimum ymisku faktorunum er av stórum týðningi, tá avleiðingarnar av at spara verða viðgjørdar.

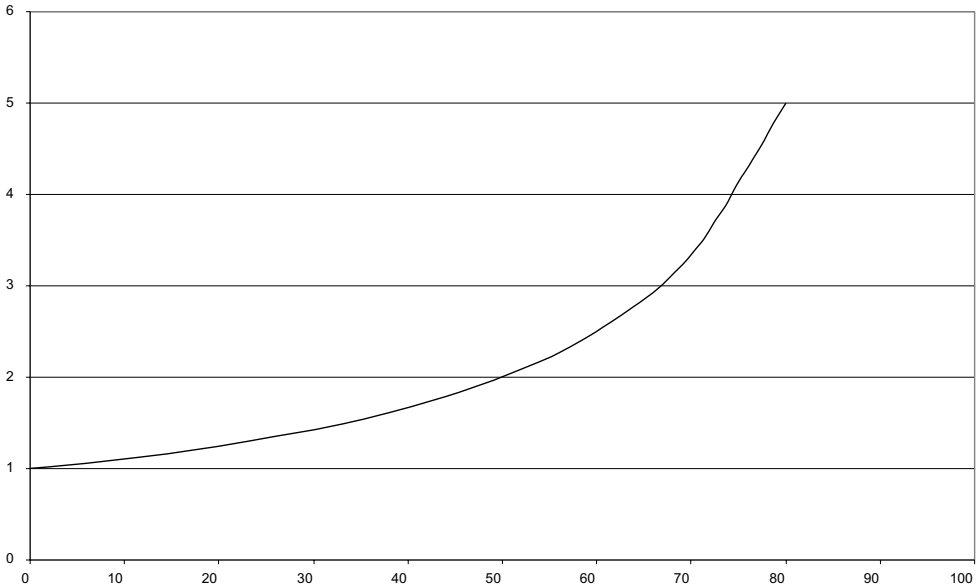
Faktorarnir millum fruminntøkuna og veruligu útreiðslurnar

Faktorarnir, sum liggja millum fruminntøkuna og útreiðslurnar hava nógv at siga, hvar best er at spara, um ein fruminntøka, sum ríkisveitingin, minkar.

Fyrst og fremst er vert at geva sær far um, at faktorarnir ikki eru fastar støddir, men broytast alt eftir, hvussu skatta- og avgjaldsbygnaðurin er í landinum. Eisini vinnubygnaðurin er týðningarmikil, hvussu stórir faktorarnir eru.

Sjálvt um faktorarnir ikki eru fastir, so er støðið undir teimum tó rímiliga fast. Tað, sum ger av, hvørjum stigi, faktorarnir liggja á, er, hvussu stórir partur av upprunaligu útreiðslunum kemur inn aftur. T.d. bleiv í søguni um tær 100 mió. kr., sum gjørdust 300 mió. kr., nevnt, at umleið 67% av útreiðslunum komu inn aftur gjøgnum skattin og avgjöldini, hetta gevur faktorin 3,0, sum eisini sæst á mynd 6.9. Á mynd 6.9 sæst eisini, at um 60% av útreiðslunum koma inn aftur, so er faktorurin 2,5, men um 70% koma inn aftur, so er faktorurin 3,5.

Mynd 6.9 Ávirkanin av skattaprosentinum á faktorarnar (lønir)

Av tí, at ein lønarútreiðsla gevur skatta- og avgjaldsinntøkur inn aftur í almennu kassarnar, hava lønarútreiðslur ofta høgan faktor. Harafturímóti gevur ein iløguútreiðsla ikki líka stóra inntøku aftur í almennu kassarnar, tí stórir partur av eini iløgu er tilfar, sum vanliga verður innflutt. Tískil er faktorurin munandi lægri, tá talan er um iløgur.

Vert er at geva sær far um, at um skattatrystið økist, kemur størri partur av lønargjaldingunum inn í almennu kassarnar, av tí gerst faktorurin størri, t.d. um 70% koma inn aftur í staðin fyri 67%, so økist faktorurin úr 3,0 upp í 3,5. Hetta hevði borið í sær, at tað ikki hevði verið neyðugt at nýtt líka nógv av fruminntøkuni til lønir. Í talvuni omanfyri stóð, at 460 mió. kr. av fruminntøkuni vórðu nýttar til lønir, men um faktorurin var 3,5, so hevði einans verið neyðugt at nýtt 394 mió. kr. av fruminntøkuni, av tí at lønargjaldingarnar høvdu verið meiri sjálfviggjandi. Um vit harafturímóti finga skattalættar og/ella avgjaldslættar, soleiðis at bara 60% av lønargjaldingunum komu inn aftur, so hevði verið neyðugt at nýtt 552 mió. kr. av fruminntøkuni til lønir.

Hetta dømið visir, at faktorurin skjótt kann broytast og somuleiðis, at hann er týðningarmikil fyri, hvussu stórar fruminntøkur verða nýttar til ymsu útreiðsluendamálini.

Hvørki rentuútreiðslur, avgjöld ella flytingar til danska ríkiskassan geva inntøkur, tí er faktorurin her 1,0. T.e. at fyri at hava 100 mió. kr. í avlopi, so er neyðugt at nýta 100 mió. kr. í fruminntøku.

Möguleikar fyri at økja fruminntøkuna

Möguleikarnir fyri at økja eina fruminntøku eru fleiri. Tað er longu nevnt, at um skattatrýstið økist, so økist inntøkan í almennu kassarnar av vinnuni. Ein annar møguleiki er at stuðla vinnuni, soleiðis at vinnan kastar meiri av sær í almennu kassarnar. Her verður ikki hugsað um stuðul, sum vit vita um frá t.d. ráfiskagrunninum og íløgustuðul, men meiri um stuðul á tann hátt, at vitanarstigið í vinnuni veksur, t.e. við at granska í nýggjum hættum at fáa meiri úr tí tilfeingi, sum vinnan troytir, og eisini í at góðska tilfeingið meiri.

Serliga møguleikin við at granska er áhugaverdur, av tí, at um tað almenna letur vinnuni beinleiðis peningaligan stuðul, so hava vit ofta sæð, at vinnan lagar seg til at fáa stuðulin. Sum frá líður, vísir tað seg ofta, at vinnan ofta fær minni úr tí tilfeingi, sum hon hevur at liva av, tí spillið gerst størri.

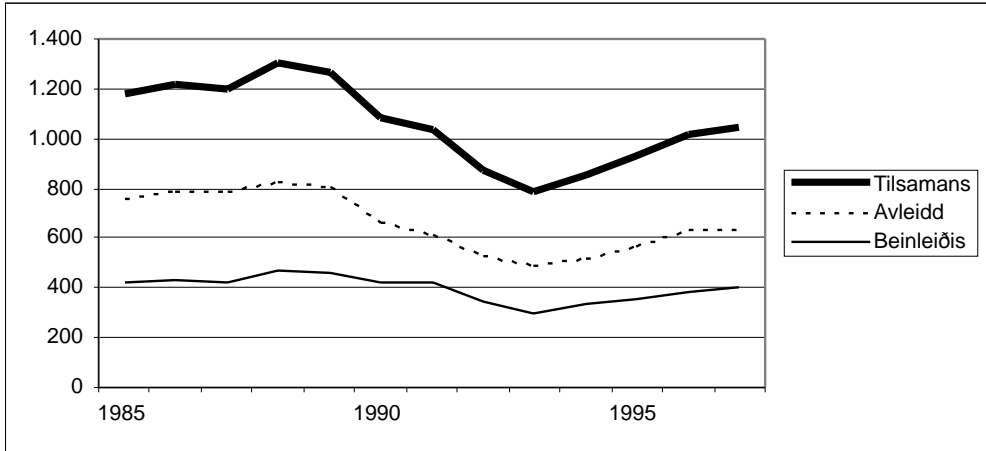
Størsta innlenska fruminntøkan er fiskivinnan.³⁵ Tað er jú ein sannroynd, at fiskivinnan hevur fingið sera stóran studning í farnu tíð og fær enn studning, sum ikki er heilt lítil.

Tað, sum er áhugavert í hesum sambandi, er, at omanfyri er hugt at fruminntøkuni av fiskivinnuni, men stórir dentur er ikki lagdur á, at lýsa netto-fruminntøkuna av fiskivinnuni. Ein netto-fruminntøka er fruminntøkan av vinnuni minus tær útreiðslur, sum almennu kassarnir hava av vinnuni. Sostatt hevði verið rættast eisini at kanna, hvat vinnan kostar í vaktar- og bjargingartænastu, fiskivinnuumsiting, havnarløgum, o.t. og eisini, hvat vinnan letur í havnargjöldum o.t. Hetta er tó eitt sera umfatandi roknistykki, og spurningurin er, um hetta gevur nógv størri vitan enn einfalda roknistykkið, har bara lagt verður upp fyri studninginum.

Á mynd 6.10 eru avmyndaðar beinleiðis, avleiddu og allar fruminntøkurnar av fiskivinnuni (og flakavinnuni) í árunum 1985-1997. Her sæst m.a., at allar fruminntøkurnar í 1997 vóru 1.041 mió. kr., sum eisini sæst í talvu 6.1.

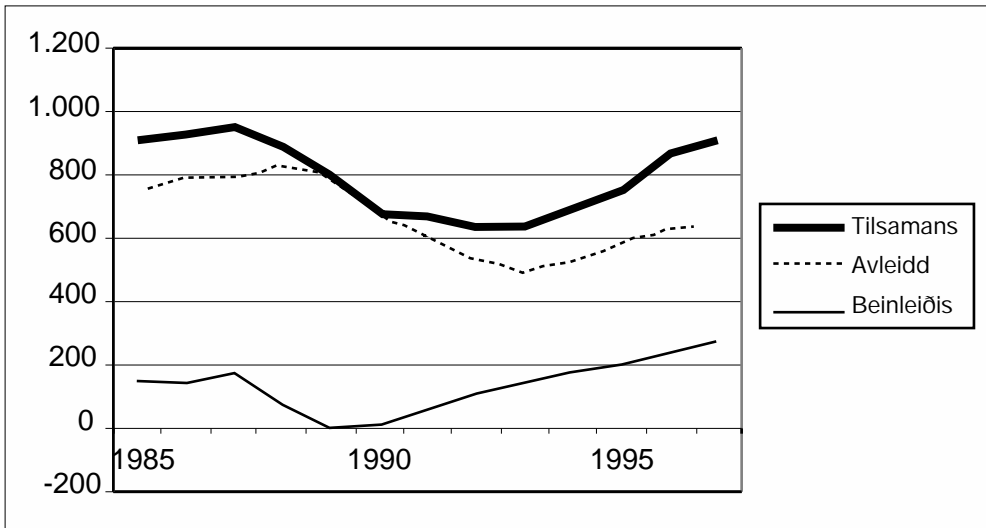
³⁵ Roknað við er flakavinnan.

Mynd 6.10 Beinleiðis, avleidd og öll fruminntøka av fiskivinnuni 1985-97

Verður studningurinn drigin frá fruminntøkuni, fæst netto-fruminntøkan. Gongdin í netto-fruminntøkuni er víst í mynd 6.11.

Mynd 6.11 Beinleiðis, avleidd og öll netto-fruminntøka av fiskivinnuni 1985-97

Á myndinni sæst, at netto-fruminntøkan er nakað minni enn brutto-fruminntøkan. Í 1997 gav fiskivinnan á leið somu netto-fruminntøku sum í seinnu helvt av 1980-árunum. Hevði bara verið hugt at, hvat sjálf fiskivinnan gav landskassanum (og ikki kommunum), so hevði fiskivinnan verið ein netto-útreiðsla fyri landskassan í seinnu helvt av

1980-árunum, men nú er hon ein netto-inntøka. Hetta sæst eisini á myndini, har beinleiðis netto-fruminntøkan hjá almennu kassunum (landið, ríki og kommunum) av fiskivinnuni í 1989 var umleið 0.

Í seinnu helvt af 1980-árunum kundi ein sett spurningin: Liva føroyingar av fiskivinnuni, ella livir fiskivinnan av føroyingum? Soleiðis er støðan tó ikki nú.

Hugsast kann, at móguleiki er fyri, at fiskivinnan kann gerast ein enn størri inntøkukelda í almennu kassarar, enn hon er nú. Hetta má gerast gjøgnum tillagingar í fiskivinnuni, soleiðis at tað slepst undan at gjalda út minstuløn o.t.

Sjálvt um fiskivinnan kann fara at kasta meiri av sær í almennu kassarar, so má tó væntast eftir søguligu tølunum, at fruminntøkan av fiskivinnuni neyvan kann gerast nógv størri enn gott og væl eina milliard.

Um olja verður funnin undir Føroyum, fer oljuvinnan móguliga eisini at verða ein fruminntøka hjá føroysku almennu kassunum.

Niðurstøða um fruminntøkurnar

Tá ríkisveitingarnar minka, missa føroysku almennu kassarar eina fruminntøku. Tveir móguleikar eru fyri at standa ímóti hesi minking, antin minka útreiðslurnar ella dúva meiri upp á eina ella fleiri av hinum fruminntøkunum.

Um útreiðslurnar skulu minkast, kann tað vera hent at hava yvirletið í talvu 6.2. at halda seg til, tí har sæst, hvar tað er lættast at spara. Um t.d. sparast skal í avdráttum (minka avlopið), so gevur ein minking í fruminntøkunum, sum er 100 mió. kr., eina minking í avdráttunum, sum er 100 mió. kr. Skal tað harafturímóti sparast í lønum o.t., so er neyðugt at spara munandi meiri fyri at standa ímóti minkingini í fruminntøkuni. Á henda hátt ber til at meta um, hvussu ein sparing í útreiðslunum móguliga fer at raka samfelagsbúskapin.

Ístaðin fyri at minka útreiðslurnar, kann verða roynt at fáa meiri burtur úr eini aðrari fruminntøku, t.d. fiskivinnuni, og á tann hátt tola at ríkisveitingarnar minka. Ein háttur at dúva meiri upp á fiskivinnuna er at seta skattin upp, ella á ein ella annan hátt at økja framleiðsluna í fiskivinnuni. Ein annar móguleiki er at økja virðisskapanina í fiskivinnuni, t.d. at góðska fiskin meira.

Árinið á allan búskapin av at skerja almennu útreiðslurnar

Omanfyri er lýst, hvønn týdning ríkisveitingarnar hava fyri almennu kassarnar. Komið varð fram til, at týdningurin av ríkisveitingunum kundi lýsast við hugtakinum fruminntøku, og niðurstøðan var, at ríkisveitingarnar eru umleið helmingurin av allari fruminntøkuni hjá almennu kassunum í Føroyum.

Eisini er lýst omanfyri, at møguleikar eru at økja fruminntøkuna, fyri á tann hátt at kompensera fyri skerjingum í ríkisveitingunum. Nevnt varð, at møguleiki var fyri antin at troyta fruminntøkur, sum eru, meiri ella at finna nýggjar fruminntøkur.

Av tí, at ríkisveitingarnar eru so týdningarmiklar fyri almennu kassarnar, slepst neyvan undan at fremja skerjingar í almennu útreiðslunum ella at hækka skatta- og avgjaldstrýstið. Tá skerjingar verða framdar, ella tá skatta- og avgjaldstrýstið hækkar, so hevur tað árin á búskapin. Um t.d. iløgurnar verða skerðar, hevur hetta árin á byggingvinnuna, sum aftur hevur árin á aðrar vinnur í búskapinum.

Fyri at viðgera hvønn týdning, tað hevur at spara t.d. 100 mió. kr. í ríkisveitingum, er neyðugt at vísa á, hvat árinið er av ymiskum sparingum. Tað er t.d. ikki líka mikið, um sparingin verður framd, við at fólk í almennum starvi verða uppsøgd, ella um ein iløga verður spard burtur. Tað er jú eyðsæð, at ein sparing í almennu lønunum gevur ein stóran inntøkumiss í almennu kassunum, av tí, at almennar lønir gjalda skatt. Hetta geldur sjálvandi eisini tey fólkinum, sum fremja almennu iløguna, men her er tó bara ein partur av øllum arbeiðinum lønir, og stórir partur er tilfar. Niðurstøðan er sostatt, at avleiðingarnar fyri almennu kassarnar av at spara almennar lønir ella almennar iløgur, ikki eru tær somu.

Fyri at fáa størri innlit í, hvørjar avleiðingarnar eru av ymiskum sparingum, verða ymiskir sparimøguleikar lýstir. Talan er um „reindyrkað“ dømi, t.e. um t.d. ein sparing verður framd í almennum lønunum, so er ikki fyrilit tikið fyri, at ein tilík sparing í veruleikanum uttan iva ikki hevði verið framd, uttan so at aðrar sparingar samstundis verða framdar, t.d. í almennu nýtsluni.

Hesi „reindyrkaðu“ døminum hava til endamáls at geva eina ábending um, hvørjar avleiðingarnar eru av at spara á ymsu økjunum. Talan er sostatt um roknidømi, sum seinni verða sett í samband við tann veruleikan, vit liva í.

Hvussu eru útrokningarnar framdar?

Útrokningarnar eru nevndar alt-annað-líka-útrokningar. Her verður greitt frá, hvørjar avleiðingar eru av at skerja ríkisstuðulin 100 mió.

kr. og samstundis hava javnvág á almennu figgjarlógini við at minka t.d. almennu lönargjaldingarnar. Hetta gevur bæði eina hómíng av, hvussu nógv má skerjast í almennum lønum fyri at fáa eitt nettoárin, sum er 0 í almennu kassunum, men gevur eisini eina hómíng av, hvørjar samfelagsligar avleiðingar eru av hesum, t.d. áriníð á gjalds-javnan, vinnulívið, innflutningin o.s.fr. Hesar útrokningar verða gjørdar fyri mong ymisk tiltøk, t.d. skerjingar í almennari nýtslu, iløgum, inntøkuflýtingum, og tær geva soleiðis eina hómíng av, hvussu ymsu tiltøkini ávirka í mun til hvørt annað.

Hvat tilgongd er brúkt í sambandi við kanningarnar her?

Áðrenn hugt verður at ymsum útrokningum, so er vert at nýta eitt sindur av orku til at lýsa, hvussu útrokningarnar eru framdar. Endamálið við hesum er, at ein betur kann døma um ymisku útrokningarnar, um ein veit eitt sindur um rokniháttin.

Búskaparligur myndil

Fram um alt er gott at vita, at útrokningarnar byggja á EMFI-myndilin³⁶ (*Economic Model of the Faroe Islands*), sum er ein búskaparligur myndil.

Ein búskaparligur myndil er ein mynd av búskapinum settur upp sum stóddfrøðiligar líkningar. Hesin hátturin at hyggja at búskapinum ger, at ein hevur móguleika fyri at rokna út, hvørji árin eithvørt hevur á búskapin. Um ein t.d. vil vita, hvørji árin tað hevur á búskapin, um MVG'íð verður hækkað, so kann myndilin rokna út, hvussu nógv landskassin fær inn í øktari inntøku av hesum tiltaki. Samstundis roknar myndilin eisini út, hvussu broytingin í MVG'num ávirkar onnur viðurskifti í búskapinum, t.d. nýtsluna hjá húsarhaldunum, innflutningin, gjaldsjavnan og prístalið. Ein búskaparligur myndil er so-statt bara ein roknimaskina, sum kann rokna nøkur torfør roknistykki út á ein einfaldan hátt.

Felags fyri búskaparligar myndlar er, at teir einans kunnu lýsa stutt-tíðarbroytingar. Stutt-tíðarárin er í mesta lagi 5 ár, men kortini vísa myndir og talvur gongdina 8 ár fram í tíðina. Hetta er gjørt fyri at vísa, hvat myndilin boðar um tíðina eftir tey 5 árin. Tað eigur tó beinanvegin at vera viðmerkt, at myndilin og greiningarnar bara hava virði 5 ár fram í tíðina, eftir hetta er mest sum eithvørt git líka gott sum tað, sum myndilin gevur.

³⁶ EMFI er høvuðsuppgáva hjá búskaparfrøðingunum Magna Laksáfoss og Martin Windelin á *København's Universitet* í 1998.

Tílikir myndlar hava nógvar styrkir, men samstundis eru nakrir veikleikar. Her skal nevast, at útrokningarnar í einum búskaparligum myndli byggja á søgulig tøl, og byggir myndilin á tað samfelag, vit liva í. Myndilin roynir eisini at lýsa júst ta atferð, sum aktørarnir í júst hesum samfelagnum hava. Hetta má sigast at vera ein stór styrki afturímóti øðrum meiri ástøðiligum myndlum, sum byggja á hvussu atferðin hjá ástøðiligum aktørum í einum ástøðiligum samfelagi er. Veikleikin er tó, at júst við at nýta søgulig tøl, so lýsir myndilin samfelagið, sum tað hevur verið fram til dagin í dag, men óvist er, um samfelagið verður júst soleiðis í morgin. Fólkkunnu jú broyta atferð, t.d. um tey læra av eini kreppu, ikki at brúka alt ov nógvan pening, men heldur royna at leggja niðurfyri til framtíðina. Av tí, at myndilin m.a. nýtir tøl úr eini tíð, har einki bleiv lagt niðurfyri, so kann myndilin hava ilt við at meta um, hvussu fólk broyta atferðina.

Ein annar veikleiki er, at myndilin nýtir tøl. Hetta ljóðar sum ein styrki, tí at so gevur myndilin "tøl á borðið", men hetta er eisini ein veikleiki, tí at myndilin skal hava tøl fyri at kunna lýsa farnu tíð. Tað er jú ikki altíð so, at tøl eru fyri alt, sum er hent. T.d. er ein av stóru veikleikunum, at ein ikki veit, hvussu lønarlagið hevur verið. Sáttmálalønirnar vita vit, men í 1980-árunum fingur húsasmiðirnir neyvan sáttmálaløn. Tá veruliga lønin ikki er kunnug, so er trupult hjá myndlinum at gera metingar um sonnu lønina framyvir. Hetta er størsta orsøkin, at júst lønin er ein veikleiki í EMFI-myndlinum. Tað, sum myndilin sigur um lønina, skal tí takast við fyrivarni.³⁷

Við øllum teimum fyrivarnum, sum takast skulu, kann nú verða víst, hvat ein tílikur myndil kann nýtast til.

Ein avleiðingarútrokning

Ein avleiðingarútrokning (konsekvensútrokning) kann í stuttum sigast at vera at rokna út avleiðingina av einum búskaparligum-politiskum tiltaki ella einum stoyti á búskapin. T.d. kann ein avleiðingarútrokning vísa, hvussu nógvm almenna fíggjarætlanin ella gjaldsjavnin broytist, um ein byggir eitt sjúkrahús, keypir útgerð til skurðstovur, setur læknar, sjúkrasystur o.s.fr. Útrokningin vísir sostatt áriníð av einum ávísnum stoyti ella tiltaki í búskapinum.

Afturímóti eini forsøgn, eru ongi nýggj hagtøl, sum kunnu geva myndlanýtaranum eina ábending, um hann er á rættari leið við sínum

³⁷ Hetta, at trupult er at meta um lønargongdina, geldur ikki bara føroyska myndilin EMFI. Sum heild hava allir myndlar trupult við at meta um lønargongdina, og eisini eru nógvir myndlar, sum als ikki hætta sær undir at meta um lønargongdina, soleiðis at myndlanýtari sjálvur er noyddur at meta um lønargongdina.

útrokningum. Veruligu árinini av t.d. at broyta almennu lønargjaldingarnar veit eingin, og tað fáa vit ongantið at vita. Ein avleiðingarútrokning er sostatt ein alt-annað-óbroytt greining, har búskaparligi myndilin hevur nógv størri týdning, enn tá ein forsøgn verður gjørd. Óvissan í sambandi við avleiðingarútrokningar er vanligi nógv minni enn óvissan í sambandi við eina forsøgn.³⁸

Ein kravútrokning

Kravútrokningar verða eisini róptar mál-tól (mál-middel) greiningar. Ein kravútrokning kann t.d. vísa, hvussu nógv skatturin skal upp, um gjørt verður av at figgja afturatbyggingina í sjúkrahúsverkinum við skattinum. Málið er at figgja eina afturatbygging í sjúkrahúsverkinum, og tólið er skatturin.

Í útrokningunum í sambandi við at lækka ríkisveitingarnar er málið at lækka ríkisveitingarnar, men tólið kann t.d. vera at figgja við skattinum, niðurskurðir í lønini ella niðurskurðir í iløgunum.

Tilgongdin her

Í útrokningunum her verða kravútrokningar brúktar, men um tað skuldi verið reinar kravútrokningar, krevst, at myndilin verður tillagaður munandi. Hetta verður sera krevjandi arbeiði, sum tað ikki eru stundir til at gera í hesum tíðarkarmum. Tískil eru útrokningarnar gjørdar sum avleiðingarútrokningar. Hetta hevur tó ikki nógv at týða fyri lesaran.

Útrokningarnar, sum eru gjørdar her, vísa, hvørja avleiðing tað hevur at skerja ríkisveitingarnar 100 mió. kr. og so samstundis gera tiltøk, soleiðis at alt úrslitið í almennu kassunum er nøkulunda óbroytt. Hetta minnir sostatt nógv um tað, sum omanfyri verður nevnt kravútrokningar. Hugsanarhátturin er tann, at málið er at figgja ein niðurskurð, sum er 100 mió. kr. í ríkisveitingum. Tólið er ymiskt í teimum ymsu útrokningunum.

Niðanfyri er tikið eitt nágreiniligt dømi um eina útrokning. Dømið er ein lýsing, hvørjar avleiðingarnar eru av at brúka almennu lønargjaldingarnar sum tól. Seinni verða onnur tól lýst.

³⁸ Tøkniliga kann viðmerkjast, at stóra óvissan í sambandi við forsøgnir serliga stavar frá gitingunum um, hvussu gongdin fer at verða í eksogenu variablunum. Hesar gitingar hava mest sum eingi árin á úrslitini av eini avleiðingarútrokning.

Niðurskurður í lönargjaldingum

Sum dæmi um eina útrokning verður her víst ein útrokning, hvat verður, um blokkstuðulin verður skerdur 100 mió. kr., og tað almenna roynir at byrgja upp fyri hesum við at spara 300 mió kr. í lönargjaldingum. Sparingin verður framd við at minka um nøgdina, ið arbeiitt verður, t.e. at tímatalið minkar, men lönarlagið verður óbroytt í fyrsta umfari.

Tá lönargjaldingarnar minka, minka inntøkurnar hjá almenna sektorinum eisini. Hetta kemst av, at skattainntøkurnar minka og aðrar inntøkur, serliga avgjaldsinntøkurnar, minka. Tí er neyðugt at spara meiri enn 100 mió. kr. á almennu figgjarlógini, um ætlanin er at viga fult upp ímóti minkandi ríkisveitingini. Hetta er eisini tað sama, sum varð nevnt í søguni um tær 100 mió. kr. sum gjørdust 300 mió. kr.

Talva 6.3 vísir roknaðu ringárinini av sparingini. Talvan vísir gongdina í tølum, men vert er at geva sær far um, at talan er um 1980-prísir, t.e. tøluni eru deflaterað og vísa sostatt ikki støddina á broytingunum í prísnum, sum eru í 1999. Fyri at umrokna broytingarnar til dagsins prísir er neyðugt at leggja upp fyri prís-gongdini frá 1980 til 1999. Lættast er bara at falda tøluni við umleið 2, so fáast virðini í dagsins prísnum.

Talva 6.3. Roknað ringárin av at spara 300 mió. kr. í almennum lönnum fyri at standa ímóti minkandi ríkisveitingum, sum eru 100 mió. kr.

	1. ár	2. ár	3. ár	4. ár	5. ár	6. ár	7. ár	8. ár
	----- mió. 1980-kr. -----							
Priv. nýtsla	-80	-122	-121	-98	-68	-45	-34	-32
Alm. nýtsla	-178	-179	-177	-177	-179	-183	-185	-187
Priv. íløgur	-94	-160	-174	-137	-77	-35	-13	-7
Alm. íløgu	0	0	0	0	0	0	0	0
Útflutningur	0	5	11	15	17	20	21	22
Innflutningur	-90	-138	-142	-114	-75	-49	-37	-34
BTÚ	-262	-317	-319	-282	-231	-194	-175	-169
	----- mió. 1980-kr., deflaterað við nýtsluprístalinum (PFPI) frá grundkoyringini -----							
Alm. ognarbroytingar	0	-27	-29	-13	11	29	39	41
Priv. ognarbroytingar	22	96	113	86	39	5	-12	-15
Gjaldsjavni	22	68	84	73	50	34	27	26
Úttanlandsskuld	-22	-90	-173	-243	-291	-324	-348	-370
Alm. skuld	0	27	56	68	56	26	-12	-54
	----- prosent -----							
Løn	0,0	-2,1	-3,8	-4,9	-5,0	-4,5	-3,7	-2,9
Húsaprísir	-6,1	-9,4	-9,4	-6,9	-3,4	-0,3	1,5	2,2
Nýtsluprístal	0,0	-0,7	-1,3	-1,6	-1,6	-1,4	-1,1	-0,9

Talvan vísir gongdina á nökrum hövuðsókjum 8 ár fram í tíðina. Meðan talvan verður gjögnumgingin, kann tað vera vert at hyggja at mynd 6.1 fyrst í kapitlinum. Hon vísir somu árinini á ein einfaldan hátt.

Tað sæst á gongdini í almennu nýtsluni, at lønarsparingin minkar almennu nýtsluna nógv. Almenn nýtsla er her bæði vørunýtsla og lønargjaldingar. Tað er ikki vørunýtlan, sum broytist, men lønargjaldingarnar, sum minka heilt nógv.

Hetta fær árin á búskapin. Givið verður far um, at privata nýtlan og privatu iløgurnar minka. Hetta er tí, at inntøkurnar hjá privatu húsarhaldunum eru minkaðar, og tiskil minkar eftirspurningurin eftir vørum og tænaðum. Eftirspurningurin eftir sethúsum er eisini minkaður, og er hetta ein av orsökunum, at privatu iløgurnar minka. Ein onnur orsök er, at iløgurnar í handils- og skrivstovubygningar minka, tá virkseimið minkar.

Minkandi innlendski eftirspurningurin hevur sjálvsagt árin á innflutningin. Av tí at minni verður keypt inni í landinum, er ikki neyðugt at hava líka stóran innflutning.

Minkandi eftirspurningurin hevur eisini árin á eftirspurningin eftir arbeiðsmegi. Tá virkseimið minkar, verða fólk uppsøgd, bæði á almennu og á privatu arbeiðsplássunum. Nøkur av hesum fólkunum flyta av landinum, og nøkur gerast arbeiðsleys. Arbeiðsloysið leggur trýst á lønirnar, sum antin minka, ella bara ikki vaksa. Hetta sæst aftur á talvuni, har lønin er minkað umleið 2% í tvey ár. Hetta skal tó ikki skiljast sum, at lønin er farin niður tvey prosent í tvey ár, men at lønin er 2% minni enn tað, sum hon hevði verið, um sparingarnar ikki hövdu verið gjørdar. At lønin ikki minkar fyrsta árið, kemst av, at lønin stutta tíð er sáttmálabundin og kann tiskil ikki minka beinanvegin.

Minkandi lønarlagið hevur árin á kappingarvinnurnar, serliga flakavinnuna og aðrar vinnur, sum góðska fiskin. Soleiðis hækkar útflutningurin nakað. Nøkur av teimum fólkunum, sum mistu arbeiðið, fáa nýtt arbeiði, av tí at útflutningsvinnurnar vaksa og skapa soleiðis ein nýggjan innlendskan eftirspurning.

Minkandi innflutningurin og hækkandi útflutningurin bøta um gjaldsjavnan, men ríkisveitingin, sum er minkað 100 mió. kr., ger gjaldsjavnan verri. Alt áriníð á gjaldsjavnan er tó, at gjaldsjavnin gerst munandi betri. Hetta hevur sjálvsagt árin á uttanlandsskuldina, sum minkar.

At enda verður hugt at gongdini í almennu figgjarætlanini. Útreiðslurnar eru minkaðar, av tí at starvsfólkini fækka (ella rættari: arbeiðstímatalið) er minkað. Somuleiðis merkir lækkandi lønarlagið, at lønarútreiðslurnar til verandi arbeiðstímarnar eru minkaðar. Eisini hevur lækkandi lønarlagið elvt til, at prislagið er fallið, og soleiðis at almenna nýtlan og almennu iløgurnar eru vorðnar biligari.

Á inntökusíðuni er minkandi skattur sum avleiðing av minkandi virkseimi og eisini minkandi avgjöldum av minkandi innlenskum eftirspurningi. Tá ríkisveitingin samstundis minkar, so er allur inntökumissurin rættiliga stórir. Hetta er eisini orsök, at neyðugt varð at spara heilar 300 mió. kr. fyri at fáa eitt nettoúrslit umleið 0. Øll saldoin í almennu kassunum er eitt sindur óstøðug, men liggur um null.

Samanumtikið kann sigast, at um roynt verður at byrgja upp fyri eini minking í ríkisveitingunum, sum er 100 mió. kr. við at spara í almennum lønum, so skal ógvuliga nógv sparast, áðrenn komið er á mál. Fylgjurnar á samfelagsbúskapin av eini tilíkari sparing eru eisini ógvisligar.

Niðanfyri verða nú lýst árinini av øðrum sparingum ella tiltøkum, sum kunnu gerast fyri at standa ímóti, verða ríkisveitingarnar minkaðar 100 mió. kr.

Niðurskurður í almennu nýtisluni

Møguleiki er fyri at minka almennu vøru- og tænastrytisluna. Henda nýtlan er bæði tað almenna vørukeypið – el, olja, pappír o.t. – og tað almenna tænastrykið – ráðgevar, ferðing o.t.

Eins og við almennu lønunum, so merkir ein niðurskurður í almennu nýtisluni eisini minking í innlenska eftirspurningunum.

Talva 6.4. Roknað ringárin av at spara 250 mió. kr. í almennari nýtlu fyri at standa ímóti minkandi ríkisveitingum, sum eru 100 mió. kr.

	1. ár	2. ár	3. ár	4. ár	5. ár	6. ár	7. ár	8. ár
----- mió. 1980-kr. -----								
Priv. nýtsla	-41	-64	-64	-50	-33	-21	-15	-14
Alm. nýtsla	-119	-118	-116	-115	-113	-113	-112	-110
Priv. fløgur	-50	-84	-88	-66	-33	-11	-2	-1
Alm. fløgur	0	0	0	0	0	0	0	0
Útflutningur	0	4	9	12	15	17	19	20
Innflutningur	-69	-91	-90	-73	-51	-37	-31	-30
BTÚ	-141	-171	-170	-145	-114	-90	-79	-76
----- mió. 1980-kr., deflaterað við nýtsluprístalinum (PFPI) frá grundkoyringini -----								
Alm. ognarbroytingar	-9	-24	-24	-13	0	10	14	14
Privatar ognarbroytingar	13	50	58	41	16	-2	-9	-9
Gjaldsjavni	4	27	34	28	16	8	5	5
Uttanlandsskuld	-4	-30	-64	-91	-106	-113	-117	-121
Alm. skuld	9	33	56	69	68	58	43	29
----- prosent -----								
Løn	0,0	-1,7	-3,0	-3,7	-3,8	-3,4	-2,9	-2,3
Húsaprísir	-3,1	-5,2	-5,3	-4,0	-2,1	-0,5	0,3	0,6
Nýtsluprístal	0,0	-0,6	-1,0	-1,2	-1,2	-1,1	-0,9	-0,7

Fyrst verður aftur hugt at almennu nýtsluni. Her er ein stór minking, tó ikki líka stór sum við almennu lönunum. Minkingin er 250 mió. kr. í 1999-prísum. Hetta er altsó ein minni sparing enn við lönargjaldingunum.

Minkandi almenna nýtslan elvir til ein minni innlendskan eftirspurning og soleiðis minni inntøku fyri húsarhaldini og fyri privatu vinnurnar. Hetta merkir, at privata nýtslan og íløgurnar minka, og soleiðis minkar innlendski eftirspurningurin upp aftur meira.

Minkandi innlendski eftirspurningurin ber í sær, at minni verður innflutt, og eisini at lönirnar falla. Lönarfallið ger kappingarførið betri hjá útflutningsvinnunum, og tiskil veksur útflutningurin.

Nettóáriníð á gjaldsjavnan er sum við lönargjaldingunum positivt, tó ikki líka positivt. Nettóáriníð á almennu kassarnar er sum áður. Á inntøkusiðuni – minkandi skattur, avgjöld og ríkisveiting – á útreiðslusiðuni – minkandi lönarlag og nýtslu- og ílöguprísir.

Niðurskurður í studninginum til fiskivinnuna

Niðanfyri verða nú lýstar avleiðingarnar av at skerja studningin til fiskivinnuna. Fyri at fáa almennu fíggarætlanina til at javnviga, tá ríkisveitingarnar minka 199 mió. kr., er neyðugt at skerja studningin 250 mió. kr.

Í útrokningunum er studningurin gjørdur upp sum ein blandingur av rakstrar- og íløgustudningi og minstulønnum. Í Føroyum er stóðan broytt nógv tey seinastu árin, soleiðis at studningurin til fiskivinnuna mest er minstalønir. Tá úrslitið av myndlakoyringini verður tulkað niðanfyri, má havast í huga, at ein niðurskurður í minstulønunum ikki neyðturviliga hevur somu árin, sum talvan niðanfyri vísir. Munurin er óivað størstur, tá mett verður um íløgurnar í fiskiskíp.

Talva 6.5. Roknað ringárin av at spara 250 mió. kr. í studningum til fiskivinnuna fyri at standa ímóti minkandi ríkisveitingum, sum eru 100 mió. kr.

	1. ár	2. ár	3. ár	4. ár	5. ár	6. ár	7. ár	8. ár
----- mió. 1980-kr. -----								
Priv. nýtsla	-63	-98	-94	-68	-37	-13	2	9
Alm. nýtsla	0	0	0	0	0	0	0	0
Priv. íløgur	-161	-215	-217	-177	-124	-87	-71	-67
Alm. íløgur	0	0	0	0	0	0	0	0
Útflutningur	0	4	9	12	15	17	19	20
Innflutningur	-164	-207	-205	-177	-141	-117	-105	-100
BTÚ	-60	-102	-96	-56	-5	34	55	62
----- mió. 1980-kr., deflaterað við nýtsluprístalinum (PFPI) frá grundkoyringini -----								
Alm. ognarbroytingar	-5	-26	-23	-3	20	38	48	51
Priv. ognarbroytingar	113	176	188	162	125	99	90	91
Gjaldsjavni	108	150	165	159	145	138	138	143
Úttanlandsskuld	-108	-257	-418	-571	-711	-844	-974	-1106
Alm. skuld	5	31	53	56	35	-4	-52	-103
----- prosent -----								
Løn	0,0	-2,8	-5,1	-6,4	-6,6	-6,1	-5,3	-4,4
Húsaprísir	-4,5	-7,5	-7,5	-5,4	-2,5	-0,1	1,3	1,7
Nýtsluprístal	0,0	-0,9	-1,7	-2,1	-2,1	-1,9	-1,6	-1,3

At minka studningin til fiskivinnuna hevur sjálvsagt eingi árin á hvørki almennu nýtsluna ella íløgurnar. Harafturímóti fer minkingin at merkja eina munandi minking í íløgum. Serliga íløgurnar í fiskiskip minka munandi, men eisini íløgurnar í sethús og handils- og skrivstovubygningar minka nakað.

Av tí at inntulønirnar og inntøkan hjá vinnuni minka, tá studningurin minkar, so minkar inntøkan hjá húsarhaldunum eisini, tiskil minkar privata nýtslan og sethúsabyggingin eisini. Sum heild er so-statt talan um eina minking í innlenska eftirspurninginum, sum aftur ber í sær árin á eftirspurningin eftir arbeiðsmegi. Arbeiðsloysið økist, og nøkur flyta av landinum. Økta arbeiðsloysið fær lønina at minka, og økir hetta nakað um kappingarførið hjá útflutningsvinnunum, og tiskil økist útflutningurin.

Minkingin í privatuni nýtsluni og íløgum ger eisini, at innflutningurin minkar nógv, soleiðis at samanlagt er gjaldsjavnin vorðin munandi betur fyri, við tað, at avlopið á gjaldsjavnanum er umleið 150 mió. 1980-kr. um árið, hetta svarar til umleið 300 mió. kr. í 1999-prisum. Avlopið á gjaldsjavnanum stavar mest frá nógv minkaðu privatuni íløgum, serliga av minkandi fiskiskipa-innflutningi.³⁹

³⁹ Hetta sæst eisini lutvist nú, íløgurnar í fiskiskip eru litlar og avlopið á gjaldsjavnanum stórt.

Niðurskurður í inntökuflytingunum

Inntökuflytingarnar til borgararnar eru fyri størsta partin pensjónir og forsorg av ymiskum slag.

Inntökuflytingarnar gjalda ikki nógvan skatt og tiskil geva tær ikki almennu kassunum líka stórar inntøkur sum lønarútreiðslur o.t.

Talva 6.6. Roknað ringárin av at spara 150 mió. kr. í inntökuflytingum til húsarhaldini fyri at standa ímóti minkandi ríkisveitingum, sum eru 100 mió. kr.

	1. ár	2. ár	3. ár	4. ár	5. ár	6. ár	7. ár	8. ár
	----- mió. 1980-kr. -----							
Priv. nýtsla	-48	-75	-78	-68	-54	-44	-39	-38
Alm. nýtsla	0	0	0	0	0	0	0	0
Priv. íløgur	-36	-70	-80	-60	-32	-10	2	6
Alm. íløgur	0	0	0	0	0	0	0	0
Útflutningur	0	2	4	6	7	7	8	8
Innflutningur	-44	-73	-77	-62	-43	-30	-24	-22
BTÚ	-40	-71	-77	-60	-36	-17	-6	-2
	----- mió. 1980-kr., deflaterað við nýtsluprístalinum (PFPI) frá grundkoyringini -----							
Alm. ognarbroytingar	-2	-18	-21	-14	-4	4	8	8
Priv. ognarbroytingar	-12	28	39	24	1	-17	-27	-30
Gjaldsjavni	-14	11	18	10	-3	-13	-19	-22
Úttanlandsskuld	14	3	-15	-24	-21	-8	11	33
Alm. skuld	2	19	40	54	57	53	44	36
	----- prosent -----							
Løn	0,0	-0,5	-1,1	-1,6	-1,7	-1,4	-1,0	-0,6
Húsaprísir	-3,2	-4,7	-4,6	-3,2	-1,4	0,2	1,2	1,6
Nýtsluprístal	0,0	-0,2	-0,4	-0,5	-0,5	-0,5	-0,3	-0,2

Hetta er orsøkin, at inntøkumissurin av at spara í inntökuflytingum ikki er líka stórir sum av øðrum sparingum, og tiskil er ikki neyðugt at spara líka nógv. Neyðugt er tó at spara 150 mió. kr. fyri at fáa javnvág aftur á almennu figgjarlógina.

Minkandi inntökuflytingarnar ávirka tøku inntøkuna hjá húsarhaldunum, og tiskil minkar privata nýtslan og privatú íløgurnar. Innlandski eftirspurningurin minkar og tí eisini innflutningurin.

Av tí, at eftirspurningurin er minkaður, lækkar lønin nakað, og soleiðis gerst útflutningurin nakað størri. Minkandi innflutningurin og hækkandi útflutningurin eru við til at skapa eitt avlop á gjaldsjavnanum.

Niðurskurður í almennu íløgnum

Í almennu íløgnum eru bæði vegir, havnir, bygningar, amboð o.t.

Av tí, at lønarparturin í almennu íløgnum ikki er líka stórir sum

í almennum rakstri annars, so er mista skattainntøkan av einum niðurskurði í íløgum ikki líka stór. Hetta ger, at ikki er neyðugt at skera meiri enn 170 mió. kr. í almennum lønum, áðrenn minkandi ríkisveitingarnar, 100 mió. kr., eru figgjaðar.

Talva 6.7. Roknað ringárin av at spara 170 mió. kr. í almennum ílögum fyri at standa ímóti minkandi ríkisveitingum, sum eru 100 mió. kr.

	1. ár	2. ár	3. ár	4. ár	5. ár	6. ár	7. ár	8. ár
	mió. 1980-kr.							
Priv. nýtsla	-22	-35	-35	-28	-19	-13	-11	-12
Alm. nýtsla	0	0	0	0	0	0	0	0
Priv. íløgur	-24	-40	-42	-27	-10	-1	2	2
Alm. íløgur	-83	-82	-81	-80	-80	-79	-79	-78
Útflutningur	0	2	4	6	7	7	6	5
Innflutningur	-66	-77	-77	-66	-56	-50	-49	-49
BTÚ	-64	-79	-77	-62	-45	-35	-33	-34
	mió. 1980-kr., deflaterað við nýtsluprístalinum (PFPI) frá grundkoyringini							
Alm. ognarbroytingar	3	-4	-3	3	10	15	16	15
Priv. ognarbroytingar	2	21	25	14	1	-7	-10	-9
Gjaldsjavni	5	17	22	17	11	8	6	6
Úttanlandsskuld	-5	-23	-44	-60	-71	-78	-84	-89
Alm. skuld	-3	1	4	1	-9	-24	-40	-55
	prosent							
Løn	0,0	-1,2	-2,0	-2,4	-2,5	-2,2	-1,9	-1,7
Húsaprísir	-1,5	-2,7	-2,7	-2,0	-1,1	-0,4	-0,1	-0,1
Nýtsluprístal	0,0	-0,4	-0,7	-0,8	-0,8	-0,7	-0,6	-0,5

Niðurskurðurin í almennum ílögum ger, at innlendski eftirspurningurin minkar, og at tøka inntøkan hjá privatu húsarhaldunum minkar somuleiðis. Hetta ger, at eisini privati innlendski eftirspurningurin minkar, og innflutningurin minkar munandi. Minkandi innflutningurin stendst bæði av, at privata nýtlan er minkað, og av at stórir partur av tilfarinum, ið verður nýttur til íløgurnar, verður innfluttur.

Minkandi innlendski eftirspurningurin fær lønina at falla, og nøkur flyta av landinum. Fallandi lønarlagið styrkir kappingarførið, og útflutningurin veksur nakað.

Gjaldsjavnin vísir eitt avlop, hóast 100 mió. kr. eru blivnar burtur við ríkisveitingunum. Hetta er tí, at minkandi innflutningurin og vaksandi útflutningurin gera gjaldsjavnan betri.

Avlopið, sum er, minkar

Ein móguleiki fyri at minka ríkisveitingarnar er at minka avlopið, sum

er. Hetta merkir, at ein ikki fremur nakrar skerjingar í nakrari út-reiðslu, men bara nýtir avlopið til at skera niður ríkisveitingarnar.

Talva 6.8. Árinini av at minka avlopið, sum er 100 mió. kr.

	1. ár	2. ár	3. ár	4. ár	5. ár	6. ár	7. ár	8. ár
	----- mió. 1980-kr. -----							
Priv. nýtsla	0	0	0	0	0	0	0	0
Alm. nýtsla	0	0	0	0	0	0	0	0
Priv. íløgur	0	0	0	0	0	0	0	0
Alm. íløgur	0	0	0	0	0	0	0	0
Útflutningur	0	0	0	0	0	0	0	0
Innflutningur	0	0	0	0	0	0	0	0
BTÚ	0	0	0	0	0	0	0	0
	----- mió. 1980-kr., deflaterað við nýtsluprístalinum (PFPI) frá grundkoyringini -----							
Alm. ognarbroytingar	-49	-50	-52	-54	-56	-59	-61	-63
Priv. ognarbroytingar	0	0	0	0	0	0	0	0
Gjaldsjavni	-49	-50	-52	-54	-56	-59	-61	-63
Uttanlandsskuld	49	98	149	202	256	313	370	429
Alm. skuld	49	98	149	202	256	313	370	429
	----- prosent -----							
Løn	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Húsaprísir	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Nýtsluprístal	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Sum sæst á talvu 6.8, so hefur tað, at avlopið minkar, onga ávirkan á hvørki privatu nýtsluna, almennu nýtsluna, privatu íløgurnar, almennu íløgurnar, útflutningin, innflutningin ella framleiðslustigið. Einfalda orsøkin er, at minkar avlopið, hefur tað onga ávirkan á innlenska eftirspurningin og tískil heldur ikki á búskapin.

At hetta als onga ávirkan hefur á nakað, er tó ikki satt. Av tí, at avlopið í almennu kassunum minkar, so gerst figgjarstöðan hjá almennu kassunum verri, og hetta ger, at skuldin økist (ella rættari, at ognin hjá almennu kassunum gerst minni enn tað, sum hon annars kundi verið). Hetta merkir einki fyri borgararnar, sum liva í tí tíðini, tá avlopið minkar, men hetta merkir, at peningurin, sum kundi verið nýttur til eitthvørt seinni (almennar lønir, nýtslu ella íløgur), ikki verður til taks, tí hann er nýttur til at minka ríkisveitingarnar.

Hetta ljóðar møguliga eitt sindur fløkt, men lættasti hátturin at skilja hetta er kanska at hugsa um, at um vit sum foreldur spara upp til okkara børn, soleiðis at tey seinni hava høvi til at fáa sær eitthvørt (hús, bil, útbúgving o.t.) so er neyðugt at hava avlop á okkara egnu figgjarætlan. Um vit nú nýta peningin til eitthvørt annað enn uppsparing, so verður einki spart til børnin, og tískil missa tey nakrar framtíðarmøguleikar til at nýta peningin.

At nýta av avlopinum til at skerja ríkisveitingarnar er tískil tað sama sum at skerja framtíðar nýtslumøguleikar hjá almennu kassunum.

Hækkandi skattur

Umframt at minka útreiðslurnar, so hava almennu kassarnir møguleika at hækka inntøkurnar. Her verður bara lýstur ein møguleiki, tann at hækka skattin. Av at hækka skattin fáa almennu kassarnir økt um sínar inntøkur. Hetta kann sjálvsagt ikki gerast alt ov ofta, tí skatturin kann ikki gerast hægri enn 100%. Í døminum niðanfyrir verður skatturin hækkaður, soleiðis at inntøkan átti at gjørst 140 mió. kr. størri.

Mynd 6.12. Árinini av hækkandi skatti

	1. ár	2. ár	3. ár	4. ár	5. ár	6. ár	7. ár	8. ár
	mió. 1980-kr.							
Priv. nýtsla	-37	-65	-72	-65	-56	-50	-49	-51
Alm. nýtsla	0	0	0	0	0	0	0	0
Priv. íløgur	-30	-53	-59	-44	-25	-12	-7	-5
Alm. íløgur	0	0	0	0	0	0	0	0
Útflutningur	0	2	4	6	7	7	6	5
Innflutningur	-35	-59	-65	-57	-45	-38	-35	-35
BTÚ	-32	-57	-62	-47	-29	-18	-15	-16
	mió. 1980-kr., deflaterað við nýtsluprístalinum (PFPI) frá grundkoyringini							
Alm. ognarbroytingar	-2	-11	-11	-4	4	9	11	11
Priv. ognarbroytingar	-19	10	18	8	-8	-20	-26	-28
Gjaldsjavni	-21	-1	7	4	-4	-10	-14	-16
Uttanlandsskuld	21	22	14	11	15	25	39	55
Alm. skuld	2	13	24	27	23	13	2	-10
	prosent							
Løn	0,0	-1,2	-2,3	-2,2	-2,0	-1,6	-1,2	-0,9
Húsaprísir	-1,4	-2,6	-2,8	-1,7	-0,4	0,7	1,3	1,4
Nýtsluprístal	0,0	-0,4	-0,8	-0,7	-0,6	-0,5	-0,4	-0,3

At hækka skattin, hækkar inntøkurnar hjá almennu kassunum, men minkar samstundis tøku inntøkuna hjá húsarhaldunum. Húsarhaldini eru tí noydd til at minka nýtsluna og sethúsabyggingina, og tískil minkar innlendski eftirspurningurin.

Minkandi innlendski eftirspurningurin minkar innflutningin og eisini lønartrýstið, soleiðis at lønin lækkar. Tískil gerst kappingarførið betri, og tískil hækkar útflutningurin. Árinid á gjaldsjavnan er, at hann mest sum javnvigar.

Sjálvt um almennu kassarnir ætlaðu at fáa 140 mió. kr. eyka inn í

kassarnar, so ger minkandi innlendski eftirspurningurinn, at skatta- grundarlagið og avgjaldsgrundarlagið minka. Hetta ber í sær, at inn- tøkan ikki gerst líka stór sum ætlað.

Lækkandi lønarlagið ger tó, at almennu útreiðslurnar minka nakað. Talan er bæði um, at lønarútreiðslurnar minka, men eisini at nýtslu- og íløguútreiðslurnar minka.

Alt áriníð á almennu kassarnar er, at figgjarlógin javnvigar, eftir at skatturinn er settur upp, og ríkisveitingin minkað 100 mió. kr.

Bera saman ymisku tiltøkini

Einstøku tiltøkini kunnu nú vera samanborin. Sum sæst á støddini á tiltøkunum í talvu 6.9, so er ógvuliga ymist, hvussu stór sparingin nýtist at vera fyri at spara 100 mió. kr. í ríkisveitingum.

Um talan er um lønargjaldingarnar, sum krevja størsta inntrivið, so er neyðugt at spara heilar 300 mió. kr., og hevur hetta stór árin á búskapin. Bruttotjódarúrtøkan, BTÚ, minkar heilar 511 mió. kr. í árs- ins prísnum. Av tí, at búskapurinn minkar, so gerst innflutningurinn minni, og tískil gerst gjaldsjavnin betri og lønin lækkar.

Talva 6.9 Ymisk tiltøk samanborin

Tiltak	Stødd á tiltaki mió. kr. í ársins prísnum	Broyting í BTÚ 1. árið mió. kr. í ársins prísnum	Gjaldsjavnin	Lønarlagið
Lønargjaldingar	-300	-511	Betri	Lækkar
Nýtsla	-250	-326	Betri	Lækkar
Studningur	-250	-160	Betri	Lækkar
Inntøkuflytingar	-150	-102	Betri	Lækkar
Íløgur	-170	-150	Betri	Lækkar
Avlop	-100	0	Versnar	Óbroytt
Skattur	140	-80	Óbroyttur	Lækkar

Broytingin á gjaldsjavnanum er mest sum í øllum tiltøkunum tann sama, tann at gjaldsjavnin gerst betri av tí, at innflutningurinn minkar, og útflutningurinn økist. At útflutningurinn økist, stavar frá, at lønar- lagið gerst lægri. Lægra lønarlagið geldur eisini mestsum øll tiltøkini.

Tað kann neyvan koma óvart á nakran, at um føroyski búskapurinn skal missa 100 mió. kr., so merkir hetta, at framleiðslan, BTÚ, í land- inum má minka. Somuleiðis kann neyvan heldur koma óvart á nakran, at um framleiðslan minkar, so minkar inntøkan og tískil innflutn- ingurinn, og lønarlagið lækkar.

Eitt tiltak ber tó frá, tað er, at minkaða ríkisveitingin verður javnað við at nýta av avlopinum í almennu kassunum. Hetta hevur onga ávirkan á framleiðsluna og ei heldur á lønarlagið. Gjaldsjavnin gerst sjáldsagt verri, av tí, at inntøkurnar á gjaldsjavnanum eru minkaðar 100 mió. kr., og útreiðslurnar eru tær somu.

Viðmerkjast skal, at um almennu kassarnir hava avlop, so er tað tí, at teir longu hava antin spart, soleiðis at áriníð av sparingini longu er komið, ella tí, at skatturin ella avgjöldini eru hækkað, og áriníð av hækkingini longu er komið. Sostatt er munurin millum at nýta av avlopinum og at spara bara tann, at í fyrra førinum er sparingin longu komin, men í seinna førinum skal sparingin koma fyrst, áðrenn vit fáa eitt avlop at nýta av.

Samandráttur av stuttíðargreiningunum

Búskapur við ríkisveitingum hevur vanligu lutfalsliga stóran almennan sektor. Eitt annað eyðkenni er, at tað eru lutfalsliga nógvar privatar vinnur, ið lata almenna sektorinum vørur og tænastrur.

Tá ríkisveitingarnar minka, verður almenni sektorurin lutfalsliga minni. Eftirspurningurin frá almenna sektorinum verður minni, og tí verða færri vinnur, ið lata honum vørur og tænastrur. Bæði almennu og avleiddu privatu vinnurnar minka tí eisini.

Vinnurnar minka, og tí minkar eftirspurningurin eftir arbeiðsmegi. Hetta ber í sær arbeiðsloysi, og at fólk flyta í onnur lond. Lønarlagið fellur sostatt, kappingarførið í útflutningsvinnuni verður betri, og framleiðslan veksur. Talan er tí um nógvar avleiðingar, sum virka hvør sín veg.

Tá almenni sektorurin og avleiddu privatu vinnurnar minka, minkar eftirspurningurin og tí eisini innflutningurin. Gjaldsjavnin verður betri, tí bæði útflutningurin veksur, og innflutningurin minkar.

Fyri at fáa eina ábending um, hvussu nógv neyðugt er at spara, verður lýst, hvønn týðning ríkisveitingarnar hava fyri almenna sektorin. Viðmerkjast skal, at sjálvst um ríkisveitingarnar fyrst og fremst eru týðningarmiklar fyri landskassan, bera tær eisini í sær, at kommunukassarnir sleppa undan nøkrum útreiðslum.

Tað, sum ríkisveitingarnar hava at týða fyri almennu kassarnar, sæst m.a. av, at tær eru umleið 30% av øllum almennu inntøkunum. Almennu inntøkurnar vóru í 1998 umleið 4,4 mia. kr. og av teimum vóru ríkisveitingarnar umleið 1,3 mia. kr. Sostatt figgjaðu almennu kassarnir sjálvir umleið 3 mia. kr.

Tá ið hugt verður at ríkisveitingunum á henda hátt, er ikki lagt upp fyri, at skattainntøkurnar av teimum lønunum, sum ríkisveitingarnar figgja, verða verandi í Føroyum. Somuleiðis verða avgjöldini eisini

verandi í Føroyum. Hesar skatta- og avgjaldskrónurnar eru tí inntøka hjá landskassanum og kommunukassunum. Tískil figgja ríkisveitingarnar í veruleikanum ein part av teimum 3 mia. kr., sum almennu kassarnir fáa inn í skatti og avgjöldum. Verður hetta ikki tikið við, verða ríkisveitingarnar undirmettar.

Ein háttur at leggja upp fyri hesum er, at rokna fruminntøkurnar. Dømi um fruminntøkur hjá almennu kassunum eru inntøkur av t.d. fiskivinnuni, alivinnuni, ferðavinnuni og øðrum grundleggjandi vinnum í Føroyum. Ríkisveitingarnar verða í hesum sambandi roknaðar sum fruminntøka.

Tá ið ríkisveitingarnar verða gjørdar upp sum fruminntøka, sæst, at tær í veruleikanum ikki bara figgjaðu triðingin av almennu útreiðslunum í Føroyum, men at tær nøkur ár figgjaðu meiri enn helmingin. Sostatt figgjaðu almennu kassarnir í Føroyum í 1997 ikki 3 mia. kr., men „bara“ umleið 2,25 mia. kr. Ríkisveitingarnar figgja tí stóran part av almennu útreiðslunum og hava nógv árin á búskapin. Tað er tó ymiskt, hvussu ríkisveitingarnar ávirka ymsu partarnar av búskapinum. Sum nevnt omanfyri, so ávirka ríkisveitingarnar serliga almenna sektorin og eisini avleiddu privatu vinnurnar.

Almennu kassarnir hava avlop, og tí er ikki neyðugt beinleiðis at spara á figgjarlógini, um ríkisveitingarnar skulu minka, og so hvørt sum almenna skuldin minkar, ber til at minka ríkisveitingarnar meiri. Avlopið í almennu kassunum er tó ikki nóg stórt til, at allar ríkisveitingarnar kunnu verða minkaðar á henda hátt. Sum umrøtt undir støðuginntøkunum, hevur almenni sektorurin tey seinastu árin havt 600-700 mió. kr. í avlopi (rentur roknaðar uppí), men kravið verður óivað, at avlopið skal verða nakað væl størri.

Fruminntøkugreiningin hjá almennu kassunum í 1997 vísir, at 500 mió. kr. vóru til avlops (í 1998 var avlopið, sum nevnt, enn størri). Um viðurskiftini í 1997 kunnu metast ikki at vera merkt av óvanligum fortreytum fyri útflutningsvinnurnar, kann tí sigast, at ríkisveitingin væntandi kann minka eina upphædd, sum svarar til avlopið, 500 mió. kr., uttan at tað fær serligar avleiðingar fyri almenna sektorin og búskapin sum heild. Tað skal í hesum viðfangi leggjast dentur á, at føroyski búskapurin, sum nevnt, er ógvuliga ójavnur, serliga av broytingum í útflutningsvinnunum, og tí er helst neyðugt at leggja nakað meiri uppfyri. Vert er tó at geva sær far um, at sæð í søguligum baksýni, var útflutningur Føroya undir miðal í 1997, og kundir hetta bent á, at grundarlagið í 1997 ikki er ein yvirmeting av búskaparlíga potentialinum.

Við 500 mió. kr. í avlopi ber tó ikki til at skera alla heildarveitingina, 900 mió. kr. burtur, og enn minni, at almennu kassarnir átaka sær árligu útreiðslurnar hjá dønum, 400 mió. kr., til ríkisstovnar o.a.

Um ríkisveitingin verður skorin niður yvir eitt longri áramál, er tó móguleiki fyri at fremja eina ávísa uppsparing, sum kann geva almenna sektorinum eina støðuginntøku framyvir, sum partvíst kann figgja, at ríkisveitingarnar fella burtur.

Trupult er at áseta virði av støðuginntøkuni, av tí, at hon fyri ein stóran part er treytað av realrentufortreytunum. Men treytað av, at verandi avlop hjá almenna sektorinum, 500-700 mió. kr. árliga, verður fasthildið yvir eitt longri áramál, verður tað móguligt at skapa eina støðuginntøku frá hesi uppsparing, sum ber upp fyri, at heildarveitingarnar falla burtur. Men hetta treytar bæði, at talan er um langa skiftistíð, og at rikin verður ein sera varisligur búskaparpolitikkur, sum ger tað móguligt ár um ár at hava stór árlig avlop í skiftistíðini.

Hinvegin er ikki sannlikt, at støðuginntøkan stavandi frá verandi avlopsstöði hjá tí almenna kann gerast so stór, at hon harumframt eisini kann figgja tær útreiðslur, sum danski rikiskassin nú hevur til ymsar ríkisstovnar, pensjónir o.a., umleið 400 mió. kr.

Tískil er neyðugt antin at spara almennar útreiðslur, ella at vaksa inntøkur. Ein móguleiki at vaksa inntøkurnar er at hækka skatta- og avgjaldstrýstið ella at reka ein vinnupolitikk, sum ger vinnulívið betur ført fyri at vaksa framleiðsluvirðið við nøktandi avkasti. Vert er tó at geva sær far um, at við einum búskaparvøkstri, sum er t.d. 2% árliga, fer inntøkugrundarlagið hjá tí almenna at vaksa. Soleiðis gerast krøvini til beinleiðis sparingar munandi linari. Slík gongd ber tó í sær krøv um lutfalsligar sparingar hjá tí almenna, og tí verða almennu útreiðslurnar at vaksa spakuligari enn allur búskapurin.

Í frágreiðingini eru sett upp dømi um, at er búskaparvøksturin t.d. 2%, vaksa inntøkurnar hjá tí almenna 60 mió. kr., eftir tí framleiðslustigi og tí skattatrýsti, sum er. Sostatt kann tað almenna minka ríkisveitingarnar upp í 60 mió. kr. árliga, uttan neyðugt verður at skerja beinleiðis útreiðslurnar ella krevja meira inn í skatti og avgjöldum.

Um sparingar skulu fremjast, ella skatturin skal hækka, so hevur hetta, sum nevnt avleiðingar fyri heildarbúskapin. Fyri at koma fram til, hvussu stórar avleiðingar vera, verður økonometriskir myndilin EMFI brúktur. Ein økonometriskur myndil er ein mynd av búskapinum sett upp sum matematiskar líkningar, soleiðis at til ber at rokna eithvørt árin á búskapin. Úrslitini skulu verða tulkað sum ein ábending um, hvussu stórt áriníð verður, og ikki sum endaligi sannleikin.

Ein týðningarmikil niðurstøða av útrokningunum er, at verður spart, minkar skattagrundarlagið, og tí verður neyðugt at spara enn meiri fyri at røkka málinum. Sparingar á almennu figgjarlógini raka ymist, alt eftir hvar spart verður. Størsta avleiðingin er av at spara í almennum lønum, tí stórir partur av almennu lønunum kemur inn aftur í skattum og avgjöldum. Verður í staðin spart aðrastaðni á al-

mennu figgjarlógini, t.d. ílögur, nýtsla, inntökuflytingar ella studningur, missa almennu kassarnir ikki líka stórar inntøkur.

Verða ríkisveitingarnar t.d. skerdar 100 mió. kr., og sparingar framdar fyri at figgja tað, er neyðugt at spara millum 150 og 300 mió kr. á figgjarlógini, alt eftir hvar spart verður. Hetta merkir, at bruttotjóðarúrtøkan minkar millum 102 og 511 mió. kr. tað árið, spart verður. Sum frá líður, rættar búskapurin seg upp aftur, og árinið á búskapin er tí ikki líka stórt eftir, at nøkur ár eru liðin.

Langtíðargreiningar

Inngangur

Í hesum partinum verða lýst árin, ið koma sum frá líður, á búskapin, um ríkisveitingin minkar ella hvørvur púra burtur. Hetta er við øðrum orðum ein lýsing, hvussu búskapurin sær út, tá hann er komin á slætt aftur, eftir at ríkisveitingin er burtur.

Fyrst verða lýst nøkur hugtøk, sum nýtt verða at greina endaligu árinini á búskapin. Skilt verður ímillum búskaparligu javnvágina og skelkir á búskapin, bráðfeingis árin og árinini, sum frá líður.

Búskaparlig javnvág og skelkir

Í mangar mátar verður samfelagið uppfatað sum var alt ávisar vegir fastlagt frammanundan. Í Føroyum eru umleið 45.000 fólk, føroyingar fiska vanliga eini 100.000 tons, hava lívskor, sum eru umleið sum í hinum grannalondunum. Útbúgvingarstigið er á leið tað sama, sum í norðurlendsku grannalondunum.

Eftir framgongdina í 1980-árunum, síðan afturgongd fyrst í 1990-árunum og so nýggju framgongdina síðan 1995, er eingin ivi um, at grundarlagið undir samfelagnum kann skakast. Roknað verður helst við, at lívskorini verða tey somu sum frammanundan. Og við politisku fráboðanini um, at støða skal takast til, um Føroyar skulu vera í danska ríkinum, ella um føroyingar skulu loysa frá Danmørk, hava flest øll fingið varhugan av, at búskaparligu viðurskiftini kunnu broytast munandi.

Partvíst verður búskaparligi standurin uppfataður sum støðugur, men eingin ivi er um, at hesin grundvøllurin kann skakast. Fatanin av hesum er kanska betri her í Føroyum, enn so manga aðrastaðni, tí fiskivinna er í mangar mátar eitt svikaligt grundarlag. Og av tí, at ríkisveitingin kann verða avtikin við vanligum politiskum meiriluta í Fólkinginum, er hon í veruleikanum eisini eitt óvist grundarlag – á annan hátt enn fiskiskapur kortini.

Ein búskaparligur skelkur er ein tilburður uttaneftir, sum ávirkar gongdina á einari búskaparligari eind – t.d. í einum landi. Talan kann til dømis vera um prís- ella rentuhækkingar á altjóða marknaðum, sum ávirka búskaparligu gongdina í Føroyum.

Talan er tó ikki altíð um bráðligar broytingar, men eisini um fyrbrigdi, sum henda spakuliga í longri áramál. Sum t.d. tá alt fleiri

konufólk komu út á arbeidsmarknaðin í 1960-árunum og 1970-árunum. Ávirkanin nýttist sostatt ekki at koma uttaneftir – so at skilja, at hon kemur úr øðrum londum. At fleiri og fleiri konufólk fóru á arbeidsmarknaðin, kom ekki úr útlondum, men kann kortini kallast ein búskaparligur skelkur.

Búskaparligir skelkir eru ekki bara óheppin árin, men eisini onnur gagnlig árin. Soleiðis eru bæði prísfall og prísvøkstur á fiski skelkir, sum ávirka búskapin – bara hvør sín veg.

Búskaparligir skelkir kunnu hava heilt aðra ávirkan á búskapin, sum frá líður, enn stuttíðarávirkanin vísti. Í fyrstu atløgu kann skelkurin hava darvandi óheppin árin, men sum frá líður, kann broytingin gerast gagnlig. Eitt dømi er, at tá tað almenna gevst við at lata vinnuni studning, so kann árið í fyrsta umfari vera vaksandi arbeidsloysi, minkandi íløgur og húsarhaldsnýtsla, minkandi skattur og av tí hall hjá tí almenna. Búskapurin kemur í kreppu av einum slíkum tiltaki, tí framleiðslan minkar ella veksur spakuligari.

Men sum frá líður, kann skelkurin fáa gagnlig árin á búskapin. Hetta kemst av, at vinnustudningar kunnu halda framleiðsluorkuni í vinnum uppi á hægri stigi, enn annars hevði verið. Studningar kunnu sostatt hava ógagnlig árin á lívsfórleikan í vinnuni sjálvari og vinnu-umhvørvinum sum heild.

Her skulu nevast nakrar grundir til ógagnlig árin. Vinnur, sum fáa studning, hava lyndi at „sovna“ og verða sostatt ekki mentar nóg dúgliga, soleiðis at produktiviteturin versnar afturímóti øðrum vinnum. Tann álvarsamasta er tó, at aðrar vinnur, sum standa seg við ongum studningi, missa arbeidsfólk og íløgukapital til vinnuna, sum fær studning. Hetta elvir til, at arbeidstímar og kapitalur verða lögð í eina vinnu, sum kastar minni av sær, enn sama arbeiði og kapitalur høvdu kastað av sær í aðrari vinnu. Haraftrat hava studningsveitingar ofta lyndi til at falla serliga til tær fyrítøkur, sum nóg illa standa seg – og á tann hátt ræður næstan um at hava so ringan rakstur, sum til ber.

Tá studningurin ekki hevur verið veittur eina tíð, kann vinnan saktans gerast meiri virkin og kasta meira av sær enn frammanundan, tá studningur varð latin. Alt hitt vinnuliga umhvørvið batnar kanska eisini.

Hetta skal ekki skiljast so, at allir skelkir, sum hava ógagnlig árin á búskapin í fyrsta umfari, fáa hepnari árin, sum frá líður. T.d. vísti tað seg, at prishækkingin á olju fyrst í 1970-árunum darvaði ferðini í búskaparvøkstrinum kring allan heim. Hóast skelkurin setti ferð á aðra alternativu orkugransking, so varð árið á búskaparvøkstrinum verandi negativt.

Tað er tí orsök at kanna báðar ávirkanirnar av, at ríkisveitingarnar minka ella fella burtur. Árin í fyrsta umfari og eisini árin, sum frá líður.

Árin, ið koma, sum frá líður, verða í búskaparfrøði kannað á eitt sindur annan hátt enn stuttíðarárinini. Hetta er við atliti at omanfyri nevndu munum. Sum tíðin líður, henda tillagingar í búskapinum. Javnvágin verður á einum nýggjum stigi, sum er annarleiðis enn gamla javnvágin.

Búskaparligi vøxsturin kann vera ymiskur ár um ár. T.d. 5% eitt árið, 2% næsta árið og so eitt fall –1% triðja árið. Miðalvøxsturin hevur sostatt verið 2% hesi 3 árin. Miðalbúskaparvøxsturin í eitt longri tíðarbil, er í veruleikanum javna menningin í búskapinum, tá smærri frávik eru sáldað frá.

Tað er jú soleiðis, at búskapur leita inn á eina ella aðra „natúrliga“ kós, hóast ymsir skelkir kunnu draga gongdina aðrar vegir stutt tíðarbil. Slíkir skelkir koma javnan, bæði sum ávirkanir uttan úr heimi, sum broytingar í fíggar- ella vinnupolitisku kósini hjá myndugleikum, náttúruárin í fiskastovnum og í sjónum, ella tá olja verður funnin, og útvinningin byrjar.

Tað, sum í búskaparfrøðini er ein tillaging „sum frá líður“ – ella á enskum „in the long run“ – er tillagingin á arbeiðsmarknaði og øðrum marknaðum fyri framleiðslufaktorar. Skakar skelkurin soleiðis, at munur kemur í lønsemið í ymsum vinnum, verður ein endalig tillaging, so at bæði kapitalur og arbeiðsfólk rýma úr vinnum, sum gerast minni lönandi, í vinnur, sum gerast meira lönandi. Á henda hátt kann sjálv vinnusamansetingin broytast av varandi búskaparligum skelkum.

Til dømis kann hugsast, at vinnustudningar til fiskivinnuna verða tiknir av. Tað kann gera, at tað verða færri skip og flakavirki, tí bæði fólk og kapitalur rýma úr vinnuni. Skip fara av knóranum, og virki, sum ikki fáa raksturin at bera til, eftir at studningarnir eru burtur, verða stongd. Í fyrsta umfari verða fólk arbeiðsleys, tí onki annað vinnuvirksemi er komið í staðin. Kanska verður kapitalurin í fyrsta umfari ikki settur í føroyskar vinnur, men í føroyskar og útlenskar peningastovnar ella í útlenskt virðisbrøv.

Sum frá líður, fáa summi kanska arbeiði í øðrum vinnum, ið ikki hava havt fólk, eins og kapitalurin verður settur í nýtt vinnuligt virksemi, sum er vorðið kappingarført í avkasti við fiskivinnuna, eftir at fiskivinnan misti studningin. Í nýggju fyrítøkunum verða so aftur nýggj stórv at fáa.

Alt eftir hvør og hvussu ógvisligur skelkurin hevur verið, verður vinnuvirksemið líka stórt, minni ella størri, enn tað var frammanundan. Búskapurin fær eina nýggja javnvág, eftir tillagingina. Og her endar ávirkanin av, at studningurin hvarv.

Javnvág í búskapinum er meira eitt hugmyndaligt – teoretiskt – hugtak, enn tað er ein verulig støða, ið fólk uppliva. Búskapurin er

ongantið rættiliga í friði. Tað eru alla tíðina tilburðir, sum skaka gongdina burtur úr friðarligari javnvág. Stórir og smáir tilburðir í samfelagnum, bera í sær, at ójavnvág kemur í. Men búskaparliga gongdin er ikki heilt ótilroknilig heldur.

Tað kann vera avlop ella hall á handilsjavnanum og í landskassanum. Hetta eru tekin um, at ein ávís ójavnvág er í búskapinum. Tá arbeiðsloysi er, er búskapurin heldur ikki í javnvág. Búskaparlig javnvág er eitt ástøðiligt hugtak, sum kann orðast nakað soleiðis: *javnvág er, tá útboðið og eftirspurningurin av vörum og tænastum svara hvørt til annað, tá útboðið av arbeiði og framleiðslufaktorum annars svarar til eftirspurningin, og tá allar vinnur geva sama avkast til kapitalin, sum svarar til vanligt løngjald í kapitalinum.* Vøkstur kann saktans vera í einum búskapi í javnvág, men vøksturin er javnur, soleiðis at áðurnevndu treytir ikki skakast.

Her verða lýst stutt nøkur hugtøk, sum eru týðningarmikil fyri at skilja munin ímillum at kanna stuttíðararín og tey árinini, sum koma, sum frá líður. Tá talan er um at reka føroyska samfelagið og búskapin við ongari ríkisveiting úr Danmørk, er orsök bæði at hugsa um, hvat hendir í fyrsta umfari, og hvat hendir, sum frá líður. (Ikki soleiðis at skilja, at bara hugsað verður um búskaparliga standin, tí fyri flestu fólk eru eisini onnur týðningarmikil viðurskipti.) Rentur og avdráttir av húsaskuldini skulu gjaldast næsta ár. Fólk vilja eisini, at børnini skulu hava eina framtíð. Fólk hugsa bæði um figgjjarliga standin hjá húskinum nú og so um figgjjarligu trygdina í framtíðini, bæði hjá teimum, ið nú liva, og eftirkomarunum.

Stuttíðararín á búskapin, um ríkisveitingarnar minka ella hvørva, eru lýst aðrastaðni. Eftir er at greiða frá teimum árinum, ið koma, sum frá líður, tá lønir, íløgur og vinnubygnaðurin annars laga seg til broyttu viðurskiptini.

Á hvørjum marknaði verða prísirnir ásettir – innanlands ella uttanlands?

Tá ein timburmeistari fer at smíða eini hús fyri onnur, fáa timburmenninir løn, alt eftir hvussu stórir eftirspurningurin er eftir húsum og tiskil eisini eftirspurningurin eftir timburmonnum. Í 1980-árunum var stórir eftirspurningur og húsaprísirnir høgir, og tá var lønin hjá einum timburmanni mangan væl oman fyri 100 krónur um tíman. Fyrra part av 1990-árunum minkaði lønin hjá timburmonnum niður á sáttmálalønina, tí eftirspurningurin var lítil, og nógvir timburmenn vóru arbeiðsleysir.

Innlenski eftirspurningurin er týðningarmikil fyri, hvussu stórar lønir í veruleikanum verða goldnar timburmonnum, og somuleiðis er

hann týðningarmikil fyri, hvussu nógvir timburmenn fáa arbeiði. Hetta sama geldur flestu byggivirki, umvælingar, flutning og handil og aðrar tænastrúvinnur. Hesar vinnur hava lítila kapping uttanefitir og kunnu tí áseta prísirnar sjálvar, alt eftir hvussu stórir eftirspurningurin er. Slíkar vinnur kunnu kallast privatar vardar vinnur – tí tær eru væl vardar fyri kapping við úrheimin.

Men innlendski eftirspurningurin hevur lítlan týðning fyri lónina hjá teimum, sum arbeiða á flakavirkjum, alifyritøkum ella kryvjivirkjum. Hann hevur somuleiðis lítila ávirkan á, hvussu nógv fáa arbeiði í hesum vinnum. Evnini hjá slíkum fyrítøkum at gjalda lón, eru treytað av prísinum, tær fáa fyri vørurnar í øðrum londum. Somuleiðis er úrtøkan hjá fiskimonnum rættiliga neyvt tengd at prísinum, ið fæst fyri fiskin í øðrum londum ella á heimligu fiskavirkjunum. Er fiskaprísurin lágur, so er hýran minni, og helst verða færri kjansir at fáa, tí skipatalið minkar, um prísurin fellur í longri tíð.

Tað eru eisini aðrar vinnur enn fiskivinna og aling, ið eru í altjóða kapping. At skipasmiðjur eru í altjóða kapping, gongur sjón fyri søgn. Er tað biligari at byggja skipini í Noregi ella Kina, so fáa skipasmiðjurnar her heima minni at gera. Men aðrar framleiðslur, t.d. trolvirki, snelluvirki, virki, sum framleiða útbúnað til flakavirki og skip – eltalvur, rustfrían útbúnað, mjólkarvørur, millumlanda flutningur, matframleiðsla, góðgæti, øl og sodavatn, plast- og pappírsframleiðsla, sápa og reinsievni, eru alt kend virki í landinum, sum nógv eru tengd at prís- og lónarlagi aðrastaðni. eru vørurnar, føroysku virkini framleiða, biligari at innflyta, so selja virkini minni bæði innanlands og í útflutningi.

Tað eru sostatt í minsta lagi tvey sløg av ávirkanum á lónarlagið, og á, hvussu nógv eru í vinnunum. Í fyrra førinum eru vinnur, sum eru vardar fyri kapping uttanefitir. Í seinna førinum eru vinnur í altjóða kapping.

Harafturat eru lónir og størv hjá tí almenna. Hvat er tað so, ið ávirkar støddina og lónarlagið hjá tí almenna? Støddin á tí almenna er fyri ein part politiskt treytað. Vilja politikararnir brúka almennu inntøkurnar – skattin og ríkisveitingina – til at hava stórt útboð av almennum tænastrú, so ávirkar tað starvstalið og støddina á lónunum hjá tí almenna. Somuleiðis eru tað politikararnir, sum gera av, hvussu stórar inntøkurnar hjá tí almenna skulu vera. Politisku myndugleikarnir hava higartil viljað havt so stóra ríkisveiting, sum til ber, og samstundis er skattaprosentið ikki so lítið í altjóða samanhangi. Tað hevur sostatt verið politisk ætlan at økja tað almenna, og tí eru samanløgdu lónarútreiðslurnar í tí almenna ein stórir partur av samanløgdu lónunum í landinum.

Almennu tænastrúarnar eru heldur ikki í kapping við útlendskar tænastrú. Skúlar, barnagarðar, ellisheim, heilsutænastrú, fyrising

o.s.fr. eru ikki í kapping við útlenskar tænastrur. Í flestum førum eru tær als ikki í kapping, hetta er sostatt ein vinnubólkur fyrri seg. Skal tað almenna fáa fólk í arbeiði, so mugu lønirnar vera kappingarførar, og tí ber til at siga, at tað almenna er í innlenskari kapping um arbeiðsfólk. Almenna lønarlagið fylgir tí nógv lønarlagnum í varðu vinnunum.

Hvørjar vinnur eru í altjóða kapping?

Tá ein vinna er í altjóða kapping, so er tað framleidda vøran, ið er í kapping við vørum, framleiddar í øðrum londum. Fiskavirkini framleiða fiskavørum, sum fara á altjóða marknaðir at kappast við fisk úr øðrum londum. Fiskurin er tí beinleiðis í altjóða kapping, og fiskivinnan sum heild kappast við fiskivinnuna í Íslandi, Noregi, Danmørk, Kanada o.s.fr.

Harafaturímóti kappast húsasmíð ikki við vinnur í øðrum londum – ikki tá talan er um sethúsasmíð. Tað er sjáldan, at føroyskir timburmeistarar fáa kapping uttaneftir. Verður vinnuliga hugtakið víðkað til bygging sum heild, so er væl meira kapping uttaneftir. Bæði soleiðis, at íslensk og donsk byggivirki hava havt byggivirksemi í Føroyum, og eisini, at føroysk virki fyrri ein part hava havt arbeiði í øðrum londum. Harafaturat vísti tað seg í kreppuni, at føroyskir timburmenn valdu millum at fara til Noregs, Danmarkar ella Týsklands at arbeiða. Nógvir teirra vilja heldur vera burtur, tí lønin er hægri enn í Føroyum.

Tað er tí ikki heilt einfalt at skilja greitt millum vinnur í kapping og vinnur, sum als ikki eru í kapping við útlenskar vinnur. Alt eftir, hvussu vinnurnar verða flokkaðar, fáast ymisk úrslit, og alt eftir um talan er um kapping um vøruprísir ella um kapital og arbeiði, fáast ymisk úrslit.

Tað gerst upp aftur truplari, um almenni vinnupolitikkurin verður tikin við. Er landbúnaður í altjóða kapping? Jú, føroyingar kunnu keypa føroyskt ella danskt jogurt. Men fáa føroysku bøndurnir ikki studning til mjólkavørum og annan studning, so eru teir ikki kappingarførir við útlenskar landbúnaðarvørum. Almenni studningspolitikkurin og annar vinnuverjupolitikkur ávirkar eisini vinnuliga umhvørvið. Tá tað almenna setur mark fyrri, hvussu nógvan feskan fisk av føroyskum grunnum føroysk skip kunnu avreiða í øðrum londum, verjir tað fiskavirking í Føroyum móti kapping frá fiskavirking í øðrum londum.

Harafaturat henda tøkniligar og bygnaðarligar broytingar, sum bera í sær, at telesamskifti, tryggingartænastrur, figgingartænastrur, handils-tænastrur o.a. koma í altjóða kapping.

Hóast hesi heldur ógreiðu mørk, kann sigast, at summar vinnur

kappast meira við útlenskar vinnur, enn aðrar gera. Í talvu 6.10 er gjört eitt yvirlit yvir vinnur í altjóða kapping og vardar vinnur. Vinnurnar í altjóða kapping eru býttar eftir, hvussu nógvari altjóða kapping tær eru í.

Talva 6.10 Vinnur í altjóða kapping og vardar vinnur

Vinnur í altjóða kapping	Vardar vinnur
Fiskiskapur	Almennar tænastr
Fiskavirki	Flestu privatu tænastrvinnur
Aling	Húsasmið
Kryvjivirki	Annað byggivirksemi (fyri ein part)
Gera trol o.a. útbúnað til fiskiskap	Innanlands flutningur
Gera útbúnað til fiskavirki	Fígging
Skipasmiðjur og onnur framleiðsla til skipasmið	Trygging
Onnur mekanisk umvæling	Landbúnaður
Matvøruvirki (mjólkavøru, sláturvirki, øl)	Elveiting og onnur almenn virki
Gera ídnaðarvøru og matvøru	
Millumlanda skipaflutningur og loftferðsla	
Ymsar tænastr við teldutøkni	

Tað eru helst aðrar vinnur, sum fyri ein part eru í altjóða kapping, tí at tær fyri ein part kunnu gera seg galdandi í útflutningi ella kappast við innfluttar vøru og tænastr.

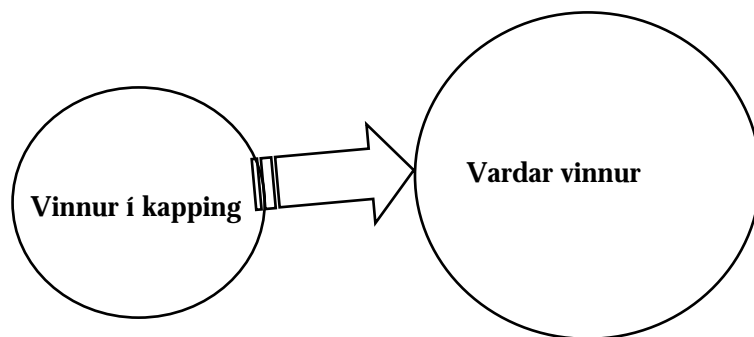
Samanlagt eru vardu vinnurnar væl størri enn vinnurnar í kapping. Lønarmetingar vísa, at vinnurnar í kapping eru umleið 1/3 av øllum lønargjaldingum. Nakað tað sama er, tá talan er um arbeiðspláss (løntakarastørv). Verður hetta nýtt sum mát fyri, hvussu opið føroyska samfelagið er fyri kapping uttaneftir, so eru Føroyar helst ikki millum mest afturlatnu londini. Í Noregi er nakað sama býtið millum støddina á vinnum í kapping og støddina á vardum vinnum.

Frammanundan er greitt frá grundleggjandi eftirspurningum og inntøkum. Har var víst, at vinnurnar kunnu býttast eftir, hvaðan eftirspurningurin stavar. Serliga varð dentur lagdur á, at virksemið í fiskivinnuni (fiskiskapur, aling, fiskavirking) og ríkisveitingarnar eru týðningarmiklar inntøkukeldur, sum so at siga „skapa“ alt hitt vinnuvirksemið (tær avleiddu vinnurnar). Eftir hesum býtinum minka ella vaksa avleiddu vinnurnar alt eftir, um ríkisveitingin ella fiskivinnan minkar ella veksur. Minkar ríkisveitingin, so minkar eisini almenni eftirspurningurin, og so minka eisini tær vinnurnar, sum beinleiðis

ella óbeinleiðis liva av at nøkta eftirspurningin hjá tí almenna og teimum alment løntu. Minka inntøkurnar í fiskivinnuni, so minka eisini vinnurnar, sum liva av at nøkta eftirspurningin hjá fiskivinnuni og teimum, sum starvast í fiskivinnuni.

Mynd 6.13 líkist mynd 6.7, innihaldið er tó nakað broytt. Vinnurnar eru her býttar eftir, um vinnurnar eru í kapping ella ikki. Í hesum býtinum eru bara tvey sløg av vinnum. Vinnurnar í altjóða kapping nøkta antin ein „óendaligan“ eftirspurning uttanlands (um tað eru útflutningsvinnur), ella nøkta tær mest innlendskan eftirspurning, um tað eru vinnur, sum kappast við innflutning. Í so máta er broytingin ikki so stór sum á mynd 6.7. Í tann partin, sum fyrr mest var fiskivinna, eru eisini vinnurnar í talvu 6.13.

Mynd 6.13 Framleiðslutilfeingi í vavi

Í mynd 6.13 eru vinnurnar býttar í hesar báðar bólkarnar: vinnur í altjóða kapping og vardar heimamarknaðarvinnur. Píkurin, sum gongur frá vinnum í kapping til vardu vinnurnar er framleiðslutilfeingi, kapitalur og arbeiðsmegi, sum rýmir úr vinnum í kapping til vardu vinnurnar, tí har er meira at forvinna – bæði fyri løntakararnar og fyri iløgukapitalin. Soleiðis verður støðan, um so er, at eftirspurningurin er stórus eftir serliga heimaframleiddum tænastrum – t.d. handli, umvæling, bygging og tænastrum til húsarhald og vinnur. Tá missa vinnurnar, sum eru í altjóða kapping, framleiðslutilfeingi til vardu vinnurnar. Fær fiskivinnan ikki studning á onkran hátt, so missir hon tilfeingi til aðrar vinnur, sum liva av at nøkta innlendskan eftirspurning (iløgustuðul til at byggja feskfiskaskip hjálpir til at draga kapital inn í fiskivinnuna, og minstaløn og skattalætti til fiskimannainntøkur hjálpa eisini til at halda fólki til fiskivinnuna).

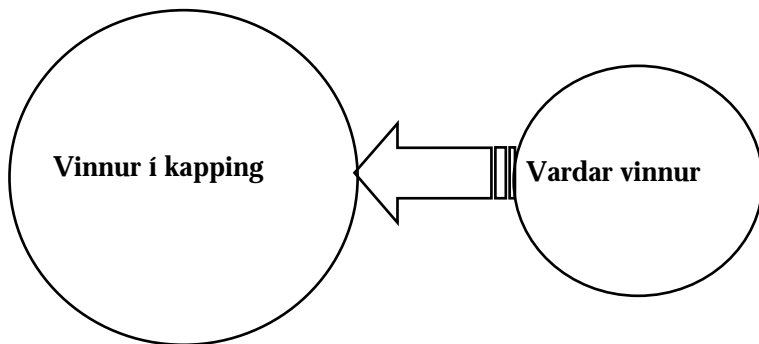
Tað er eisini ein onnur orsök, at vinnur í altjóða kapping minka. Orsøkin er, at tá lønirnar í vardu vinnunum fara upp, so fara lønirnar í øllum samfelagnum eisini upp. Hækkar tímalønin hjá ófaklærdum

og faglærdum, so er tað ikki bara tímalønin í byggivinnuni og handilsvinnuni (sum eru vardar vinnur), men eisini tímalønirnar á fiskavirkjunum, ið er ein vinna í altjóða kapping. Eitt er, at fólk rýmir í annað arbeiði, men torførari verður hjá fiskavirkjunum at framleiða vörur í kapping við framleiðarar í øðrum londum. Umframt at tímalønirnar í vinnum í kapping hækka javnt við aðrar lönir í landinum, so vaksa eisini prísirnir á t.d. umvælingum, flutningi og øðrum, sum útflutningsvinnan brúkar. Kostnaðarlegan sum heild kann koma útflutningsvinnunum í trupulleikar.

Missir tað almenna ein stóran part av inntøkugrundarlagnum, minkar almenni sektorurin munandi í fyrsta umfari. Hetta er stutt-tíðarávirkanin, sum ber í sær, at annar avleiddur eftirspurningur eisini minkar. Soleiðis breiðir minkingin í tí almenna seg, sum ringar í vatninum, til minking í øðrum avleiddum vinnum. Sum frá líður, hevur hetta onnur árin, sum virka øvugt. Pílararnir á hesi myndini eru ikki eftirspurningur, men framleiðslutilfeingi, sum flytur vinnu. Sum frá líður, hendir tað, at tess minni innlendski eftirspurningurin er, tess frægari loysir tað seg at arbeiða í t.d. útflutningsvinnunum, og tess frægari loysir tað seg at seta pengar í útflutningsvinnuna heldur enn í t.d. tænavinnurnar innanlands. Tí flyta arbeiðsfólk í vinnur í altjóða kapping, eins og íløgukapitalur meira fer til tær vinnurnar (sí mynd 6.14).

Mynd 6.14 Framleiðsutilfeingi í vavi

Tað er tó eingin víska fyri, at hetta fer at verða. Mynd 6.14 er teknað soleiðis, at vinnurnar í altjóða kapping vaksa umleið líka nógv, sum vardu vinnurnar minka. Um so er, so skal tað loysa seg so mikið nógv betur hjá vinnum í kapping at framleiða – t.d. at meirvirka fiskavörur, fiska onnur fiskasløg, framleiða fiskivinnuútgærð og annað til útflutn-

ings og egna nýtslu – at øll fáa arbeiði aftur, uttan at nøkrum nýttist at flyta av landinum.

Sum víst aðrastaðni í frágreiðingini, so minkar í fyrsta umfari framleiðslan hjá tí almenna og avleiddu vinnunum og tað er eingin vissa fyri, at aðrar vinnur vaksa í staðin. Heldur eingin vissa er fyri, at sam- anlagda virkseimið verður líka stórt, eftir at ríkisveitingin er burtur.

Tað er tó vist, at grundarlag er fyri, at vinnurnar í altjóða kapping vaksa, tá varðu vinnurnar minka. Hvussu væl tað eydnast, veldst um kappingarførið hjá vinnunum, vinnuligu dygdina hjá bæði arbeiðs- fólkinum og fyrítøkunum, og somuleiðis skynsemi í búskaparpolitikk- inum.

Bráðfeingis og endalig tillaging – munurin

Tá ein búskapur er fyri slíkum skelki – sum t.d. tá ríkisveitingarnar minka munandi ella burtur í einki – fær tað ógvíslig árin. Falla ríkis- veitingarnar burtur, so missir tað almenna kanska 1/3 ella meir av inntøkunum, og úrslitið av at spara seg burtur úr slíkum trupulleik- um er víst aðrastaðni. Um tað almenna so skal minka lønarútreiðsl- urnar, aðrar keypsútreiðslur, iløguútreiðslur ella veitingar til borgarar- nar og studningar til vinnuna, so verða stórir búskaparligir trupul- leikar í øllum samfelagnum. Tað verður stórt arbeiðsloysi og inntøkur og allur eftirspurningur minka nógv. Hetta verður kallað *inntøkuárin*. Inntøkurnar minka, og av tí minkar eftirspurningurin innanlands, sum so aftur í fleiri umførum fær inntøkur og eftirspurning at minka. Hvussu stórt hetta fallið verður, er ilt at spáa um, men tað er eingin ivi um, at ríkisveitingin hevur gjørt samfelagið ríkari og flest allar borgarar í landinum ríkari.

So hvørt sum donsku veitingarnar til Føroya vuku eftir seinna heimsbardaga, batnaði inntøkugrundarlagið, og fyri teir pengarnar, sum komu til at byggja skúlar, sjúkrahús, vegir, tunlar og havnir fyri, fingú fólk arbeiði og inntøkur. Sama var, tá fólk so fingú arbeiði á sjúkrahúsum, í skúlum og í tí almenna annars. Harafturat var skatt- urin í Føroyum lægri enn í Danmørk, so meira var eftir at keypa fyri. Tá landið fekk pengar úr Danmørk til stóran part av útreiðslunum, var ikki neyðugt at krevja høggar skattir. So bæði av byggjarbeiði, arb- eiði hjá tí almenna og av lágum skatti, øktist keypsorkan og eftir- spurningurin innanlands. Stóri eftirspurningurin eftir vørum og tøn- astum setti gongd á t.d. sethúsabyggingina, men eisini á aðra vøru- og tønastuframleiðslu innanlands.

Donsku ríkisveitingarnar hava givið grundarlag fyri einum parti av góðu livikorunum í Føroyum eftir seinna heimsbardaga. Hetta er *inn- tøkuárin* í ríkisveitingini.

Men slíkar veitingar – antin tær koma av ríkisveitingum, oljuinntökum ella inntökum av øðrum náttúruútilfeingi – hava eisini onnur árin, ið verða nevnd *tilfeingisárin*. Hetta eru tey árin, ið hava meira at týða, sum frá líður, meðan inntøkuárinini koma beinanvegin. At tað verður kallað tilfeingisárin, kemst av, at her er talan um ávirkanir á tilfeingisbrúkið (arbeiði og kapital).

At lýsa tilfeingisárinini krevur nakað væl meira av hugflognum, enn at lýsa inntøkuárinini. Kanska er best at seta sær spurningin, um hvussu hevði verið í vinnumenning, um ríkisveitingin ongantíð var komin afturíftur eftir seinna heimsbardaga. Í fyrsta umfari høvdu borgararnir verið fátækari, tí øll tey arbeiðspláss og inntøkur, sum ríkisveitingin skapti, høvdu ikki komið av sær sjálvum. Almennu tænastrurnar høvdu verið færri og verri, og tað hevði eisini merkt livskorini. Fólkatálið hevði ikki vaksið líka nógv, sum tað í veruleikanum gjørdi. Flytingin av landinum hevði helst verið størri, og fólkatálið hevði so-statt verið minni.

Fólk søkja nógv (men ikki bara) arbeiði har, sum tey fáa mest burtur úr peningaliga. Kapitalur verður settur í vinnur, har vinningurin av iløguni er frægastur. Eftir seinna heimsbardaga setti tað almenna stór byggiarbeiði í gongd við figging úr danska ríkiskassanum. Hetta dró bæði arbeiðsfólk og kapital til sín. Pengar vórðu settir í byggi-fyrirtekur og flutningsamboð, og fólk fór at arbeiða í bygging og flutningi (meira enn verið hevði uttan ríkisveitingar til vegagerð, havnagerð og bygging til heilsu- og skúlaverk). Hvat høvdu hesi fólk gjørt, um eingin bygging var? Hvar hevði iløgupeningurin farið, um byggingin ikki varð sett í gongd við figging úr ríkiskassanum?

Harafturat fáa fólk so meiri arbeiði hjá tí almenna, enn verið hevði við ongari figging úr ríkiskassanum. Ríkiskassin figgjaði eisini raksturin av m.a. heilsu- og skúlaverki. Hvat høvdu hesi fólk gjørt, vóru tey størvini ikki til? Teir iløgupengar og tey arbeiðsfólk, sum fóru í byggivinnuna hesi árin, høvdu farið aðrastaðni, vórðu hesi arbeiði ikki sett í verk. Um iløgukapitalur og fólk høvdu farið í fiskatilvirking, fiskiskap ella aðra vinnu, er trupult at svara nú.

Tað, ið kallað verður *tilfeingisárin*, er at stýra arbeiðsplássum og iløgukapitali (sum stendst av ríkisveitingunum) inn í serligar vinnur. Umframt, at borgararnir sum heild verða ríkari av ríkisveitingunum (*inntøkuárin*), so beinir veitingin eisini arbeiðsfólk og kapital inn í ávísar vinnur, sum ikki høvdu verið so stórar, var eingin ríkisveiting.

At hugsa sær, hvat ið fer at henda, minkar ríkisveitingin burtur, er sum at venda søguni omanfyri á ranguna. Hvørvur ríkisveitingin, so hevur hetta í fyrsta umfari trý árin við sær: 1) skatturin má hækka, fyri ikki at missa alt ov nógv av teimum almennu tænastrunum, 2) nakað av fólkum verður arbeiðsleyst, sum áður arbeiddi hjá tí almenna

og 3) arbeiðsloysi og minkandi íløgur verða í vinnum, sum stóra almenna virksemið elvdi til. Soleiðis, sum meiri skattur ikki kann kompensera fyri minkandi ríkisveiting, fer ein minking í inntøkum og inntøkugerð í gongd. Tað eru *inntøkuárinini*.

Hvørji verða so *tilfeingisárinini*? So hvørt, sum innlendski eftirspurningurin minkar, og so hvørt, sum innlendska vinnuvirksemið minkar, og arbeiðsloysið veksur, minka lønirnar í Føroyum bornar saman við lønirnar aðrastaðni. Tað merktist í kreppuni fyrst í 1990-árunum. Tað fer lutfalsliga at loysa seg betur at framleiða eitt nú fiskavørur til útflutnings. Tað fer eisini at elva til, at tað fer at loysa seg betur at framleiða meira til egna nýtslu av ymsum vørum til vinnurnar og til húsarhaldsnýtslu – kanska serliga vørum til fiskivinnuna, sum tað longu er nakað av. Hugsast kann eisini, at nakrar av hesum vørum, sum trol, línur og annað til fiskivinnuna, verða útflutningsvørum. Lutfalsliga lønarminkingin fer at gera egnu framleiðslu kappingarførari, bæði útflutningsvørum og vørum, sum kappast við innflutning. Hetta er ein partur av tilfeingisárinunum.

Ein annar partur stendst av broyttum avkasti av íløgukapitali. Tað eru tvær orsakir, sum bera í sær, at munurin millum avkastið av íløgukapitali í ymsum vinnum broytist. Onnur orsøkin er, at tá innlendski eftirspurningurin minkar, minkar eisini avkastið av at seta pengar í vinnur, sum nøkta tann eftirspurningin. Hin orsøkin er, at tá lønirnar og framleiðslukostnaðirnir í Føroyum minka soleiðis sum kostnaðirnir aðrastaðni, so vaksa avkastini í útflutningsvinnunum.

Av tí, at innlendski eftirspurningurin eftir vørum og tænstum fer at minka, verður avkastið av at seta pengar í framleiðslu av innlendskum tænstum lutfalsliga minni, enn at seta pening í útflutningsvinnur og í aðrar vinnur, sum kappast við innflutning. At seta pengar í byggivirki, flutningstæmastur og handilsvinnu av ymsum slag, fer at loysa seg lutfalsliga verri afturímóti at seta í fiskiskap, fiskaframleiðslu, aling og aðra framleiðslu til vinnuliga eftirspurningin. Av tí, at avkasti av útflutningsframleiðslu fer at vaksa sum onnur avkast, fer meira av peningi at verða settur í útflutningsvinnurnar.

Samandráttur av langtíðargreiningunum

Lítil ivi er um, at inntøkan í samfelagnum sum heild fer at verða lægri, enn hon er nú, tí tað skal ógvuliga nógv vinnuvirksemi til at geva føroyskum borgarum líka nógv inntøkur, sum ríkisveitingin gevur. At siga, hvussu nógv lægri inntøkan verður, ber ikki til.

Rímiliga vist kann verða sagt, at vinnubygnaðurin fer at broytast. Hetta kemst mest av, at ríkisveitingin hevur økt innlendska eftirspurningin so nógv, at tær vinnurnar, sum nøkta innlendska eftir-

spurningin, fara ekki at hava sama inntökugrundarlag, tá ríkisveitingin er burtur. Vardu vinnurnar, t.e. tær, sum framleiða til innlendskan eftirspurning, og ekki eru í kapping uttaneftir, fara ekki at kasta líka nógv av sær til lönir og kapital, tá eftirspurningurin minkar. Tá tað ikki fer at loysa seg líka væl at framleiða vörur ella tænastr til innlendska eftirspurningin, fer nakað av framleiðslutilfeinginum haðani, t.e. arbeiðsmegi og íløgukapitalur, at flyta í aðrar vinnur.

Harafaturímóti fara vinnur í kapping, t.e. vinnur, sum framleiða til útflutnings, ella sum framleiða vörur til heimamarknaðin í kapping við innfluttar vörur, at fáa betri kor at virka undir. Hetta kemst av tveimum orsökum:

- Avkastið til arbeiði og kapital versnar í vardu vinnunum, og tí fara fólk og kapitalur at flyta í vinnurnar í kapping
- Minni lönarvøkstur og minni kostnaðarvøkstur, og tí fara vinnurnar at vera kappingarførari við somu framleiðslur aðrastaðni

Sostatt batnar kappingarførið hjá útflutningsvinnunum, sum eru í innanhýsis kappingini um framleiðslutilfeingið, samstundis sum tær eisini verða kappingarførari á vørumarknaðinum.

Verður virkseimið, og av tí avkastið til lönir og kapital, ikki kappingarført við útlenska framleiðslu, kann væntast, at ein partur av arbeiðsfólkinum, og ikki minst kapitalinum, fer at flyta úr Føroyum. Hóast lívskorini hjá teimum, sum eftir eru, kanska eru líka góð, sum tey eru nú, verður fólkatalið minni, og samanlagda inntøkan lægri.

Sannlíkt er, at bygnaðarviðurskifti kunnu bøta um støðuna, sum frá líður. Tað eru orsaker at halda, at framleiðslutilfeingið verður ikki nógv væl nýtt, fær búskapurin ríkisveiting. Ávísur vandi er fyri, at nøkur fólk eru í starvi í almenna sektorinum, sum kanska høvdu verið í øðrum hægri produktivum arbeiði, um tilfeingið varð øðrvísi nýtt. Lyndið hevur eisini verið til at veita studning til vinnuligt virkseimi við lítlum avkasti, soleiðis at vinnurnar kasta lítið ella onki av sær til almenna húsarhaldið. Slikt samfelagsligt oyðsl hvørvur partvist av sær sjálvum, tá verri ráð verða at reka lágproduktivt virkseimi.

Harafaturat ber til at laga bygnaðin soleiðis, at mest møguligt gagn fæst burtur úr skatta- og avgjaldspolitikkinum. Ansað kann betur verða eftir, at mest møgulig vælferð fæst úr teimum veitingum og studningum, sum tað almenna letur borgarum og vinnum.

Partur II: Búskapar- politisk stýring

Innihald

INNGANGUR	138
KAPITTUL 7: BÚSKAPARPOLITIKKUR Í ØÐRUM LONDUM .	139
Inngangur	139
Tillagingar í búskaparpolitisku stýringaramboðunum	139
Samandráttur	144
KAPITTUL 8: FORTREYTI FYRI BÚSKAPARSTÝRING Í FØROYUM	145
Inngangur	145
Fíggar- og pengapolitikkur og samsvarandi amboð lýst í stuttum	147
Allýsingar – grundleggjandi hugtøkini	147
Búskaparpolitisku amboðini og grundleggjandi trupulleikar í sambandi av at nýta tey í føroyskari búskaparstýring	148
Givnar fortreytir fyri búskaparpolitikkin	150
Samandráttur	151
KAPITTUL 9: BÚSKAPARPOLITIKKUR -KONJUNKTURJAVNAN	153
Inngangur	153
Broytingar í karmunum um makro-politikk seinnu árinum	154
Stýrisskipanarlig viðurskifti (undir hesum juni 98-avtalan) ..	154
Játtanarskipan landsins	155
Landsbankin – pengapolitikkur	155
Vinnulóggávan	156
Sjálvvirkandi konjunkturjavnarar – ALS	157
Fíggarpolitikkurin – skipanir, ið betur tryggja langtíðarbúskaparlig áhugamál	158
Strategiskar hugleiðingar	158
Fíggarpolitikkurin – ábøtur á verandi mannagongd	160
Fíggarlig reglugerð hjá Nýsælandi	163
Gjøgnumskygni í fíggarpolitikkinum	167
Samandráttur	167
KAPITTUL 10: GJALDOYRASKIPANIN	170
Inngangur	170
Stutt um ymsu sløgini av gjaldoyraskipanum	171
Skipað gjaldoyraviðurskifti í framtíðini	172

Danska krónan og evran	173
Gjaldoyraskipanin frammyvir í Føroyum	175
Samandráttur	176
KAPITTUL 11: BÚSKAPARGRUNNUR	177
Inngangur	177
Serinntøkur landskassans	177
Grundreglur fyri at umsita ognarvirði av serinntøkum	178
Nýta serinntøkur og búskaparligir tillagingartrupulleikar	179
Hvussu kann ein Búskapargrunnur møguliga virka?	181
Samandráttur	182
Fylgiskjal I	184
Keldulisti	185

Inngangur

Føroyum, við lítlum og opnum búskapi, við fiskuvinnuni sum høvuðsvinnu og einari heildarveiting, sum er 36% av øllum útreiðslunum á figgjarlógini, tørvar nøkur búskaparstýringaramboð, sum m.a. kunnu tryggja eina javna búskapargongd. Serliga í sambandi við, at ríkisveitingin móguliga minkar.

Landsstýrismaðurin í sjálvstýrismálum vil í hesum sambandi, at nevndin lýsir tørvin á figgjartilgum og búskapartilgum stýringaramboðum og skipanum til ein sjálvstøðugan føroyskan búskap.

Harafturat skal lýsast, hvat krevst av amboðum, um Føroyar fara at verða í gjaldoyrasamgongu við Danmørk.

Ymisk búsparpolitisk stýringaramboð verða lýst í kapitli 7. Eisini verður lýst, hvussu hesi amboð verða nýtt í londunum uttan um okkum. Her verður m.a. víst á, at londini uttan um okkum hava fleiri búskaparpolitisk stýringaramboð at ráða yvir. Politisku myndugleikarnir í Føroyum hava t.d. ikki móguleika at reka pengapolitikk sum í øðrum londum, tí Danmarks Nationalbank er sentralbanki fyri alt ríkið.

Serligur dentur verður í kapitli 8 lagdur á at lýsa tey figgjarpolitisku amboðini, føroyingar hava at ráða yvir. Í hesum sambandi verður eisini víst á, hvussu hesi stýringaramboð eru brúkt seinastu árin. Harafturat verða lýstar tær broytingar, sum framdar eru seinastu árin í stýrisskipanini, játtanarskipan landsins o.ø.

Í kapitli 9 verður komið við uppskotum at gera ymist betri í mannagongdini í figgjarlógararbeiðinum, her uppií verandi skipanir og ymsar broytingar í núverandi mannagongdum.

Gjaldoyraviðurskiftini, heruppií fyrimunir og vansar við verandi skipan og móguleikarnir fyri broytingum til eina aðra skipan, verða viðgjørd í kapitli 10.

Í fyrsta parti var móguleikin fyri at gerast sjálvberandi við eginfigging úr einum grunni við *støðuginntøkum* viðgjørdur. Í hesum sambandi verður at stovna ein búskapargrunn viðgjørt í kapitli 11 við fyrimynd frá *Statens petroleumsfond*, oljugrunninum hjá Noregi.

Kapittul 7: Búskapar- politikkur í øðrum londum

Inngangur

Í hesum kapitlinum verður stjórnarligi bygnaðurin í sambandi við konjunkturstýringina í framkomnum londum lýstur. Somuleiðis verða lýst ymisk búskaparpolitisk amboð, ið verða nýtt í búskaparpolitisku stýringini. Víst verður á gongdina seinastu árin, ið hevur gjørt, at politisku myndugleikarnir fáa færri og færri búskaparpolitisk amboð at ráða yvir.

Liberaliseringar á altjóða figgjarmarknaðinum og størri felags gjaldoyraeki hava minkað munandi um móguleikarnar at brúka pengapolitisk amboð í einstøku londunum. Ístaðin verður dentur lagdur á at styrkja tey figgjarpolitisku amboðini og ymisk onnur úr-veljandi búskaparpolitisk amboð.

Hetta kann m.a. geva føroysku politisku myndugleikunum íblástur til búskaparpolitisku stýringina í framtíðini. Harafturat kann gongdin í øðrum londum geva eina ábending um, hvussu myndugleikarnir móguliga verða noyddir at tillaga og menna búskaparpolitisku stýringaramboðini.

Tillagingar í búskaparpolitisku stýringaramboðunum

Grundleggjandi stjórnarligi bygnaðurin í sambandi við konjunkturstýringina í framkomnum tjóðum hevur verið merktur av einum ávís-um arbeiðsbýti millum lóggevandi myndugleikarnar og útinandi myndugleikarnar. Í klassiska býtinum siggja vit, at lóggávuvaldið hevur sett tveir útinandi myndugleikar at røkja uppgávur, sum hava við búskaparstýringina at gera – stjórn og sentralbanka. Lóggávuvaldið hevur í fyrimyndarligum samanhangi givið stjórnini figgjarpolitisk amboð og sentralbankanum pengapolitisk amboð at útinna stýringina við. Við øðrum orðum hava stjórnin og lóggávuvaldið havt ábyrgdina av figgjarpolitikkinum, og sentralbankin og lóggávuvaldið hava havt ábyrgdina av pengapolitikkinum. Fíggjarmálaráðharrin hevur vanlig

ábyrgdina av at útinna búskaparstýringina sum heild, men ábyrgdin hjá sentralbankunum sæst oftast at vera bundin at stevnumiðnum um at varðveita stöðugt pengavirði.

Stjórnin er, sum vera man, ein skiftandi politiskur útinandi myndugleiki, men mest viðurkenda meginreglan við sentralbankanum hevur verið at skipa hann sum ein politiskt óheftan og fakligan stovn.

Í søguligum samanhanginum hevur henda skipan verið við til at disiplinera figgjarpolitikkin, m.a. at stjórnin (figgjarmálaráðharrin) hevur havt avmarkaðar móguleikar fyri at figgja hall í ríkiskassanum við. Mong eru dømini eisini um, at sentralbankar hava vent sær móti meira ella minni stuttliðar politiskum áhugamálum hjá stjórnini, t.d. arbeiðt ímóti stimbrandi figgjarpolitikki við tálmandi pengapolitikki.

Føroyar hava í hesum viðfangi verið í serstöðu, tí væl kann vera, at landið við Danmarks Nationalbank hevði ein politiskt óheftan pengapolitiskan stovn, men tjóðbankin hevur ikki beinleiðis verið virkin í konjunkturstýringini í føroyska búskapinum. Í høvuðsheitum kann staðfestast, at tey pengapolitisku amboðini, sum hava verið týðningarmikil í konjunkturgongdini her á landi, hava verið nýtt í tiltøkum, sum landsstýrið saman við lögtinginum hevur sett í verk.

Hjá smátjóðum vóru móguleikarnir hjá sentralbankunum við vanligu pengapolitisku amboðunum at ávirka búskapargongdina tengdir at móguleikunum hjá borgarum og fyrirkömum til at lána og seta pening uttanlands. Um stórar forðingar vóru í kapitalrørslunum til landið og úr landinum, var partvíst móguligt at stýra innlendis pengamongdini og soleiðis eisini at ávirka prísgongd, arbeiðsloysi o.a. Hesar fortreytir fyri við pengapolitikkinum at ávirka búskapargongdina eru, eftir at liberaliseringar í handli og kapitalrørslum eru framdar í 1970-árunum og serliga í 1980-árunum, ikki longur til hjá nógvum tjóðum.

Í hesum viðfangi hava smáland – og størri land við – staðið í einari stöðu, har tey hava skulað valt ímillum antin at varðveita nøkur stýringaramboð ella at fáa lut í teimum fyrimumum, sum størri opinleiki í samhandlinum við onnur land gav. Í nógvum førum hava myndugleikar í hesum londum mettt fyrimumirnar við at liberalisera vøru-, tænastráttir og figgjarmarknaðir at verða størri enn vansarnar.

Í londum sum t.d. Danmørk og Íslandi vita myndugleikarnir tó, at trupulleikar í búskaparstýringini kunnu taka seg upp, um kapitalrørslurnar verða liberaliseraðar ov bráðliga. Fyrivarni skuldu takast fyrir kapitalflýggjan og øvugt trupulleikanum – at innendingar fóru at lána nógvan pening uttanlands. Tí vórðu liberaliseringarnar framdar stígvíst, samstundis sum ymsar tillagingar við figgjarmarknaðunum vórðu gjørdar. Arbeiðt varð tí miðvíst fram móti at byggja upp marknaðarvirksemi, sum kundi virka sum ein sjálvstýrandi mekanisma fyri

búskapargongdina. Roynt var í hesum sambandi at fáa virknar marknaðir fyri stutt og long virðisbrøv (eisini partabrøv) at virka, so at tey við rentu- og kursteknum leypandi kundu geva myndugleikum, íleggjarum og teimum, sum høvdu figging fyri neyðini, ábendingar um ymisk vandamál í búskapargongdini.

Týdningarmikil partur í hesari tillaging kom eisini til sjóndar í tí lóggávu, sum geldur teir stóru aktørarnar á figgjarmarknaðunum. Í Norðurlondum og EU sum heild gjørdist lóggávan á hesum øki ógvuliga einsháttað. Hetta kom serliga til sjóndar í sambandi við tey lóggávuverk, sum skipa:

- Tryggingarvirksemi
- Realkredittvirksemi
- Íløgueiningar¹
- Eftirlønargrunnar
- Peningastovnar
- Virðisbrævahandlarar (meklarafyrirøkur) og
- Keyppsskálar til virðisbrøv, undir hesum vanligar fondsbørsar, løg-gildan marknað (autoriseret markedsplads), clearingstovnar og virðisbrævaskrásetingarstovnar.

Liberaliseringarnar á figgjarmarknaðunum bóru m.a. eisini í sær, at eftirlitskrøvini viðvíkjandi figgjarfyrirøkum vórðu herd. Hetta gjørdi ikki minst um seg í fleiri av skandinavisku londunum, eftir at fleiri týðandi peningastovnar og aðrir figgjarstovnar við, høvdu fingið stórar gjaldfóris- og solvenstrupulleikar at dragast við.

Í hesari tilgongd vórðu krøvini til figgjarpolitikkin herd, tí figgjar-marknaðirnir nú alt meiri fóru at geva sær far um búskaparpolitikkin og búskapargongdina sum heild í einstøku londunum. Hall í ríkiskassunum og versnandi álit á búskapin sum heild, kundu íleggjararnir á figgjarmarknaðunum nú revsa við at krevja hægri rentu frá ríkinum í sambandi við lántøku – og innlendskum eindum við figgingartørvi sum heild – ella við, at peningur bleiv beindur í virðisbrøv í øðrum londum.

Stórar broytingar vórðu eisini framdar viðvíkjandi pengapolitikkinum. Tosað varð t.d. í Danmørk um, at pengapolitikkurin sum konjunkturamboð var niðurslitin, og at einasta veruliga konjunkturamboðið, sum eftir var, var figgjarpolitikkurin. Hetta var serliga viðvíkjandi smátjóðum, sum bundu seg til ikki at niðurskriva gjaldoyrað sum amboð í búskaparpolitikkinum. Høvuðsmálið í leypandi pengapolitikkinum hjá slíkum smátjóðum gjørdist nú avmarkað til at tryggja støðugt virði á egnum gjaldoyra afturímóti gjaldoyrum hjá samhand-

¹ Á donskum *investeringsforeninger*. Enska heitið er *mutual funds*.

íslondunum. Hetta hefur ekki verið lætt uppgáfa hjá myndugleikum, og hóast fleiri av teimum, sammett við stórtjóðir, hava framt fyrimyndarliga búskaparstýring, so hava tað almenna, fyrítøkur og húsarhald í hesum londum verið noydd at goldið dýrt, við lutfalsliga stórum rentuspenni móti stórtjóðum, fyri at forða kapitalflýggjan. Dømi um hetta er Ísland, sum hefur eitt rentustig, ið hefur ligið um 3-4% hægri enn í evru-londunum, hóast íslenska krónan ikki er niðurskrivað seinastu nógvu árin.

Annar trupulleiki, sum myndugleikar, ið vara av smáum gjaldoyraøkjum, og sum hava sett sær fyri at reka fastkurspolitikk, við jøvnum millumbilum dragast við, eru spekulatiónsálop. Í slíkari støðu hava sentralbankar hjá hesum londum trupult við at halda virðinum, og úrslitið hefur mangan verið, at ótryggleiki og óstøðug gjaldoyraviðurskifti hava tikið seg upp.

Samanumtikið er trupult at síggja tað skilvísa í, at smátjóðir varðveita egið gjaldoyra undir slíkum viðurskiftum. Egið gjaldoyra hefur stóran myndarligan týdning hjá mongum tjóðum, og er ofta trupult at vinna politiska undirtøku fyri at avtaka slíkar skipanir. Møguliga er hetta ein høvuðsgrundin, at smátjóðir, sum hava framt nógvar liberaliseringar, hava varðveitt egið gjaldoyra. Seinnu árin hava tó fleiri lond niðurlagt egnar gjaldoyraskipanir fyri at gerast partur av størri gjaldoyraøkjum.

Hetta hefur t.d. verið gongdin í Evropeiska Samveldinum, har 11 av limalondunum 1. januar 1999 fóru undir felags gjaldoyraskipan. Hesi londini eru Týskland, Frakland, Italia, Spania, Háland, Portugal, Belgia, Luksemborg, Eysturriki, Finnland og Írland. Sum kunnugt eru Danmørk, Svøríki, Bretland og Grikkaland ikki í evru-samstarvinum. Danmørk, Svøríki og Bretland vildu í fyrsta umfari ikki vera í felags gjaldoyraskipanini, men koma eftir øllum at døma upp í samstarvið seinni. Grikkaland er ikki við, tí tað lýkur ikki treytirnar at vera við.

Fyrireikingarnar til evru-gjaldoyrasamgonguna hava verið nógvar og drúgvar. Í hesum sambandi eru grundleggjandi tillagingar framdar. Fyrst í hesum parti er nevnt, at vanligt hefur verið at tvíbýta makropolitisku uppgávnar hjá einstøku londunum millum sentralbanka og stjórn – millum pengapolitikkin og figgjarpolitikkin. EU-londini hava mett, at skal evran gerast trygt gjaldoyra, so var neyðugt við samskipandi tiltøkum millum londini, bæði viðvíkjandi pengapolitikkinum og figgjarpolitikkinum.

Limalondini hava tí hvørt sær lagt bond á sítt formliga figgjarpolitiska frælsi við konvergens- og stabilitetskrøvum, har mark er sett fyri, hvussu stór almenna skuldin kann verða, hvussu stórt hallið hjá tí almenna kann verða í einum figgjarári o.s.fr. Einstaka limalandið tryggjar seg soleiðis fyri, at onnur lond (og tey sjálvi) máa ikki støðið

undan virðinum á evruni og reka inflatiónsskapandi figgjarpolitikkk. Samstundis hava londini stovnað felags sentralbankaskipan, ESCB, sum er sett saman av ECB, Evropeiska Sentralbankanum, og einstøku ríkis-sentralbankunum. Sum týðandi fortreyt fyri hesa skipan hava londini við sentralbankareglunum, ið er serlig protokol í Maastricht-avtaluni, bundið seg til, at skipa ríkis-sentralbankarnar sum politiskt óheftar stovnar og til ikki at nýta „monetera figging“ í sambandi við ríkiskassarnar. Hetta, sum síðst er nevnt, er m.a. gjørt við at noyða teir einstøku ríkiskassarnar til ikki at standa í nettoskuld til sentralbankan og við at áseta reglur, sum binda tað almenna til at figgja skuld til marknaðartreytir.

ØMU² hevur gjørt tað, at limalondini hvørt sær ikki longur kunnu reka konjunkturpolitikkk við at skriva upp- og skriva niður sitt egna gjaldoyra. Samstundis er ráсарúmið fyri tjóðskaparligum ekspansivum figgjarpolitikki eisini avmarkað. Hetta hevur elvt til kjak m.a. í EU og OECD um nýggj konjunkturamboð í nøkrum av teimum útjaðara limalondunum, sum kunnu metast at kunna koma í eina støðu, har innlendis konjunkturgongd ikki er samsvarandi við gongdina í stóru londunum í EU.

Eitt áhugavert kjak fyri føroyingar í hesum sambandi snýr seg um, hvat myndugleikar í smáum londum í útjaðaranum í EU skulu gera fyri at standa ímóti „asymmetriskum“ búskaparskelki. Finnendingar vísa til dømis á, at skógaríðnaður teirra er umleið ein triðingur av útflutninginum, og at búskapurin sum heild av hesum kann verða ógvuliga hart raktur av umstøðum, sum teir sjávir ikki hava tamarhald á. Teir vísa á, at í 1991 minkaði BTÚ umleið 7%, av tí at útflutningurin minkaði 25%. Samstundis vaks arbeiðsloysið úr 3,5% upp í 20%. Trupulleikan loystu teir við at skriva niður gjaldoyra sitt og við at reka stimbrandi figgjarpolitikkk, búskaparamboð, sum teir ikki framvegis kunnu troyta líka nógv, um okkurt tilíkt skuldi borið á aftur.

Í Finnlandi eru partarnir á arbeiðsmarknaðinum tí farnir undir at fyrireika seg til at standa ímóti einum nýggjum lágkonjunkturi. Teir byggja upp eitt nýtt amboð, sum teir kalla ØMU-kojunkturgrunnar.

Hugskotið við hesum grunnnum er einfalt. Partarnir á arbeiðsmarknaðinum spara saman pening í grunnnum, sum gera figgjariløgur í øðrum londum enn Finnlandi undir hákonjunkturi og nýta peningin til at skapa innlendskan eftirspurning undir lágkonjunkturi.

Hugskotið við konjunkturgrunnnum fær bæði góð og ring viðmæli frá búskaparfrøðingum. Finskir, svenskir og aðrir búskaparfrøðingar, sum taka undir við slíkari skipan, siga hana vera neyðuga fyri at seta nakað í staðin fyri tey amboð, sum ikki eru tøk longur. Teir, sum eru

² Búskaparligt og peningaligt samveldi.

ímóti skipanini, vísa á, at skipanin er at meta sum „ólóglig“, tí grunnarnir so at siga eru almennir, og at teir tí skulu roknast sum partur av „almenna“ figgjarpolitikkinum. Eisini verður víst á, at partarnir á arbeiðsmarknaðinum ikki eru teir røttu til at siga, nær konjunktur-støðan krevur, at peningur verður brúktur úr grunnunum.

Samandráttur

Stór krøv eru sett til at tillaga tey amboð, sum nýtt verða í búskaparstýringini hjá teimum londum, ið hava viljað sloppið at verið uppi í búskaparligu altjóðagerðini, sum verið hevur seinastu 20-30 árin. Smáland og størri lond við hava staðið í einari støðu, har tey hava skulað gjørt av antin at siga frá sær nøkur stýringaramboð ella at fáa lut í teimum fyrimumum, sum meiri opinleiki í búskaparliga samskiftinum við onnur lond ber í sær.

Í nógvum førum hava myndugleikarnir í hesum londum mett fyrimumirnar við at liberalisera heimligar marknaðir fyri arbeiðsmegi, vøru, tænastr og kapital at vera størri enn vansarnar. Myndugleikar í fleiri av hesum londum hava tó vitað, at stórir trupulleikar kundu taka seg upp fyri búskaparstýringina, um opinleikin bleiv framdur ov bráðliga. Í sambandi við at geva figgjarmarknaðirnar fríar skuldi fyrivarni t.d. takast fyri kapitalflýggjan og øvugta trupulleikanum – at fólk gera ov nógv av at lána pening uttanlands.

Liberaliseringarnar vórðu gjørdar stigvíst, samstundis sum ymsar tillagingar í heimligu figgjarmarknaðunum vórðu gjørdar. Í hesari tillagongd vórðu krøvini til figgjarpolitikkin herd, tí figgjarmarknaðirnar nú lagaðu seg alt meira eftir búskaparpolitikkinum og búskapargongdini í einstøku londunum. Vánaligan figgjarpolitikkk í einum landi við misáliti á langtíðarbúskapargongd, kundu kapitalumsitarar, t.d. pensjónskassar og peningastovnar nú revsa m.a. við størri rentukravi móti ríki og øðrum við figgjartørvi. Misálit á búskaparpolitikkin kundi nú eisini ítøkiliga vísa seg soleiðis, at peningur nógv meira varð beindur í tryggari íløgur í øðrum londum.

Fyri at skapa trúvirði á figgjarmarknaðunum hava myndugleikarnir í fleiri londum tí lagt bond á seg sjálvar; bæði í figgjarpolitikkinum og pengapolitikkinum, undir hesum eisini móguleikan til at skriva niður egið gjaldoyra sum amboð í búskaparstýringini. Dømi um týðandi tillagingar í hesum viðfangi hava verið:

- Nógv kunning um ætlaða og rikna politikkin
- Greitt staðfesta ábyrgd fyri figgjarpolitikki og pengapolitikki
- Mark fyri almennari skuld og figgjarlógarhalli

Kapittul 8: Fortreytir fyri búskaparstýring í Føroyum

Inngangur

Í arbeiðssetninginum frá landsstýrismanninum í sjálvstýrismálum verður búskaparnevndin biðin um at:

Lýsa tørvin á fíggjarligum og búskaparligum stýringaramboðum og skipanum fyri ein sjálvstøðugan føroyskan búskap, undir hesum, hvat krevst av amboðum, fara Føroyar at verða í gjaldoyrasamgongu við Danmark.

Nevndin skilir tað sum sína uppgávu at lýsa tørvin á „stýringaramboðum og skipanum“ í makro-búskaparpolitiskum samanhangi og hevur í hesum sambandi gjørt av at avmarka viðgerðina í hesum áliti til amboð og skipanir viðvíkjandi 1) fíggjarpolitikki og 2) pengapolitikki.

Til eru nógv onnur sløg av politikki aftur at politikkinum, ið er nevndur omanfyri, sum kunnu sigast at vera týðningarmikil fyri búskapargongdina, og sum í dagligari talu verða roknað sum búskaparpolitikkur. Hetta geldur t.d. vinnupolitikk, sosialpolitikk, skattapolitikk, veðhaldspolitikk, rentuskattapolitikk, bygdamenningarpolitikk, almennan iløgupolitikk o.s.fr. Men her er talan um politik-øki, sum virka á mikro- ella meso-stigi, og sum hvørt sær ikki eru ætlað at stýra allari búskapargongdini. So ella so kunnu tó øll, ella flestu, av hesum politikksløgum metast sum undirgreinir í fíggjar- ella pengapolitikki.

Fíggjar- og pengapolitikkur tilsamans ganga í búskaparfrøðini undir heitinum „generellur búskaparpolitikkur“.

Vanligu búskaparpolitisku málini eru:

1. Búskaparvøkstur – so stóran stuttíðar- og langtíðarbúskaparvøkstur sum gjørligt.
2. Innanhýsis javnvág – her verður serliga hugsað um javnvág á arbeiðsmarknaðinum, t.e., lítið og einki arbeiðsloysi, og at yvir eftirspurningur eftir arbeiðskraft tekur seg ikki upp.

3. Uttanhýsis javnvág – meginreglan er her javnvág á leypanði postum á gjaldsjavna.
4. Stöðugt peningavirði/stöðugt prís­lag/lág inflati­ón.

Búskaparpolitisku málini standa í andsøgn hvørt við annað, og sannroynd er, at búskaparpolitisku myndugleikarnir í at kalla øllum londum dragast við trupulleikar, sum standast av hesum mótstríðandi málum. Trupulleikarnir siggjast t.d. í tí, at stórir búskaparvøkstur og lítið arbeiðsloysi ber í sær inflati­ón og størri hall (ella minni avlop) á gjaldsjavnanum, og lítil ella negativur búskaparvøkstur ber í sær arbeiðsloysi, prísfall og avlop á gjaldsjavnanum.

Hetta ger tað neyðugt at meta um búskaparpolitisku málini og síðan at samskipa figgjar- og pengapolitisku tiltøkini, sum sett verða í verk.

Føroyski búskapurin er sum kunnugt ein lítil, opin búskapur, sum meira og meira gerst partur í altjóða búskapinum. Í hesum sambandi gera bindingar vart við seg, hvørji búskaparamboð kunnu nýtast fyri at rækka búskaparpolitiskum málum. Við øðrum orðum er ráсарúmið fyri búskaparpolitikki merkt av stöðuni hjá føroyska búskapinum í altjóða búskaparligu skipanini.

Nevndin metir tað tí sum sína hövuðsuppgávu í hesum parti at lýsa figgjar- og pengapolitikkin við atlitni at:

- Búskaparpolitisku stevnumiðunum
- Samskipa búskaparamboð
- Ráсарúmi fyri føroyskum búskaparpolitikki.
- Figgjar- og pengapolitisku amboðunum, sum eru til taks, ella sum møguliga kunnu fáast til vega
- Grundskipanum og karmum, sum fara at galda fyri búskaparpolitikkini – bæði karmar, sum føroyskir myndugleikar sjálvir kunnu skapa og karmar, sum lögting og føroyskir myndugleikar annars lítið kunnu ávirka

Fyri ein part nýtast tær greiningar og tilráðingar um búskaparamboð og karmar teimum viðvíkjandi, sum nevndin leggur fram, ikki beinleiðis at verða tengdar at ríkisrættarligu stöðu Føroya í framtíðini. Nevndin hevur beinleiðis tikið orðingina í arbeiðssetninginum til eftirtektar, har víst verður til „tørvin á figgjarligum og búskaparligum stýringaramboðum og skipanum fyri ein sjálvstøðugan føroyskan búskap“. Grundarlagið er tí eisini merkt av, at føroyskir myndugleikar nú eftir avtaluna 10. juni 1998 við ríkismyndugleikarnar í roynd og veru hava ábyrgdina av føroyska búskapinum.

Figgjar- og pengapolitikkur og samsvarandi amboð lýst í stuttum

Allýsingar – grundleggjandi hugtøkini

Búskaparpolitiska kjakið í Føroyum hevur verið merkt av ógreiðum skilnaði ímillum tey ymsu sløginu av búskaparpolitikki og tey ítøkiligu amboð/tiltøk, sum hoyra til teirra. Hetta er ikki at undrast á, tí mangan kunnu tey amboð (ella ítøkiligu búskapartiltøk talan er um), sigast at hava ávirkan á meiri enn einum búskaparpolitiskum øki. Til dømis hava amboðini „landskassaveðhald“ og almenn útlán mangan verið roknað sum figgjarpolitisk amboð, hóast grundgevast kann fyri, at talan her nógv – ella kanska mest – er um pengapolitisk amboð.

Neyðugt er tí í fyrstu at neyvlýsa høvuðsmunirnar millum tey bæði høvuðsøkini í generella búskaparpolitikkinum.

Figgjarpolitikkur verður rikin við atgerðum, sum ávirka gjaldingar til tað almenna og frá tí almenna, og umfata soleiðis bæði broytingar á inntøkusiðuni hjá tí almenna eins og á útreiðslusiðuni. Á inntøkusiðuni er t.d. talan um broytingar í satsum viðvíkjandi skatti og avgjøldum, men broytingar á útreiðslusiðuni fata í høvuðsheitum um veitingar og útreiðslur av almennari nýtslu og íløgur.

Politiskt tæna broytingar á einstøkum inntøku- og útreiðslupostunum hjá almennu kassunum vanliga samstundis eisini øðrum endamállum enn konjunktur- og stabiliseringsmálsetningum, tí at roynt verður at ávirka inntøku- og ognarbýtið millum íbúgvar landsins, og tí at roynt verður at beina tilfang inn á ávís øki, bæði til alternativar vinnugreinar, útbúgvingarskipan o.a.

Figgjarpolitiski virknaðurin kemur tó í hesum sambandi fram sum allur metti virknaðurin á framleiðslu, arbeiðsloysi, príslegu og gjaldsjavnan av øllum einstøku postunum á almennu figgjarætlanunum.

Figgjarpolitikkur er við øðrum orðum – og fyrimyndarliga sæð – roynd myndugleikanna at ávirka framleiðslu, virkseml/arbeiðsloysi, príslegu og gjaldsjavna fyri at røkka teimum makrobúskaparligu málunum, sum myndugleikarnir hava sett sær.

Pengapolitikkur: Í fyrimyndarligum samanhangi er endamálið við pengapolitikkinum tað sama sum fyri figgjarpolitikkinn, tí eisini her verður roynt at røkka makro-málstevnum, sum myndugleikarnir hava sett sær fyri. Við pengapolitikkinum verður roynt at røkka hesum málum við at ávirka samfelagsgjaldførið, rentustigið og sum heild, um tað skal vera lætt og biligt ella trupult og dýrt at lána pening.³

Sum tað verður víst, verður bæði við figgjarpolitikkinum og við

³ Pengapolitikkur verður ofta greinaður sundur í pengapolitikk, lánførispolitikk og gjaldoyrapolitikk.

pengapolitikkinum roynt at ávirka búskaparliga virkseimið (t.e. framleiðslu og arbeiðsloysi), gjaldsjavna og þrígongd. Fíggjarpolitikkurin hefur beinleiðis ávirkan á heildareftirspurningin og soleiðis eisini beinleiðis ávirkan á búskaparliga virkseimið, gjaldjavna og þrígongd, men pengapolitikkurin virkar vanliga meira óbeinleiðis umvegis fíggj-ingarmöguleikar hjá fyrirkömum og húsarhaldum í sambandi við ílögur og nýtslu.

Búskaparpolitisku amboðini og grundleggjandi trupulleikar í sambandi av at nýta tey í føroyskari búskaparstýring

Í stuttum kunnu nøkur av týðningarmestu amboðunum, sum føroysku landsmyndugleikarnir í søguligum samanhangi hava havt til taks, verða lýstir við hesum yvirliti:

Talva 8.1 Fíggjar- og pengapolitisk amboð

Búskaparamboð lýst	Fíggjar-politikkur	Penga-politikkur
Útreiðslur og inntøkur hjá landskassanum, kommununum	x	
Útlán úr landskassanum og grunnnum nær tengdir at landskassanum	x	x
Fíggjing av halli hjá landskassanum innlendis ella uttanlands		x
Lánførisumsiting landskassans, t.d. í smb. við landskassaveðhald	(x)	x
Eftirlit við lántøku (uttanlands) hjá kommunum og almennum grunnnum og fyrirkömum	x	x
Avmarking til atgongd hjá útlenskum fíggjarstovnum til trygdir í fastari ogn, t.d. í sambandi við lán frá donskum realkreditt-stovnum		x
Áheitan frá landsstýrinum til innlensku peningastovnarnar um at áseta rentustigið		x
Skattliga viðgera kapitalinntøkur og -útreiðslur, t.d. rentuskattalógina, skattligar frádráttir í smb. við rentuútreiðslur og rentustudning	x	x
Tvungin uppsparing	x	x

Amboðini, sum hava verið nýtt, eru fleiri enn tey, sum nevnd eru omanfyri. Í stuttum kann tó verða staðfest, at úrvalið av búskapar-amboðum, heimastýrismyndugleikarnir hava havt til taks, hefur verið stórt, og at talan á fleiri økjum hefur verið um sterk búskaparamboð.

Gongdin seinastu tjúgu árin hefur tó verið merkt av, at búskapar-ligu amboðini ikki hava verið nýtt skynsamliga fyri at røkka vanligu búskaparpolitisku málstevnunum.

Søguliga hava myndugleikarnir ikki gjørt so nógv við at orða greiðar málstevnur fyri konjunkturstýringina. Dømi eru tó um, at myndugleikar okkara hava sett sær sum mál at reka konjunkturjavnandi politikk, men hava ikki rokkið hesum málstevnum av ymsum ávum.

Ein høvuðstrupulleikin hefur verið at samskipa nýtisluna við teimum amboðum, sum hava verið til taks. Eitt dømi, sum kann lýsa hesa støðu er hetta:

Í 1986 helt landsstýrið, at neyðugt var at tátta í búskaparluga. Grundgevingin var ikki tann, at landskassanum tørvaði pening – landskassin hevði havt lutfalsliga stór avlop síðan 1983/84 – men at hallið á gjaldsjavnanum var ov stórt. Við hesi grundgeving framdu landsmyndugleikarnir eitt inntriv, sum bar í sær avgjaldshækkingar, har årsprovenu bleiv mett til næstan 200 mió. kr.

Sum heild var tó ikki talan um tálmandi búskaparpolitikk í 1986 og 1987, tí figgjar- og pengapolitisku amboðini annars vórðu brúkt ógvuliga ekspansivt. Hetta sást serliga í sambandi við veðhaldsveitan landsstýrisins, sum í 1986 var 500 mió. kr. og í 1987 400 mió. kr. Harafturat var talan um týðandi útreiðsluvøkstur hjá landskassanum í 1987⁴. Soleiðis vóru eisini útreiðslurnar hjá kommununum og kommunalum felagsskapum. Og soleiðis var eisini við útlánsvirksminum hjá landskassanum og almennu figgjarstovnunum, eitt nú Húsáláns-, Menningar- og Ídnaðargrunninum.

Hallið á gjaldsjavnanum minkaði ikki í 1987 (og 1988) borið saman við 1985 og 1986, men vaks í stórum. Møguleikarnir fyri at røkka javnvág á gjaldsjavnanum gjørdust ikki betri av, at føroysku peningastovnar-nir vóru sera ekspansivir í lánveitingum sínum hesi árin⁵.

Lánveitingina hjá føroysku peningastovnunum kundu føroysku myndugleikarnir ikki gera so nógv við, tí her var talan um málsøki, sum eftir heimastýrislógini lógu hjá donskum myndugleikum. Men donsku myndugleikarnir sum varaðu av, serliga tjóðbankin, vildu ikki viðgera føroyska búskapin sum serligt pengapolitiskt øki, hóast fleiri stovnsviðurskifti kundu svara fyri hesum, m.a. tí, at føroyska figgji-

⁴ Árið eftir var útreiðsluvøksturinn hjá landskassanum 54%, og stóð hetta í andsøgn til ætlanir landsstýrisins um at tálma búskapargongdina.

⁵ Sí búskaparfrágreiðingina hjá Landsbankanum 1999.

arskipanin var ógvuliga undirment samanborin við donsku figgjar-skipanina, tí at føroysku peningastovnarnir arbeiddu eftir øðrum lóg-um enn donsku peningastovnarnir, og tí at gamla rentuskattskipanin avskeplaði javnvágina millum inn- og útgangandi kapitalstreymarnar.

Tað er trupult at meta um, um danskir myndugleikar hava sæð lánveitingina sum sín trupulleika í føroysku búskaparstýringini. Í øllum forum er lítið og einki, sum bendir á hetta í teimum frágreið-ingum, sum ráðgevandi nevndin hjá forsætismálaráðnum almanna-kunngjörði í 1980-árunum, tí ongastaðni eru veruliga lýst og viðgjörd vandamálini, sum stovnsligi bygnaðurin við innlendsku figgjarmarkn-aðunum bar í sær. Í tjóðbankanum var eftir øllum at døma heldur ikki vilji til at gera nakað við trupulleikan, m.a. tí at hildið var, at heimastýrið hevði ábyrgdina av konjunkturstýringini í Føroyum.

Givnar fortreytir fyri búskaparpolitikkin

Omanfyri er í stuttum greitt frá grundleggjandi tillagingum í karm-unum um búskaparpolitikkin, sum Ísland, Danmørk, Finnland og onnur lond hava framt í sambandi við at liberalisera vøru-, tænastru- og kapitalmarknaðir.

Føroyski búskapurin er eisini drigin upp í at altjóðagera vøru-, tænastru og figgjarmarknaðirnar. Men sigast kann ikki, at føroyskir myndugleikar tilvitað hava framt so umfatandi tillagingar í karmunum fyri búskaparpolitikkinum, soleiðis sum nógv onnur lond hava gjørt.

Her skal eingin djúptøkin roynd verða gjörd at greiða frá, hví so-leiðis hevur verið. Men møguliga hevur føroyska politiska skipanin ikki verið búgvín til at fremja neyðugu tillagingarnar. Vísast kann eis-ini á, at týðningarmiklir tættir í tillagingunum í øðrum londum eru framdir á figgjarkervinum, og her hevur nógv verið talan um máls-øki/lóggávuvøki, sum føroyingar ikki hava havt greiða ábyrgd av.

Sum nevnt fyrst í hesum parti, skal Búskaparnevndin lýsa figgjarlig og búskaparlig stýringaramboð og skipanir, sum krevjast í einum sjálvstøðugum føroyskum búskapi. Áðrenn farast kann undir hetta, er tó neyðugt at gera sær greitt, hvørjar fortreytir so at siga eru givnar uttanífrá.

Nevndin slúttar sær í hesum viðfangi:

- at føroyskir myndugleikar hava fulla ábyrgd av føroyska búskap-inum. Hetta er formliga staðfest á fyrsta sinni undir heimastýris-skipanini í avtaluni frá 10. juni 1998 millum landsstýrið og donsku stjórnina. Hetta merkir, at tað hereftir verður nógv meira beinleiðis kredittvirðið hjá landskassanum og soleiðis føroyska búskpinum sjálvum – og ikki kredittvirðið frá ríkiskassanum –

sum verður grundarlagið undir at kredittmeta almennar myndugleikar og onnur í sambandi við framtíðarfigging frá innlenskum og útlenskum figgingarkeldum

- at føroyski búskapurin framvegis, og kanska enn meira enn nú, verður integreraður í heimshandilin. Hetta merkir, at trupulleikar viðvíkjandi javnvágini uttaneftir, t.d. hall á leypanði postum á gjaldsjavnanum, ikki kunnu loysast við handilsforðingum av ymsum slag
- at hildið verður fast við tær kapitalliberaliseringar, sum eru framdar. Hetta merkir, at føroyingar (og útlendingar við) skulu hava fult frælsi til at flyta figgjarognir til Føroya og úr Føroyum. Hetta merkir eisini, at myndugleikarnir ikki kunnu nýta kapitalforðingar í sambandi við konjunkturstýring, trupulleikar við gjaldsjavnahalli ella í sambandi við kreppustýring, t.d. tá ið órógv er á heimliga figgjarmarknaðinum (kapitalflýggjan)
- at gjaldoyraskipanin, sum nýtt verður í Føroyum, framvegis verður ein „*currency board-skipan*“ ella ein skipan, har gjaldoyrað hjá øðrum landi ella londum fult út verður nýtt í Føroyum. Hetta merkir t.d., at myndugleikarnir ikki kunnu nýta *seignorage*⁶ sum figging hjá tí almenna ella at skriva niður og upp gjaldoyrað sum amboð í búskaparstýringini. Hóast hesar bindingar viðvíkjandi gjaldoyravíðurskiftunum galda, so kunnu ymiskir grundleggjandi spurningar stinga seg upp í framtíðini, sum støða skal takast til. Roynt verður tí seinni at lýsa teir møguleikar, fyrimunir og vansar, sum kunnu ávirka, hvør gjaldoyraskipan verður brúkt.

Samandráttur

Nevndin heldur, at fyrirteytin fyri at reka ein skynsaman búskaparpolitikk í Føroyum longu er lögð við avtaluni millum dönsku stjórnina og Føroya Landsstýri 10. juni 1998. Føroysku myndugleikarnir hava nú alla ábyrgdina av føroyska búskapinum. Hetta geldur tí longu og verður ikki nógv øðrvísi í einum føroyskum fullveldi.

Føroysku myndugleikarnir hava í fleiri førum havt sterk búskaparpolitisk amboð, men hava ikki nýtt hesi amboð skynsamt. Tað hevur ikki verið greiður skilnaður millum penga- og figgjarpolitikkin, og tað hava heldur ikki verið greiðar orðingar fyri konjunkturpolitikkinum. Hetta hevur víst seg á tann hátt, at myndugleikarnir í fleiri førum hava rikið stimbrandi politikkk, tá ið umstøðurnar bendu á tað

⁶ *Seignorage* kann allýsast sum munurin millum navnvirðið á einum mynti ella peninga-seðli og kostnaðin at gera myntin/seðilin.

øvugta, og, at teir hava táttað ov harðliga í, tá ið umstøðurnar bendu á stímbrandi politikk.

Danski tjóðbankin hevur í høvuðsheitum rikið pengapolitikkin fyri alt tað danska gjaldoyraøkið og hevur ikki lagt í at reka nakran ser-skildan pengapolitikk fyri Føroyar. Harafturímóti kann heldur ikki verða sagt, at føroysku myndugleikarnir hava rikið vælgrundaðan og skynsaman pengapolitikk við teimum amboðum, ið hava verið til taks, heldur tvørturímóti. Á figgjarpolitiska økinum hevur figgjarpolitikkurin millum land og kommunur heldur ikki verið samskipaður.

Føroyski búskapurin er eisini drigin upp í at altjóðagera vøru-, tænastu og figgjarmarknaðirnar. Men sigast kann ikki, at føroyskir myndugleikar tilvitað hava framt so umfatandi tillagingar í karmunum fyri búskaparpolitikkinum, soleiðis sum nógv onnur lond hava gjørt.

Pengapolitisku amboðini verða enn færri í framtíðini. Fíggjarpolitikkurin í Føroyum fer tí í framtíðini eisini at vera meiri týðandi búskaparpolitiskt stýringaramboð.

Kapittul 9: Búskapar- politikkur – konjunktur- javnann

Inngangur

Grundgeving hjá búskaparfrøðingum fyri konjunkturpolitikki er mangan, at ójavn búskapargongd í sær sjálvari er at rokna sum eitt „risiko-element“, ið fær íleggjarar til at gera færri og minni iløgur, enn teir høvdu gjørt undir støðugari viðurskiftum. Hetta ber í sær ein minni búskaparvøxtur enn undir javnari konjunkturgongd.

Onnur grundgeving, at tað almenna roynir at javna búskapargongdina, snýr seg um sosialu kostnaðirnar í sambandi við búskaparútsveiggj. Ógvísleg búskaparlig upp- og niðurgongd rakar ymsu samfelagsbólkarar ymist og tilvildarlaga. Kreppan, sum var fyri fáum árum síðani, er dømi um hetta.

Triðja grundin at føra tilvitaðan konjunkturjavnandi politikkk snýr seg um at varðveita støðugt peningavirði. Føroyski figgjarmarknaðurin er nú nógv „integreraður“ í altjóða figgjarmarknaðin, og merkir hetta, at rentustigið í Føroyum er nær tengt at altjóða rentustiginum. Lága altjóða rentustigið er bundið at lágari altjóða inflatió. Prísgongdin í Føroyum verður, sum verða man, ávirkað av útlendsku prísgongdini afturímóti vøruútflutningi og vøruinnflutningi og tænaastum. Men prísgongdina ávirka føroyingar eisini sjálvir – og her gera vanligu búskaparlógirnar um samspæl millum útboð og eftirspurning vart við seg. Er nógv ferð á búskapinum, er lættari hjá tí, sum selur arbeiði, vøru ella tænaastu, at fáa betri prís.

Nógv ferð á búskapinum merkir vanligu arbeiði til allar hendur – hetta er at fegnast um, men ávísir trupulleikar kunnu standast av hesum. Við lágum rentustigi og inflatióndrívandi innlenskum eftirspurningi er stórir vandi fyri, at uppsparing hjá privatfólkum, fyrirtøkum, fakfeløgum, almennum stovnum og øðrum minnar í virði. Hetta eru viðurskifti, sum kunnu hava stórar ávirkanir á ágóðabýtið millum ymsu samfelagsbólkarar. Lítið hevur tó higartil verið gjørt burtur úr evninum í jakinum um, hvussu búskaparpolitikkurin skal skipast.

Broytingar í karmunum um makro-politikk seinnu árin

Grundgevingarnar fyri konjunkturpolitikki snúgva seg, sum vit síggja tað her, um at røkja langtíðaráhugamálini hjá húsarhaldum og fyrirtøkum sum heild. Ein trupulleiki í føroyskum politikki, sum í flestu demokratisku londunum, er, at stórt trýst verður lagt á einstaka politikkaran at loysa stuttíðartrupulleikar hjá veljarum. Politiska og búskaparlíga skipan okkara hevur verið soleiðis háttað, at tað er „opportunt“ hjá politiska valdinum at taka minni ella ov lítið inn í skatti ella at lata útreiðslur hjá tí almenna vaksa í lötuni, hóast hetta í longri tíðarbil kann bera í sær, at almenna figgarstöðan og búskapurin sum heild krevja harða tvungna tillaging.

Ein stórur trupulleiki í Føroyum hevur eisini verið, at búskaparpolitikkurin viðhvørt hevur verið konjunkturviðgangandi í ólukku-mát. Útreiðsluvøkstur og skattalættar eru framdir, tá ið landskassin hevur verið væl fyri figgjarlíga, t.e. undir hákonjunktur, og tískil eisini, har húsarhald og fyrirtøkur sum heild hava nýttst minst „hjálp“ úr almennu kassunum.⁷

Ein grundleggjandi spurningur er tí, hvussu føroyingar tryggja, at langtíðaráhugamálini fáa betri umstøður at gera vart við seg, tá ið politisk inntriv verða gjord.

Áðrenn komið verður nágreiniligari inn á henda spurning, skal tó fyrst vera víst á týðningarmiklar stovnslígar ábøtur, sum framdar eru seinnu árin, og sum kunnu sigast at stuðla upp undir langtíðaráhugamálini í búskaparpolitikkinum.

Stýrisskipanarlíga viðurskifti (undir hesum juni 98-avtalan)

Í álitinum um stýrisskipanarlígu viðurskifti Føroya, almannakunn-gjörd í desember 1993, varð víst á, at Føroyar høvdu eina ótíðarhóskandi stýrisskipan. Í staðin fyri at valdið vanlíga var tribýtt millum lóggevandi, útinnandi og dømandi myndugleikar, so var vald føroyinga tvíbýtt soleiðis at skilja, at dømandi valdið lá hjá óheftum dómstólum, men eingin greiður skilnaður var millum lóggevandi og útinnandi valdið. Vantandi skilnaðurin millum lóggevandi og útinnandi valdið var eisini í sambandi við figgjarmál, undir hesum eisini búskaparpolitikkinn. Annar trupulleiki var, at eingin greið ábyrgd fyri búskapinum sum heild, lá hjá nøkrum stovni, tí nógv ráð, nevndir, eisini lögtingsnevndir, og landsstýrið virkaðu sum útinnandi myndugleiki, tó ikki við yvirskipaðari samskipan.

⁷ Víst verður í hesum sambandi til fylgiskjal A: Búskaparfrágreiðing Landsbankans fyri 1999.

Ábyrgdarbýtið fyri búskaparpolitikkinn innanhýsis í landsstýrinum var eisini ógreitt, tí landsstýrismenninir tóku avgerðir undir felags ábyrgd.

Týðningarmikil broyting varð gjørd viðvíkjandi hesum viðurskiftum við løgtingslóg nr. 103 frá 26. juli 1994 um stýrisskipan Føroya. Við hesi lóggávu varð greiðari skilnaður gjørdur millum lóggevandi og úttinnandi myndugleikarnar. Í stýrisskipanarlógini og í fylgilóg um ábyrgd landsstýrisins varð somuleiðis greitt ábyrgdarbýti gjørt millum landsstýrismenninar, soleiðis at einstaki landsstýrismaðurin nú hevur ábyrgd av at fyrisita málsøki, ið liggja hjá honum. Ábyrgdin fyri úttinnandi partinum av búskaparpolitikkinum sum heild, skuldi eftir hetta ligið hjá landsstýrismanninum í figgjarmálum.

Játtanarskipan landsins

Í 1996 setti landsstýrið eina nýggja játtanarskipan í verk fyri landskassan. Endamálið við hesari nýggju skipan er at skapa fortreytir fyri einari úrslitagóðari búskaparstýring. Grundarlagið undir játtanarskipanini er, at útreiðslur og inntøkur verða játtaðar hvør sær, bruttomeginreglan. Inntøkuvøkstur heimilar tí ikki samsvarandi útreiðsluvøkstri.

Fyri landsstýri og løgting hevur hetta m.a. borið í sær, at figgjarlógarruppsetingin er vorðin munandi greiðari, soleiðis at hvør landsstýrismaður betur sær, hvussu peningurin verður nýttur, og kann somuleiðis føra játtanareftirlit á sínum øki. Skipanin hevur nakrar greiðar formligar reglur um, hvussu landsskassin kann disponera. Føroya Gjaldstova umsitir landsins figgjarstýringarskipan.

Landsbankin – pengapolitikkur

Landsbankin varð stovnaður í 1988 og fór av álvara undir sítt virksemi í 1992 eftir broytingar í landsbankalógunum. Í landsbankalógini, sum varð viðtikin longu í 1978, staðfesti løgtingið á fyrsta sinni ábyrgd fyri, hvussu makrobúskaparlígi politikkurin í Føroyum skuldi verða útintur. Í endamálsorðingini verður sagt, at bankin skal „vera við til at røkja samfelagslig áhugamál við tí í hyggju at varðveita trygg figgjarviðurskifti í Føroyum og eina javna útbýgging av føroyska samfelagnum“. Amboðini, sum stovnurin hevur havt fyri at røkka konjunkturmálsetningunum hava tó verið avmarkað.

Á onkrum øki kann stovnurin tó vera við til makrobúskaparlíga stabilisering. Landskassin hevur síðan lógarrókingarnar í 1992 verið bundin til at hava gjaldfórisreservur í Landsbankanum, sum í minsta lagi skulu vera 15% av BTÚ. Sjálvt um slík gjaldfórisreserva ikki er serliga

stór, tá ið hugsað verður um konjunkturútsveiggj í søguligum samanhangi, so kann skipanin elva til, at neyðug tillaging við búskaparpolitikk-inum verður framd nakað fyrr í konjunkturniðurgongd enn áður.

Landsbankin leggur tað gjaldførið, sum hann hevur atgongd til, t.e. gjaldførið hjá megin-almenna sektorinum, við atliti at innlensku gjaldførisviðurskiftunum, gjaldføristørvinum hjá landskassanum, avkasti og váða. Í hákonjunkturinum sum er, er ein týðningarmikil málstevna hjá Landsbankanum, at gjaldførið hjá megin-almenna sektorinum – ein upphædd, sum svarar til góð 20% av BTÚ – ikki eigur at verða lögð í Føroyum, sum gjørt var undir seinasta hákonjunkturi, men í útlondum.

Onnur stovnslig tillaging viðvíkjandi pengapolitikki, snýr seg um broyting í tí siðvenju, sum verið hevur fram til kreppuna. Vanligt var, at landsstýrið og løgtingið nýttu nógv útveljandi ikki-marknaðartillagandi pengapolitisk amboð. Hetta varð gjørt við landskassaveðhaldum og beinleiðis útlánnum úr landskassanum og almennum grunnum. Hesi amboð vórðu nýtt á slíkan hátt, at úrslitið varð, at vanligu viðurskiftini millum lángevara og lántakara gjørdust ógreið. Samanhang var ikki millum íløguvandan og ta rentu, sum íleggjari skuldi gjalda, tí tað almenna kom uppí sum millumlið millum figgingarkeldu og íleggjara við í stórum at taka tapsvanda á seg. Av tí var týðandi leikluturin hjá figgjarstovnunum at gera kredittmetingar í sambandi við sjálva verkætlanina – og ikki tað almenna – í mongum førum trokaður til viks. Úrslitið gjørdist „inoptimal resursuallokering“.

Lógir, sum heimila, at landskassin verður bundin við veðhaldum og útlánnum, eru í nógvum førum settar úr gildi. Somuleiðis eru útlánini og veðhaldini minkað nógv seinnu árin, og tykist, at nýggj siðvenja hevur tikið seg upp, har politiska valdið letur tað standa til íleggjara og kapitalmidlara sjálvar at loysa spurningin, um ein íløgúætlan skal setast í verk ella ikki.

Henda nýggja siðvenja er, um hon heldur fram, týðningarmikil fyri komandi búskaparliga niðurgongd. Tí afturímóti sum áður, har ógvuliga stóri parturin av kredittváðanum var miðsavnadur hjá teimum báðum grundleggjandi samfelagsstovnunum, landskassanum og peningastovnunum, so er støðan nú ein onnur. Fleiri búskapareindir koma at bera eitt búskaparligt afturstig, skuldi tað komið, og kann hetta eisini gera, at tillaging ikki má verða so ógvislig, sum tá ið kreppan var fyrst í 1990-árunum.

Vinnulóggávan

Vinnulóggávan er nútímansgjørd á týðandi økjum. Tað, sum her kann vera týðningarmikið fyri konjunkturgongdina er, at lóggávan elvir til

herd krøv til fyrítøkurnar um roknskapargerð og at almannakunngera. Lóggávan krevur eisini, at leiðslur í fyrítøkunum skulu taka ávís „stig“, um partapeningurin minskar niður um ávíst mark. Somuleiðis er lóggávan viðvíkjandi figgjarvirksemi nútímansgjørd, og er nú nærum alt lógarverkið ájavnt við samsvarandi regulering í Danmørk og EU. Onkur øki, sum kunnu vísa seg at gerast týðningarmikil í Føroyum, eru tó enn ikki lógarskipað. Hetta geldur t.d. iløgueiningar⁸ og realkredittfeløg.⁹

Lógarábøturnar hækka informátiónsstigið viðvíkjandi virkseminum hjá vinnulívi og figgjarfyrítøkum. Tí verða vandatekin fyrr sjónlig hjá teimum, ið taka avgerðir um nýtslu, iløgur, figging o.a.¹⁰

Sjálvirkandi konjunkturjavnarar¹¹ – ALS

Búskaparástøðið sigur, at skattaskipanin og almannaveitingar kunnu vera sjálvirkandi konjunkturjavnarar.

Um løgtingið ikki broytir skatta- og avgjaldssatsir, so elvir hækkingin innlendskur eftirspurningur til størri tálmandi trýst á tað privata. Er talan um progressiva skattaskipan veksur lutfalsliga skattatrýstið á A- og B-inntøkum eisini. Øvugta dømið er eisini galdandi.

Lógarbundnar útreiðslur, serliga í almannaverkinum, virka konjunkturjavnanandi á sama hátt. Arbeidsloysisskipanin (ALS) er nýskapin við tað, at lagt verður upp fyri niðurgongd, tá ið arbeidsloysið er lítið. Heildarbúskaparlíga átti henda skipan at virkað konjunkturjavnanandi; í royndum hevur skipanin higartil fyri ein part virkað konjunkturviðgangandi, tí inngjöldini til skipanina byrjaðu og hækkaðu undir konjunkturviðgangandi, og nú seinni árinum við konjunkturuppgongd eru gjöldini lækkað.

⁸ Dansk málsoeki.

⁹ Sermál síðan 1948.

¹⁰ Chr. Sørensen: „Disse reformer nævnes her, eftersom de må formodes at virke stabiliserende i makroøkonomisk henseende, fordi faresignaler bliver synligere på et tidligere tidspunkt end førhen som følge af rapporteringskrav til aktieselskaber og andre, og fordi „indhug“ i selskabernes aktiekapital tvinger virksomhedsledelserne til at indlede visse procedurer. Dette var ikke tilfældet i 1980'erne, hvor konkursloven – populært sagt – var sat ud af kraft på Færøerne.“

¹¹ Fakheitið á donskum er „automatiske stabilisatorer“.

Figgjarpolitikkurin – skipanir, ið betur tryggja langtíðarbúskaparlig áhugamál

Strategiskar hugleiðingar

Nevndin heldur, at høvuðsamboðið í konjunkturstýringini er figgjarpolitikkurin. Hetta er sama niðurstøðan, sum flest øll smá, framkomin lond eisini eru komin til.

Høvuðsgrundin, at pengapolitikkurin ikki longur hjá smáum londum kann nýtast í konjunkturstýringini, er – sum áður nevnt – tengd at at altjóðagera figgjarmarknaðir. Har feroyskir myndugleikar hava kunnað ávirkað búskapargongdina við pengapolitiskum amboðum, eru vansarnir eftir sannføring nevndarinnar væl størri enn fyrimunirnar. Talan hevur verið um avlagandi amboð, eitt nú í sambandi við almennar útlánsskipanir og veðhald, sum eisini hava borið í sær óhepnan miðsavnaðan váða hjá fáum samfelagsstovnum. Hesi amboð eiga framvegis – um yvirhøvur – at verða nýtt við ógviliga stórum varsemi og ógvuliga avmarkað. Onnur pengapolitisk amboð – eitt nú at stýra almennum gjaldføri og menna innlenskar figgjarmarknaðir – kunnu verða gagnlig í allari búskaparstýringini, men eru ikki at meta sum sterk konjunkturamboð. Hesi amboð kunnu tó eisini stuðla upp undir figgjarpolitikkin og gera sítt at langtíðarstabilisera búskapin.

Figgjarpolitikkurin verður, sum nevnt, at rokna sum høvuðsamboðið í yvirskipaðu búskaparstýringini. Og høvuðsspurningurin, vit kunnu seta okkum, er tí, hvussu feroyingar tryggja holla búskaparstýring við hesum amboði. Ella meiri nágreiniliga kunnu vit seta spurningin:

Hvussu kunnu umstøðurnar fyri at leggja til rættis figgjarpolitikkin, lagast soleiðis, at langtíðaráhugamál sleppa at muna fram um stuttíðaráhugamálini?

Hetta er spurningur, sum ikki bara feroyingar hava sett sær, men eru hetta viðurskipti, sum hava havt drúgva viðgerð í mongum demokratiskum londum. Í frágreiðingini hjá IMF, *World Economic Outlook*, mai 1996 verður evnið eisini viðgjørt, og her verður greitt frá grundunum til nútíðar figgjarpolitiskar trupulleikar við hesum orðingum:

„First and foremost has been the growth of public pensions, social spending, and other transfers. In most cases, governments have found it easier to increase revenues to try to cover these spending increases, or to allow deficits to widen, than to tackle underlying problems. In some cases, this spending growth has been related to the

*transformation of targeted social safety nets into universal benefits. A particular problem has been that as well-intentioned social support have become more generous and widely available, the number of beneficiaries has increased sharply. Special interest lobbying has compounded these problems and made reform extremely difficult. Indeed, these problems have led democracies, which seem to have intrinsic difficulties in saying no to well-organized groups, to search for new policy approaches.*¹²

At loysa hesar trupulleikar hava mong lond roynt at seta ymsar strategiir í verk; krav um javnvág á figgjarlóg, *fiscal responsibility act*, konvergenskrøv, stabilitetssáttmála og tilík mál og hugskot eru vorðin bygd inn í grundlóg og stjórnarligar skipanir.

Ymist er, hvussu hetta hevur eydnast. Dømi eru um lond, sum hava sett ógviliga strangar lögfrøðiligar bindingar á figgjarpolitikkin, og kortini hevur tað ikki eydnast at tryggja ábyrgdarfullan figgjarpolitikkin, men væl linari stovnsligar bindingar, lögfrøðiliga, í øðrum londum hava eydnast lutfalsliga væl.

Nevndin hevur viðgjørt tvær grundstrategiir at tryggja langtíðar-áhugamál í figgjarpolitikkinum:

1. Stovnsligar bindingar á figgjarpolitikkin
2. Ábøtur á skipanir og bindingar sum eru, sum politiska valdið sjálvt leggur á seg

Ad 1. Hugskot í hesum viðfangi hava verið formligar bindingar í stýrisskipan (ella møguliga grundlóg) á figgjarpolitikkin. Dømi um bindingar, sum frammi hava verið, eru:

- Forboð fyri, at landskassin (tað almenna) kann taka upp lán at figgja útreiðslur
- Skuldarmark: Tað almenna má ikki skylda meiri enn x%, borið saman við BTÚ
- Fakligt politiskt óheft konjunkturráð við heimildum yvir ávísimum figgjarpolitiskum amboðum. Ítøkiligt amboð hjá slíkum ráði kundi verið heimild til at krevja inn generellan skatt til landskassin. Dømi um at nýta slík amboð kundi verið hetta: Landsstýrið/løgtingið fremur stimbrandi tiltak við avgjaldslækkingum og útreiðsluvøkstri. Konjunkturráðið ger vart við, at tiltøkini eiga at vera nevtaliserað, tí nóg stór ferð er á búskapinum. Politisku myndugleikarnir taka ikki áheitanina til eftirtektar. Konjunktur-

¹² IMF, World Economic Outlook, may 1996, Focus on Fiscal Policy, síða 47.

ráðið hækkar tískil „konjunkturskattin“, sum er proportional-skattur á alla persónsinntøku, við einum satsi, sum ráðið heldur tálmar innlenska eftirspurningin á leið líka nógv, sum politisku tiltøkini stimbra búskapin.

Nevndin heldur ikki, at grundstrategiin viðvíkjandi stjórnarligum bindingum í figgjarpolitikkinum er verd at fylgja. Høvuðstrupulleikar eru, at strategiin kann lastast fyri at vera ódemokratisk. Harafturat kann vísast á, at strategiin byggir á misálit á politikararnar og politisku skipanina sum heild, við at birta uppundir, at politikararnir skulu lata lóggávuvald og útinnandi vald frá sær í sambandi við figgjarpolitisku karmarnar.

Vandi er eisini fyri, at strategiin forfjónar tær ábøtur viðvíkjandi greiðari at staðfesta ábyrgd fyri heildarbúskapinum, sum longu er framd í stýrisskipanini og í juni 98-avtaluni. Niðanfyrir skal tí verða komið nágreiniligari inn á tær ábøtur, sum kunnu verða gagnligar í samsvari við strategi 2: Ábøtur á verandi skipanir og bindingar, sum politiska valdið sjálvt leggur á seg.

Figgjarpolitikkurin – ábøtur á verandi mannagongd

Ábyrgdin av figgjarpolitikkinum og at samskipa figgjarlógararbeiðið liggur formliga hjá landsstýrismanninum í figgjarmálum. Figgjarlógin fyri eitt álmanakkaár verður til á tann hátt, at landsstýrismaðurin í figgjarmálum leggur eitt figgjarlógaruppskot fyri løgtingið 1. oktober árið fyri. Síðan eru til figgjarlógaruppskotið trýggjar løgtingsviðgerðir, áðrenn endaliga figgjarlógin verður samtykt – í seinasta lagi 31. desember árið fyri. Løgtingið kann við viðgerðum sínum samtykkja broytingar í figgjarlógaruppskotinum ella samtykkja framlagda figgjarlógaruppskotið til figgjarlóg.

Figgjarlógaruppskotið verður gjørt í Figgjarmálastýrinum. Landsstýrismaðurin í figgjarmálum stýrir arbeiðinum. Hetta arbeiðið byrjar við karmasamráðingum við hinar landsstýrismenninar í februar/mars mánaði. Landsstýrismaðurin í figgjarmálum hevur í fyrstu atløgu ein innleiðandi fund við hvønn einstakan landsstýrismann. Á hesum fundum leggur hvør landsstýrismaður sínar umbønir og raðfestingar, í rakstrinum á sínum málsøki fram fyri landsstýrismannin í figgjarmálum. Eftir innleiðandi fundirnar viðger landsstýrismaðurin tilfarið og kemur fram til heildarútreiðsluvøksturin.

Tá ið landsstýrismaðurin í figgjarmálum hevur viðgjørt tilfarið, leggur hann eina ætlan. Í hesum sambandi verður mett um alla búskaparstøðuna í landinum, og mett verður um tørvin á teimum ymsu málsøkjunum. Landsstýrismaðurin í figgjarmálum ger eftir hesum

eina niðurstøðu um, hvat ið er ráðiligt, skulu heildarútreiðslurnar vaksa, minka ella standa í stað.

Landsstýrismaðurin í figgjarmálum leggur síðan á landsstýrisfundi eitt uppskot til karmar fram fyri hinar landsstýrismenninar. Tá allir landsstýrismenninir eru samdir um uppskotið til karmar, skriva teir undir uppskotið. Allir landsstýrismenninir skulu nú hvør sær saman við sínum stýrum fáa uppskotið til karmar at ganga upp. Seinni koma landsstýrismenninir, hvør sær, so aftur til landsstýrismannin í figgjarmálum. Hetta plagar at vera í august mánaði. Samráðingar millum landsstýrismannin í figgjarmálum og hinar landsstýrismenninar kunnu nú gerast bæði drúgvar og torførar – alt eftir hvussu landsstýrismenninir hava hildið uppskotið til karmar, ið teir sjálvir hava undirskrivað. Síðan verður farið undir at raðfesta løgurnar á hvørjum málsøki sær.

Henda mannagongd at gera figgjarlógaruppskotið er nýggj og er komin saman við nýggju stýrisskipanarlógini. Mannagongdin var fyrstu ferð brúkt í 1996. Einastu veruligu evstamørk eru, at figgjarlógaruppskotið skal verða lagt fram fyri løgtingið 1. oktober, og at figgjarlógin skal vera samtykt innan 1. januar figgjarlógarárið. Landsstýrismenninir hava nú hvør sitt málsøki og leggja ikki upp í raksturin hjá hvør øðrum.

Meðan figgjarlógaruppskotið verður gjørt, og áðrenn uppskotið verður lagt fram fyri løgtingið, eru tað mestsum bara landsstýrismenninir, ið hava innlit í, hvønn figgjarpolitikk ætlanin er at reka komandi árið. Andstøðupolitikararnir vita mestsum einki, og almenningurin fær einki at vita, fyrr enn figgjarlógaruppskotið verður lagt fram.

Tað er, sum sagt, landsstýrismaðurin í figgjarmálum, ið hefur formligu ábyrgdina av rikna figgjarpolitikkinum. Landsstýrismaðurin í figgjarmálum hefur í lötuni sera góðar móguleikar at reka ein ekspansivan figgjarpolitikk, sjálvst um konjunkturarnir í samfelagnum tala fyri, at tað eigur at verða rikin ein kontraktivur figgjarpolitikkur. Tað stendur í samgonguskjalinum, at hetta landsstýrið skal arbeiða fyri skatta- og avgjaldslækkingum hetta valskeiðið. Landsstýrismaðurin í figgjarmálum kann tí bara reka ein kontraktivan figgjarpolitikk við at tálma almennu útreiðslunum. At minka útreiðslurnar er sera torført, tá hugsað verður um, at samfelagið kemur úr einari kreppu, og almenna útreiðslugrundarlagið varð tillagað og minkaði nógv kreppuárini.

Eitt annað, ið sum heild ger tað torført at føra ein yvirskipaðan figgjarpolitikk í Føroyum, er, at einki samsvar er ímillum figgjarpolitikkin hjá kommununum og figgjarpolitikkin hjá landinum. Kommunurnar kunnu í prinsippinum reka ein ekspansivan figgjarpolitikk, og landið rekur ein kontraktivan figgjarpolitikk, og øvugt. Skatta-

inntøkurnar hjá kommununum tilsamans eru næstan líka hugar sum skattainntøkurnar hjá landinum. Kommunurnar kunnu sostatt í prinsippinum nevtalísera figgjarpolitikkin hjá landinum.

Nevndin mælis tí til, at broytingar verða gjørdar í figgjarpolitiska arbeiðinum. Hetta er fyri at tryggja:

- Trúvirði á yvirskipaða figgjarpolitikkin
- Gjøgnumskygni
- Samanhang millum ætlan og útinning
- Samskipan við eftirspurningarávirkan frá landskassanum, kommunum og øðrum almennum búskapareinum

Mælt verður til, at ein mannagongd í fyra stigum viðvíkjandi figgjarlógararbeiðnum verður sett í verk. Størsta broytingin er eitt lógtingsorðaskifti um figgjarpolitikkin, og at kommunur og almennir stovnar verða drigin upp í figgjarpolitikkin, undir hesum kommunalir felagsskapir og almenn partafeløg. Mannagongdin kann fult ella partvist gerast soleiðis:

1. stig. Arbeiðið fram móti figgjarpolitiskum karmi fyri næsta figgjarár byrjar við aðalorðaskifti á tingi í februar/mars í árinum, sum er. Evnið í hesum aðalorðaskifti er makrobúskaparlíga støðan og útlitini hesum viðvíkjandi. Tingið eigur við hesi viðgerð at gera niðurstøðu um, hvussu yvirskipaði figgjarpolitikkurin næsta ár eigur at vera. Við øðrum orðum eigur tingið at taka støðu til, um tað almenna eigur at virka fyri, at meiri ferð kemur á búskapin, um figgjarpolitikkurin eigur at virka tálmandi, ella um hann eigur at verða nevtalís.

Skotið verður upp, at aðalorðaskiftið í høvuðsheitum bara eigur at snúgva seg um heildarbúskaparlígu viðurskiftini, og at stovnar og fakfólk, ið takast við hesi viðurskifti, verða kallað inn til hoyringarumfar. Skotið verður somuleiðis upp, at aðalorðaskiftið viðger úrslit av *rating-viðgerð* av almenna sektorinum, sum altjóða viðurkendur *rating*-stovnur ger fyrst í árinum.

Rating viðvíkjandi partríki, landspørtum og býum eru vanlig fyrbrigdi úti í heimi. Talan er her um faklígan stovn, sum óheftur „góðskumetir“ almenna sektorin (og búskapin sum heild). Týðningarmíkil viðurskifti, sum slík rating kemur at lýsa eru:

- Kredittvirðið hjá almenna sektorinum og búskapinum sum heild – í hesum sambandi eisini, hvussu almenni sektorurin kann troyta kredittvirðið hjá rikiskassanum

- Kanna, hvørjar politiskar skipanir og hvørji tiltøk verða sett í verk, um búskapurin verður fyri afturstigi
- Meta um rikna búskaparpolitikk

Tingið eigur tó ikki í aðalorðaskiftinum at taka støðu til, hvussu búskapartálman ella stimbran ítøkilig skal verða framd í verki. Hetta er spurningur, sum verður viðgjørdur í 2. og 3. stigi.

2. *stig* er at áseta figgjarpolitiskan karm um allan almenna sektorin, t.e. land, kommunur og almennir stovnar. Soleiðis verður ein samsvarandi figgjarpolitikkur tryggjaður fyri land og kommunur. Landsstýrismaðurin í figgjarmálum ger hetta í mars/apríl mánaði.

3. *stig* eru samráðingar millum landsstýrismannin í figgjarmálum og kommunurnar, um hvussu figgjarpolitiski karmurin millum land og kommunur skal verða býttur. Landsstýrismaðurin kann sjálvandi ikki samráðast við hvørja einstaka kommunu sær, men við ein kommunufelagsskap, ið hevur mandat úr øllum kommununum. Ein slíkur felagsskapur eigur móguliga at verða stovnaður við lóg. Samráðingarnar verða í apríl-juli, og samstundis sum samráðingarnar eru við hinar landsstýrismenninar. Tá ið tað er lagt fast, hvussu karmarnir verða býttir, er tað kommunufelagsskapurin, ið skal samráðast við tær einstøku kommunurnar.

4. *stig* er at leggja fram og viðgera figgjarlógaruppskot og figgjarkarmar hjá kommununum. Hetta verður gjørt 1. oktober eins og nú.

Eisini verður skotið upp, at leggur ein lógtingslimur ella landsstýrismaður lógaruppskot fyri tingið, so skal verða víst á, hvat árin uppskotið hevur á heildarbúskapin.

Í sambandi við figgjarlógararbeiði í Nýsælandi hava politisku myndugleikarnir gjørt eina reglugerð, sum skal tryggja størri gjøgnumskygni og ein støðugan búskaparpolitikk. Reglugerðin, sum hevur staðið í *IMF-World Economic Outlook*, mai 1996 er endurgivin niðanfyri:

Fíggjarlig reglugerð hjá Nýsælandi

Tann figgjarliga reglugerðin hjá Nýsælandi (*New Zealand's Fiscal Responsibility Act*) sum varð viðtikin í 1994, umboðar eitt nýskapandi tiltak fyri skynsaman figgjarpolitikk.

Ætlanin er, at reglugerðin skal gera tað móguligt at gjøgnumskoða figgjjarlig-, búskaparlig- og onnur tiltøk frá stjórnini:

- at tryggja eina óhefta meting og skráseta figgjjarpolitikkinn,
- at lætta um parlamentariskar og almennar kanningar viðvíkjandi figgjjarætlanum og
- at stimbra undir eina miðvísa langtíðarfiggjjarætlan.

Til hesi endamál staðfestir reglugerðin ábyrgdarfult figgjjarlógararbeiði og fatar eisini um mátingar, sum skulu gera upplýsingarnar viðvíkjandi figgjjarlógini betri.

Meginreglurnar í tí *ábyrgdarfulla figgjjarpolitikkinum* (sum tilskilað í reglugerðini) fata m.a. um eitt skynsamnt grundarlag undir ríkisskuldini við at hava avlop á figgjjarlógini og at halda fast um eitt skynsamnt grundarlag undir ríkisskuldini við at javna figgjjarlógina so við og við soleiðis, at tað alla tíðina er javnvág ímillum avlopið á figgjjarlógini og so ríkisskuldina:

- at fáa og halda fast um nøktandi uppsparing í ríkiskassanum til at standa ímóti við í ringum tíðum
- skilagóða stýring í teimum figgjjarligu og rakstrarligu váðunum, sum koma. Her verður eisini roknað við ójavnum í pensjónsskyldum
- fremja útreiðslupolitikk samsvarandi skattainntøkunum (soleiðis at útreiðslurnar ikki fara út av lagi borið saman við skattainntøkurnar)

Reglugerðin sleppur sostatt uttan um teir trupulleikar, ið koma, tá ið figgjjarlógin ikki verður hildin.

Kravið um, at skattaprosentið skal vera støðugt og til at siga frammanundan, tryggjar, at figgjjarpolitikkurin verður langtíðar, og at móguligt er at gera ætlanir fyri tær figgjjarligu skyldurnar frameftir.

Reglugerðin krevur eisini, at stjórnin setur út langtíðar og stutttíðarmál fyri figgjjarpolitikkinn, sum er samsvarandi meginreglunum í reglugerðini. Hóast hetta, so loyvur hon í ávísu førum stjórnini at bróta meginreglurnar stutta tíð, men bara um stjórnin kann greiða frá og rættvísgera hesi undantøk. Stjórnin skal eisini greiða frá, hvussu og nær hon ætlar at venda aftur til meginregluna. Stjórnin hevur til dømis sett ta skynsomu almennu ríkisskuldina til at vera niðan fyri 30% av bruttotjóðarúrtøkuni í stutta tíð og 20% í longri tíð.

Reglugerðin økti eisini virðið á teimum upplýsningum, ið komu út um teir almennu figgjjarpostarnar. Eitt stórt framstig var, at almennu roknskapirnir og figgjjarætlanir skulu fylgja somu treytum sum í tí privata sektorinum, t.d. at halda skilagóðan roknskaparsíð o. s. fr.

Broytingin í roknskaparsíði gjørdi, at farið varð frá kontantum bók-

haldi til ein leypandi roknskap, har eisini ein konsolideraður roknskapur varð gjørdur fyri alt ríkið, “*The crown*”, sum umfatar sjálva stjórnina, tjóðbankan, almennar fyrítøkur og aðrar almennar stovnar og ognir. Ein standardroknskapur fyri alt ríkið líkist nú einum vanligum konsernroknskapi hjá feløgum, ið eru skrásett á partabrævamarknaðinum og tiskil hava lógargivnar upplýsingarskyldur.

Ríkisroknskapirnir vísa eina figgjarstöðu, eitt rakstarúrslit, eitt gjaldførisyvirlit og notur, ið nágreiniliga lýsa skyldur og møguliga kendar váðar, sum kunnu vera fyri framman.

Fleiri frágreiðingar verða nú oftari gjørdar og fata m.a. um eina árliga figgjarætlanarfrágreiðing, ið lýsir ta figgjarligu strategiina hjá stjórnini (har vera tey hættisligastu punktini viðgjørd við atlit at teimum næstu tiggju árunum), ein hálvárlig dagføring um ta búskaparligu og figgjarligu støðuna, dagføra figgjarstøðuna um árslok í figgjarárinum, somuleiðis ein búskaparlig og figgjarlig dagføring, fyri hvørt val til parlamentið og dagfórdar mánaðarroknskapir fyri figgjarárið til dagin í dag.

Tær dagfórdu frágreiðingarnar framskriva eisini inntøkur og útreiðslur trý ár fram og lýsa eisini teir sannlíkastu váðarnar fyri framman.

Hesar leypandi frágreiðingarnar skulu tryggja, at ein og hvør broyting í ríkisfiggjarstöðuni skjótt skal út til almenningin, her eisini roknað uppí partabræva- og virðisbrævamarknaðurin.

Tað er ikki longur gjørligt at skumpa ella fjala yvirnýtslur og meir-kostnaðir frameftir. Er ov nógvur peningur brúktur, ella eru skeivleikar í rakstrinum, sæst hetta beinanvegin í mánaðarroknskapinum sum ein vøkstur í peninganýtsluni. Verða ætlanirnar ikki hildnar, sæst tað eisini í figgjarstöðuni sum ein minking í almennu ognunum. At selja almennar ognir broytir onki, tí tær ávirka ikki figgjarstøðuna. (Almennu úrslitini kunnu ikki gerast betri við at selja ognir, hetta ávirkar ikki úrslitið í roknskapinum).

Peninganýtsla verður víst í roknskapinum beinanvegin, peningur er nýttur (dagmerkt). Á henda hátt er tað ikki gjørligt at leggja pening niðurfyri.

Avgerðir, sum økja um figgjarligu skyldurnar, verða vístar soleiðis, at eginpeningurin í roknskapinum minkar samsvarandi.

Nýsælenska figgjarstöðan fyri 1994/95 (sí talvuna niðanfyrri) vísir hvørji tøl, ið verða víst sambært tí nýggju reglugerðini. Har standa upplýsandi tøl, sum vanliga eru at síggja í partafelagsroknskapinum (t.d. ágóðar og lán), men eisini serligar upplýsingar um ríkið (t.d. landsvegir og peningur í umferð).

Ein trupulleiki av at gera eina almenna figgjarstöðu upp er, at trupult er at seta marknaðarvirði á almennar ognir (t.d. landsvegir, hern-

aðarútgerð, lundir o.s.fr.). Hóast hetta var mögulegt, so er það eisini trupult at seta virði á hesar ognir, og sum kann dagførast. Men flestu ognir í almennu roknskapunum eru virðismettar eftir somu prinsippum sum í teimum privatu virkjunum. Til dómis verða fastar ognir (t.d. bygningar og maskinur) settar til það avskrivaða virðið.

Framtíðar pensjónsskyldur fyri teimum almennu starvsfólkunum, sum enn ikki eru figgjaðar, verða roknaðar uppí undir skuld/skyldur í roknskapinum, hetta, tí at almennu starvsfólkini hava henda rætt í starvssáttmálunum.

Harafturímóti verða vanligar pensjónir og almannaveitingar ikki vístar í figgjarstöðuni, av tí at tær ikki eru sáttmálabundnar við ríkið. Hesar veitingar og pensjónir standa tó í teimum frágreiðingum, ið lýsa það figgjarligu strategiina, stjórnin rekur.

Rætturin hjá ríkinum til at krevja inn skatt er heldur ikki bókførdur sum eitt aktiv.

Tá ið figgjarstöðan skal lesast og tulkast, má havast í huga, at stórar broytingar kunnu ávirka eginognina t.d. at virðismeta jørð og fremmant gjaldoyra, sum stjórnin ongan móguleika hevur at ávirka ella selja í eini handavending. Hetta er ein av orsökunum, at eginognin ikki er ein góður indikator fyri stuttíðar figgjarpolitikkinum. Ávirkanin av eginognini er betur mett eftir rakstrarfrágreiðingunum og gjaldførisvirlitunum.

Við hesi reglugerð og lóg um ábyrgdafullan figgjarpolitik (*Fiscal Responsibility Act*), hevur Nýsæland tikið eitt týðningarmikið stig til at gera figgjarpolitikkin sjónligari og soleiðis eisini stimbrað til eina størri ábyrgdarkenslu. Eitt tilíkt tiltak hevði verið vert at hugsað um hjá øðrum tjóðum.

Nýsæland: Statsfiggjarstöðan 1994/95

(mió. Nýsæland dollarar. Figgjarárið endaði í juli)

Ogn		Skuld	
Umsetilig virðisbrøv	6,523	Øll skuld	57,646
Áogn	4,782	Gjaldkomin skuld og provisjónir	3,824
Almennar ognir	16,420	Peningur í umferð	1,620
Fastar ognir	13,432	Lán	44,096
Landsvegir	7,454	Pensjónsskyldur	8,106
Aðrar ognir	5,876	Eginpeningur *)	-3,159
Tilsamans	54,487	Tilsamans	54,487

*) Eginpeningurin var positivur í desember 1995

Gjøgnumskygni í figgjarpolitikkinum

Tað kann ofta vera torført hjá almenninginum at gera sær mynd av, hvønn veg rikni politikkurin virkar. Nýggja játtanarskipan landsins eigur nógv meira enn higartil at nýtast til tað, hon var ætlað, eisini at lýsa, hvør figgjarpolitikkur verður rikin, her uppií at gera greitt, hvussu eftirspurningsvirknadurin er bæði í sambandi við útreiðslur og inntøkur.

Tað eigur at verða meiri atkomandi hjá fjølmiðlunum og almenninum sum heild at útvega sær yvirlit, sum veruliga lýsa rikna figgjarpolitikkin, her verður hugsað um mánaðarligar uppgerðir viðvíkjandi landskassanum, sum kunnu leggjast á internótina – og longur frammi í tíð, eisini hjá kommununum.

Samandráttur

Nýggja stýrisskipanarlógin frá 1993 hevur elvt til nakrar týðandi formligar broytingar. Tað er nú ein greiður skilnaður millum ábyrgdarøkini hjá landsstýrismonnunum, og hvør landsstýrismaður hevur figgjarliga og umsitingarliga ábyrgd av sínum málsøki. Landsstýrismaðurin í figgjarmálum hevur ábyrgdina av útinandi og samskipandi partinum av figgjarpolitikkinum. Hetta tryggjar m.a. meiri fastleika í figgjarpolitikkinum.

Mannagongdin, sum er í figgjarlógararbeiðnum, er rættiliga nýggj, og varð fyrstu ferð roynd í 1996. Skipanin er ikki fullroynd enn, men hildið verður, at skipanin í sær sjálvari er stórt framstig í figgjarlógararbeiðnum.

Nevndin hevur viðgjørt móguleikar fyri at fremja ymsar stjórnarligar tillagingar. Gjørt er av ikki at mæla til serstakar ítøkiligar forðingar, t.d. at seta hámark fyri skuld, lántøku ella halli á figgjarlógini. Búskapargrunnurin, sum er viðgjørdur í einum parti fyri seg, er dømi um stjórnarliga karmaáseting. Her verða nú viðgjørd uppskot um ábøtur á mannagongdir fyri lóggávuni. Endamálið er at tryggja:

- Trúvirði á figgjarpolitikkin
- Gjøgnumskygni
- Samanhang millum ætlan og útinning
- Samskipa eftirspurningsávirkan úr landskassanum, kommunum og øðrum almennum búskapareindum

Mælt verður til, at ein mannagongd í fyra stigum, viðvíkjandi figgjarlógararbeiðnum, verður sett í verk. Størsta broytingin er eitt løgtingsorðaskifti um figgjarpolitikkin, og at kommunur og almennir stovnar

verða drigin upp í figgjarpolitikkin, eisini kommunalir felagsskapir og almenn partafeløg. Mannagongdin kann heilt ella partvíst verða soleiðis:

1. *stig*. Arbeiðið fram móti figgjarpolitiskum karmi fyri næsta figgjarár byrjar við aðalorðaskifti á tingi í februar/mars í árinum, sum er. Evnið á hesum aðalorðaskifti er búskaparliga støðan og útlitini. Tingið eigur við hesi viðgerð at gera niðurstøðu um, hvussu figgjarpolitikkurin næsta ár eigur at vera. Við øðrum orðum eigur tingið at taka støðu til, um tað almenna eigur at stimbra ella tálma øllum búskaparvøkstrinum.

Skotið verður upp, at aðalorðaskiftið í høvuðsheitum bara eigur at snúgva seg um heildarbúskaparligu viðurskiftini, og at stovnar og fakfólk, ið takast við hesi viðurskifti, verða kallað inn til hoyringarumfar. Skotið verður somuleiðis upp, at aðalorðaskiftið viðger úrslit av *rating-viðgerð* av almenna sektorinum, sum altjóða viðurkendur *rating*stovnur ger fyrst í árinum.

Rating viðvíkjandi partríki, landspørtum og býum er vanligt fyribrigdi úti í heimi. Talan er her um fakligan stovn, sum óheftur „góðskumetir“ almenna sektorin (og búskapin sum heild). Týðningarmikil viðurskifti, sum slík *rating* fer at lýsa, eru:

- Kredittvirðið hjá almenna sektorinum og búskapinum sum heild – í hesum sambandi eisini, hvussu almenni sektorurin kann troyta kredittvirðið hjá rikiskassanum
- Kanna, hvørjar politiskar skipanir og hvørji tiltøk verða sett í verk, um búskapurin verður fyri afturstigi
- Meta um rikna búskaparpolitikkin

Tingið eigur tó ikki í aðalorðaskiftinum at taka støðu til, hvussu búskapartálman ella -stimbran ítøkiliga skal verða framd í verki. Hetta er spurningur, sum verður viðgjørdur í 2. og 3. stigi.

2. *stig* er at áseta figgjarpolitiskan karm um allan almenna sektorin, t.e. land, kommunur og almennar stovnar. Soleiðis verður ein samsvarandi figgjarpolitikkur tryggjaður fyri land og kommunur. Landsstýrismaðurin í figgjarmálum ger hetta í mars/apríl mánaði.

3. *stig* eru samráðingar millum landsstýrismannin í figgjarmálum og kommunurnar, um hvussu figgjarpolitiski karmurin millum land og kommunur skal verða býttur. Landsstýrismaðurin kann sjálvandi ikki samráðast við hvørja kommunu sær, men við ein kommunufelags-

skap, ið hevur mandat úr øllum kommununum. Ein slíkur felagsskapur eigur møguliga at verða stovnaður við lóg. Samráðingarnar verða í apríl-juli, og samstundis sum samráðingar eru við hinar landsstýrismenninar. Tá ið tað er lagt fast, hvussu karmarnir verða býttir, er tað kommunufelagsskapurin, ið skal samráðast við tær einstøku kommunurnar.

4. *stig* er at leggja fram og viðgera figgjarlógaruppskotið og figgjarkarmin hjá kommununum. Hetta verður gjørt 1. oktober eins og nú.

Eisini verður skotið upp, at leggur ein løgtingslimur ella landsstýrismaður lógaruppskot fyri tingið, so skal verða víst á, hvat árin uppskotið hevur á heildarbúskapin.

Kapittul 10: Gjaldoyraskipanin

Inngangur

Føroyingar hava í hesi øld havt triggjar gjaldoyraskipanir. Fram til 1940 var lógligi gjaldmiðilin danska krónan. í 1940 skundaðu bretar undir, at ein currency-board-skipan varð sett í verk. Undir hesi skipan varð „føroyska“ krónan bundin fast at bretska pundinum. Skipanin var soleiðis, at fyri hvørja krónu, sum var sett í umferð í Føroyum, var ein samsvarandi upphædd í pundi við føstum umrokningarlutfallið bundin í bretskum peningastovnum sum trygd.

Í 1949 varð nýggj currency-board-skipan sett í verk, har dekningsreglurnar vórðu broyttar til, at føroyska seðlaumfarið fult út skuldi tryggjast við donskum krónum við umrokningarlutfalli, ið var 1:1 millum føroyskar og danskar krónur. Hetta varð gjørt við serligari fólkatingslóg nr. 248 frá 12. apríl 1949.¹³

Føroyingar hava, sum kunnugt, egnar pengaseðlar, men nýta danskar myntir. Seðlarnir verða prentaðir í Danmarks Nationalbank; løgtingið og forsætismálaráðið samráðast um útsjónð seðlanna. Føroysku seðlarnir eru løggildur gjaldsmiðil í Føroyum, men ikki í Danmørk.

Pengamál er málsøki, sum danska forsætismálaráðið hevur fyrisitið. Føroyska pengaverkið hevur síðan í mars 1998 verið undir danska búskaparmálaráðnum. Avgerðir í Føroyum taka ríkisumboðið og landsstýrismaðurin í fíggjarmálum (landsstýrið velur hann).

Virðið á føroyska seðlaumfarinum er eins og danska seðlaumfarið ein skuldarpostur á javnanum hjá tjóðbankanum.

Bókingartøkniliga verða føroyskir seðlar settir í umfar soleiðis, at ein føroyskur peningastovnur biður um at fáa pening fluttan av egnari konto í tjóðbankanum á konto hjá ríkisumboðnum í tjóðbankanum. Samstundis skuldskrivar tjóðbankin konto fyri seðlaumfarið í

---

¹³ Peningaviðurskiptini í Føroyum eru skipað eftir hesum lógum og kunngerðum:

L. nr. 248 af 12.04.1949 om pengesedler på Færøerne.

- B. nr 214 af 24.05.1950 vedrørende ombytning af danske og færøske pengesedler i henhold til lov nr. 248 af 12.04.1949 om pengesedler m.v. på Færøerne.

- B. nr. 146 af 04.05.1954 om indkaldelse af færøske pengesedler.

Føroyum fyri upphæddina. Mótbókað verður á konto hjá ríkisumboðnum.

Mannagongdin, sum er, ger, at tjóðbankin fær „mynt-vinningin“, sum fer í rakstrarúrslitið hjá stovninum. Landskassin fær part av tí partinum av avlopinum hjá tjóðbankanum, sum verður útgoldin ríkiskassanum. Landskassans partur av hesum vinninginum verður roknaður sum lutfallið millum føroyska seðlaumfarið og seðlaumfarið í øllum ríkinum uppgjørt um árslok.

Stutt um ymsu sløgini av gjaldoyraskipanum

Ástøðiliga kann verða víst á tvey grundleggjandi sløg av gjaldoyraskipanum:

- currency-board-skipan¹⁴
- sentralbanka-skipan¹⁵.

Vanliga verður ein currency-board-skipan nýtt til at varðveita ein fastan kurs í altjóða samanhangi móti einum stórum gjaldoyra, sum vit her kunnu nevna *grundgjaldoyra*. Talan kann eisini vera um eina currency-board-skipan, sum tryggjar fastan kurs fyri fleiri útvaldum gjaldoyrum (currency-basket). Vanligasta prinsippi er tó, at currency-board-skipanir bara byggja á eitt grundgjaldoyra.

Ein currency-board-skipan verður allýst sum ein peningaligur stovnur, sum gevur út primeran pening, t.e. myntir, seðlar og møguliga eisini aðrar reservar til vinnuligu bankarnar, í býti við figgjarkrøv í fremmandum gjaldoyra, serliga í grundgjaldoyranum¹⁶. Í londum við currency-board-skipan er vanligt, vanliga afturímóti londum við sentralbankaskipan, at vinnuligu bankarnir seta – og viðhvørt vera kravdir at seta – stóran part av reservum sínum í lánsbrøv og onnur virðisbrøv í grundgjaldoyranum.

Munirnir á hesum gjaldoyraskipanum snúgva seg um tær trygd-irnar, sum liggja undir primeru pengamongdini¹⁷ og kunnu vit lýsa

¹⁴ Tað verður í Føroyum ofta víst til hesa skipan undir heitinum „gjaldoyrasamstarv“ ella „valutaunión“

¹⁵ Í dagligari talu vanliga nevnt „sjálvstøðugt gjaldoyra“. Greiningin her er grundað á *John Williamson*, „What Role For Currency Boards?“, *Institute for International Economics*, 1995.

¹⁶ Í søguligum samanhangi hoyra gjaldoyraskipanir, sum eru grundaðar á metal-dekningsreglur – gull og silvur – til currency-board-skipanir.

¹⁷ Í pengaásthøði/pengapolitikki verður arbeitt við ymsum hugtøkum fyri pengamongd. Primera pengamongdin, eisini nevnd M0 ella „monetera basan“, eru seðlar og myntir í umfari í búskapinum. Rómari hugtøk viðvíkjandi pengamongd umfata eisini *anfor-dringsinnskot* í peningastovnum, bundin innlán og likvid virðisbrøv.

hetta við hesi talvuuppseting av T-konti hjá teimum báðum skipanunum.

Currency-board-skipan

Ogn	Skuld
Likvidar ognir í grundgjaldoyra	Seðlar og myntir í umfari (Innskot frá vinnuligu bankunum) Nettovirði

Sentralbankaskipan

Ogn	Skuld
Likvidar ognir í fremmandum gjaldoyra Innlendis krøv (skuld hjá statskassanum)	Seðlar og myntir í umfari Innskot frá vinnuligu bankunum Nettovirði

Skipað gjaldoyraviðurskifti í framtíðini

Í Maastricht-sáttmálanum fekk Danmørk undirtøku til at hava serliga skipan galdandi fyri tær uppgávur, sum tjóðbankin røkir í Grønlandi og Føroyum. Hetta varð gjørt í serligari protokoll, við hesum orðingum:

„PROTOKOL vedrørende Danmark

DE HØJE KONTRAHERENDE PARTER,

SOM ØNSKER at løse visse særlige problemer i forbindelse med Danmark, ER BLEVET ENIGE OM følgende bestemmelser, der knyttes som bilag til Traktaten om Oprettelse af Det Europæiske Fællesskab:

Bestemmelserne i artikel 14 i protokollen om statuten for Det Europæiske System af Centralbanker og Den Europæiske Centralbank berører ikke Danmarks Nationalbanks ret til at udføre sine nuværende opgaver vedrørende de dele af Kongeriget Danmark, der ikke udgør en del af Fællesskabet.“

Teir partar av grein 14 í protokoll viðvíkjandi viðtøkunum fyri ESCB og ECB í donsku kunngerðini av Maastricht-sáttmálanum, sum her eru týðningarmiklar, eru:

„Artikel 14: De nationale centralbanker

14.1. I overensstemmelse med Traktatens artikel 108 sikrer hver Medlemsstat senest på datoen for ESCB's oprettelse, at dens nationale lovgivning, herunder

statutterne for dens nationale centralbank, er forenelige med Traktaten og denne statut.

...

14.3. De nationale centralbanker udgør en integrerende del af ESCB og skal udføre deres funktioner i overensstemmelse med ECB's retningslinjer og instrukser. Styrelsesrådet træffer de nødvendige foranstaltninger for at sikre, at retningslinjer og instrukser fra ECB efterleves, og det kan forlange, at alle nødvendige oplysninger stilles til rådighed for det.

14.4. De nationale centralbanker kan udføre funktioner, som ikke er nævnt i nærværende statut, medmindre Styrelsesrådet med et flertal på to tredjedele af de afgivne stemmer beslutter, at disse funktioner strider mod ESCB's mål og opgaver. Sådanne funktioner udføres på de nationale centralbankers eget ansvar og for deres egen regning og risiko og betragtes ikke som en del af ESCB's funktioner.“

Við hesum verður eftir øllum at døma staðfest, at Danmarks Nationalbank *kann* halda fram við at røkja uppgávir sínar viðvíkjandi feroysku currency-board-skipanini. Spurningurin er so, um tjóð-bankin vil – ella skal – og undir hvørjum fortreytum, hetta kann gerast.

Danska krónan og evran¹⁸

Týðandi spurningur, sum ger seg galdandi, er, um danir fara upp í evru-samstarvið ella ikki. Sum áður nevnt, hava danir gjørt av ikki at fara upp í hetta samstarv saman við týðandi samhandilslandum sum Bretlandi og Svøríki. Orsakinar eru fleiri.

Fer eitt land upp í evruna, letur tað frá sær móguleikan at niðurskriva gjaldoyrað. Verður ein forsvarligur figgjarpolitikkur rikin, er hetta vanliga hvørki neyðugt ella at ynskja eftir. Men við ikki at fara upp í evruna, er framvegis gjørligt at niðurskriva donsku krónuna, og hetta hevur gjørt tað, at danska rentustigið vanliga hevur ligið oman fyri rentustigið í evrulondunum.

Hetta rakar ikki bara danska búskapin, men eisini feroyska. Almenni danski politikkurin er kortini, at krónan skal hava eitt nøkulunda fast lutfall til evruna. Hetta varð staðfest við ERM II avtaluni, ið ásetir, at danska krónan í mesta lagi má víkja 2,5% frá avtalaða evru-kursinum.

¹⁸ Greining her er í høvuðsheitum grundað á fyriestraruppritt hjá Marnar Jakobsen, Føroya Sparikassa, undir heitinum „EURO – EVRA“, januar 1999.

Um öll hövdu álit á, at krónan ongantið fór at verða niðurskrivað samanborin við evruna, so hevði rentustigið í Danmørk verið tað sama sum í evru-londunum. Men hóast álitid er stórt á donsku krónuna, so má staðfestast, at tað ikki er 100%.

Vanliga verður hildið, at ein hægri renta minkar um íløgurnar og tálmar búskaparliga vøkstrinum. Harafturat kemur so, at danir ikki – og tí heldur ikki føroyingar undir gjaldoyraskipanini, sum er – fáa fullan lut í teimum fyrimunum, sum fylgja við evruni.

Fyrimunir, sum víst verður á við evruni, eru spardir transaktións-kostnaðir hjá vinnulívinum, og at gjaldoyraváðin, ið stendst av at handla um landamørk, hvørvur í evru-økinum. Soleiðis veksur kappingarførið hjá vinnulívinum í teimum londum, sum eru við í evru-samstarvinum afturímóti øðrum londum, sum hava stóran samhandil við evru-londini, tí neyðugt er ikki at leggja upp fyri útreiðslur til kurstrygging í útflutningsprísunum.

Felagsgjaldoyrað ger, at marknaðurin verður gjøgnumskygdari. Handilsfólk í Italia kunnu lættliga síggja, hvat ein samsvarandi vøra kostar í Týsklandi ella Fraklandi. Hetta fer at skapa parallellinfflutning, sum so við og við fer at javna yvirnormalar munir í vinninginum hjá fyrítøkunum í ymsu evru-londunum.

Samanlagt verður talan um størri kappingarføri, bíligari vøkur og tænastur og meiri samhandil millum londini.

Tað er tí ikki so løgið, at danir, svíar og bretar vísa meiri og meiri áhuga fyri at fara upp í ØMU. Svenska stjórnin arbeiðir eftir, hvat skilst, við at skipa fyri fólkaatkvøðu um málið í 2000. Leiðslan fyri Bank of England hevur eisini fyri nøkrum mánaðum síðan kunngjørt, at politiskt er støða longu tikin til, at Bretland fer upp í ØMU í seinasta lagi 1. januar 2002.

Um bretar fara upp í evru-samstarvið, er ilt at hugsa sær, at danir ikki vilja fara uppí.

Eisini danska stjórnin hevur boðað frá fólkaatkvøðu, um at Danmørk skal fara upp í ØMU. Donsku myndugleikarnir hava tó ikki sagt, nær atkvøðan skal haldast. Hetta er óivað ein spurningur um røttu lötuna hjá donsku stjórnini, sum vil tryggja sær, at val ikki verður útskrivað, fyrr enn tryggur meiriluti er fyri evruni millum donsku veljararnar.

Fyrstu mánaðirnar eftir, at farið varð undir evru-samstarvið, hava veljarakanningar víst vaksandi undirtøku í Danmørk. Men gongdin síðan hevur víst, at undirtøkan kann vera skiftandi. Eftir hvat skilst í donsku miðlunum, so er undirtøkan millum donsku veljararnar fyri evruni ikki bara ein spurningur um sjálvt gjaldoyrasamstarvið, men um álitid til og støðutakanina til ES-skipanina sum heild.

Gjaldoyraskipanin framyvir í Føroyum

Greitt er, at føroyingar sleppa ikki at atkvøða á fólkaatkvøðuni um ØMU í Danmørk. Løgmaður greiðir á tingfundi 26. mars 1999 frá støðuni á henda hátt¹⁹:

„Føroya Landsstýri hevur ongær ítøkiligar ætlanir um okkara valutaviðurskifti. Sum tað framgongur av samgonguskjalinum hjá sitandi samgongu er ætlanin eisini eftir at nýggjur sáttmáli er gjørdur ímillum Føroyar og Danmark, at hava samstarv um felags gjaldoyra. Tí er gjaldoyraspurningurin ein av teimum, sum er við í umfatandi útgreininingunum, sum landsstýrið hevur fyriskipað í samband við sjálvstýrisætlanina. Politiskt er málið tí ikki viðgjørt enn.

Tað er ongin politisk avgerð tikin um, hvat hendir, um Danmark fer uppí evru-samstarvið. Tá, og um Danmark tekur avgerð um at fara yvir til evru, hava vit eina nýggja støðu, og mugu samráðingar tá fara fram, um hvussu vit skipa okkara viðurskifti.

Tað hava ikki verið samráðingar ímillum danskar og føroyskar myndugleikar uttan tær, at danski forsætismálaráðharrin, grønlendski landsstýrisformaðurin og løgmaður á ríkisfundi í Nuuk í ár, vóru samdir um, at ein fólkaatkvøða um lut-tøku Danmarkar í evru-samstarvinum ikki skuldi haldast í Føroyum og Grønlandi av tí einfaldu orsök, at vit ikki eru við í evropeiska peningasamveldinum, ið er ein partur av ES.

Um Danmark fer uppí hetta samstarv, verður neyðugt hjá Føroyum at samráðast við donsku stjórnina um, hvat skal henda við okkara núverandi gjaldoyraskipan.

Føroyingar fara tí ikki at luttaka í einari møguligari fólkaatkvøðu um tilknýtið Danmarkar til evruna.

Løgmaður metir ikki, at avgerð Danmarkar um teirra tilknýti til evruna kemur at hava serliga ávirkan á ætlanir landsstýrisins um fullveldið. Vit skulu í tí samanhinginum finna eina loysn á okkara framtíðar valutatilknyti, óansæð um Danmark velur eitt tilknýti til evruna ella ikki.“

Hesar útsagnir, saman við protokollatum omanfyri til Maastricht-sáttmálan, geva ábendingar um ymsar samstarvsmøguleikar við danskar pengapolitiskar myndugleikar um føroyska gjaldoyraskipan í komandi tíðum – bæði undir heimastýrisstøðuni, og móguliga í broyttari ríkisrættarligari støðu. Nevndin hevur í hesum viðfangi ikki gjørt meiri burturúr *ítøkiliga* at lýsa, hvør og hvussu framtíðar gjaldoyraskipan kann verða, tí hetta fyri størstan part er ein samráðingarspurningur

¹⁹ Tingmál 100-33. Svar upp á fyrispurning frá Jenisi av Rana, løgtingsmanni, til Anfinn Kallsberg, løgmann viðv. viðurskiftum Føroya til evruna.

millum føroyskar og danskar myndugleikar (og møguliga EU-myndugleikar við).

Samandráttur

Nevndin heldur, at føroyski búskapurin tekur óneyðuga stóran transaktións- og váðakostnað á seg, tí at gjaldoyraskipan á dansku krónuna ella annað í altjóða samanhangi verður bygd á lítið gjaldoyra. Av tí, at evran fatar um størri part av samhandilsøki føroyinga enn danska krónan, hóskar evran betur til føroysku búskaparáhugamálini.

Nevndin heldur tað tí vera føroyska búskapinum at gagni, at galdandi *currency-board*-skipan við dansku krónuni sum grundgjaldoyra, verður broytt til eina *currency-board*-skipan við evruni sum grundgjaldoyra.

Fara danir eftir fólkaatkvøðu upp í evru-samstarvið, taka ymsir lögfrøðiligir spurningar seg upp viðvíkjandi galdandi *currency-board*-skipan. Danska krónan hvørur sum gjaldoyra, fara danir upp í evru-samstarvið. Hetta ber í sær, at dekningsreglurnar fyri føroyska seðlaumfarinum eftir fólkatingslóg nr. 248 frá 1949 verða høpisleysar. Eftir galdandi heimastýrisskipan eru gjaldoyravíðurskiftini ríkismál, og er tí lætt at hugsa sær, at samráðingar verða tiknar upp at broyta lógina frá 1949, m.a. við tí í hyggju at áseta nýggjar dekningsreglur fyri føroyska seðlaumfarið við evruni sum grundgjaldoyra.

Neyðugt verður at fara hóvliga fram, um umskifti til evru-grundaða gjaldoyraskipan skuldi komið upp á tal. Nógv tann størsti parturin av fíggjarskyldum og -krøvum hjá og afturímóti føroyskum lögfrøðiligum eindum er grundaður í danskar krónur. Tørvur er tí á skiftisreglum galdandi eitt áramál, har greitt verður ásett, um og hvussu eitt nú lán, innlán, handilssáttmálar í danskum krónum o.a. verða umskipað til evru-grundaða gjaldoyrað.

Kapittul 11:

Búskapargrunnur²⁰

Inngangur

Í hesum parti verður grundgivið fyri at stovna figgjarpolitiskan grunn, ið vit her nevna Búskapargrunnurin. Fyrimyndin er Statens petroleumsfond, oljugrunnurin hjá Noregi. Høvuðsendamálið við Búskapargrunninum er at fáa til vega eitt amboð, ið kann tryggja ein dyggan og langtíðarfiggjarpolitik.

Búskapargrunnurin skal gera serinntøkunýtsluna hjá landskassanum sjónliga, t.d. oljuinntøkur, ið eru at meta sum tíðaravmarkaðar inntøkur, ella inntøkur bara einaferð. Búskapargrunnurin skal harafturat gera tað lættari hjá politikarum og almenninginum at skilja, hvussu serinntøkur frá leypandi inntøkustreymum verða nýttar.

At byggja upp grunnin gjøgnum avlopið hjá landskassanum fer at økja alla uppsparingina í føroyska búskapinum. Langtíðaráhugamál fyri føroyska búskapin tala fyri, at størsti parturin av peninginum hjá grunninum verður settur í útlendsk virðisbrøv.

Serinntøkur landskassans²¹

Ávisur skilnaður kann gerast millum ymsu sløgini av inntøkum hjá landskassanum. Vit kunnu greina inntøkurnar sundur í:

- Vanligar inntøkur
- Serinntøkur

Sum *vanligar landskassainntøkur* rokna vit her A- og B-skatt, felagskatt, innflutningsgjöld og MVG o.t. Her er talan um varandi inntøkur, sum beinleiðis eru tengdar at búskaparlíga virkseminum.

²⁰ Onnur heiti, sum hava verið skotin upp eru: Búskaparstýringargrunnurin, Framtíðargrunnurin, Trygdar- og útværingargrunnurin, Konjunktur- og trygdargrunnurin.

²¹ Grundarlag undir greining í hesum parti er Oystein Olsen 1995, „Statens petroleumsfond – Et styringsverktøy for finanspolitikken“.

Serinntøkur hjá landskassanum eru:

- Ríkisveitingarnar (ella tann parturinn av teimum, sum verður goldin landskassanum)
- Inntøkur í sambandi við at fyrítøkur hjá landinum verða privatiseraðar
- Inntøkur hjá landskassanum frá oljuvinnu, gerst hon veruleiki

Felags eyðkenni hjá serinntøkum er, at tær kunnu metast sum skiftandi, óvissar og/ella tíðaravmarkaðar inntøkur. Fyri ríkisveitingarnar ger sjónarmiðið seg galdandi, tí at politiskar ætlanir eru um at minka veitingarnar. Inntøkur av at selja almennar fyrítøkur og inntøkur av kolvetnisvirksemi, ella partar av hesum inntøkum, eru ikki inntøkur í vanligari merking, men hava sítt mótsvar í tí, at ávikavist partabrøv²² og kolvetnistilfeingið í undirgrundini minka.

Felags fyri serinntøkur er eisini, at tær í figgjarpolitiskum samanhangi ikki sum vanligar inntøkur draga inn keypiorku úr privata sektorinum. Nýtsla av hesum inntøkum kann tí leggja vanliga framleiðsluvirksemið undir trýst, og í hesum sambandi máa burtur grundarlagið undan vinnum í altjóða kapping.

Hesi viðurskifti tala tí fyri, at kapitalumsitingarlig sjónarmið ógvuliga nógv verða lögð sum grund at viðgera serinntøkur landskassans. Í hesum samanhangi kann Búskapargrunnurin gerast hent amboð.

Grundreglur fyri at umsita ognarvirði av serinntøkum

Tá ið talan er um kapitalumsiting, taka tveir prinsipiellir trupulleikar seg upp:

Í fyrra førinum stingur spurningurin seg upp, hvussu skilabest er at seta saman kapitalin (ella virði á framtíðarserinntøkum) við atliti at avkasti og váðaspjæðing. Her verður hugsað um, nær og hvussu almennar fyrítøkur eiga at verða seldar, nær og hvussu skjótt móguliga kolvetnistilfeingið eigur at verða útvunnið, og hvussu stórir partur av inntøkunum/kapitalinum (eisini ríkisveiting) eigur at verða beindur í realløgur innanlands ella settur í figgjarogn uttanlands.

Annar spurningur er, hvussu kapitaliseraða virðið á serinntøkunum skal greinast á nýtslu og uppsparing, t.e., at støða skal takast til, hvussu skjótt tað almenna skal „brúka“ av ognarvirðinum í sambandi við serinntøkurnar. Tað ber neyvan til, eftir óvildugum búskaparástøðiligum fortreytum at siga, hvat rætta nýtslustigið í sambandi við serinntøkurnar eigur at vera. Ein grundin til hetta er, at torført er at

---

²² Ella onnur eginpeningskrøv í almennum fyrítøkum, har talan ikki er um almenn partafeløg.

gera greiðan skilnað millum serinntøkur og aðrar inntøkur, sum búskapurin kann skapa landskassanum og tí almenna sum heild.

Ein gerðarregla (tummilsregla), sum skotin er upp í hesum sambandi, er, at tað almenna kann nýta *støðuginntøkuna* í sambandi við ríkisveitingarnar og aðrar serinntøkur. Støðuginntøkan verður her al-lýst sum árliga avkastið av kapitaliseraða virðinum á serinntøkunum. Í hesi reglu liggur, at ognarvirðið verður varðveitt yvir tíð, við teirri treyt, at ávísur partur av serinntøkunum verður beindur í virðisbrøv, sum geva eitt avkast svarandi til tann diskonteringssats, sum nýttur er at kapitalisera serinntøkurnar. Prinsipielt at lýsa slíkar útrokningar er gjørt í kapitli 4, og skulu vit tí ikki koma meira inn á henda spurning her.

Viðmerkt skal tó verða, at støðuginntøkan ikki er upphædd, sum *skal* nýtast á figgjarlógini hvørt einasta ár. Nýtslan eigur at vera liður í at greina alla gongdina í útreiðslum og inntøkum hjá landskassanum (og tí almenna sum heild). Soleiðis ber ikki til við støðuginntøkuni at siga nakað nágreiniligt um, hvussu góður figgjarpolitikkur verður ríkin einstaka árið. Vit kunnu harafturímóti siga, at støðuginntøkuhugtakið eigur at verða nýtt sum mál fyri eini miðalupphædd, sum tað almenna kann nýta nøkur ár. Nýtslan einstaka figgjarárið eigur soleiðis at vera treytað av konjunkturstöðuni.

Støðuginntøkuútrokningin er grundað á roynd at langtíðarmeta nútíðarvirðið á teimum peningainntøkum hjá landskassanum, sum kunnu taka seg upp í sambandi við ríkisveitingar, kolvetnisvinnu og at selja almennar fyrítøkur. Fortreytirnar fyri útrokningini eiga í hesum sambandi at verða ásettar varisliga; so hvørt, sum ábendingar eru um, at fortreytirnar broytast, eiga nýggjar útrokningar at verða gjørdar.

Ein høvuðsniðurstøða, sum vit tó kunnu koma fram til eftir tí, ið stendur omanfyri, er: Nýtslan á figgjarlógini av skiftandi serinntøkum hjá landskassanum eigur ikki at verða tengd at støddini á árligu serinntøkunum. Ein høvuðsgrundgeving fyri Búskapargrunnin, eftir einum kapitalumsitingarligum sjónarmiði, er í hesum viðfangi, at grunnurin skal vera sum ein „buffari“, sum ger tað lættari at meta um skynsamliga at nýta serinntøkurnar sum frá líður.

Nýta serinntøkur og búskaparligir tillagingartrupulleikar

Búskaparligir tillagingartrupulleikar viðvíkjandi „arbeiðs-“ ella „framleiðslufríum“ inntøkum hjá føroyska búskapinum eru lýstir áður í hesari frágreiðing. Her skal tó í stuttum verða greitt frá, hví norðmenn hava stovnað sín búskapargrunn – Oljugrunnin – tí talan er um tillagingartrupulleikar, sum eisini kunnu taka seg upp í føroyska búskapinum.

Tá ið generelli búskaparpolitikkurinn verður lagdur til rættis og serliga í sambandi við at nýta av oljuinntøku (og øðrum serinntøkum), er neyðugt at hava fyri eyga tey búskaparligu sveiggini, sum gera seg galdandi – herimillum tíðarbil við konjunkturtreytaðum arbeiðsloysi og trýsti á arbeiðsmarknaðinum.

Tá tíð, Noreg hevur havt inntøkur av olju- og gassframleiðslu, hevur ein rættiliga stórir partur av inntøkunum av kolvetnisvinnuni verið beindur í innlendskt vørukeyp og tænastr. Hetta hevur eisini gjørt tað, at vøksturin í innlenska eftirspurninginum í Noregi seinastu 20 árinum hevur verið størri enn í flestu londunum í OECD-økinum.

Annað sermerki hesa tíð hevur verið, at stóru kolvetnisinntøkurnar hava givið móguleikar fyri at reka virknan konjunkturmótgangandi politikk, og at tálma arbeiðsloysinum, tá ið altjóða lákonjunkturur hevur elvt til stóran vøkstur í arbeiðsloysinum í mongum londum.

Samstundis hevur kolvetnisinntøkunýtslan innlendis givið hægri prís- og kostnaðarstig, enn Noreg annars hevði havt, og við hesum er grundarlagið hjá vinnum í altjóða kapping vøknað. Ein partur av hesari gongd hevur so at siga verið „sjálffylgja“; fyri at fremja øktan eftirspurning eftir tænastrum og aðrari framleiðslu, sum fyri tað mesta *má* verða framleidd í Noregi, hevur verið neyðugt at loysa arbeiðsmegi og annað framleiðslutilfeingi frá ídnaði og øðrum vinnugreinum í altjóða kapping. Norðmenn hava í hesum sambandi givið sær far um, at um neyðugt er at nýta nógv av oljuinntøkunum, so kann tað bera í sær stórt trýst á búskapin. Hetta ber aftur í sær, at grundarlagið undir vinnum í altjóða kapping (ella meginlanda-búskapurin) verður gjørt veikari enn ein langtíðar“javnvág“ kundi talað fyri.

Trupulleikin við slíkari gongd er í fyrsta føri, at prís- og kostnaðarstig verður trýst ov nógv upp. Í øðrum lagi kann ein bráðlig niðurgongd í serinntøkunýtsluni, t.d. í sambandi við prísfall á olju og gassi (ella í føroyskum samanhangi eisini ríkisveitingum) elva til tillagingartrupulleikar, og at neyðugt verður ógvisliga at tálma búskaparpolitikkinn.

Í longri tíðarbil kann framtíðar vakstrarmenningarmóguleikin varandi fara fyri skeytið, um so er, at ov stórir partur av serinntøkunum – so leingi tær eru stórar – verða nýttar so hvørt, tær koma í landskassan, tí við hesum kann stór minking í kappingarvinnunum verða. Í sambandi við hesa hugsan – og samsvarandi nýggjari vakstraástøði – verða grundgevingar førdar fram fyri, at tøknilig menning og tøknilig spjading er størri í vinnum í altjóða kapping enn í mongum tænastrvinnum, sum vaksa fram í einum búskapi, grundaður á oljuvinnu (og arbeiðsfríar inntøkur sum heild). Um so er, at gongdin verður soleiðis, so fara broytingar í vinnubýgnaðinum, sum at innslúsa stórar ser-

inntøkur, at gera, at tær í ávísu fòrum vera óumgeriligar (irreversiblar), og búskapurin fer at steðga, tá ið serinntøkurnar minka.

Tað tykist vera stór semja í norska fakliga og politiska umhvørvinum um, at trýstið, sum nýtslan av oljuinntøkunum hevur lagt á kappingarvinnurnar, hevur verið ov stórt seinastu árinu. Roynt verður tí at seta í verk ein búskaparpolitikk, ið tryggjar, at prís- og kostnaðarvøksturin í Noregi hereftir verður lægri, enn hjá samhandilslandunum. Ein týðningarmikil partur av langtíðarmálstevnunum í norskum búskaparpolitikki er í hesum sambandi, at ein munandi partur av inntøkuvækstrinum av oljuvinnuni komandi árinu eigur at verða beindur í figgjarilógur uttanlands.

Norski búskapargrunnurin verður í hesum sambandi mettur at vera týðningarmikið amboð. Við at umleggja inntøkur av olju- og gassinntøkum til figgjarkrøv afturímóti útlondum, verður roynt at javna inntøkunýtsluna og soleiðis verður met, at nevndu tillagingartrupulleikarnir, fara at minka.²³

Hvussu kann ein Búskapargrunnur móguliga virka?

Formliga verður Búskapargrunnurin, sum grunnur undir landskassanum, ein roknskaparlig skipan. Talan er um, sum fyri ein og hvønn grunn, at stovna eina nýggja konto í landskassaroknskapinum, og avsetingar til grunnin bera í sær, at peningur verður fluttur av einari konto á aðra.

Høvuðsendamálið at stovna Búskapargrunnin er, at hann skal skapa eina figgjarlógartilgongd. Langtíðaráhugamálini í búskaparstýringini verða sett í hásætið, tá ið talan er um spurningar at brúka av serinntøkum í einstøku figgjarlógunum. Hetta kann verða roynt á tveir hættir:

- Grunnurin ger, at tey, sum leggja figgjarpolitikkin til rættis, og almenningurin mest móguliga fáa greiða upplýsing um, hvussu nógv av serinntøkunum verður nýtt einstaka figgjarárið, óheft av gjaldførstilgongdini av serinntøkunum í einstaka figgjarárinum.
- Reglugerð fyri grunnin eigur at vera soleiðis orðað, at veitingar í grunnin og úr grunninum verða framdar samsvarandi langtíðarbúskaparpolitiskum málstevnum. Í stutta tíð, t.e. í sambandi við einstaka figgjarárið, eigur nýtslan – ella veitingin úr grunninum at figgja útreiðslur landskassans – at verða lögð fóst tíðliga í figgjarlógartilgongdini. Endamálið við hesum er at gera eina skipan, sum virkar hereftir dissiplinerandi á arbeiðið við figgjarlógini.

²³ Sjónarmiðini, sum her eru førd fram, eru grundað á Øystein Olsen (1995).

Verður undirtøka at stovna slíkan búskaparstýringargrunn, kann ítøki-
ligt arbeiði í sambandi við at stovna grunnin taka í fylgjandi:

- Inntøkur grunsins eru *serinntøkur* landskassans tilsamans. Sum serinntøkur kunnu roknast a) heildarveitingin, b) inntøkur í sambandi við møguliga at selja figgjar- og framleiðslufyrirøkur, sum eru ogn landskassans og c) allir nettogjaldførisstreymar til landskassan av oljuvinnu, skuldi hon gjørt veruleiki. Avkastið av ogn grunsins verður eisini tilskrivað grunninum.
- Útreiðslur grunsins kunnu bara vera veitingar til landskassan.²⁴ Veitingar úr grunninum til landskassan kunnu bara fremjast eftir serliga viðgerð og viðtøku í løgtinginum í sambandi við figgjarlógargerð. Øll almenna uppsparingin í grunninum veksur, um inntøkur grunsins eru størri enn afturføringarnar til landskassan. Miðað verður eftir einum útreiðslustigi, sum í einstaka figgjarárinum á leið er ájavnt við tær støðuginntøkur, sum eftir variligum metingum kunnu vera í sambandi við serinntøkurnar. Útreiðslustigið verður undir hesum treytum ásett við serligum atliti at konjunkturstöðuni.
- Figgjarlógin skal setast upp soleiðis, at RLÚ-úrslit²⁵ landskassans *fyrir serinntøkur*, gerst greitt. *Veitingartørvurin* úr Búskapargrunninum til landskassan verður roknaður sum RLÚ-hall fyrri serinntøkur. Serligar skiftisreglur viðvíkjandi útreiðslunum galda fyrstu tíðina, eftir at grunnurin er stovnaður, og so leingi figgjarstöðan er ov veik til at nøkta leypandi veitingartørvin.

Samandráttur

Búskapargrunnur og roknað støðuginntøka kunnu verða brúkt í búskaparligu stýringini. Tá tað er staðfest, hvussu nógv og eftir hvussu langt skifti, ríkisveitingarnar skulu minka, kann støðuginntøkan verða roknað eftir nøkrum fortreytum, og er sostatt vegleiðandi, hvør eftirspurningur og hvør eftirspurningsvøkstur kann verða loyvdur í búskapinum. Fyrimunurin at nýta støðuginntøkuna sum vegleiðing er, at í staðin fyrri at nýta alla inntøkuna so hvørt og síðan minka penga-
nýtsluga, so hvørt sum ríkisveitingin minkar, ber til beinanvegin at áseta eina penga-
nýtsluga, sum er varandi. Norska stjórnin brúkar búskapargrunn og støðuginntøku sum amboð at stýra, hvussu oljuinntøkurnar verða brúktar í búskapinum.

Høvudsendamálið við at stovna Búskapargrunnin er, at hann skal

²⁴ Undantiknar útreiðslur til umsitingarrakstur av grunninum.

²⁵ T.e. rakstrar-, løgu og nettoútlánsúrslit.

skapa eina figgjarlógartilgongd, har langtíðaráhugamálini í búskaparstýringini verða sett í hásetið, tá ið talan er um spurningar at brúka av serinntøkum í einstaka figgjarárinum. Serinntøkur eru ikki beinleiðis tengdar at búskaparliga virkseminum. Felagseyðkenni fyri serinntøkur eru, at tær eru skiftandi, óvissar ella tíðaravmarkaðar inntøkur, sum t.d ríkisveitingar, oljuinntøkur og almennar fyrirtøkur, sum verða privatiseraðar.

Harafurat er endamálið við einum búskapargrunni at beina serinntøkur í ein grunn, soleiðis at ótryggar inntøkur ikki órógva búskapargongdina í samfelagnum. Búskapargrunnurin tryggjar sostatt ein støðugan búskaparvøkstur, ið ikki er grundaður á ótrygt inntøkugrundarlag.

Hvussu nógv verður nýtt á figgjarlógini av skiftandi serinntøkum hjá landskassanum, eigur ikki at verða tengt at støddini á árligu serinntøkunum. Ein høvuðsgrundgeving fyri Búskapargrunninum, eftir einum kapitalumsitingarligum sjónarmiði, er í hesum viðfangi, at grunnurin skal vera ein „buffari“, so at serinntøkurnar verða brúktar skynsam, sum frá líður.

Búskapargrunnurin og nakrar meginreglur fyri grunnin eiga at verða staðfest í stýrisskipanarlógini ella møguliga í einari feroyskari grundlóg. Útreiðslur hjá grunninum kunnu bara vera afturberingar til landskassan. Útreiðslugrundarlagið verður undir hesum treytum ásett við serligum atlitum at konjunkturstöðuni.

Fylgiskjal I

Kravsjavni fyri Føroyar í 5 sektorum:

Ár: 1993	Skuld hjá:					Tilsamans
Ogn hjá:	Alm. sektorum	Peningast. & trygg.	Húsarhaldi	Fyritøkum	Útlondum	
Alm. sektorum	■■■■■	1.387	1.273	2.690	188	5.538
Peningast. & trygg.	1.960	■■■■■	4.452	3.244	3.006	12.662
Húsarhaldi	188	4.886	■■■■■		948	6.022
Fyritøkum	133	989		■■■■■	568	1.690
Útlondum	7.641	464	83	3.073	■■■■■	11.261
Tilsamans	9.922	7.726	5.808	9.007	4.710	37.173
Nettoskuld	4.384	-4.936	-214	7.317	-6.551	0
<hr/>						
Ár: 1995	Skuld hjá:					Tilsamans
Ogn hjá:	Alm. sektorum	Peningast. & trygg.	Húsarhaldi	Fyritøkum	Útlondum	
Alm. sektorum	■■■■■	1.140	1.747	1.312	1.259	5.458
Peningast. & trygg.	1.256	■■■■■	4.765	1.839	3.634	11.494
Húsarhaldi	233	4.580	■■■■■	2	974	5.789
Útlondum	8.307	340	303	1.604	■■■■■	10.554
Tilsamans	4.554	-4.405	1.026	3.151	-4.326	0
<hr/>						
Ár: 1996	Skuld hjá:					Tilsamans
Ogn hjá:	Alm. sektorum	Peningast. & trygg.	Húsarhaldi	Fyritøkum	Útlondum	
Alm. sektorum	■■■■■	1.377	1.763	1.132	1.194	5.466
Peningast. & trygg.	1.249	■■■■■	4.622	1.707	4.157	11.735
Húsarhaldi	131	4.593	■■■■■		1.053	5.777
Fyritøkum	145	1.270		■■■■■	450	1.865
Tilsamans	9.402	7.517	6.674	4.333	6.854	34.780
Nettoskuld	3.936	-4.218	897	2.468	-3.083	0
<hr/>						
Ár: 1997	Skuld hjá:					Tilsamans
Ogn hjá:	Alm. sektorum	Peningast. & trygg.	Húsarhaldi	Fyritøkum	Útlondum	
Alm. sektorum	■■■■■	1.812	1.726	1.107	1.220	5.865
Peningast. & trygg.	1.278	■■■■■	4.732	1.672	4.688	12.370
Húsarhaldi	229	5.040	■■■■■		1.111	6.380
Fyritøkum	202	977		■■■■■	474	1.653
Útlondum	7.532	402	277	1.519	■■■■■	9.730
Tilsamans	9.241	8.231	6.735	4.298	7.493	35.998
Nettoskuld	3.376	-4.139	355	2.645	-2.237	0
<hr/>						
Ár: 1998	Skuld hjá:					Tilsamans
Ogn hjá:	Alm. sektorum	Peningast. & trygg.	Húsarhaldi	Fyritøkum	Útlondum	
Alm. sektorum	■■■■■	1.800	1.700	1.100	1.500	6.100
Peningast. & trygg.	1.100	■■■■■	4.700	1.700	4.900	12.400
Húsarhaldi	200	5.100	■■■■■		1.150	6.450
Fyritøkum	200	1.000		■■■■■	550	1.750
Útlondum	6.500	300	200	1.300	■■■■■	8.300
Tilsamans	8.000	8.200	6.600	4.100	8.100	35.000
Nettoskuld	1.900	-4.200	150	2.350	-200	0

Viðm.: Mett tøl, har grundfortreytin er a) niðurskrivað skuld hjá landskassanum 900 mió. kr., b) avlop hjá tí almenna uml. 600 mió. kr. og c) gjaldsjavaavlop uml. 1 mia. kr.

Keldulisti

- Búskaparráðið (1998): “Búskapurin – Frágreiðing um føroyska búskapin”
- Búskaparráðið og Landsbanki Føroya (1996): “Peningarensli millum Føroyar og Danmark”.
- Det Rådgivende Udvalg Vedrørende Færøerne: Ársfrágreiðingar.
- Finansministeriet (heimasíða 1999): “Økonomi – Administrativ Vejledning”
- Figgjarmálastýrið: Figgjarlógir og figgjjarlógaruppskot og metingar. Fólkatingslóg nr. 248 frá 12. apríl 1949.
- Føroya Gjaldstova: Landskassaroknskapir.
- Grønlands Statistik (1999): “Nyt fra Grønlands Statistik 1999:1”.
- Hagstova Føroya: Árbøkur, Hagtíðindi og annað taltílfar.
- IMF (1996): “World Economic Outlook – Focus on Fiscal Policy” mai 1996 og fleiri.
- Jakobsen Marner (1999): “EURO – EVRA”, fyrilestrauppritt, januar 1999.
- Kommunubólkurin (1998): “Álit um kommunusamanlegging”.
- Landsbanki Føroya (1999): “Búskaparfrágreiðing 1999, Búskaparpolitikkur í Føroyum”.
- LBM (Tøl úr hagtalsgrunninum til LBM, ið er búskaparmyndil hjá Landsbanka Føroya).
- Maastricht-traktatin.
- MAGDA (Hagtalsgrunnur, ið Magni Laksáfoss hevur greitt úr hondum).
- MicroStates’99 (april 26-29, 1999): “International Conference, in the Nordic House, Tórshavn, Faroe Islands.”
- Olsen Oystein (1995): “Statens petroleumsfond – Et styringsverktøj for finanspolitikken”.
- Paldam Martin (1994): “Grønlands Økonomiske Udvikling, Hvad skal der til for at lukke gabet?”, Aarhus Universitetsforlag A/S.
- Ríkisumboðið: Ársfrágreiðingar.
- Sørensen Christian: Notat.
- Tingmál 100-33: Svar upp á fyrispurning frá Jenisi av Rana til Anfinn Kallsberg, løgmann viðv. viðurskiftum Føroya til evruna.
- Williamson John (1995): “What Role For Currency Boards?”, Institute for International Economics, 1995.

Sjálvstýrisverkætlan - langtíðararin

Sjálvstýrisverkætlan landsstýrisins

Búskaparnevndin

Langtíðararin av at ríkisveitingin fellur burtur

- Ískoyti til fylgibind 1 um Búskap til Hvítubók -

Innihald

[Inngangur](#) *

[Um búskaparligar forsagnir](#) *

[Samsvar um heildargongdina](#) *

[Vælfæri og kappingarfæri](#) *

[Skattatryst](#) *

[Arbeiði og vælfæri](#) *

[Statisk og dynamisk lýsing](#) *

[Samandráttur](#) *

[Fortreytirnar fyri myndlakanningini](#) *

[Úrslitatalva – lyklatøl](#) *

Inngangur

Í hesum ískoyti skal greiðast frá langtíðarútgreiningini av, at ríkisveitingin hvørstur úr búskapinum. Talan er um eitt ískoyti til tað, sum stendur í parti 10 á síðunum 140-142 í Hvítubók, og í kapitli 6 á síðunum 121-132 í fylgibindi 1 um Búskap.

Orsøkin til, at úrslitini í hesum ískoyti ikki vórðu við í Hvítubók og fylgibindinum Búskapi, er tann, at útrokningarnar ikki kundu gerast lidnar til ásettu tíðina, tá Hvítubók skuldi koma út tann 1. september 1999. Hetta komst av, at ein stovnur á búskaparligu deildini á Háskóla Íslands hevur verið við í arbeiðinum, og at tað ikki bar teimum til at fylgja tíðarætlanini hjá Búskaparnevndini, tí teirra partur varð ikki avgreiddur fyrr en um miðan september 1999. Í aðrar mátar hevur hetta verið ein partur av arbeiðssetninginum hjá Búskaparnevndini í verkætlanini.

Nevndin vendi sær til fleiri ymsar granskingarstovnar, fyri at fáa hjálp til henda partin av arbeiðinum. Talan var um triggjar ymsar danskar stovnar og so henda íslenska, sum varð tann einasti, ið helt seg til. Skotbráðið var ov stutt til, at hinir stovnarnir kundu luttaka í arbeiðinum, so nevndin er takksom fyri, at Axel Hall á *IoES – Institute of Economic Studies* á Háskóla Íslands kundi hjálpa okkum at fáa henda partin kannaðan.

Taltilfarið, sum nýtt er, er tikið úr tjóðarroknskapartilfarinum hjá Landsbanka Føroya. Íslendski stovnurin hevur framt sjálva myndlaútrokningina og lagað taltilfarið til, meðan Búskaparnevndin hevur skrivað um úrslitini av myndlaútrokningini.

Í hesum ískoyti verður trivið nakað aftur í tað, sum stendur í Hvítubók um evnið. Tað er fyri at fáa heild í viðgerðina, soleiðis at alt málið um langtíðarárinini verður lýst so gott sum gjørligt á einum stað. Men haraftrat verður so greitt frá úrslitunum í langtíðarútgreiningini.

Ískoyti til fylgibind 1 um Búskap í Hvítubók latið landsstýrismanninum í sjálvstýrismálum, Høgna Hoydal.

Tórshavn tann 12. november 1999

Búskaparnevndin

Um búskaparligar forsagnir

Vanligt er, at búskaparligar forsagnir skulu takast við einum ávísium fyrivarni, tí tað hongur altíð nakað av óvissu uppi í forsagnum. Men tess meira ókend og ógvuslig broytingin er, sum forsøgn verður gjørd um, tess meira er óvissan við forsøgnini. Tað er ein heilt ókend og ógvuslig leið, sum skotin er upp: at minka almennu inntøkurnar við 30% av at ríkisveitingin heilt hvørvur. Hetta skapar eina so stóra óvissu um allar búskaparligar og aðrar samfelagsligar forsagnir, at tey fyrivarni, sum takast mugu, verða rættuliga umfatandi. So óvissan er altavgerandi at hava í huga, og sigast kann, at slík stig mugu takast við tí váða, sum óvissan hevur við sær.

Óvissan er minst, tá vit lýsa nærmastu framtíð. Men óvissan økist munandi, tá vit líta longur fram í tíðina. Hetta kemst partvíst av, at vit betur kunnu gita um atburðin hjá brúkarum og framleiðarum um vit ikki fara ov langt fram í tíðina. Men partvíst kemur tað av, at tað er lættari at ávísa beinleiðis inntøkuávirkanina av at ríkisveitingin minskar, enn tað er at ávísa avleiddar ávirkanir. Eitt er at gera forsagnir um, hvussu ríkisveitingin ávirkar arbeidsinntøkurnar, men enn verri er at gera forsagnir um, hvørja ávirkan broyttar arbeidsinntøkur hava á t.d. sparingina, og í næsta umfari at gera forsagnir um, hvørja ávirkan broytta sparingin hevur á fløgurnar, og so aftur hvørja ávirkan fløgurnar fáa á búskaparliga vøksturin, og síðani um aftur hvørja ávirkan búskaparvøksturin fær á arbeidsinntøkurnar o.s.fr.

Eru hesar ávirkanir smáar, so eru búskaparligir myndlar betur fyri, at svara fyrispurningunum. Men eru broytingarnar stórar, eru myndlarnir ikki so væl egnaðir.

Óvissan hevur fleiri góðar orsakir. Ein teirra er, at búskaparligar kanningar hava avmarkaðar møguleikar at endurspeгла so umfatandi samfelagsbroytingar. Búskaparligir myndlar eru best egnaðir at kanna einstakar smærri broytingar, og ikki so umfatandi broytingar av einum samfelag, sum ætlanin er at fremja. Tað finnast eingir búskaparligir myndlar, sum eru eins og matematisker pinkuútgávur av einum serligum samfelag, har allar hugsandi broytingar kunnu lýsast í einum umfari.

Eitt annað er, at myndilin, sum brúktur er til hesa kanning, er best egnaður til at lýsa "ógagnligu" árinini av at ríkisveitingin minskar burtur, meðan hann ikki er væl egnaður til at vísa tey meira "gagnligu" árinini, sum standast av at ríkisveitingin hvørvur, (hetta verður meira umtalað seinni). Hetta hevur tað við sær, at øll úrslitini liggja út í annað borðið – at øll úrslit eru meira svartskygd, enn um øll neyðug fyrilit vóru tikin.

Tann útgreiningin, sum her er gjørd av teimum avleiðingum, ið koma sum frá líður av, at ríkisveitingin minskar burtur, gevur talmerkt úrslit. T.d. er eitt av úrslitunum, at samanlagda arbeidsútbøðið veksur við 3,9%. Men hvussu neyvt skal tað lesast? Merkir tað at arbeidsútbøðið fer at vaksa akkurat 3,9%? Ella merkir tað, at arbeidsútbøðið fer at vaksa umleið 4%, ella einastaðni millum 2% og 6%? Við teimum óvissum, sum longu eru umtalaðar, er heldur talan um, at 3,9% merkir eina ávísa øking í arbeidsútbøðnum – og ikki meira nágreiniligt enn tað. Tað vil siga, at tøluni skulu fyrst og fremst takast sum ein ábending um, hvønn veg fyrirbrygdini fara – positiv tøl skulu fyrst og fremst fatast sum ein ábending um vøkstur, meðan negativ tøl eru ein ábending um minking. Tá talan er um støddina av positivu ella negativu ábendingunum, skulu tey takast við slíkum fyrivarni, sum nevt er.

Hetta er helst eitt sindur av einum vónbroti fyri lesaran. Vit vildu sjálvandi helst fingið vissu fyri framtíðar gongdini um vit velja at reka samfelagið uttan ríkisveiting úr Danmark. Men óvissan um búskaparligu gongdina í framtíðini er ein óreingiligur partur av veruleikanum, so at vit ikki kunnu annað enn liva við óvissuni. Hinvegin kundi betri lýsing fingist av gongdini, um gransking í longri tíð fekk høvi at greina møguligu gongdina meira neyvt. Hetta hevði økt vissuna nakað, tí tá høvdu sínámillum ávirkanir millum ymsu fyrirbrigdini kunnað verðið lýst betur. Og hetta eigur at verða gjørt, uttan mun til hvør ið politiska gongdin verður.

Samsvar um heildargongdina

Myndilin, sum brúktur er til at lýsa gongdina, er frægast førur fyri at lýsa beinleiðis missin av inntøkuni, men

er ekki eins væl fyrir fyrri at lýsa öll tey "gagnligu" árinini av at ríkisveitingin hvörvur. Til dómis lýsir myndilin væl hvönn skatt neyðugt er hjá borgarunum at gjalda, tá hol kemur í almennu kassarar av tí, at ríkisveitingin hvörvur. Men myndilin er ekki fyrir fyrri at lýsa hvörja ávirkan økingin í innlendsku flögnum fáa á búskaparvøksturin og harvið á inntökurnar hjá borgarunum.

Av tí, at töluni ekki taka öll hjáárin við, ber einans til at lýsa ta meira bjartskygdu gongdina uttan töl - bert sum orðaðar modifiseringar av talmerktu gongdini.

Úrslitini av hesari kanningini kunnu sigast sum heild at líkjast tí, sum longu er komið fram í Hvítubók. Fyrst og fremst líkist úrslitið av kanningunum av inntökumissinum hjá tí almenna, har búskapurin verður sendur í eina kreppu, sum hefur við sær fallandi inntøkur. Tað kann heldur ekki hugsast annað, tí 50 ár við ríkisveiting hava hildið talinum á arbeiðsplássinum og samanlögdu inntökunum uppi á einum hægri stöði, enn annars hevði verið.

Somuleiðis líkjast niðurstøðurnar um, at samanlagda inntøkugrundarlagið í fyrsta umfari minnar. Tað skal ekki nógv til at hugsa sær, at hetta hefur við sær, at fólk flyta av landinum – tað gekk sjón fyrri søgn undir kreppuni fyrst í 1990'unum. Soleiðis minnar samanlagda inntøkan í samfelagnum, men eftir, at fráflytingin hefur verið, er ilt at siga um meðal inntøkan fyrri íbúgván verður minni, størri ella tann sama sum frammanundan. Tí er ilt at siga nakað serligt um livistøðið, hóast samanlagda inntøkan minnar.

Harafturat líkjast niðurstøðurnar um, at eftir eitt fall í samanlögdu inntökunum, fer bótta kappingarførið at hava við sær øking í útflutninginum, sum aftur hefur við sær eina øking í inntökunum.

Eisini líkist niðurstøðan um gongdina í flögnum innanlands. Fara tær at vaksa ella at minka? Hetta er avgerandi fyrri búskaparvøksturin í framtíðini. Trúligt er, at flögurnar fara at minka í fyrsta umfari, meðan tær so fara at vaksa sum frá líður.

Í hesa grein er einki tikið við um tann týdning, sum ein rímulig avtala við donsku stjórnuna ella tann týdning, sum ein long skiftistíð kann fáa fyrri gongdina. Tá talan er um statiskar javnvágslýsingar sum hesa, fáa slík viðurskifti onga ávirkan á endaliga úrslitið. Av tí, at talan er ekki um eina sonevnda dynamiska lýsing, fæst einki at vita um ymsar leiðir ella tilgongdir, men bara eina mynd av samfelagnum, sum tað eftir settu fortreytunum fer at síggja út.

Vælfærd og kappingarføri

Í búskaparligum kanningum verða forsagnir um búskaparligar gongdir framdar á tvinnanda hátt. Er talan um fjarari framtíð, verður kanningin annaðleiðis framd, enn tá talan er um styttri skeið fram í tíð. Tí skilja vit millum stuttíðar- og langtíðargreiningar.

Hvussu verða forsagnirnar um nærmastu framtíð rættast? Tað verða tær, um tú brúkar kunnleikan um hendingarnar frammanundan, til at gera forsagnir um tað, sum fer at henda skamt fram í tíðina. Men tá talan er um at meta um hendingar fjart fram í tíðina, fært tú betri úrslit, um tú grundar kanningin á kunnleikan um búskaparlæru.

Myndlaroyndir kunnu gerast á ymiskan hátt, alt eftir tí, tú leggur dent á at lýsa. Í hesum føri er valt at lýsa, hvörja ávirkan tað fær, um øktur skattur skal fylla almennu kassarar, ístaðin fyrri ríkisveitingina, sum hvörvur antin heilt ella partvíst. Valt er tí at halda tað almenna á sama stöði, sum í dag, og síðani at rokna, hvörja ávirkan tað fær á heildarbúskapin, tá ríkisveitingin hvörvur og skattirnir hækka tilsvarandi, (meira gjøllig frágreiðing kemur seinni).

Makrobúskaparligu úrslitini úr royndini við Víkinga-myndilinum eru víst í talvuni niðanfyri. Nú skal greiðast eitt sindur frá tí búskapargongdini, sum töluni siga frá, og nakrar orsakir til gongdina skulu greinast.

Í talvu 1 verða víst fyra ymisk úrslit, alt eftir, hvussu stóru partur av ríkisveitingini fellur burtur. Stabbin merktur RV-25 vísir soleiðis, hvussu gongdin er um 25% av ríkisveitingini fella burtur, og skatturin skal hækka tilsvarandi fyrri at fylla afturíftur almennu kassarar fyrri minkingina av inntökum frá ríkisveitingini. Víst verður í fyra førum, hvussu støðan í heildarbúskapinum ávirkast av, at antin 25%, 50%, 75% ella öll ríkisveitingin fellur burtur og skatturin hækkar tilsvarandi.

Í greinini verður ekki umrøtt öll töluni, men bara teir tveir móguleikarnar, at öll ríkisveitingin felur burtur – tað sum í talvunum stendur undir RV-100 - og so móguleikan, at hálv ríkisveitingin fellur burtur – sum í talvunum eitur RV-50. Orsökkin til hetta er, at eftir verkætlan samgongunnar, skal öll ríkisveitingin fella burtur sum frá líður, og tí er rímuligt at umrøða dømið har öll ríkisveitingin hvörvur. Dømið um, at hálv ríkisveitingin fellur burtur kann verða áhugavert av tveimum orsökum. Onnur er tann, at myndlaroyndin sjálv er heldur spök, tá talan er um tey meira gagnligu árinini, sum standast av, at ríkisveitingin fellur burtur. Hin er, at í árinum 1997, sum stöðið er tikið í, vóru avlopini hjá tí almenna minni enn tey nú eru vorðin, eins og skuldarbyrðan hjá tí almenna eftir avtaluna við donsku stjórnina frá juni 1998, gevur størri rásarúm enn frammanundan.

Tað einasta henda greinin tekur stöði í, er ein einstök roynd í javnvágsmýndli, sum vísir, hvat hendir, tá einans broyting fer fram í búskapinum: at ríkisveitingin minnar og tað almenna má leggja tilsvarandi

skattabyrðu á borgararnar. Almenni sektorurinn verður verandi eins stórur og ongi produktivitsfremjandi áttök verða gjörð í privata partinum eða almenna partinum av búskapinum. Hesi kunnu eisini verða heldur torför og ivasom at gita um, og tí verður lesaranum heldur víst til at meta seg eftir einum minni álvarsligum föri enn, tá 100% av ríkisveitingini fella burtur.

Tá vit so umrøða möguleikan har, ið 50% av ríkisveitingini fella burtur, so skal hetta takast sum ábending um, hvussu árinini kundu hugsast at verið, um atgerðin gongst væl, og vit fáa góðan byrð, tí at tað almenna kann nýta tilfeingið meira rasjonelt og privati parturin av búskapinum fær gagn av einum vakstrarfremjandi umhvørvi.

Hetta kann tó ikki sigast at lýsa bjartaru útlitini til fulnar, men kann takst sum ein ábending um eina nakað lættari gongd.

Talva 1. Makrobúskaparlig úrslit				
Við ymsum fortreytum				
	RV-25	RV-50	RV-75	RV-100
Innflutningur	-0,3%	-0,9%	-1,8%	-3,1%
Útflutningur	2,3%	4,7%	7,4%	10,3%
Húsarhaldsnýtsla	-5,8%	-11,7%	-17,7%	-23,9%
Íløgur	10,1%	19,3%	26,8%	31,1%
Almenn nýtsla	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Gjaldsjavni	-19%	-38%	-55%	-70%
BTÚ	0,4%	0,9%	1,3%	1,6%
Sparing	-5,2%	-10,4%	-15,5%	-20,7%

Fyrst er vert at leggja merki til tvær høvuðsgongdir í tølunum. Onnur er minkandi vælferð, og hin er bøtt kappingarføri. Hetta er galdandi í øllum fyra förum, sum talvan vísir. Minkandi vælferðin sæst á, tá húsarhaldsnýtslan og sparingin minka.

Hvørvur ríkisveitingin heilt, minkar húsarhaldsnýtslan við einum sløkum fjórðingi, sum hóast alla óvissu, er ein ógvuslig minking. Sparingin er í myndlinum altíð ogn hjá húsarhaldinum, og tá hon minkar við einum fimtingi, er tað húsarhaldið, sum missir fíggarogn, og harav eisini árliga avkastið av henni. Gagnið, sum borgararnir hava av almennu nýtsluni minkar ikki, tí at valt er at halda almennu nýtsluna stöðuga í myndlinum, so av hesum partinum er eingin missur í vælferð.

Í einum meira bjartskygdum föri har, ið vit kunnu spara hálva ríkisveitingina av almennum avlopum og tað almenna í aðrar mátar kann spara uttan at minka um gagnið av almennum tænastrum, minkar húsarhaldsnýtslan eini 12% eins og sparingin minkar við góðum 10%.

Bøtta kappingarførið sæst á økta útflutninginum og minkaða innflutninginum, eins og á vaksandi íløgum.

At útflutningurin veksur, kemst ikki av vøkstri í fiskiskapi eða úrdráttum úr fiskiskapi, tí í myndlinum er valt at halda virðini í fiskiskapi og fiskavirking stöðug, (hetta skal greinast betur seinni). Sostatt er talan um vøkstur í útflutningi av øðrum vörum og tænastrum hjá vinnum, sum fáa betri kappingarføri og harav eisini størri marknaðarpartar uttanlands.

Bøtta kappingarførið sæst eisini á vaksandi íløgum. Orsøkin til vøksturin í ílögum er bøtta kappingarførið, tá innlendsku prísirnir verða minni enn útlendskir, og lönirnir minka í mun til útlenskar lönir. Harav veksur avkastið av at gera ílögur heima heldur enn uttanlands. So hóast sparingin samanlagt minkar munandi, vaksa íløgurnar meira enn sparingin minkar. Tað merkir so, at tann sparingin, sum eftir er, í størri mun fer til ílögur heima enn til ílögur uttanlands.

Útflutningurin veksur við 5% eða 10% alt eftir um hálv ríkisveitingin skal sparast eða hon øll skal sparast. Íløgurnar vaksa eini 20% um hálv ríkisveitingin skal sparast og 30% um øll ríkisveitingin skal sparast.

Skattatrýst

Myndlaroyndin er, sum longu sagt, gjörð soleiðis, at so hvørt sum ríkisveitingin verður minkað, verða skattirnir hækkaðir. Skattahækkingin er gjörð soleiðis, at almennu inntøkurnar samanlagt ikki gerast minni,

hóast ríkisveitingin fellur burtur.

Ein áhugaverd roynd kundi verið at minka støddina á tí almenna á tann hátt, at skatturin ikki hækkaði eins nógv og ríkisveitingin lækkaði. Hetta kundi verið grundað á, at tað almenna í Føroyum er í størri lagi, sum er, og at so hvørt sum ríkisveitingin fellur burtur, verður neyðugt at minka um almenna sektorin. Ein almennur sektorur, sum fær umleið 1/3 av fíggjini uttaneftir, hevur helst lyndi til at vera meira ósmæðin at brúka pengar, eins og hann hevur lyndi til at vera minni áhugaður í at leggja skattingina neyvt til rættis. Ein almennur sektorur, sum hevur serligar inntøkur at dúva upp á – ríkiligar veitingar uttaneftir ella tilfeingisinntøkur - hevur lyndi til at vera meira gávumildur við borgarar og vinnulív, tá talan er um veitingar til borgararnar og studningar til vinnulívið, eins og hann helst er minni ansin við rakstarútreiðslum og fløguútreiðslum. Hann er soleiðis eisini meira óansin við, hvussu hann skuldarbindur seg bæði innanlands og uttanlands.

Alt hetta er nóg góð orsök til at framt eina myndlaroynd, har ríkisveitingin minkaði, samstundis sum almenni sektorurin minkaði. Tað kundi verið framt á tann hátt, at hóast ríkisveitingin hvarv heilt, so áttu skattainntøkurnar at vaksið bara 75% í mun til minkaðu ríkisveitingina.

Orsøkin til, at hetta ikki er gjørt er, at tað er torført at seta neyvt upp, hvussu tað almenna skuldi minkað – um tað verður gjørt við at minka um lønarútreiðslur, vøru- og tænastráttir, veitingar, vinnustudningar, ella aðrar útreiðslur.

Av tí, at skattirnir mugu vaksa eins nógv og ríkisveitingin minskar, hevur tað við sær, at skattirnir gerast hægri enn trúligt er í veruleikanum. Men, sum við restini av hesari myndlaroynd, eru vakstrarpotensialini av bygnaðarbroytingunum ikki roknað uppí, og vit fara út um tað, sum trúligt er.

Talva 2. Broyting í marginals-katti,				
prosentpoint fyri ymsar fortreytir				
	RV-25	RV-50	RV-75	RV-100
Marginalskattur	5 – 6%	12 – 13%	17 – 20%	23 – 27%

Tølini vísa, hvussu nógv marginals-katturin skal vaksa fyri, at almennu inntøkurnar ikki skulu minka, so hvørt sum ríkisveitingin fellur burtur. Tá ríkisveitingin er heilt horvin skal marginals-katturin vera 23 – 27 prosentpoint hægri enn nú er. Er verandi hægsti marginals-kattur í dag 56% skal hann sostatt verða meira enn 80%, tá øll ríkisveitingin fallin burtur. Skal bara hálv ríkisveitingin sparast, so veksur marginali skatturin eini 12-13 prosentpoint, og kemur upp ímóti teimum 70%.

Varð búskaparligi vøksturinn íroknaður, øktist skattagrundarlagið, so at tørvur ikki var á at hava eins høgt skattatryst og her víst, fyri, at tað almenna skal hava somu inntøkur sum frammanundan.

Arbeiði og vælferð

Í myndlaroyndini eru tøl fyri samansetingina av húsarhaldum úr Íslandi, tí at slík eru ikki tøk í føroyskum uppgerðum. Hóast vit hava rættuliga góðar upplýsingar um inntøkur, skatt og aðrar upplýsingar um persónar í Føroyum, so hava vit ongar uppgerðir, sum vísa støðuna hjá húsarhaldum.

Fyri at vísa eina mynd av, hvussu ein minking í ríkisveitingini fer at ávirka ymsu sosialu bólkarnar, er útroknað, hvussu serstakar bólkarnar av húsarhaldum verða rakt av broytingini í keypiorkuni. Húsarhaldini eru býtt soleiðis sum víst í talvu 3.

Talva 3. Brutto mánaðarinntøka upp á fólkið (I), dk.kr.

Bólkur	I ≤ 6.000	6000 < I ≤ 12000		12000 < I ≤ 20000	I > 20.000
Støk	H1_1	H1_2	H1_3	H1_4	
Støk við barni	H2_1	H2_2	H2_3	H2_4	
Pør uttan børn	H3_1	H3_2	H3_3	H3_4	
Pør við børnum	H4_1	H4_2	H4_3	H4_4	

Av tí, at skatturinn veksur so nógv, sum omanfyri víst í talvu 2, verður tóka inntøkan hjá húsarhaldunum minni. Hetta er meginorsøkin til at húsarhaldsnýtslan í Talvu 1 minkaði við einum sløkum fjórðingi. Men hetta hevur aðra ávirkan eisini, tí tá tóka úmalønin minkar so nógv, er neyðugt hjá húsarhaldunum at arbeiða meira fyri, at vælferðin ikki skal minka ov mikið. Hóast prírsirnir eisini minka, verður keypiorkan minni enn áður, so at tóka reallønin samanlagt verður minni.

Talva 4 niðanfyri vísir, at øll húsarhald noyðast at arbeiða meira, fyri at bóta um minkandi vælferðina. Talvan vísir, at samanlagda útboðið av arbeiðskraft veksur sløk 4% um øll ríkisveitingin skal sparast, meðan talan er um 2%, um hálv ríkisveitingin fellur burtur. Men býtið millum húsarhald er sera ójavn, tí tað verða serliga húsarhaldini við minstu inntøkunum, sum noyðast at arbeiða meira, fyri at fáa endamar at røkka sman.

Hóast fólk arbeiða meira fyri, at vælferðin ikki skal minka ov nógv, bótir hetta ikki nóg mikið um inntøkuna. Úrslitið er, at nýtslan hjá borgarunum minkar, og at vælferðin minkar tilsvarandi.

Talva 4. Broyting í útboði hjá húsarhaldum av arbeiðskraft undir ymsum fortreytum

Bólkur	RV-25	RV-50	RV-75	RV-100
H1_1	3,1%	6,7%	10,9%	16,1%
H1_2	1,0%	2,2%	3,3%	4,6%
H1_3	1,0%	2,0%	2,9%	3,7%
H1_4	0,7%	1,4%	1,9%	2,3%
H2_1	2,7%	5,7%	9,3%	13,7%
H2_2	1,1%	2,2%	3,5%	4,9%
H2_3	0,9%	1,7%	2,5%	3,2%
H2_4	0,5%	0,9%	1,2%	1,4%
H3_1	1,6%	3,3%	5,3%	7,6%
H3_2	0,7%	1,4%	2,2%	2,9%
H3_3	0,6%	1,1%	1,5%	1,7%
H3_4	0,4%	0,8%	1,1%	1,5%
H4_1	3,0%	6,5%	10,8%	16,2%
H4_2	0,9%	1,8%	2,8%	3,9%
H4_3	0,7%	1,3%	1,9%	2,3%
H4_4	0,6%	1,1%	1,5%	1,9%
Samanlagt	0,9%	1,9%	2,9%	3,9%

Tað, sum her er nevnt "vælferð", er eitt samansett hugtak, og hevur eina so mikið greiða definisjón í myndlinum, at tøl kunnu setast á. At tøl verða sett á, merkir ikki, at tað er mett í krónum og oyrum. Hetta er heldur at meta sum eitt sjálvstøðugt mát av "gagni".

Tað er vanligt í búskaparlæru at tosa um tað gagn – ella ógagn – vit hava av ymsum fyribrygdum. Tá roknað verður um tað loysir seg at bora ein tunnil um Vestmannasund, verður ikki bara roknað um hetta loysir seg í krónum og oyrum, men eisini um fólk hava stórri ella minni "gagn" av at ferðast við bili undir sundið ella við ferju um sundið.

Roknað er í hesum føri við, at fólk hava gagn av at brúka pengar til nýtslu, sum vituligt er. Men fólk hava eisini gagn av at spara – t.d. til eftirløn – tí tað gevur okkum stórri nýtslumøguleikar seinni. Og at enda verður roknað við, at fólk hava gagn av frítíð, og tað merkir sjálvandi, at um neyðugt verður at arbeiða meira fyri at økja um nýtsluna, so má roknast við at "gagnið" av nýtsluni økist, men samstundis minkar "gagnið" av frítíð.

Talvan niðanfyri vísir hetta eindarleysa mátið av vælferð – ella "gagni". Víst verður í hvønn mun vælferðin broytist undir teimum ymsu fortreytum.

Talva 5. Broyting í vælfæri hjá húsarhaldum undir ymsum fortreytum

Bólkur	RV-25	RV-50	RV-75	RV-100
H1_1	-2,0%	-4,3%	-7,1%	-10,5%
H1_2	-3,6%	-7,6%	-11,9%	-16,6%
H1_3	-4,6%	-9,2%	-13,9%	-18,5%
H1_4	-4,1%	-8,2%	-12,2%	-16,1%
H2_1	-2,5%	-5,5%	-9,0%	-13,2%
H2_2	-4,4%	-9,2%	-14,4%	-20,3%
H2_3	-5,3%	-10,5%	-15,8%	-21,1%
H2_4	-4,6%	-9,0%	-13,4%	-17,7%
H3_1	-1,4%	-3,0%	-4,9%	-7,0%
H3_2	-3,8%	-7,9%	-12,4%	-17,2%
H3_3	-4,9%	-9,8%	-14,6%	-19,3%
H3_4	-2,8%	-5,5%	-8,1%	-10,7%
H4_1	-2,2%	-4,7%	-7,8%	-11,7%
H4_2	-4,4%	-9,1%	-14,4%	-20,1%
H4_3	-5,4%	-10,7%	-16,0%	-21,3%
H4_4	-3,7%	-7,4%	-10,9%	-14,3%
Samanlögð mist vælfæri	-3,9%	-7,9%	-12,1%	-16,6%

Skal öll ríkisveitingin sparast verður samanlagdi missurin í vælfæri her roknaður at vera slök 17%, sum tó er minni enn minkingin í húsarhaldsnýtsluni í talvu 1, sum var slök 24%. Hetta kemst av, at vælfæri her er roknað sum meðal gagnið av bæði eignari nýtslu, okkara parti av almennu nýtsluni, sparing og frítíð. Hóast minking er í gagninum av øllum stakpørtunum (uttan almennu nýtsluni, sum er vald at vera støðug), so er meðal minkingin í gagni minni enn minkingin í privatu nýtsluni, tí at hinir stakpartarnir ikki minka eins nógv. Skal hálv ríkisveitingin sparast, verður vælfærin góð 8% minni.

Hetta mátið av vælfæri er eitt vanligt hugtak í búskaparligari læru, og verður sum sagt brúkt í nógv umtalaðu "cost/benefit" útgreiningum og í útgreiningum av langtíðarárinum av búskaparbroytingum.

Vælfæramátið, sum víst er í talvu 5 omanfyri, má sigast at vera meginúrslitið av kanningum sum hesari.

Men minnst má á, at her er framvegis ikki roknaður uppí nakar vøkstur í sjálvum búskapinum, sum stendst av batnandi kappingarføri. Betri kappingarføri førir til meira íløgur og størri útflutning, sum geva vøkstur í BTÚ, og sum so aftur økir um inntøkurnar hjá húsarhaldum og vinnulívi. Hetta hevur einvegis gagnlig árin á omanfyri nevnda mát av vælfæri. Samanlagdi missurin í vælfæri hevði tí verið minni enn tað, sum víst er í talvuni omanfyri.

Harafturat skal áherðsla leggjast á, at býtið av vælfærabroytingini er treytað av, at skattaskipanir, veitingaskipanir og annar sosialpolitikkur verður verandi sum hann var í grundárinum 1997. Broytingar í skattaskipan, veitingarskipan og sosialpolitikki annars høvdu givið býtið av vælfærabroytingini ørvísi enn tað, sum her er roknað.

Statisk og dynamisk lýsing

Búskaparmyndilin, sum brúktur er í hesum sambandi er ein *statiskur myndil*, og ikki ein *dynamiskur myndil*. At myndilin er statiskur merkir, at hann gevur eina støðumynd av búskapinum og ikki menningina í fleiri ár. Hetta kann partvíst líknast við munin millum eina statiska fotomynd og ein dynamiskan film.

Hesin statiski myndilin er ikki førur fyri at vísa gongdina frá einari búskaparstøðu til eina aðra, ella at vísa hvørja ávirkan ymisk fyribrygdi hava, sum tíðin líður. Tí "tíðin líður" ikki í slíkum myndlum, sum hesum – hon "støkkur" heldur frá einari løtu til aðra. Vit fáa at vita, hvussu støðan trúliga verður um eini 20 ár í mun til í dag, og ikki hvussu gongdin verður komandi 20 árin.

Og tað er eisini nakað nógv sagt, at vit "fáa at vita, hvussu støðan verður eisini um 20 ár". Tí vit fáa bara at vita, hvussu ymisk lutfall millum búskaparligu støddirnar verða um 20 ár, og ikki trúligar forsagnir um, hvussu búskapurin allur sær út um 20 ár. Hetta skal forklárast við einum dømi.

Í talvuni verður víst, at íløgurnar verða góð 30% størri enn í dag um øll ríkisveitingin skal sparast, men tó

hava øktu flögurnar ekki fingið stundir til at ávirka vøksturinn í BTÚ. Hetta er ekki trúligur veruleiki, tí um flögurnar vaksa frá umleið 20% av BTÚ árliga til 26%, so fær tað ávirkan á búskaparvøksturinn, og hann ávirkar so aftur stóddina av BTÚ. Hesin vøkstur í BTÚ er ekki íroknaður, tí talan er um eitt lop í tíð, sum hendi alt hetta upp á eitt ár. Talan er tí ikki um, at vit hyggja 20 ár út í framtíðina, fyri at lúra eftir, hvussu stóðan verður tá, men heldur at vit so at siga "pakka" alla hendingina niður til eitt einstakt ár. Hetta gevur okkum so eina hóming av, hvørjar avleiðingarnar verða av, at ríkisstuðulin fellur burtur heilt ella minkar.

Ein slík roynd er í sjálvum sær ikki serliga upplýsandi fyri almenningin. Men í búskaparfrøði verður hetta tó hildið at vera virðismikil vitan, hóast hon er ófullfíggað. Talan verður so heldur um at tolka úrslitini við varsemi. Soleiðis eru nú einaferð fortreytirnar, vit arbeiða undir. Vit hava ikki møguleika at spáa trúliga um sjálva framtíðina, men bara at útgreina stakpartar av gongdini við størri ella minni óvissu. Hetta er galdandi hvørt vit hyggja skamt ella fjart út í framtíðina. Tá tað í Hvítubók verða gjørdar forsagnir um búskapargongdina, sum standast av, at tað almenna sparir 100 miljónir í lønum til almenn starvsfólk, so er tað ikki ein trúlig gongd, tí tað almenna kann ikki bara spara 100 miljónir í lønum, uttan eisini at spara eina vissa upphædd í vøru- og tænastrukeypi, og samstundis fáa øktar útreiðslur av veitingum til arbeiðsleys. Men sjálv myndlaroyndin gevur virðismikla vitan kortini. Hetta kann lýsast við myndini niðanfyri:

Vælfærið (*strikumyndin vantar her*)

G

F

A

E

D

B B*

2000 Ár

Hugsa vit okkum, at vit upp eftir ásinum hava eitt ella annað mál fyri "vælfærið" (tað kundi verið tóka bruttojóðarinntøkan, tBTI, ella annað mál), og fram eftir liggjandi ásinum hava vit áramál. Grova strikan vísir gongdina í vælfærinum (her er kreppan í 90'unum ikki tikin við), sum hevur verið vaksandi í meðal í nøkur ár. Lat okkum hugsa, at vit í 2000 eru stódd á punktinum A, og vit so fara undir at minka um ríkisveitingina, til hon er heilt burtur. Í myndlaroyndini, sum her verður umtalað, verður hetta víst sum fallið frá punktinum A til punktið B – og annað vísir myndlaroyndin ikki. Munurin á punktinum A og B er burturfallið av ríkisveitingini, sum varð hon skorin burtur eftir einum ári ella einum degi. Hetta punktið B liggur tó í sama ári sum punktið A, og tí ber eisini til at siga at lopið frá punktinum A til B er tað sama sum lopið frá A til B*, sum ligur 20 ár frammi í tíðini.

Um vit velja at halda fram við at fáa somu ríkisveiting úr Danmark, fara vit at enda í punktinum F, tí tá heldur sami vøkstur í vælfærið fram, sum var frammanundan. Myndlaroyndin, sum her verður umtalað, sigur at vælfærið minkar úr punktinum A til punktið B (ella B*) tá ríkisveitingin hvørur – *um vit ikki taka gagnligu ávirkanirnar upp í roknskýkkið*, tvs. um vit ikki rokna uppí tann búskaparvøkstur, sum stendst av økta útflutninginum og øktu flögum. Og tá er eisini valt at lata fiskivinnuna sum heild at vera uttan vøkstur, sum bara partvíst er rætt (hetta skal komast inn á aftur seinni), og at lata tað almenna vera eins stórt og í dag.

Vøksturinn í flögum, batnandi kappingarførið og vaksandi útflutningurin, og kanska eisini vøkstur í fiskiskapi ella fiskavirking og minkandi almennur sektorur, føra okkum fram til ein búskaparvøkstur, sum kann vera annaðleiðis - lægri, eins høgur ella hægri - enn tann vit hava í dag. Alt eftir, hvussu tann búskaparvøksturinn verður, enda vit í punktinum D, E ella G. Verður búskaparvøksturinn tann sami, sum hann hevði verið við ríkisveiting, so fara vit framyvir at liggja eins langt niðanfyri tað vælfæriðastigið, vit høvdu havt við ríkisveiting (punktið E). Verður búskaparvøksturinn lægri, versnar munurin í vælfærið (punktið D), og verður hann hægri uttan ríkisveiting enn hann hevði verið við ríkisveiting, verður vælfærið at enda betri uttan ríkisveiting í G.

Talan er um eina strikumynd við beinum strikum. Hetta er ekki av berum fákunnleika, men tí, at tað er vónleyst at gita nærri um, hvat ið fer at henda í árunum framyvir. Vit hava til dømis ikki tekna fallandi vælfærdina í 90'unum inn í myndina. Og tað vil eisini siga, at um onkur heldur, at búskapurin fer at verða meira svingandi ár um ár, tá vit ikki hava ríkisveitingina at líta á, so saknar viðkomandi helst tær "buglurnar" í gongdini frá B og framefúr í myndini. Sama er um onkur væntar, at gongdin við ríkisveitingum fer at føra til fleiri kreppur av sama slag sum í 1980'unum, sum hevði givið "buglur" í strikurna frá A til F.

Tað er munur á, at dynamisk útgreining hevði givið eina nógv betri lýsing av málinum, enn hendan statiska útgreiningin er før fyri at geva. Meginparturin av teimum gagnligu árinunum á búskapin, sum koma um ríkisstuðulin hvørvur ella minskar, koma sum frá líður og ikki í einum. At kappingarførið batnar, og harav, at útflutningurin veksur og at íløgurnar í føroyskum vinnulívi vaksa, kann ikki lýsast uttan dynamiska útgreining.

Samandráttur

Tað, sum her er umtalað, eru langtíðarárin av, at ríkisveitingin minskar ella fellur burtur heilt. Útgreiningin er grundað á eina myndlaroynd av CGE-slagnum (*Computable General Equilibrium*). Talan er um eina statiska útgreining – ikki eina dynamiska – og hugt verður eftir tveimum búskaparligum javnvágum. Onnur er støðan í dag, og hin er búskaparliga javnvágin, tá ríkisveitingin er minkað ella fallin burtur.

Meginúrslitini kunnu samanfatast soleiðis:

Talva 6. Búskaparlig úrslit				
- Við ymsum fortreytum				
	RV-25	RV-50	RV-75	RV-100
Innflutningur	-0,3%	-0,9%	-1,8%	-3,1%
Útflutningur	2,3%	4,7%	7,4%	10,3%
Húsarhaldsnýtsla	-5,8%	-11,7%	-17,7%	-23,9%
Íløgur	10,1%	19,3%	26,8%	31,1%
Almenn nýtsla	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
BTÚ	0,4%	0,9%	1,3%	1,6%
Sparing	-5,2%	-10,4%	-15,5%	-20,7%
Marginalskattur	5 – 6%	12 – 13%	17 – 20%	23 – 27%
Arbeidsútbøð	0,9%	1,9%	2,9%	3,9%
Samanløgð mist vælfærd	-3,9%	-7,9%	-12,1%	-16,6%

Valt er at lata almennu nýtsluna verða støðuga, og fyri, at tað skal lata seg gera, noyðist tað almenna at hækka marginalskattin (aðrir móguleikar sum t.d. at skatta nýtslu og tilfeingi verða ikki umtalaðir). Hækkandi skattatrystið fær tøku inntøkuna hjá húsarhaldunum at falla, soleiðis at fólk noyðast at arbeiða meira fyri at nýtslan ikki skal minka ov nógv.

Húsarhaldsnýtslan minskar tó munandi, og hetta er mest avgerandi orsøkin til at mátið fyri vælfærd hjá húsarhaldunum eisini minskar.

Kappingarførið batnar av tí, at kostnaðarstøðið sum heild lækkar, og hetta førir í fyrsta umfari til størri útflutning og meira íløgur.

Samanlagda sparingin minskar, men av tí, at kappingarførið batnar, so verður størri partur av sparingini brúkt til íløgur í føroyska búskapin, heldur enn til íløgur uttanlands, sum verandi gjaldsjavnaavlop er tekin um.

Lítli vøksturin í BTÚ kann kanska takast sum tekin um, at framleiðslan økist, og harav økist eisini inntøkan av framleiðsluni. Men vøksturin í BTÚ er so mikið lítill, at við óvissuni í huga er rættast at meta vøksturin sum null.

Rættast er somuleiðis at rokna við óvissu um øll hini tøluni.

Øll tøluni eiga at lesast við fyrivarni – ikki bara vegna óvissu, men eisini tí, at fortreytirnar fyri myndlakanningini hava serligar avleiðingar. Í fyrsta umfari skal nevast, at valt er ikki at lata almenna sektorin minka. Hetta leggur sera stórt skattatryst á borgararnar, og minskar munandi um vælfærdina. Somuleiðis skal fyrivarni takast av tí, at talan er um óvissur í talsavninum undir myndlinum og tí, at býtislyklar og annað er tikið úr íslensum myndli.

Í øðrum umfari er valt ikki at lata fiskivinnuna vaksa. Hetta er ein rættuliga ógvuslig fortreyt, tí fiskasløg,

sum í dag ikki eru rentabul at fiska, kunnu hugsast at bera seg fíggarliga, tá kostnaðarstøðið verður lægri. Somuleiðis kann hugsast, at tað eru størri avkast at heinta í fiskavirking, tá kostnaðarstøðið verður lægri. Hesi gagnligu árin eru ikki íroknað.

Viðmerkjast skal eisini, at talan er um eina statiska myndlakanning. Í myndlinum fær vøksturin í íløgum og útflutningi ikki ávirkan á vøksturin í búskapinum. Var vøkstur í búskapinum, vórðu inntøkurnar betri, skattatrygging minni, eins og nýtslan og vælferðamátið minkaðu ikki so ógvusligt.

Fylgiskjøl

Fortreytirnar fyri myndlakanningini

Tá talan í hesum føri er um at lýsa búskaparlig langtíðarárin í búskaparmyndli, verður bygt á búskaparteori um javnvágir, og kanningin gjørd við sonevndum *CGE-myndli (Computable General Equilibrium)*. At talan er um ein javnvágsmyndil merkir, at avgerandi fyri búskaparstøðuna í framtíðini, sum myndilin roknar seg fram til, er hvussu relativir prísir ávirka útboð og eftirspurning. Hetta er t.d. avgerandi fyri, hvussu húsarhaldini velja at velja millum nýtslu og sparing og hvussu tey velja ímillum at keypa heimaframleiddar vørur og innfluttar vørur, eins og tað er avgerandi fyri um húsarhaldini velja at bjóða arbeiðskraft sína fram ella at hava meira frítíð.

Sett verður upp ein samhangandi roknskapur fyri búskapin, sum vísir vinnubygnaðin, inntøkur og útreiðslur hjá tí almenna, inntøkur og útreiðslur hjá húsarhaldunum og haraftrat viðskifti okkara við útheimin. Í hesum føri er mesta taltíð hjá búskaparmyndlinum hjá Landsbanka Føroya fyri árið 1997, sum tó er lagað til, fyri at vera eignað til nýtslu í myndlinum. Støddirnar úr búskapinum eru soleiðis allar úr fyriliga tjóðarroknskapum hjá Landsbankanum, men í summum førum vóru eingir upplýsingar at finna í Føroyum, og tá eru brúkt mál úr íslenskum hagtalstíðum. Talan er um tveir partar av talsavninum: samansetingina av húsarhaldsnýtsluni og inntøkum og so sonevnda input-/output talvan.

Av tí, at vit ikki vita, hvussu samansetingin av nýtsluni hjá føroysku húskjunum sær út, er samanlagda nýtslan í føroyum býtt eftir íslenskari fyrimynd. Hetta ávirkar hvussu samansetingin av vørum og tænastum í húsarhaldsnýtsluni sær út, og hvussu býtt av nýtsluni millum ymsar bólkar av húsarhaldum sær út. Hetta sama er gjørt við inntøkubýtt.

Heldur ikki hava vit upplýsingar um í hvønn mun ymsar vinnur selja sínámillum. T.d. í hvønn mun elektrikarar lata skipasmíðjum tilfar og tænastur, ella í hvønn mun fiskavirkir keypa frá jarnsmíðjum. Til at býta framleiðsluna hjá ymsu vinnunum á aðra vinnuliga nýtslu, eru brúktir íslenskir upplýsingar, meðan støddin á framleiðsluni eru føroyskir upplýsingar.

Tøl úr hesum savni eru samanfatað í talvu aftast í hesari grein. Nevnast kann at sambært hesum talsavni var BTÚ 5,5 miljard, gjaldsjavnaavlopið 1,1 miljard og ríkisveitingin slaka 1,2 miljard. Avlopið hjá tí almenna var umleið 400 miljónir.

Privatu vinnurnar eru í 12 bólum. Fyritøkurnar brúka kapital og arbeiðsmegi í framleiðsluni, og framleiða til heimamarknað og útflutnings. Framleiðslan til heimamarknaðin er antin til beinleiðis nýtslu í húsarhaldi, hjá tí almenna ella til aðra vinnuliga nýtslu.

Tað almenna (land, kommunur og parturin av danska statinum í Føroyum) framleiðir eitt sonevnt *public good* – almenna tænastu, sum allir borgarar hava gagn av. Tað almenna er gjølla lýst við inntøkum og útreiðslum.

Húsarhaldini eru í 16 bólum, alt eftir inntøku, hjúnarstöðu og barnatali. Inntøka, skattur og útreiðslur eru gjølla lýstar, men av tí, at føroysk tøl ikki eru tøk í hesum sambandi, er samansetingin av útreiðslum og skiftið millum húsarhald gjørd eftir íslenskum leisti, tó so, at samanlagda nýtslan er tann føroyska. Húsarhaldini hava inntøkur av arbeiði, veitingum frá tí almenna og avkasti av vinnuligari ogn. Húsarhald hava gagn av nýtslu í dag og sparing til nýtslu í framtíðini. Nýtslan hjá húsarhaldunum verður nøktað av innlenskari og innfluttari framleiðslu.

Fólkaflyting er eingin í hesum kanningum. Hetta merkir, at hóast lönirnar í øðrum londum verða hægri enn okkara, hóast skatturin fer munandi upp og hóast vælferðin hjá húsarhaldinum verður minni, so flyta fólk ikki av landinum.

Umframt at geva úrslit um bruttotjóðarúrtøku, íløgur, nýtslu, innflutning, útflutning og aðrar samfelagsbúskaparlig mál, so gevur myndilin eisini úrslit um vælferðabroytingina hjá húsarhaldunum av, at ríkisveitingin fellur burtur. Vælferð er í hesum myndli eitt væl avmarkað mál av tí gagnið, sum borgararnir samanlagt hava av nýtslu av vørum og tænastum frá vinnunum og frá tí almenna, sparing (sum er nýtsla í framtíðini) og frítíð. Talva í greinini vísir, hvussu hetta vælferðamátið broyrtist, alt eftir hvat slag av húski talan er um.

Høvuðsgongdin í myndlaroyndini er fyrst og fremst treytað av, hvussu myndilin er samansettur. Sjálvsagt er myndilin settur soleiðis saman, at hann sum frægast skal lýsa væntaðu gongdina í veruleikanum, men av tí at hetta er ein rættuliga einfaldur myndil, skal úrslitið ikki fatast sum spádómur um veruligu gongdina, men sum eitt amboð hjá búskaparfrøðingum til at grunda metingar sínar á. Kemur myndlaroyndin t.d. fram til, at útflutningurin fer at vaksa við 10%, um øll ríkisveitingin fellur burtur, so eigur tað ikki at verða mettt sum óreingiligur spádómur, men eigur at verða kritiskt mettt. Komið verður inn á hetta í greinini.

Nakað skal eisini sigast um serligu fortreytirnar í hesari kanningini. Flestu vinnurnar laga seg til viðurskiftini, tá ríkisveitingin verður tikin burtur. Hetta hevur við sær, at vinnur, sum framleiða til innlendskan eftirspurning minka, meðan tær, sum framleiða til útflutnings vaksa. Men hildið hevur verið rættast at halda fiskiskap – hóast hann er framleiðsla til útflutnings – støðugan, so at eingin vøkstur er í fiskiskapi. Fiskavirking verður tó loyvt at vaksa, tí batnandi kappingarføri hjá føroyskum fiskavirkjum kann fáa meira til virkingar herheima ella økja um framleiðslustigið.

Úrslitalva – lyklatøl

Talvan vísir útgangsstøðið av ymsu samfelagsbúskaparligu støddunum í myndlaroyndini, sum í høvuðsheitum byggja á tjóðarroknaskaparhagtølini í 1997, sum Landsbanki Føroya hevur gjørt upp. Haraftrat vísir talvan, hvussu hesar støddir verða í myndlaroyndini, tá ríkisveitingin minskar til 75%, 50% og 25% í mun til útgangsstøðið, og at enda, tá ríkisveitingin heilt er burtur. Fyri hvørja støðuna eru vístar støddir í miljónum krónum og prosentbroytingum í mun til útgangsstøðið.

	Útgangs- støðið-	75% ríkisveiting		50% ríkisveiting		25% ríkisveiting		Ongin ríkisveiting	
	1997	Mill.kr.	%- broyting	Mill.kr.	%- broyting	Mill.kr.	%- broyting	Mill.kr.	%- broyting
Innflutningur	3.065.733	3.055.308	-0,3	3.038.606	-0,9	3.011.752	-1,8	2.969.765	-3,1
Útflutningur	2.995.225	3.063.402	2,3	3.136.331	4,7	3.215.559	7,4	3.303.198	10,3
Húsarhaldsnýtsla	2.706.155	2.548.665	-5,8	2.389.095	-11,7	2.226.735	-17,7	2.060.497	-23,9
Íløgur	1.020.546	1.123.927	10,1	1.217.198	19,3	1.294.499	26,8	1.347.994	32,1
Almenn nýtsla	1.837.183	1.837.184	0,0	1.837.185	0,0	1.837.186	0,0	1.837.187	0,0
Bruttotjóðanúrtøka	5.493.377	5.517.880	0,4	5.541.212	0,9	5.562.235	1,3	5.579.117	1,6
Sparing	2.119.643	2.009.223	-5,2	1.899.725	-10,4	1.790.707	-15,5	1.681.427	-20,7
Ríkisveiting	1.169.604	877.203	-25,0	584.802	-50,0	292.401	-75,0	0	-100,0
Gjaldsjavni	1.099.097	885.297	-19,5	682.527	-37,9	496.208	-54,9	333.433	-69,7